

VEDA
VYDAVATEĽSTVO
SLOVENSKEJ
AKADÉMIE
VIED

SLOVENSKÁ AKADÉMIA VIED
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra

RECENZENT

PhDr. Milan Majtán, DrSc.

Staršia slovenská lexika v medzijazykových vzťahoch

VEDA
VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ
AKADÉMIE
VIED
Bratislava
2011

AUTORKY

Mgr. Martina KOPECKÁ (polonizmy)

Mgr. Tatiana LALIKOVÁ (germanizmy, anglicizmy)

Mgr. Renáta ONDREJKOVÁ (hungarizmy, turcizmy, hebrejizmy, arabizmy)

doc. PhDr. Jana SKLADANÁ, CSc. (latinizmy)

Mgr. Iveta VALENTOVÁ, PhD. (bohemizmy, grécizmy, galicizmy, italizmy, hispanizmy, rumunizmy, ukrajinizmi, rusizmy)

POČÍTAČOVÁ REDAKCIA A ÚPRAVA SLOVNÍKOVÝCH HESIEL

Mgr. Martina Kopecká, Mgr. Tatiana Laliková, Mgr. Renáta Ondrejková,

† Mgr. Mária Kováčová, Mgr. Iveta Valentová, PhD.

POČÍTAČOVÉ SPRACOVANIE

Ing. Vladimír Benko

PRÍPRAVA TLAČOVÝCH PODKLADOV

Mgr. Vladimír Radik

Publikácia predstavuje jeden z výstupov grantovej úlohy VEGA 2/0089/08 *Staršia slovenská lexika v medzijazykových vzťahoch. (Apelatívna a propriálna lexika.)*

© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

ISBN 978-80-224-1217-9

Obsah

Úvod.....	7
<i>Staršia slovenská lexika v medzijazykových vzťahoch</i>	9
Literatúra.....	54
Skratky prameňov.....	61
Summary.....	63
<i>Slovník prevzatých slov</i>	69
Latinizmy.....	71
Germanizmy.....	120
Bohemizmy.....	159
Hungarizmy.....	176
Polonizmy.....	187
Grécizmy.....	190
Galicizmy.....	194
Italizmy.....	196
Turcizmy.....	198
Hebrejizmy.....	199
Arabizmy.....	200
Skupiny slov, ktoré prenikli do predpisobnej slovenčiny:.....	201
a) z rumunčiny.....	201
b) zo španielčiny.....	201
c) z perzštiny.....	201
d) z ukrajínčiny.....	201
e) z ruštiny.....	202
f) z angličtiny.....	202
g) z malajčiny.....	202
h) z orientálnych jazykov.....	202

Úvod

Rozsiahle slovníkové dielo – *Historický slovník slovenského jazyka*, ktorého vydáním sa v r. 2008 ukončila jedna z etáp lexikografického výskumu slovenského jazyka v jeho staršom vývinovom období, poskytuje množstvo podnetov na ďalšie výskumy prirodzeného vývinu jazyka. Jednou z možností, ktorá obohacuje poznanie o prirodzenom vývine nášho národného jazyka, je aj hľadanie jeho identity v multikultúrnom prostredí a poukázanie na viaceré diferenciacné aj integračné tendencie, príznačné pre oficiálnu sféru používania jazyka v rôznych spoločenských situáciách, štýloch a ich žánroch. Slovenský jazyk až do prvej kodifikácie Antonom Bernolákom v r. 1787 nemal jednotnú a spoločensky záväznú podobu a vyznačoval sa množstvom podôb, ktoré odrážali územnú, štýlovú aj žánrovú diferencovanosť, plnili verejnú funkciu a vyznačovali sa nadnárečovými prvkami. Na tieto podoby jazyka mala výrazný vplyv aj konfesionálna orientácia používateľov jazyka, hospodárske, administratívne a kultúrne kontakty s inojazyčným prostredím, s geneticky a areálovo blízkymi aj vzdialenými jazykmi. Mieru vplyvu cudzích jazykov na slovenský jazyk v jeho predpisovnom období nemožno identifikovať v úplnosti a celkom spoľahlivo, pretože takáto analýza by si vyžadovala komplexné spracovanie všetkých dostupných prameňov. Doterajšie poznatky zo spracúvania archívnych písomných pamiatok sú však svedectvom veľkého vplyvu medzijazykových kontaktov a poukázali na koexistenciu slovenčiny s inými jazykmi od najstarších čias a konštatovali vonkajšie vplyvy a preberanie slov z iných jazykov, ale až donedávna chýbal komplexný vedecký opis lexiky predpisovného obdobia (historický slovník), na základe ktorého by bolo možné urobiť hlbší syntetizujúci obraz prevzatej lexiky tohto obdobia. Bádateľia sa preto zväčša orientovali na tematickú či žánrovú analýzu jednotlivých písomných pamiatok alebo rozbor určitých hláskoslovných, gramatických alebo lexikálnosémantických javov, ktoré sú cenným prínosom pre slovenskú jazykovedu a autorky tejto kolektívnej monografie z nich mnohokrát čerpali pri utváraní charakteristiky jednotlivých skupín prevzatých slov. Najucelenejšou prácou v tejto oblasti výskumu je monografia J. Doruľu *Slováci v dejinách jazykových vzťahov* (1977), ktorá slúžila ako základná východisková práca.

Spoľahlivým materiálovým zdrojom pri komplexnej analýze prevzatej lexiky predpisovného obdobia sa stal *Historický slovník slovenského jazyka 1. – 7. zv.* (1991 – 2008, ďalej HSSJ), ktorý obsahuje lexiku písomností predpisovného obdobia slovenčiny (z 11. – 18. stor.). Autorky na pozadí materiálu v HSSJ vytvorili základný korpus predpisovnej lexiky z medzijazykového hľadiska a osobitné súbory tematických celkov s orientáciou na jednotlivé jazyky, ktoré ovplyvnili predpisovnú lexiku z hľadiska významu (latinizmy, germanizmy, bohemizmy, hungarizmy, polonizmy...). Na základe komplexnej analýzy jednotlivých súborov, zameranej na sémantickú charakteristiku, tematickú a štýlovú príslušnosť sledovaných lexikálnych jednotiek, formálnu, grafickú či pravopisnú adaptáciu prevzatých slov do slovenčiny, vznikla štúdia, obsahujúca chronologizáciu vplyvov jednotlivých cudzích jazykov na slovenčinu v jej predpisovnom období, opis jednotlivých časových vrstiev a vln ich pôsobenia, podmienených určitými spoločenskými a historickými udalosťami, ako aj žánrovú a štýlovú diferenciaciu pre-

vzatých lexém a ich adaptáciu. Analýza vplyvu jednotlivých jazykov na slovenský jazyk v predpisovnom období poskytla možnosť určiť mieru externého vplyvu na vývin lexiky v oblasti rozširovania a zužovania významu slov, stabilizovania administratívnej, právnickej, remeselníckej a inej odbornej terminológie a významným spôsobom pomohla charakterizovať kontinuitu vývinu slovotvorných postupov a slovotvorných prostriedkov v kontakte s geneticky príbuznými i nepríbuznými jazykmi, prispela k postihnutiu integračných tendencií v terminologickej oblasti, ale aj k postihnutiu stimulačných funkcií cudzích jazykov na rozširovanie a širšie využívanie domácich slovotvorných prostriedkov a postupov, na adekvátne využívanie existujúcich domácich výrazových prostriedkov v žánroch verejného styku.

Osobitnú časť knihy tvorí slovník prevzatých slov v predpisovnom období slovenčiny usporiadaný podľa východiskových jazykov a množstva prevzatí, ktoré sa nachádzali v pramennej základni HSSJ. Konceptne je spracovaný podľa HSSJ s určitými úpravami, ktoré umožnia kvantitatívny prehľad o prevzatých lexémach a ich tvaroch ovplyvnených slovenským jazykovým systémom.

Štúdia i slovník prevzatých slov však vytvorili odrazový mostík pre ďalší výskum staršej slovenskej i neslovenskej lexiky a podklad na hodnotenie neskorších tendencií vo vývine nášho jazyka i jeho kodifikácií. Umožnia objektívne zhodnotiť a zaujať postoj aj k súčasným tendenciám a vonkajším vplyvom na náš národný jazyk a názorom na ne. Veríme, že táto publikácia bude inšpiračným zdrojom a prameňom nielen pre odborníkov zaoberajúcich sa historickou lexikológiou, lexikografiou, etymológiou, onomastikou, dejinami slovenčiny a pre historikov, ale aj pre lingvistov, ktorí sa zaoberajú jazykom tak z diachrónneho, ako aj synchrónneho hľadiska, i pre širšiu verejnosť.

I. Valentová

Staršia slovenská lexika v medzijazykových vzťahoch

Na vývin a formovanie predpisovného kultúrneho útvaru slovenského jazyka vplývala nielen domáca lexika, ale aj používanie cudzojazyčných lexikálnych prvkov. Keďže kultúrna slovenčina nemala spisovnú, kodifikovanú podobu, funkciu jazyka verejnej komunikácie od zániku Veľkomoravskej ríše suplovali latinčina, nemčina, čeština a maďarčina. Do akej miery sa jazykové, predovšetkým lexikálne prvky týchto a iných geneticky príbuzných a nepríbuzných jazykov využívali v písomnostiach, záviselo aj od ich charakteru a od autorov textov – ich zámeru, pôvodu a vzdelania. Medzi mimojazykové činitele, ktoré vplývali na prenikanie cudzích jazykových prvkov do predpisovnej slovenčiny patrili aj hospodárske, politické, obchodné, kultúrne a osobné kontakty s inými etnikami a takisto ľudia žijúci v etnických a národnostne zmiešaných oblastiach.

Historický slovník slovenského jazyka 1. – 7. zv. (1991 – 2008) je dielom, v ktorom sa domácej a zahraničnej odbornej i laickej verejnosti dostáva do rúk komplexný vedecký lexikografický opis slovnej zásoby od utvárajúcej sa písomnej podoby kultúrnej slovenčiny po zániku Veľkej Moravy po bernolákovskú kodifikáciu (11. – 18. stor.). Keďže ide o slovník stredného typu, ktorý čerpá z písomných pamiatok, neposkytuje vyčerpávajúci obraz domácej i prevzatej lexiky. Napriek tomu, že sa do písomností slovníkovej pramennej základne nedostali všetky určite funkčne využívané cudzie lexémy, sú prevzaté lexikálne jednotky zachytené v HSSJ dostatočným podkladom na ukážku primeraného obrazu ich preberania, používania a spôsobov prispôsobovania pomocou domácich hláskových, slovotvorných a gramatických prostriedkov.

Zaraďovanie nedomácej lexiky do HSSJ pri formovaní koncepcie slovníka nebolo zo začiatku jednoznačné. Otázne bolo, či sa pri zaraďovaní a koncipovaní jednotlivých lexikálnych jednotiek uplatní genetické hľadisko, a potom by bol HSSJ slovníkom slovakizmov, alebo funkčne hľadisko a do HSSJ budú zaraďované všetky slovenské lexémy i lexémy neslovenského pôvodu, ktoré sa vo vtedajších písomných štýloch funkčne používali a vyplňali medzery v domácej slovnej zásobe. Aj keď sa táto dilema týkala všetkých cudzích lexém, najcitlivejšia bola predovšetkým otázka hodnotenia a zaraďovania bohemizmov. J. Doruľa (1977, s. 41) mal v tom období jednoznačný názor, ktorý vychádzal z genetického chápania: „Funkcia češtiny na Slovensku a preberanie slov českého pôvodu do slovenčiny sú dve veci, ktoré nemožno stotožňovať, nech by sme už vychádzali z akéhokoľvek smeru alebo odtieňa funkčnej lingvistiky. Zaraďovať slovnú zásobu češtiny z textov napísaných v 15. – 18. storočí na Slovensku do vtedajšej slovenskej slovnej zásoby s takým zdôvodnením, že čeština plnila vtedy u Slovákov funkciu spisovného¹, resp. „kultúrneho“ jazyka (dodajme, že principiálne

¹ Hlavne v staršej odbornej literatúre sa možno stretnúť s formuláciou, že český, príp. iný jazyk v predpisovnom období slovenčiny plnil u nás funkciu spisovného jazyka. Pod formuláciou „spisovný jazyk“ autori rozumeli nekodifikovanú podobu jazyka – jazyk verejnej komunikácie, teda nie tak, ako spisovný jazyk chápeme dnes.

by takáto argumentácia musela potom platiť i vo vzťahu slovenčiny a poľštiny), z čoho vraj vyplýva, že si túto slovnú zásobu nemožno odmyslieť ani z vtedajšej slovenskej zásoby, znamená neprímerané chápanie funkčnosti v jazyku. Nezdomyšľané české slová z textov na Slovensku nie sú synonymami príslušných slovenských slov používaných v tých istých významoch a v tej istej štylistickej platnosti, ale sú to rovnoznačné ekvivalenty z dvoch jazykov“. Podľa J. Doruľa (1996, s. 31) „čeština zohrávala u Slovákov úlohu praktického dorozumievacieho prostriedku predovšetkým v písaných prejavoch, neprijímala a nevnímala sa ako hierarchicky vyššia forma vlastného jazyka nad nárečiami a nad kultivovanými podobami slovenského jazyka“.

Na margo chápania češtiny ako osobitého jazyka na Slovensku hovoria aj slová S. Czambela, o ktoré sa J. Doruľa (tamže) opiera: „Veď sme už od r. 1440 stáli pod vlivom princípu dvojurečovosti. Inteligencia sa usilovala písať po česky, a ľud, nakoľko písal, písal po československy. Práve z tohoto princípu dvojurečovosti sa vyvinul princíp samostatnej spisovnej reči slovenskej. Prečo? Lebo reč Slovákov a reč Čechov nestoja k sebe v pomere nárečí, ale v pomere samostatných rečí, a preto Slováci na základe ústrojnosti vlastného jazyka nikdy sa nevedeli naučiť po česky tak, aby to zodpovedalo ústrojnosti jazyka českého“ (Czambel, 1903, s. 205).

E. Štúr mal pozitívny postoj k začleňovaniu cudzích slov do slovnnej zásoby slovenčiny. Napr. ešte pred uzákonením spisovnej slovenčiny v článku *O rozboře mena pridavného* napísal: „...prijímame veci cudzincov, ale zavrhuje ich slová a to, čo nám dosiaľ na veci chýba, usilujeme sa doplniť vlastnou formou. Nie, nemyslím, aby sme s cudzími myšlienkami aj všetky cudzie slová prijímali, nie, ale prijať tie, ktoré už nie sú iba majetkom jedného národa, ale majetkom všetkých vzdelaných národov, ktoré teda takrečeno sú už s vecou zrastnuté a žijú v predstavách všetkých vzdelancov, tie prijať veru aj my máme, lebo neprijať ich znamená od života vzdelaných národov chcieť sa odtrhnúť, čo nikdy nedokážeme, dokázať nesmieme, nemôžeme“ (Štúr, 1957, s. 261 – 262; pozri aj Skladaná, 1993, s. 258).

M. Majtán (2008, s. 222), vedecký redaktor HSSJ, k tejto problematike zaujal jednoznačné stanovisko: „Prirodzene, najcitlivejšie boli javy príznačné pre česko-slovenské medzijazykové vzťahy, lebo čeština celé stáročia suplovala na Slovensku funkciu slovenského spisovného jazyka. Napokon prevládla mienka o funkčnom hodnotení bohemizmov, podobne, ako sa aj dnes pristupuje k prevzatiam z iných jazykov“. Takýto názor mali autori slovníka už pri výbere a hodnotení jazyka písomných pamiatok, ktoré mali tvoriť pramennú základňu, ale aj pri príprave koncepcie HSSJ, ktorú publikovali v *Ukážkovom zväzku* (1973). Prioritou bolo ukázať písomnú podobu kultúrnej slovenčiny predspisovného obdobia ako živého organizmu, v ktorej širšie uplatnenie mali aj prvky prevzaté z iných jazykov, či už hláskové, gramatické, alebo lexikálnosémantické. HSSJ sa tak mohol stať spoľahlivým materiálovým zdrojom pri komplexnej analýze prevzatej lexiky predspisovného obdobia slovenčiny.

Latinizmy. Najväčšie množstvo inojazyčnej lexiky v slovnnej zásobe predspisovnej slovenčiny tvoria latinizmy, čo potvrdzuje najväčší počet lexikálnych jednotiek označených kvalifikátom *lat* v HSSJ. Latinský jazyk je významnou zložkou dedičstva antickej kultúry, ktoré malo a má mimoriadne veľký význam vo vývoji európ-

ských národov. Antická kultúra predstavuje jeden zo základov ich kultúrnych tradícií. Najstaršie náboženské, literárne i listinné pamiatky týchto národov sú napísané v latinčine.

V mnohonárodnostnom Uhorsku sa latinčina používala od 10. do 14. stor. nielen ako sakrálny jazyk rímskokatolíckej cirkvi, ale predovšetkým ako jazyk kráľovskej kancelárie, rozličných vyšších a nižších administratívno-právnych ustanovizní, škôl, neskôr bola jazykom stredovekej vedy a beletrie (Krajčovič, 1981, s. 25). E. Pauliny (1966, s. 11) vyčleňuje toto obdobie ako osobitné obdobie – bez vlastnej celospoločenskej formy spisovného jazyka, ktorú vlastne nahrádzala latinčina. Využívala sa aj ako ústny rokovací jazyk i na nižších stupňoch uhorskej administratívy, súdnictva a inde. Vo veľkom rozsahu sa používala v korešpondencii v šľachtickom a meštianskom prostredí (Doruľa, 1977, s. 25). Niekedy sa toto staršie predpisovné obdobie nazýva aj panstvom latinskej kultúry. Súvislé písomné pamiatky v domácom slovenskom jazyku sa totiž z tohto obdobia nezachovali. Slovakizmy sa vyskytujú iba v latinských textoch predovšetkým v podobe toponým. Napr. zo Zoborskej listiny z roku 1113 máme o. i. doklad: *De villa Boencza sive in silva in terra, quantum habent castellani Golgociensis, tantum habet sanctus Ypolitus*. Slovo *Boencza* označovalo *Bojnice* a slovo *Golgociensis* *Hlohovec*. Aj v liturgických latinských textoch, ináč prísne kánonizovaných, nachádzame nadpísané slová v domácom jazyku nad jednotlivé slová latinského textu, tzv. glosy. Neskôr plnili túto úlohu mamotreky, čo boli pôvodne latinské výklady menej známych slov v Biblii. Okolo roku 1400 začali vznikať latinsko-české mamotreky. Cieľom glos a mamotrektov v domácom jazyku bola pastoračná úloha kňazov sprístupniť evanjelium aj ľuďom, ktorí neovládali latinčinu (Pauliny, 1983, s. 53). Je len celkom prirodzené a samozrejmé, že neskôr sa na tvorení domácich predpisovných útvarov výrazne podieľala aj latinčina. Po latinsky písaná literatúra a písomnosti boli východiskom a jadrom, z ktorého neskôr vznikali texty písané domácim jazykom.

Hoci v 15. stor. nahrádzala funkciu latinčiny v písanej podobe neraz čeština, jej význam sa nezmenšil, iba sa zúžila sféra jej používania. Nezastupiteľnou ostala na lýceách a univerzitách, v didaktických príručkách, v náboženskej oblasti, na dvoroch panovníkov a šľachty, v literárnej tvorbe, vo vedeckých traktátoch a pod. Na školách sa začína postupne a neskôr čoraz výraznejšie uplatňovať zásada, podľa ktorej bolo potrebné latinčinu si osvojovať spolu s materinským jazykom žiakov, prípadne popri nej učebnú látku podávať aj v domácom jazyku (Krajčovič – Žigo, 2002, s. 73).

Latinčina mala vo svojom mladšom období na našom území (16. – 18. stor.) stále významnú funkciu aj napriek tomu, že vrcholilo používanie slovenských predpisovných útvarov (najmä v 18. stor.). V tomto období výrazne ovplyvnila písanú aj hovorenú podobu kultúrnej slovenčiny v zdokonaľovaní štylovej stavby dobových žánrov, v slovnej zásobe a v terminológii (tamže, s. 74). V mnohých dielach písaných po latinsky od autorov, akými boli napr. Vavrínek Benedikt z Nedožier (*Grammaticae bohemicae libri duo*, 1603), D. Sinapius (*Neo-forum Latino-Slavonicum – Nový Trh Latinsko-Slovensky*, 1678), J. B. Magin (*Murices...sive Apologia – Ostne... alebo Obrana*, 1728), S. Timon (*Imago antiquae Hungariae*, 1735), M. Bel (*Notitia Hungariae novae historico-geographica*, 1735 – 1742), A. F. Kollár (*Ratio educa-*

tionis, 1777), J. Papánek (*Historia gentis Slavae*, 1780), J. Sklenár (*Vetustissimus Magnae Moraviae Situs*, 1784) a ďalší, sa prejavuje úprimné vlastenecké cítenie, riešia sa v nich dobové národnostné, jazykové i sociálne otázky (Skladaná, 1997, s. 87; Krajčovič – Žigo, 2002, s. 74).

Latinčina spĺňala spoločenskú potrebu dorozumievania širokých kruhov vzdelancov, nestrácala tvorivosť a nebola teda v plnom zmysle slova mŕtvym jazykom, hoci asi od 7. stor. nebola nikomu materinským jazykom a osvojovala sa v škole. Poddaní síce latinčinu neovládali a nedorozumievali sa ňou, ale do domáceho jazyka sa preberalo množstvo latinských výrazov najmä z administratívno-právnej oblasti, ale aj z iných okruhov. Dôkazom toho je skutočnosť, že mnohé latinské slová sa zachovali aj v súčasných nárečiach, napr. *agnušteľ, ampulka, apelácia, aprehendovať, árenda, asekurovať, ceduľa, ceremónia, diškrécia, element, exámen, familia, fundament, fundus, interes, mustra, numero, persóna, pondusovky, punkt, tabla, tinktúra, vizita* a i. (Habovštiak, 1965; Ripka, 1981; Slovník slovenských nárečí, 1994, 2006). Otázka ovládania latinčiny v kruhoch nižšej šľachty si vyžaduje širší výskum. Z hľadiska sociolingvistického je pozoruhodná štúdia maďarského historika I. G. Tótha (Tóth, 1996; Skladaná, 2000 a), ktorý sa v tejto súvislosti odvoláva na informácie značne protirečivé. Podľa nich, na jednej strane na základe prameňov ovládal na Slovensku (v hornom Uhorsku) latinčinu každý pastier a kočiš, no na druhej strane ju častokrát neovládali ani šľachtici, zemanía, stoliční úradníci, ktorí robili základné chyby aj v tých najjednoduchších latinských slovách a spojeniach. Okrem známych skutočností I. G. Tóth prináša mnohé zaujímavé informácie o používaní latinčiny na Slovensku. Latinčina často slúžila aj ako tajná reč, ktorú používali tí vzdelanejší, aby im ostatní nerozumeli. Bola vhodná aj na to, aby rozprávacím nerozumeli ženy. I. G. Tóth uvádza, že ani ináč vysoko vzdelané šľachticné, ktoré vedeli písať aj čítať, sa po latinsky neučili. Jazyková analýza korešpondencie Anny Márie Sentivániovej nám však potvrdzuje, že táto šľachticná používala vo svojich listoch písaných vlastnou rukou z rokov 1697 – 1728 manželovi Jánovi Radvanskému množstvo cudzích slov, aj latinského pôvodu, napr. *kontrakt, licenciát, protestovať, preceptor, rekomendovať, pariovať, alterácia* a i. (Skladaná, 1997 b, s. 201).

Latinizmy v písomných prejavoch, ktoré tvorili pramennú základňu HSSJ, možno nájsť v lexike, slovotvorbe i v syntaxi. V slovnej zásobe predpisovných kultúrnych útvarov prenikla latinčina do mnohých tematických oblastí hlavne vo funkcii termínov. Veľké množstvo predstavujú výrazy z oblasti administratívnej a právnej terminológie (*ablegovať, akuzovať, elegácia, fasia, jurista*). Mnohé sa používajú dodnes, napr. *advokát, amnestia, apelácia, defraudovať, kaucia, prohibícia* a pod.

Výrazy z najrozličnejších oblastí sú základom neskoršej terminológie viacerých vedeckých disciplín. Oblasť medicíny v širšom chápaní zastupujú výrazy *delírium, diéta, epilepsia, hypochondria/hypokondria, katar, kolika, mizerére, polypus, spazmus, urína, urín, urínál*, z chémie možno uviesť slová *destilácia, filtrum, kalcinácia, sublimácia, sulfúr, vitriol, vitrol, vitriolum, vitrolium*, z farmácie *mixtúra, oleum, unguentum, dekokt, dekoktum, elixír, esencia, china* (chinín) a i. Veľa výrazov pochádza z matematiky (*abreviácia, adícia, ad(d)ovať, denominátor, kvadrilión, kvintilión, mul-*

tiplikácia), z astronómie (*astrológ, astronóm, Mars, Merkúrius, Saturnus, tropický, zodiak, zodiacus*) a z geografie (*arktíkus, geometra, inzula, pólus*). Doložené sú názvy polodrahokamov z oblasti mineralógie (*beryl, granát, ónyx, onych, onychl, onychín, opál*). Často sa vyskytujú výrazy z botaniky (*baldrián, beladona, céder, cédrus, egreš, fenikel/fenikl/fenig(e)l, fenikulus, konvalinka, konvália, konvalium, mišpuľa/nišpuľa, ruta, tulipán*) a zo zoológie (*baléna, facián, karas, lampreta, lamprita/lamprida, lampret, lampert, muréna, páv*). Z oblasti baníctva sa vyskytujú výrazy *faktor, fundovať* (vo význame „hľadať rudu, dolovať“), *oficina*. Vojenskú terminológiu dokladajú slová *divízia, fortifikácia* (opevnenie), *frumentátor* (zásobovateľ pri vojsku), *generál, generálauditor, generálkomando, komendans, milícia, munícia, regiment/regement, veterán*. V HSSJ sa nachádzajú aj výrazy z oblasti hudby (*citara, disharmónia, diškant, harmónia, komponista, lýra, oktáva*) a z architektúry (*kapitel, kapitalička, kontignácia*). Pomerne bohato je zastúpená oblasť gramatiky, prípadne iných jazykových rovín (*ablatívus, abreviácia, adjektívum, adverbium, akcent, apostrof, deklinácia, derivácia, konjugácia, kontext, nominatív, ortografia, participium, prepozícia, singuláris, substantívum, superlatívus*).

Latinčina sa používala ako liturgický jazyk rímskokatolíckej cirkvi, čo sa prejavilo aj v slovnej zásobe. Patria sem výrazy všeobecné teologické, napr. *ablúcia, diakon, kancionál/kancenál*, a niektoré výrazy osobitne zamerané na Bibliu, napr. *apoštol, Áronova palica, kalvária, testament* (vo význame „zákon“).

Latinský vplyv možno pozorovať aj pri latinizovaných podobách rodných mien, zriedkavejšie i priezvisk (prímen), čo vyplývalo z úzu nositeľa mena alebo pisára (*Martynus Peryn, Yan Blatniczius, Georgius Slaninka; Andreas Pučyk, Stephanus Hornyczky*).

Mnohé latinské výrazy sa prispôbili slovenskému slovotvornému a morfológickému systému, napr. *po absolutij, svu actiu, na audientiu, cedovala, declarugeme, deputuge se* atď. Pri ohýbaní slov sa používal latinský i slovenský pravopis. Najmä v administratívno-právnych písomnostiach sa frekventovane vyskytovali niektoré latinské výrazy ako napr. *fatens, instans, arbiter, inquisitia, procurator* a i., ktoré sa prispôbovali v skloňovaní a časovaní slovenskému systému. Napr. substantíva *akcia* a *audiencia* predstavujú v latinčine dva typy (fem. III. deklinácie a fem. I. deklinácie), ale po prevzatí splynuli v slovenčine do jedného vzoru *ulica*. Pri postupnej hláskoslovnej a morfológickej adaptácii latinských slov týchto dvoch typov možno vyčleniť tri základné typy. Najnižší stupeň adaptácie je v latinských citátových slovách, ktoré sa hláskoslovne a morfológicky neprispôbili slovenskému jazykovému systému; predovšetkým ide o odbornú terminológiu, napr. *amalgatio, circulatio, extractio*. Postupne sa tento typ prispôbuje slovenskému systému, o čom svedčí aj súčasný stav, napr. *amalgácia, cirkulácia, extrakcia, fixácia*. Ďalší typ predstavujú slová, ktoré sa slovenskému systému prispôbili morfológicky, ale nie pravopisne, napr. *z aquisitiae, kde se indulgentiae rozdavaj, dali sme auctiae na statek*. Najčastejším typom v procese zdomácnovania sú tvary, ktoré majú domáce gramatické prípony, ale koreň, základ slova je zapísaný po latinsky, napr. *absolutiu prijali, actor svu actiu proboval*. Často sa pôvodné latinské slovo zaraďovalo do morfológickej sústavy, ale pravopis zväčša zostá-

val latinský (Ricziová, 1984, s. 369). Podľa tohto členenia sú spracované latinizmy v HSSJ, pričom sa v heslovom slove uprednostňuje podoba prispôbena domácomu jazykovému systému (*cirkulácia, extrakcia* a pod.).

Veľký počet predstavuje skupina tých latinských prevzatí, pri ktorých nenastala adaptácia na slovenský jazykový systém. Často išlo o známe a rozšírené výrazy a spojenia. Do slovenských textov sa takto vkladali nielen latinské neadaptované výrazy, ale aj spojenia, vložky a celé latinské pasáže. Vystupujú ako citátové slová, resp. spojenia: *Adam Sswec, poddany Gabrielis Bossany, juratus fassus est* (TRENČÍN 1585); *zwrchu predepsany fratres ziadali magistratum de jure consanguinitatis k sobe hereditatem kopanjcu pridaty; odpredala gest genero suo swu czastku gruntu sweho; učinili mezy sebu sponte et benevole pritelske dokonany* (BÁNOVCE n. BEBRAVOU 1650; 1653; 1711). Po latinsky sa zväčša písali adresy, listové formuly, napr. úvodné oslovenia a pozdravy, záverečné a datovacie formuly a formuly v podpisoch: *Generoso juvenj, Joannj Bystriczky, filio mihi directe traduntur. Carponae* (BRATISLAVA 1676); *Datum arce Zolom, die anno qvo supra* (ZVOLEN 1702). V mnohých písomnostiach, najmä z oblasti súdnictva, boli po latinsky napísané kratšie alebo dlhšie časti, v ktorých sa uvádza dátum a miesto konania súdu, predmet sporu alebo súdneho konania a i.: *Anno 1691, die 1. Februarii; Nos judex Elias Litvini una cum juratis oppidi S. Nicolaj in domum ejusdem comparuissemus pro tribunali consedendo ad instantiam et commissionem Generosi Domini Cristophori Pongracz terrestri ratione certi negotij seu liqvidi debiti pretensi inter partes et subditos ejusdem ut pote Nicolaum Fabrici ab una vero parte altera Georgium Žuffa causantes, tale pro ut seqvitur jus et justitiam administravimus* (L. MIKULÁŠ 1691). K. Habovštiaková (1966, s. 79) sa vyjadrila o týchto „kombinovaných“ dvojjazyčných latinsko-slovenských zápisoch ako o „bilingvizme“ latinsko-slovenskom, ktorý je charakteristický najmä pre súdne písomnosti, protokoly, vypočúvania svedkov, zápisy o úradných obhliadkach a pod. Výrazy z takýchto súvislých latinských kontextov sa v slovníku nespracovali.

Veľmi často sa vyskytujú spojenia, ktoré sa prispôbili aj slovenskému jazykovému systému, napr. spojenie *de eo utrum*, ktoré označovalo otázky (zväčša išlo o súhrn otázok), sa vyskytovalo aj v podobe *deutrum* (*deutri*), ktorá sa skloňovala, napr. *v deutre*, resp. ako adjektívum *deutrálny*. Príslušný slovenský ekvivalent neexistoval (Doruľa, 1977, s. 28). Podobným spojením bolo spojenie *coram me* vo význame „predo mnou, v mojej prítomnosti“, ktoré sa používalo ako právnická formulka na konci písomnosti pri podpise osoby zúčastnenej na príslušnom právnom akte a potvrdzujúcej jeho hodnovernosť. Od tohto spojenia sa utvorili substantívum *coramizant* i sloveso *coramizovať*. Slovenský ekvivalent spojenia *coram me* bol *pri prítomnosti*, no používal sa zriedkavejšie (Doruľa, 1977, s. 28 – 29). V pramennej základni HSSJ sa vyskytuje aj podoba *koramizácia* a ďalšie slová, napr. *koramizant*, *koramizovať*, *koramizujúci* a pod.

Častým javom bol výskyt latinského výrazu spolu so slovenským ekvivalentom, napr. *bitka neb cruenta; wladarem a possessorem* (BÁNOVCE n. BEBRAVOU 1591; 1604). V niektorých prípadoch nejestvoval vhodný slovenský ekvivalent, napr. výraz *instans*, ktorým sa v právnej terminológii označoval podávateľ, predkladateľ žaloby,

žiadateľ (*instantia* – žiadosť; žaloba), na ktorého návrh sa konalo súdne rokovanie alebo vyšetrovanie, alebo výraz *fatens*, ktorým sa označoval aktuálny, bezprostredne vypovedajúci svedok. Niekedy sa vyskytovali v latinskej pôvodnej podobe aj s príslušnými latinskými koncovkami, napr. *portiowe regesta fatentis*, inokedy sa prispôbili slovenskému morfológickému systému, napr. *chwalil se pred fatensem* (LIPTOV 1634). Mužská podoba *fatens* sa vzťahuje aj na ženský rod, ale utvorila sa aj prechýlená podoba *fatenska*, *fatenskyňa* a privlastňovacie adjektívum *fatenskin*. Používanie slov *instans* a *fatens* v administratívno-právnych písomnostiach bolo časovo obmedzené na 16. až 18. stor. V neskoršom vývine slovenskej právnej terminológie sa slovenské ekvivalenty týchto slov neutvorili. Ukázalo sa totiž, že nie sú potrebné osobitné termíny pre úzko špecifické významy, ktoré vyjadrovali výrazy *instans* a *fatens*. Uplatnili sa slová *žalobca*, resp. aj *žiadateľ* a slovo *svedok* (Doruľa, 1977, s. 29 – 30).

Latinčina zohrala pri tvorení slovenskej slovnej zásoby predpisovného obdobia i v neskorších fázach jej vývinu nezastupiteľnú úlohu. A. Bernolák uvádza vo svojom *Slovári* celý rad slov prevzatých z latinčiny, ktoré sa stali, resp. boli pevnou súčasťou slovnej zásoby slovenského jazyka. Nenahrádzal ich vždy domácimi umelými novotvarmi. Ponecháva niektoré botanické názvy latinského pôvodu, napr. *hiacint* (*Hycinthus*), *rezeda* (*Reseda*), *kakava* (*Theobrona cacao*) a pod. (Habovštiaková, 1968, s. 244). Pri týchto výrazoch už dôsledne uplatňuje slovenský pravopisný systém, vychádzajúci z výslovnosti, napr. *confederatio* – *konfederácia*, *philosophus* – *filozof* (tamže, s. 89). V štúrovskom období sa mnohé slová latinského pôvodu upevnili a udomácnili v slovnej zásobe, napr. *argument*, *civilizácia*, *kapacita*, *kombinácia*, *konferencia*, *kontrakt*, *mineralia* a i. Ľ. Štúr sa snažil tieto slová začleňovať do slovenčiny vo výraznej miere. Možno povedať, že vplyv latinčiny na slovenčinu sa uskutočňuje kontinuálne dodnes. Napriek tomu, že sa latinské slová nahrádzali domácimi (*vakácie* – prázdniny, *item* – tiež) a niektoré sa dostali do vrstvy knižných, resp. zastarávajúcich slov (napr. *aprehendovať*, *dešperátny*, *dubiózny*), mnohé sa zachovávajú v hovorovom štýle (*diškurovať*, *gusto*) a prevažná väčšina sa v slovenskej slovnej zásobe udomácnila a stala sa jej trvalou súčasťou. Niektoré latinské slová sa dnes používajú v odbornom štýle s posunutým alebo rozšíreným významom (napr. slovo *edukácia* sa nepoužíva v bežnom význame „výchova“, napr. *dať na edukáciu*, ale v odbornom texte z oblasti pedagogiky sa používa vo význame „proces výchovy a rozvoj osobnosti človeka“). Latinčina obohatila slovenskú slovnú zásobu o udomácnené neterminologické slová, internacionalizmy, tzv. živé latinské slová a spojenia (napr. *in medias res*, *bona fide*, *sine ira et studio*), ale predovšetkým v oblasti terminológie. Vo vedeckej terminológii majú výraznú prevahu termíny grécko-latinského pôvodu, čo je spôsobené niekoľkými činiteľmi. Predovšetkým je to dokonale vypracovaná gramatická stavba a ustálená lexika latinčiny, pomerne bezproblémová formálna adaptabilnosť latinských prvkov pri preberaní do jednotlivých jazykových systémov (napr. na rozdiel od angličtiny) a mimoriadne dôležitým faktorom je to, že ide o neživý jazyk, ktorého nositeľom nie je nijaké jazykové spoločenstvo, teda v istom zmysle ide o jazyk politicky neutrálny, ktorý možno pokladať za spoločné kultúrne dedičstvo antiky, takže jeho vplyv nemôže brzdiť jazykový purizmus. Latinčina nejestvuje síce ako prirodzený jazyk, ale využíva sa

a možno predpokladať, že sa bude i naďalej využívať pri tvorení medzinárodných odborných termínov. Mnoho latinských alebo gréckych morfém funguje v slovách dávno vžitých a často aj široko zrozumiteľných, takže možno pomocou analógie v niektorých prípadoch význam novoutvoreného termínu odhadnúť (Poštolková, Roudný, Tajnor, 1983, s. 68 n.).

Grécizmy tvoria menšiu, čo do množstva lexikálnych jednotiek šiestu skupinu prezatých slov v HSSJ. Hoci naši predkovia neprichádzali priamo dlhodobo do kontaktu s gréckym jazykom, grécka kultúra a gréčtina zohrala závažnú úlohu a ovplyvnila európske aj mimoeurópske civilizácie, pretože či už v oblasti spoločenskej, politickej, kultúrnej, umeleckej alebo vedeckej bola popredu. Grécizmy preto možno nájsť takmer v každom jazyku, často ide o internacionálne slová a odborné pojmy. V predpisovnom období slovenčiny preniklo najviac grécizmov do odborného-náučného žánru. Gréckeho pôvodu sú už názvy jednotlivých vedných odborov (*astronómia, gramatika, chémia, astronómia, botanika* a i.). Od nich sa slovenskými odvodzovacími prostriedkami tvorili ďalšie slová, najmä adjektíva (*gramatický, astronomický*). Ďalej išlo o medicínske termíny, a to hlavne názvy chorôb (*dysentéria, flegmatika, chiragra*). Z botanických termínov sa preberali názvy cudzokrajných rastlín, ktoré u nás boli málo známe a nemali slovenský názov (*mandragora, ameos, bazalika/bazalička, kolokvintída, kolocit, pivónia* a i.), a preto mnohé v slovenskom odbornom názvosloví ostali dodnes (*bazalka pravá, kolokvinta obyčajná, angelika lesná*). Zo zoologického názvoslovia gréckeho pôvodu sú predovšetkým názvy zvierat, ktoré sa u nás nevyskytovali a boli málo známe (*delfín/delfínus, leopard/levhard, salamander/salamandra, sépia, zibet/zybet*). Niektoré sa používajú dodnes, pri iných sa presadili iné názvy (*elefant – slon*). V takmer každom vednom odbore možno nájsť niekoľko pôvodom gréckych termínov, napr. v mineralógii (*ametyst, azbest, sardík*), v geografii (*achipel/archopelagum, meander, pól*), vo farmakológii (*bdelium, diagrid, macis*), v chémii (*magnézia, azoth*), v lingvistike (*analógia, diftong, kolon*), v architektúre (*mauzóleum, pyramída*), v geológii (*ocher/ogr, selenit*), vo fyzike (*atóm*), v matematike (*aritmetika*), v literárnej teórii (*anafora, epiteton, metafora*), vo filozofii (*orfita, ateizmus*), ďalej sú to pomenovania z textilného odboru (*paplón, tapeta* vo význame „ozdobná vzorkovaná tkanina“), metrický termín *drachma*, hudobný termín *symfónia*, etnografický termín *antropofág*. Niekoľko výrazov z gréčtiny je v cirkevnej a náboženskej oblasti vrátane slova *cirkev*. Zväčša ide o pomenovanie rozličných cirkevných hodnostárov alebo funkcií (*archimandrita, exarcha, metropolita*), ale aj o iné cirkevné výrazy (*biblia, evanjelium/evangelium*). Z náboženských výrazov sú to napr. *psychagógia, prozelyta, satan* a i. V predpisovnom období slovenčiny boli známe niektoré výrazy z gréckej mytológie (*fénix, grif/krif, chiméra, Medúza*). Z administratívno-právnych lexém sú gréckeho pôvodu len *chirograf* a *protokolon*. Z gréčtiny sa do staršej slovenčiny preberali abstraktá pomenúvajúce javy, na ktoré slovenčina nemala výrazy (*chaos, mamon, mechanizmus, melanchólia*). Uplatňovali sa v odbornom štýle. Synonymné grécke slová k slovenským, ako napr. *kireol – medovina*, sa vyskytli okazionalne vždy len v jednom písomnom prameni. Z gréčtiny sme prevzali aj niektoré exotizmy označujúce objekty a javy z iných kultúr (*eunuch, mág*).

Podaktoré grécke slová ostali pôvodné, ale mnohé sa hláskoslovne prispôbovali slovenčine, príp. nárečiam, a preto vznikali rozličné hláskoslovné varianty často s domácimi príponami, napr. *antispazmatský/antispazmotský*, *apostema* (vplyvom češtiny i *apostemata*), *angelika/andelika* i *angelička*, *alchýmia/alkýmia*, *diabel/d'ábel*, *chryzolit/krizolit*, *klystír/krystír/klystér*, druhový názov *salamander* i *salamandra* a i. Zo slovnodruhového hľadiska sú grécizmy prevažne substantíva, od ktorých sa ďalej slovenskými i cudzími (napr. príponou *-ista*) slovotvornými prostriedkami, predovšetkým sufixami, tvorili najčastejšie adjektíva (*reumatický*, *satanský*), ale aj ďalšie substantíva (*satan* – *satanáš*, *politika* – *političnosť*, *diabol* – *diabolstvo*, *syntax* – *syntaxis-ta*), hlavne deminutíva (*angelička*, *kristírik*, *kristírček*), menej príslovky (*politicky*) a len ojedinele slovesá (*anatomizovať*). Niekedy sa pôvodom grécke slová prispôbovali latinskému pravopisu (*delfín* – *delfínus*, *protokolon* – *protokolum*).

Germanizmy tvoria druhú najväčšiu skupinu prevzatých slov v predspisovnom období slovenčiny v HSSJ. Nemčina vplývala na náš jazyk už v období najstarších hospodárskych a kultúrnych kontaktov Slovanov s Germánmi v 6. – 10. stor. Preberali sa slová z oblasti kresťanskej terminológie z čias christianizácie našich predkov: *krstiť* (sthn². *kristen-en*), *mních* (nem. *munih*, pôv. lat. *monicus*), *žehnať* (nem. *segenen*, pôv. lat. *signare*), ale aj z oblasti konverzačnej reči: *chlieb* (nem. *hleib*), *žemľa* (nem. *semmel*, pôv. lat. *similla*), *košeľa* (nem. *käsel(e)*, pôv. lat. *casula*), *musieť* (nem. *muozan*), *d'akovat'* (nem. *denke*) (Žigo, 1998, s. 51). Neskôr sa stali tzv. kultúrnymi europeizmami. Súčasná slavistika ich hodnotí už ako domáce (Králik, 1994, s. 52).

Najviac nemeckých slov sa k nám dostalo počas prvej a druhej vlny príchodu nemeckých kolonistov na naše územie v polovici 12. stor. a hlavne v 13. – 14. stor. po tatárskych vpádoch, keď bol dopyt po pracovných silách. Kolonisti sa usadzovali vo vyľudnených dedinách a mestách. Priniesli si vlastnú správu, mnoho nových termínov z oblasti cechovej organizácie, baníctva, remeselnej výroby a obchodu. Pri priamom styku s domácim obyvateľstvom sa prevzalo veľa slov súvisiacich s vecami a javmi bežného každodenného života (Doruľa, 1977, s. 76).

V 16. stor. začali hlavne na západnú časť dnešného Slovenska prichádzať v obave pred náboženským prenasledovaním skupiny anabaptistov, tzv. habánov. Žili v uzavretých komunitách, a preto nemali výrazný vplyv na náš jazyk. Prúdy prichádzajúcich kolonistov sa usídlili hlavne na juhozápadnom Slovensku a v okolí Žiliny a Bardejova. Pochádzali z rôznych oblastí Nemecka a Rakúska, prinášali na naše územie strednoba-vorské, sliezske, ale aj zmiešané nárečia s výraznými črtami bavorskej a východostredonemeckej proveniencie. Na území Slovenska sa usádzali nerovnomerne, a tak sa niektoré prevzaté slová vyskytujú iba na západnom Slovensku a iné len na Spiši (Kozmová, 1991, s. 21).

Tematicky najväčšiu časť germanizmov tvorí lexika z oblasti obdobia človeka a jeho bežného života (*fara*, *žingel'*, *grunt/krunt*, *put(e)r*, *fla(j)str/flaster/flegstr/plaster*, *parkan/parkaň*). Patria sem názvy druhov jedál a nápojov (*bočpor/po(r)špor*, *žufa*, *žufka*, *žufeň*, *težbír*, *cugemis*, *kukret/kuchret*, *špek*), kuchynského náčinia (*brotvan/brôtvan*, *brotfond/protfond*, *fojerfaňa*, *kufľa*, *rajchyňa*, *ribajzlik*), obdobia a jeho častí (*fortňa*, *grunt*, *grunt-*

² stará horná nemčina, starohornonemecký

štuk, rundel), pomenovania nábytku a bytových doplnkov (*ziela, židla/žigla, firhánok/firhánok, firhang/firhank/firhong/firhung, kasňa, kastňa, kaseň*), odevov (*plundry, šajlop, jank(er)l, kokrhel*), textílií (*kamlík, šeptuch, tafat, flander*) a pracovných nástrojov (*graca/greca/kraca, krampel', krampľ'a*). Z nemčiny bolo prevzatých aj mnoho príznakových, expresívnych slov, hlavne pejoratívnych výrazov, nadávok a vulgarizmov (*šarvanec, cumploch, flaksa/fläksa, fl'andra/fl'ändra, lot(o)r/loter, lotras, hurentrajben*).

O skutočnej integrácii germanizmov do slovnej zásoby slovenčiny svedčí aj skutočnosť, že sa mnohé z nich stali súčasťou frazeologizmov. Obrazne sa opisovalo zlé hospodárenie: *hospodárství sa mu vede jak krave tanec na lede* (PV 1755), zdôrazňovala sa prísna výchova: *prut rezny dobre deti činj, pruta kdo ssanuge, detj nemiluge* (SiN 1678), husto natlačení ľudia boli *gako w bečicy harinki tak w pekle hrissnicy* (GŠ 1758), kto uprednostňoval vlastný záujem pred cudzími, tomu bola *blyssa kossela nez doloman* (PG 1656), žiaľ radili zaháňať alkoholom: *na ffrasunek dobry trunek* (SiN 1678) a človeku, ktorý sa ničomu nerozumel, hovorievali *ty se k tomuto rozumiss gak osel na harffu* (VP 1764).

Mnohé z názvov mier a váh pochádzajú tiež z nemčiny. Z objemových mier je to napr. *achtel/aktel/(j)ächtel, cajcha/cejcha, holba/halba, halva, más/môs/mós/mús, putňa, fúr, fúr/fôr/fór, fúra, žajdel/zejdel*, z dĺžkových mier *cól/cól, lachter,lachtor, ráf/ríf, šúch* a z hmotnostných mier *lót/lót, marka, mark, najslík. Verdúnok/verdúnek, verdung, ferdunk/fierdunk, ferdung/fierdung* slúžili ako obsahová ale aj ako hmotnostná jednotka. Jednotkou *fenig* sa udávala hmotnosť striebra.

Nemeckí prisťahovalci boli vyspelejší remeselníci a spolu s novými pracovnými postupmi a nástrojmi priniesli na naše územie aj nové lexémy z oblasti remeselníckej terminológie, ktoré sa postupne integrovali a stávali sa súčasťou slovnej zásoby domáceho obyvateľstva. Popri domácich slovách, ktoré označovali tradičných slovenských výrobcov, sa používali aj nemecké pomenovania remeselníkov (pozri Doruľa, 1977, s. 76–96) a ľudí, ktorí poskytovali určité služby (*cangár, barbier, cukorbacher/cukorbaker, cukorpoch, cukorpocher/cukerbacher, pajtliar, zejmar, furman/forman, šl'ajfiar/šl'ajfir*), názvy výrobkov (*bindmeser, šnicer, saft/soft*), pracovných nástrojov (*šraubštok/šrabstok/šróbštok, pras*), miest, miestností alebo budov, v ktorých sa vykonávala pracovná činnosť (*krám, šenk/šink, meserňa*), či samotných pracovných činností (*šenkovať/šinkovať*).

Nemci poznali dokonalejší spôsob ťažby a spracovania rúd v hutách a priniesli na naše územie mnohé slová z baníckej a hutníckej terminológie (pozri Blanár, 1961, s. 103–249), ktoré vo viac-menej poslovenčenej forme používali aj domáci baníci. Mnohé sa v hovorovej reči používajú dodnes. Banícka terminológia predstavuje najväčšiu skupinu odborných germanizmov v HSSJ. Do tejto skupiny patria výrazy, ktoré označujú rozličné banské nástroje a zariadenia (*ajzn, bandl, bergajzen, fajzel, forot/forota*), časti bane (*štólňa, erbštolvant, fajdorf, fundgrúbňa, hauptšacht, mundloch, zink, šlóg*), pomenovania banských a hutníckych profesií (*haviar/havár/havír, erchaviar, frišmajster, hiciar, knap, štólňa*), činností (*bašovať* vo význame „premývať zlatú rudu“), *f(i)edrovať/fidrovať, gveligovať, glajzovať, vycimrovať*) a i. Časť baníckej terminológie predstavuje lexika spojená s riadením a správou baní a hutí (*bergordung, mutung, próbceduľa, zamutovať*).

V niektorých prípadoch ide o polysémické germanizmy, pričom len jeden význam je banický termín. Napr. polysémická lexéma *handel/händel/nandel'* sa v banskej terminológii používa vo význame „baňa, banský závod, podnik“. V strednej nemčine bol tento význam okrajový a špecializovaný a do slovenčiny sa mohol dostať miestne obmedzeným prevzatím (Blanár, 1977, s. 177 – 178). Táto lexéma sa pravdepodobne najfrekvencovanejšie používala v kultúrnej slovenčine vo význame „kupčenie, obchod, obchodovanie, výmena“ a v zhode s nemčinou aj vo významoch „zvada, spor, výmena“, a potom v právnej terminológii vo význame „úradné, súdne konanie, rokovanie“ (tamže). Podobných polysémických germanizmov bolo v banickej terminológii viac (*gang/geng, knap, krám*).

Veľa nemeckých slov sa používalo v súvislosti s cechmi, ich organizáciou a pravidlami (*cech/cach, cecha, cechmajster/cehmist(e)r, majstermál, fídlík, štulgroš*). Mnoho reálií z oblasti cechového života a remesiel zaniklo, a preto sa tieto lexémy stali historizmami, príp. tie, ktoré v tomto období zdomácnili, používajú sa dodnes v ľudovej terminológii (*dach, hever, lojtra, šperhák, žajdel*).

Administratívno-právna terminológia sa na našom území formovala už pred 15. stor. a zachovávala sa ústnou formou ako tradované obyčajové právo. Nemci si so sebou priniesli aj svoju organizáciu spoločenského a hospodárskeho života, súdnicstvo a mestskú samosprávu a niektoré termíny z týchto spoločenských a pracovných vzťahov a úkonov sa postupne z kolonizovaných území rozšírili takmer na celé územie.³ Základy pre rozvoj miest položil uhorský panovník Belo IV. ešte pred vpádmi Tatárov. Nemeckí prisťahovalci tvorili už v 14. stor. prevažnú väčšinu mestského patriciátu. Na základe privilégií, ktoré im boli udeľované, získavali dôležité posty v správe miest a obcí. Tieto skutočnosti sa odrazili aj na formujúcej sa administratívno-právnej terminológii, ktorá obsahuje veľa germanizmov týkajúcich sa správy mesta (*gman/gmin, gmanec, au(s)šus*), pomenovaní predstavených miest a obcí (*fojt/voit šoltýs, richtár, vicerichtár, vicepurgmistr*), mestských zamestnancov (*buchhalter, fervalter, šafár*) i oblasti administratívnej agendy (*abráitung, auscíger, oberrajter, obráitung, šarfšulder*) a i. V nemčine slovo *Richter* znamená „sudca“, ale pretože mestský richtár vykonával aj funkciu sudcu, ustálilo sa pomenovanie *richár* v slovenčine vo význame „predseda mestskej, obecnej rady“ (Doruľa, 1977, s. 87 – 88). So vznikom nových spoločenských tried sa začali objavovať aj nové pomenovania spoločenských vrstiev ako *hofier/hofer/hofír, gróf, rytier/rytír, kurfirst*. Pri omnoho väčšom počte termínov z oblasti administratívno-právnej (ale napr. aj náboženskej) bola nemčina iba sprostredkujúcim jazykom z pôvodného latinského jazyka.

Na slovenskom území sa v období vojen, ale aj v mierových časoch často zdržovali posádky nemeckého cisárskeho vojska, a preto mnohé výrazy z vojenského prostredia sa adaptovali a začlenili do slovnej zásoby domáceho obyvateľstva, napr. názvy vojenských hodností (*feldmaršál, feldmaršálek, frajkaprál, obršt*), zbraní (*flinta, húfnica, karabína*), pomenovania vojakov podľa zaradenia (*landsknecht, štabsfelčér, generálkvartírmajster, futrmajster*) a iné pomenovania vojenských reálií (*štokhaus*).

³ Administratívno-právnej terminológii sa podrobne venoval R. Kuchar (1998, 176 s.).

Z oblasti náboženského života je v HSSJ doložený pomerne malý počet slov prevzatých z nemčiny, napr. *farár*, *oferung*, *kacír*, *ortiel'*/*ortiel'*/*ortil'*. Pomenovanie hlavy katolíckej cirkvi *pápež* patrí k najstarším prevzatiám, nachádzalo sa už v staroslovenčine (Machek, 1968, s. 433).

Germanizmy sa vyskytli aj v rozličných sférach odborného-náučného žánru. Z chémie sa prebrali názvy niektorých chemických prvkov (*špisglas*, *šváb*, *švábel'*, *vizmut*), zlúčenín (*flus*, *kuprvas*, *plajfus*, *potaš*, *šadvaser*), nádob (*gispukel*, *kolba*, *šerblica*) a postupov (*intrenkovať*, *lajtrovanie*, *odtrajbovať*, *zalutovať*, *zošmelcovať*), ktoré sa používali hlavne pri alchymistických pokusoch. Prevzalo sa aj niekoľko odborných výrazov a termínov z mineralógie (*kvarc*, *špád*), z medicíny (napr. názvy chorôb: *fras*, *frizle*, *skorbut*), zo zoológie (*elent*, *fríz*, *hingst*, *kamzík*, *pavián*) a z botaniky (*erdeple*, *grule*, *ošlajch*/*ošlejch*).

Do slovenčiny sa najrýchlejšie integrovali názvy reálií a výrobných postupov z oblasti remesiel, hlavne baníctva, ale aj rôznych vedných odborov, pre ktoré v domácom jazyku neexistovali vhodné ekvivalenty a ich významy sa v novom prostredí terminologicky špecifikovali. Niektoré z nich sa časom prestali používať, lebo zanikli reálie, ktoré označovali. Časť sa zachovala v nárečiach, ale mnohé sa stali trvalou súčasťou slovnej zásoby.

Pri slovách s jednoduchou významovou stavbou, ktoré označovali predmety alebo činnosti z každodenného života, polysémická lexéma sa zvyčajne prevzala s jedným alebo viacerými významami. Napr. slovo *fal(o)š'*/*faleš'* z nem. *Falsch* malo význam „neúprimnosť, pretváranie; klamstvo, podvod“, ale aj „chybu a omyl“. Mnohokrát išlo o sémantické germanizmy. Hoci lexéma mala častejšie v pôvodnom jazyku zložitejšiu významovú stavbu, do slovenčiny sa prevzala iba s jedným významom, napr. sloveso *fárat'* (*fahren*) sa prevzalo len vo význame „zostupovať do bane“ v baníctve. Niekedy sa prevzal význam slova, ktorý bol v pôvodnom jazyku okrajový, napr. *pasírovať'* (*passieren*) znamenalo „povoliť, povoľovať niekomu niečo“. Význam, ktorý sa prevzal do slovenčiny, v nemčine sa stal archaizmom, ale je doložený v starej slovenčine. Napr. základný význam nemeckého slovesa *passieren* bol „ísť, cestovať, prechádzať“ a jedným z prenesených významov bol „povoliť, povoľovať“. Do slovenčiny sa nepreniesol základný, ale prenesený, v nemčine archaický význam „povoliť, povoľovať niekomu niečo“. V zriedkavých prípadoch bol do slovenčiny prevzatý základný význam slova spolu s reáliou, ktorú označoval. Napr. slovo *lindiš'* vo význame „druh drahého súkna“ vzniklo pravdepodobne podľa miesta výroby – Londýna. Do slovenčiny sa dostalo z nemeckého *lündisch* s významom „londýnsky“ (Blanár, 1961, s. 146). Rovnako bolo prevzaté aj odvodené slovo *faj(n)lindiš'* (z nem. *feinlündisch*).

O najstarších prevzatiach nemeckých slov svedčia aj osobné mená utvorené z apelatív, napr. *cimerman* – *Pawel Czymerman* (P. ĽUPČA 1564), *pántik* – *Patrus filius Pantyk* (v Gemeri 1331), *cajnár* – *winohrad pani Cainar* (TRNAVA 1577) a i., a geografické názvy, napr. *greft* – *Greffty* (BRATISLAVA 1667), *gbel* – *Kwbel*, *Kebel* (Gbeľy 1392 VSO), *hámor* – *de loco vulgo Hamor appellato* (pri Štítniku 1408), *pampúch* – *Pampuchouszka* (OČOVÁ 1722) ap.

Slovenčina si prevzaté nemecké slová prispôbovala po stránke pravopisnej i slovotvornej. Nemecké vokály a konsonanty sa nahrádzali zvukovo podobnými slovenskými hláskami podľa určitých modelov. Nahrádzali sa neslovenské fonémy, diftongy aj vokály, napr. *ö* > *e*, *o* (fördern – *fedrovať*, Söldner – *žoldnier*), *ü* > *i*, *y/ý*, *u* (Kurfürst – *kurfürst*, Kübel – *kybel*, Büchse – *pusska*), *eu* > *aj* (Zeughaus – *cajkhauš*), *ei* > *a/á*, *i*, *ia*, *aj*, *oj* (Teilung – *talung*, Vorteil – *fortiel'*, Veilchen – *fialka*, Pfeife – *fajka*, Leiter – *lojtra*), *au* > *aj* (Frauenzimmer – *frajcimer*), *ä* > *a/á*, *e* (Jäger – *jáger*; Händler – *hendel*), *a* > *o* (Bank – *ponk*), *e* > *a*, *i/i* (Flech – *flak*, Fechter – *fechtýr*; schenken – *šinkovať*), *o* > *u/uo* (Borg – *burk*, buorg, Lohn – *lun*, luon). Tieto zmeny sa neuskutočňovali na celom území rovnako. Napríklad široké *e* sa na západnej časti územia nahrádzalo fonémou *e* – *plech*, *retovat*, ale na stredoslovenskom území sa zmenilo na *a* – *plach*, *ratovat* (Stanislav, 1967, s. 415 – 423).

Menili sa aj konsonanty, napr. *b* > *p*, *v* (Büttel – *pitl*, Heber – *hever*), *f* > *b*, *v* (Farbe – *barva*, Schenkfass – *šinkvas*), *w* > *b* (Verwalter – *felborter*; *r* > *l* (Stecker – *štekel*), *n* > *m* (Kunst – *kumšt*), *ch* > *f* (Kluft – *kluchta*). Slovenskej výslovnosti sa prispôbili aj slová s afrikátou *pf* – *fušer* (Pfuscher), *cop* (Zopf), *panvica* (Pfanne). Slová so spoluhláskovými skupinami *sp*, *sk*, *st* sa do slovenčiny prevzali ako *šp*, *šk*, *št*, napr. *dišpenzovať* (dispensieren), *muškát* (Muskat), *honcburšt* (Honswurst). V niektorých prípadoch sa pri jednoslabičných prevzatých slovách cudzie spojenie konsonantov *ng* odstránilo vsunutím vokálu, napr. *gánek* (Gang), *trúnok/trúnek*, *šacúnok/šacúnek*.

Pri prevzatých germanizmoch v hovorovom štýle bola tendencia k stručnosti, a preto sa napr. vynechávali hlásky (Ordnung – *ordung*, Jahrmarkt – *jarmok*, *jarmak*) alebo slabiky (Krankenhaus – *krankhauš*, Frauenzimmer – *fraczymer*, Haken – *hák*), odpadol pôvodný sufix (Zwickel – *cvik*), vynechala sa druhá časť slova v kompozitách (Göpelwerk – *gápel'*). Na zjednodušenie výslovnosti sa k prevzatému slovu do stredu slova alebo na jeho koniec pridali nové hlásky (Phosten – *foršňa*), mohla nastať zvuková premena prvej časti a preklad druhej časti slova (Baumwolle – *bavlna*) alebo sa kompozitum vytvorilo pridaním slovenskej časti *pár* k prevzatému upravenému slovu (*fertál'* – *párfertalnik*). Z nemeckého názvu mohol vzniknúť aj presný preklad štruktúrnych prvkov do slovenčiny, kalk (freier Markt – *slobodný trh*) a niekedy nastala až úplná deformácia slova (Bratpfanne – *profond*, Reibeisen – *ribajzlík*).

Aby sa prevzaté slová mohli používať pri každodennej komunikácii, zaradovali sa k určitému deklináčnemu alebo konjugačnemu typu priberaním prefixov a sufixov, napr. *na-* (*napáčovat'*, *narajsovať*), *od-* (*odrachovať si*, *odtrajbovať*), *po-* (*pošacovať*, *poparchat'*), *pod-* (*podmantl*, *podminírovaní*), *pre-* (*prevekslovaní*), *pri-* (*priheftovať*), *roz-* (*rozšraubovať*, *roztáľovať*), *s-* (*sfaldiť*, *šchasnovat'*), *vy-* (*vylejtovaný*, *vyrachovať*), *z-* (*zbuntovať*, *zrajtovať*), *za-* (*zalutovať*, *zašicovať*); *-oš* (*urlauboš*, *turnoš*), *-ik/-ik* (*lajblík*, *šifník*), *-ina* (*šamutina*), *-ňa* (*meserňa*), *-ka* (*cajkvartka*, *pendelka*), *-ica* (*panvica*, *šerblica*), *-a* (*bajla*, *klinga*), *-(i)čka* (*seslička*), *-stvo* (*šafárstvo*). Od substantív sa tvorili adjektívne tvary domácimi sufixami *-ný* (*purgrechtný*, *fešný*), *-ový* (*akštajnový*, *horpúdrový*), *-ský* (*majerský*, *paradajský*) a *i*. Pre frekventatíva bolo charakteristické preberanie slovesnej prípony *-ír-* (*akzeptieren* – *akceptírovat'*, *flankieren* – *flangírovat'*, *kurieren* – *kurírovat'*). Z mnohých slov vznikali celé slovné hniezda (*ma(j)st(e)r/mej-*

ster/mist(e)r – mistrov, majstrová/mistrová, misterka, majsterkyňa, majsterský, misterček, masterkunšt, majstermál, bergmister/pergmajster/pergmister, futrmajster, hárommajster/hámormistr, hausmajster, kvartiel/majster atď.), čo svedčí o ich zdomácnení. Celkom však nenahradili domáce výrazy, lebo bežne sa popri germanizmoch používali aj ich slovenské synonymá, napr. *kelner* i čašník, *šlosiar* i zámočník, *lôn/lón/lún* i plat, *rachovať* i počítat' atď.

Dlhodobé spolunažívanie slovenského a nemeckého etnika zanechalo v slovnej zásobe domáceho obyvateľstva stopy v podobe mnohých slov, ktoré sa integrovali do jazyka tak, že dnes ich cudzí pôvod nepociťujeme.

Bohemizmy sú tretia najpočetnejšia skupina prevzatých slov v HSSJ. Čeština a slovenčina – tieto dva západoslovanské jazyky boli v kontakte už od svojho formovania sa z praslovanského základu, a preto čeština, ako geneticky najpríbuznejšia a pre Slovákov zrozumiteľný jazyk, bola najvhodnejším kandidátom na suplovanie jazyka verejnej komunikácie na našom území. Na rozdiel od slovenčiny mala prepracovaný pravopisný aparát. Prenikanie češtiny na naše územie nebolo náhle ani jednorázové. Podmienené bolo už od 10. stor. bohatými a rôznorodými stykmi Uhorska s českými územiami, predovšetkým vojenskými a politickými kontaktmi v západoslovensko-moravskej oblasti (obe strany sa usilovali získať jadro Veľkomoravskej ríše (Pauliny, 1983, s. 66). Nemenej dôležité boli diplomatické, dynastické, hlavne obchodné, hospodárske a kultúrne styky. Obchodný styk Uhorska s českým územím sa uskutočňoval po tzv. českej ceste (viedla cez Holíč, Senicu, Jablonicu a odtiaľ hlavným prúdom na Trnavu a Ostrihom). Kultúrny styk sa realizoval prostredníctvom cirkvi. České duchovenstvo, ktoré prichádzalo do Uhorska najmä v 14. stor., prinášalo so sebou českú náboženskú a didaktickú spisbu (tamže). Do 15. stor. Slováci používali takmer výhradne len latinský a český pravopis, slovenské slová a vety sa zapisovali len výnimočne. Už v 14. stor. sa do češtiny prekladali najmä náboženské texty a skladby. Od 15. stor. začali český pravopis vo viac alebo menej adaptovanej miere používať aj pri zápisoch slovenských textov (napr. *ř, rz* miesto *r* v istých pozíciách, *z* miesto *dz*, „prehlasované tvary“ ap.), lenže pri čítaní sa tieto texty spravidla nerealizovali presne podľa napísanej podoby, ale tak, ako to bolo v danej spoločenskej vrstve alebo aj u jednotlivca ustálené hovoreným úzom (Kotulič, 1997, s. 158). I. Kotulič (tamže) upozornil, že prevzatie a dlhoročné používanie českého pravopisu nie je to isté, ako prevzatie českého jazyka či českého slova.

V prvej polovici 15. stor. vplýval na udomácnovanie češtiny na slovenskom území aj pobyt husitov a bratříkov, Jiskrových vojsk na Slovensku. V druhej polovici 15. storočia zase zvýšené hospodársko-spoločenské styky vládnucej triedy Uhorska s českými a moravskými územiami, predovšetkým za vlády Mateja Korvína (1458 – 1490). Z 15. stor. sa zachovalo viac svetských textov, ktoré vznikli v čase účinkovania Jána Jiskru z Brandýsa na Slovensku (išlo väčšinou o korešpondenciu českých vojenských veliteľov s mestami), hoci najstaršie české texty napísali Česi a Slováci, ktorí študovali v Prahe na Karlovej univerzite, a aj keď vedeli dobre po česky, nachádza sa v ich textoch veľa slovákizmov (Doruľa 1977, s. 35). Texty z tohto obdobia už vznikli na slovenskom území a nemajú už len náboženský, ale napr. aj administratívno-právny

charakter. Väčšou súvislou pamiatkou z obdobia 15. stor. je *Žilinská mestská kniha*. Ide o preklad magdeburského práva z nemčiny do češtiny a zápisy pred mestskou radou. Tým, že tento preklad vznikol na slovenskom území, uplatňuje sa v ňom napr. slovenská právna terminológia (*boženík, božba, priš, očizna* ap.), ktorá bola v tom čase zaužívaná, a preto nemalo zmysel ju prekladať do češtiny, ale aj rôzne hláskové a tvaroslovné slovakizmy, ktoré sa objavovali v českých textoch aj neskôr v iných pamiatkach (napr. *Modlitby pri kázni zo Spišskej kapituly* z r. 1480). R. Krajčovič (1991, s. 6) označuje jazyk Žilinskej knihy za češtinu, resp. slovakizovanú češtinu, pričom súčasne češtinu najviac zachováva preklad magdeburského práva. Češtinu reprezentuje aj korešpondencia známa najmä zo západoslovenskej oblasti.

Po češtine najviac siahalo slovenské meštianstvo (jazykom vyšších vrstiev a inteligencie bola latinčina), ktoré sa domáhalo podieľať sa na správe mesta, a slovenské zemianstvo ako nižšia vrstva privilegovaného šľachtického stavu. Pisárske inštitúcie mali iba obmedzené možnosti pôsobiť na živý jazyk okolia, a tak sa vplyv starej češtiny na lexiku starej slovenčiny mohol viac prejavíť v kultúrnej písanej, knižnej podobe jazyka. Čeština sa stala kultúrnym písaným pendantom kultúrnej hovorenej formy slovenčiny. Bohemizmy sa v slovenskom prostredí hláskovo alebo svojou stavbou rýchlo adaptovali, takže dnes nie je ľahké zistiť, ktoré slovo z češtiny sa vtedy do slovenčiny dostalo. R. Krajčovič (1991, s. 5) 14. – 15. stor. u nás nazýva starším obdobím češtiny, ktorá vtedy mohla mať pôvodnú i slovakizovanú podobu. Do akej miery sa české texty slovakizovali, záviselo predovšetkým od prekladateľa alebo pisára, jeho vzdelania, druhu textu, či miesta písania.

Podľa E. Nováka (1985, s. 248) stará čeština najstarších zápisov na Slovensku bola pomerne jednotná a málo ovplyvnená domácim jazykovým prostredím, čo vysvetľuje tým, že listiny a listy, ale aj rozsiahlejšie zápisy v mestských knihách mali ustálenú kompozičnú, štýlovú a terminologickú stránku. Spôsobené to bolo tým, že sa študenti a žiaci Karlovej univerzity, neskôr i nižších mestských škôl na českom, moravskom i slovenskom území popri latinských textoch zacvičovali aj vo vyhotovovaní českých listín právneho obsahu a listov podobného verejnoprávneho dosahu. Tak, ako sa latinské vzory kalkovali v nemčine, kalkovali sa aj v češtine. Vypracovali sa celé klišé útvary, ktoré sa potom stereotypne opakovali po dlhé stáročia v nezmenenej forme v českých písomnostiach i na Slovensku. Písomnosti písali pisári českého a slovenského pôvodu. Hoci sa stále viac slovakizovalo, čím bol text oficiálnejší, tým bol archaickejší a naopak – súkromné listy boli viac ovplyvnené domácim jazykom (tamže).

V druhej polovici 16. stor. sa začalo formovať obdobie novej češtiny. Používateľmi vypracovanej spisovnej češtiny ako knižného jazyka od 16. stor. sa stali v oveľa širšom meradle ľudia slovenského pôvodu. S rozvojom školstva a vzdelanosti v 16. stor., čo súvisí so šírením luterskej reformácie, vzrastá počet gramotných ľudí, ktorí vedeli čítať a písať, a preto sa uplatňovali v rozličných nižších funkciách a službách na panstvách, napr. dvorskí, šafári, majerníci ap. Písomnosti týchto nižších úradníkov bez vyššieho vzdelania mali slovenský charakter po stránke lexikálnej, frazeologickej aj syntaktickej, formálne počesťovanie bolo nedôsledné a nedokonalé, čo záviselo od pisateľa a jeho ovládania češtiny. Češtinu dobre ovládali zväčša len vzdelaní evanjelic-

kí kňazi, ktorí ju prevzali ako svoj bohoslužobný jazyk, no v ústnom používaní pri obradoch sa čeština aj u nich značne slovakizovala (Doruľa, 1977, s. 38). J. Doruľa (tamže, s. 39) uviedol, že v administratívno-právnych písomnostiach na Slovensku existovali isté zákonitosti medzi češtinou a slovenčinou, ako napr. zanedbávanie písania ř, ě; často sa neuplatňujú české prehlásky 'a > ě, 'u > i; české koncovky sa najčastejšie neuplatňujú ani v tvaroch gen., dat., lok. sg. fem. pri prídavných menách, zámenách a radových číslovkách (používa sa slovenská koncovka -ej); slovenská koncovka -ú (-u) sa uplatňuje prevažne v tvaroch akuz., inštr. sg. fem. pri skloňovaní mien a v 3. os. pl. prezenta pri časovaní sloviess; česká diftongizácia ú (> au, ou) sa často neuplatňuje nielen v týchto koncovkách, ale ani v základoch rozličných slov a tvarov, nehovoriac už o tom, že sa niekedy používa nenáležite; z českých tvarov sa pomerne často zapisuje tvar 1. os. sg. prezenta slovesa *byť*: *sem* (zriedkavejšie *jsem*); vzťažné zámeno *ktorý* má najčastejšie podobu so základom *ker-*, českú podobu si často zachovávajú prechodníky a prídavné, stiahnuté podoby privlastňovacích zámen, ďalej mnohé predložky a spojky i niektoré príslovky (*proto, pretože, kdy, když, nebo, anebo, což, tehda, kterak...*) a pomerne často sa píše i zvrtné zámeno v českej podobe *se*.

V mladšom období češtiny na slovenskom území sa čeština polarizovala na oficiálnu (cirkevnú, biblickú) a neoficiálnu (slovakizovanú) češtinu. Tento proces sa začal, keď vyšiel český preklad Lutherovho *Malého katechizmu* v Bardejove (1581) a definitívne ho podporili, keď na synodách v r. 1610 a 1614 evanjelické duchovenstvo vyhlásilo češtinu za sakrálny a úradný jazyk evanjelickej cirkvi. Podľa R. Krajčoviča (1991, s. 9) sa na našom území začali formovať tri varianty češtiny: variant oficiálnej (cirkevnej) češtiny, variant slovakizovanej normalizovanej (vedome adaptovanej) češtiny a variant slovakizovanej češtiny nenormalizovanej. Treba podotknúť, že hranica medzi normalizovaným a nenormalizovaným variantom je veľmi malá. Oficiálny cirkevný variant češtiny bol podľa vzoru *Kralickej biblie* z konca 16. stor., a preto sa nazýva aj biblickou češtinou. V 17. a 18. stor. sa biblická čeština prezentovala bohatou spisbou a tlačou cirkevného i svetského charakteru. Viac ako dve storočia sa vzorová norma tohto jazyka úzkostlivo dodržiavala, čo viedlo k jej zmeraveniu. Pravopis oficiálneho variantu češtiny sa nazýval česko-bratský (bližšie Krajčovič, 1991). Bibličina sa používala iba ako liturgický jazyk slovenských evanjelikov, do iných oblasti neprenikla, a aj preto vplyv češtiny na slovenský jazyk v tomto období nemožno chápať len cez bibličinu (Skladaná, 1997, s. 88).

J. Doruľa (1977, s. 43) poznamenal, že v 17. stor. sa mnoho vzdelancov vedome usilovalo o slovenčenie s cieľom lepšie sprístupniť výklad slovenskému čitateľovi, či už v kázňach, slovníkoch alebo iných písomnostiach. Napr. v prvom levočskom dvoj-jazyčnom vydaní Komenského diela *Orbis pictus* z r. 1685 (OP), kde sa za autora českého textu pokladá Daniel Sinapius (Horčička), sa uvádzajú vedľa českých výrazov aj slovenské slová. Neskoršie v *Kamaldulskom slovníku* z r. 1763 (KS), kde sa takisto popri slovách českého pôvodu uvádzajú slovenské slová, aby sa sprístupnil slovenskému používateľovi výklad latinských slov.

V prostredí slovenských vzdelancov, najmä v trnavskom kultúrnom centre, sa slovenčina presadzovala celkom zreteľne aj v tlačenej forme. Do literatúry sa čoraz viac

dostával kultivovaný slovenský jazyk vzdelancov. Napokon tento jazykový vývin vyústil do ústupu a útlmu češtiny na území Slovenska a do Bernolákovej kodifikácie, hoci v dôsledku politických pomerov existovalo viacero miestnych variantov slovenského kultivovaného jazyka. Adaptácia spisovnej češtiny prostredníctvom západoslovenských nárečí však viedla v západoslovenských kultúrnych centrách k utvoreniu kultúrnej západoslovenčiny, ktorá sa stala spojivom od spisovnej češtiny k Bernolákovej spisovnej slovenčine (Habovštiaková, 1962, s. 551).

Ako sme už spomenuli v úvode, názory na genetické, či funkčné hodnotenie slovnnej zásoby staršej slovenčiny a zaraďovanie predovšetkým českých slov do HSSJ, keďže slovensko-české jazykové vzťahy boli vždy citlivou záležitosťou, neboli vždy jednotné, ale nakoniec prevládlo funkčné hodnotenie bohemizmov. Zásady ich začleňovania do HSSJ sú uvedené v *Ukážkovom zošite Slovenského historického slovníka z predspisovného obdobia* (1973). Prioritou autorov bolo ukázať písomnú podobu kultúrnej slovenčiny predspisovného obdobia, v ktorej širšie uplatnenie mali prvky prevzaté z češtiny, či už hláskové, gramatické alebo lexikálnosémantické. Predovšetkým tie, ktoré mali paralelu v západoslovenskom nárečovom areáli. Príznačnú vrstvu bohemizmov v pramennej základni HSSJ tvorili výrazové prostriedky, ktoré potreboval rozvíjajúci sa kultúrny jazyk, napr. spojky, druhotné predložky, participiálne väzby a rozšírené boli aj české slová, ktoré mali slovenské ekvivalenty (*anebo* – alebo, *když* – keď). Autori koncepcie nepredpokladali, že zachytia všetky české podoby i české a vôbec cudzie lexikálne prvky vyskytujúce sa v pramennej základni HSSJ, ale spracovali tie, ktoré sa aspoň čiastočne, príp. na určitý čas začlenili do domácej slovnnej zásoby. Do HSSJ nechceli začleňovať lexikálne bohemizmy, ktoré sa vyskytli v slovenských textoch ojedinele, resp. iba v starších slovníkoch pod vplyvom používanej českej literatúry (čiže nie preto, že by niektoré z nich boli známe aj v okrajových západoslovenských nárečiach), napr. *ať, kachna, kvapit*. Takého slová sa používali len ako individuálne výpožičky a v neskoršom vývinovom období slovenského jazyka sa hodnotili ako české alebo sa v ňom nevyskytovali vôbec (*Ukážkový zošit*, 1973, s. 38 – 39). Napriek tomu niektoré boli do slovníka zaradené, napr. spomínané slovo *kachna* (HSSJ 1, s. 11), hoci v pramennej základni HSSJ sa vyskytlo len raz. Podľa *Ukážkového zošita* (s. 39) sa nespracovali ani české znenia slov, ktoré majú v slovenčine a češtine rovnaký lexikálny základ a odlišujú sa od príslušného slovenského slova typickými českými hláskoslovnými znakmi, ak sú doložené iba ojedinele alebo sporadicky, napr. *auřad, řečený, proč* ap. Pri príkladoch *auřad a proč* nejde o ojedinelý, ale systémový jav. Ako sa ďalej uvádza v *Ukážkovom zošite* (s. 39), spracovali sa niektoré vrstvy nezdôvodnených slov, ako boli bohatšie doložené lexikálne bohemizmy, ktoré boli obvyklé v slovenských kontextoch aspoň niektorého žánru kultúrnej slovenčiny a často presahovali jej časový rámec. Zvyčajne sa začleňovali do derivačného radu, napr. *zde – zdejší, zed' – zed'ka – zedník – zednícky*. Do HSSJ sa začlenili aj slová, ktorých základy sú spoločné slovenčine i češtine. Za slovenským variantom sa uviedli príslušné české slová (s kvafikátorom *čes*), ak boli príznačné pre písomnú podobu kultúrnej slovenčiny a ak používanie českého znenia presahovalo časový rámec predspisovného obdobia, napr. *který, anebo, slib* (*Ukážkový zošit*, 1973, s. 40).

Lexémy, ktoré majú charakteristické prvky českého hláskoslovía (ř/r; ú/au) a nemali paralelu v slovenských nárečových areáloch, sa vyskytovali v textoch z predspisovného obdobia len nepatrne. Hláskové znenia slov, ktoré sú známe v češtine i v slovenčine, najmä v západoslovenských nárečových areáloch, sa nehodnotili ako české, ale ako domáce, napr. *víra*, minulý čas slovesa *byť* mal najčastejšie tvary od základu *byl*, tvar *bratr*, kontrahované tvary *mého*, *mému*, dokonca tvary minulého času infinitívu *mat' – mel*, *míel* nie sú ani úpravou českých znení *jměl*, *měl*, ale vznikli domácim vývinom (Habovštiaková, 1968). Podľa K. Habovštiakovej (tamže, s. 237) znenia *viera*, *hriech*, *hriešny* s dvojhláskou neboli dovtedy doložené, s čím nemožno súhlasiť, pretože v kartotéke i v HSSJ sa nachádza mnoho dokladov na existenciu dvojhlások v týchto slovách, napr. *mi hriessny a biedny lide* (BAg 1585); *pre lepsu ystotu a wjeru dawam se szeba tento list a kontrakt* (URMÍN 1764) atď. Ako bohemizmy sa v slovníku nehodnotili ani zmeny *ie > í* (napr. *zdraví*, *požehnaní*, *richtárství*), predpona *pro-* (*prodat'*, *predávny'*) a *i*. Napriek tomu niektoré české slová, hoci mali paralelu v západoslovenských nárečových areáloch (zväčša v záhorskom nárečí), sa v HSSJ ako bohemizmy označili, napr. *prejet(i)/projet(i)*, *zajíc*, *zítra* ap.

Podľa *Ukázkového zväzku* (1973) nezdomácnené slová a výrazy českého pôvodu, ktoré sa síce v súčasnej slovenčine nepoužívajú, ale sú v prameňoch HSSJ dostatočne doložené, uvádzajú sa v HSSJ v hláskovej a pravopisnej podobe súčasnej spisovnej slovenčiny a označujú sa kvalifikátorom *čes*. Vykladajú sa slovenským synonymom, napr. *delník* m čes robotník, *choť* m čes manžel.

V oblasti slovnej zásoby boli kontakty s češtinou výraznejšie, keďže ide o otvorenejší systém v porovnaní s hláskoslovím alebo gramatickou stavbou jazyka. V mnohých písomnostiach z 15. – 18. stor. možno nájsť lexémy českého pôvodu, pre ktoré kultúrna slovenčina v tomto období ešte nemala vypracovaný osobitný pojem alebo jej pre ten-ktorý pojem chýbalo domáce pomenovanie, domáci ekvivalent. Z češtiny sa preberali aj také lexémy, pre ktoré už kultúrna slovenčina mala vypracovaný osobitný pojem alebo príslušnú domácu lexému. Mnohé české lexémy sa viac či menej presadili na úkor slovenského synonyma, napr. *nyní* – teraz, *pokoj* – izba, *zde* – tu, *zdejší* – tunajší a i. Často sa preberala len formálna stránka príslušného slova.

V dôsledku interferenčných vplyvov češtiny na slovenčinu sa začali tvoriť celé reťazce ekvivalentných synonym, z ktorých v ďalších vývinových obdobiach slovenčiny jeden člen získaval v jazykovej praxi dominantné postavenie. I. Kotulič (1984, s. 363) uviedol niekoľko takýchto synonymických radov, ktoré sa týkajú časových jednotiek, napr. sto rokov = *vek*, *sto rokov*, *sto let*, *storok* (od bernolákovského obdobia pribudli aj *stolet*, *století*, *stoletie*, *storočie*, *stolet'ja*); rok = *rok* : *leto* (vyše 2000 dokladov : 500 dokladov) – slovo *leto* najmä v spojeniach *leta Paně*, *leta božieho*, *leta božieho*, *roku Paně*; jar = domáca lexéma *jar* i z češtiny prevzatá podoba *jaro*; jeseň = takisto okrem domácej podoby *jeseň* používali sa z češtiny prevzaté lexémy *podzim*, *podzimek*, *podzimok*. Spojenie *leta Paně* je typickým prevzatím z češtiny. Podľa I. Kotuliča analógiou podľa prevzatej lexémy *podzim* sa tvorilo aj slovo *podletie* vo význame „jar“: *ver: tavausz, garo, podleti* (VT 1648) alebo ide o prevzatie z češtiny – *podleti* s významom „neskoré leto“. I. Kotulič (tamže) ďalej

uviedol, že z češtiny sa popri latinských názvoch mesiacov viac či menej používali aj slovanské názvy (*ledeň, unor, brezeň, dubeň, kveteň, červen, červenec, srpeň, žari, rijeň, listopad, prosinec*); v pomere 2,5 : 1 sa pravdepodobne vplyvom češtiny a západoslovenských nárečí používala podoba *tyden, tydeň* oproti menej častej podobe *týždeň*; popri častejšej podobe *pondelok/pondelok* sa používala aj prevzatá podoba *pondelí*, podobne aj *utorok/uterek – uterý* a tvar *čtvrtek* vznikol kontamináciou českej lexémy *čtvrtek* s domácou lexémou *štvrtok*.

Nejde však len o české synonymné ekvivalenty, ale aj o slová, ktoré sa v kultúrnom slovenskom jazyku presadili a aktívne používali. Mnohé lexémy sa v HSSJ pokladajú za bohemizmy, hoci sa do slovenčiny nemuseli dostať z češtiny, ale jednoducho podobne ako v češtine zostali z praslovančiny. Napr. slovo *vel'blud/velblúd* vo význame „t'ava jednohrbá, dromedár“, alebo „t'ava dvojhrbá“, kedysi pomenúvalo aj slona. Do praslovančiny sa dostalo z gótskeho *ulbandus*, o znamená „slon“. Názvy cudzokrajných zvierat sa zvyčajne zamieňali. Slovanská podoba mohla vzniknúť ľudovoetymologickým zblížením s koreňmi **vel-* vo význame „veľký“ a **blūd-* vo význame „blúdiť“, ktoré bolo sprevádzané sémantickým posunom *slon* → *t'ava*, čo je časté pri exotických názvoch (Mahcek, 1957, s. 682). V starej češtine malo tvar *velblúd*, v poľštine je tiež *wielbląd*, po starorusky *vel'budъ*, dnes po rusky, ukrajinsky a bulharsky *verblúd*, po slovinsky *velblod*, po hornolužicky *wjelblud*. Podoba *velblúd* bola aj v našich historických písomnostiach pomerne frekventovaná, preto sa od nej tvorili aj odvodené slová (*velblúdny, velblúdový, velblúdnic, velblúdnik*) i antroponymum – prímeno *Velblud: Welblud Ywan* (IHLANY 1575). Podobu *velblúd* popri slove *t'ava* nájdeme aj v Bernolákovom viacjazyčnom slovníku (1827) a v kartotéke Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV zo štúrovského obdobia (*velblúd*). Hoci aj Káral v Slovenskom slovníku z literatúry aj nárečí (1923) uvádza len heslo *t'ava (t'avar, t'avi)* a synonymum *velbúd (velbloudár, velbloudí)* hodnotí ako český ekvivalent, toto slovo vôbec nemusí byť bohemizmus. Tak ako v ostatných slovanských jazykoch mohlo ostať z praslovančiny, ale na rozdiel napr. od češtiny v slovenčine sa ujalo mladšie prevzaté slovo z maďarčiny *t'ava* (Valentová, 2002). Keďže najväčší počet nárečových dokladov na slovo *velblud, vel'blud* je z východného Slovenska, nemožno vylúčiť možnosť, že bolo prevzaté z českých náboženských textov, a potom sa hláskoslovne prispôbilo a do východoslovenských nárečí sa dostalo z ukrajinčiny. Vzhľadom na to, že v súčasnosti sa slovo *vel'blud/velblúd* ako bohemizmus pociťuje, bolo tak označené aj v HSSJ.

Otázny môže byť napr. substantívum *veverka*. Keďže sa nachádza v rôznych hláskoslovných obmenách aj v iných slovanských jazykoch (*vyvirka* v ukrajinčine, *wiewiorka* v poľštine, *wjewjerca* v hornej lužičtine ap.), príp. aj v neslovanských jazykoch (napr. v latinčine je *viverra* vo význame „fretka“), v staršej slovenčine môže ísť o lexikálny bohemizmus. Toto slovo však rovnako mohlo ostať v staršej slovenčine z praslovančiny a neskôr sa presadil tvar *veverica*. Na pomenovanie tohto malého lesného hlodavca sa v nárečiach používa tvar *veverica* hlavne na strednom Slovensku, na západnom Slovensku forma *veverička*, hoci často paralelne s tvarom *veverica*, a ojedinele aj podoba *veverka*, ktorý je typický pre východoslo-

venské nárečia obyčajne v tvaroch *vivirka*, *vevirka* (Atlas slovenského jazyka 3/1, mapa na s. 250; 3/2, s. 125). Môže to byť vplyvom poľštiny a ukrajinčiny, pre ktoré sú typické podoby na *-ka* (Slovanský jazykový atlas 1, s. 39). Do písomností pramennej základne HSSJ sa podoba *veverka* mohla dostať aj nárečovým vplyvom, ak autor písomnosti pochádzal z východoslovenského, príp. západoslovenského nárečového areálu.

K. Habovštiaková (1973) medzi takéto otázne lexémy, pri ktorých nie je jasné alebo celkom dokázateľné, či sa prevzali z češtiny alebo ostali paralelne i v starej slovenčine, teda ide o lexikálnu výpožičku z češtiny alebo paralelné domáce slovo, zaradila napr. sloveso *bydlet'* a substantívum *slepica*. Keďže však sloveso *bydlet'* oproti synonymnému slovesu *bývať* sa v kartotéke HSSJ vyskytovalo zriedkavejšie a z písomných pamiatok predpisovného obdobia nie je jasné, či sa používalo ako prvok známy z nárečí, a ani substantívum *slepica* nemá oporu v nárečiach (západoslovenské a stredoslovenské je *sliepka*, *sléпка*, *slípka*, na východnom Slovensku je *kura*), prikláňa sa k názoru, že ide o lexikálne výpožičky z češtiny (tamže s. 125, 126). Dôvody, prečo sa lexikálne bohemizmy uplatnili v slovenských písomnostiach predpisovného obdobia v širšom rozsahu, aj napriek tomu, že slovenských synonym bolo dostatok, videla K. Habovštiaková v nekodifikovanosti predpisovného kultúrneho jazyka a dobovej predstave o písomnom vyjadrovaní a celkovom charaktere vtedajšej slovnej zásoby, ktorá s vyznačovala bohatou polylexiou. Pre vtedajší písomný úzus bolo charakteristické hromadenie rovnoznačných a blízkoznačných slov (najmä podľa vzoru latinčiny). Na tieto ciele sa využívala nielen domáca slovná zásoba (i nárečová), ale čerpalo sa aj zo slovnej zásoby príbuznej češtiny a zo slovnej zásoby latinčiny, nemčiny a maďarčiny. Nekládol sa dôraz na jednotnú terminológiu, ale skôr na výrazovú bohatosť (Habovštiaková, 1972, s. 126, 127). Inak sa k substantívu *slepica* postavili autori HSSJ, ktorí ho neoznačili ako bohemizmus (HSSJ 5, s. 290).

Naopak niektoré české lexémy sa postupne udomácnili a do takej miery sa adaptovali, až sa prispôbili domácej hláskovému systému (*úřad*, *úředník* – úrad, úradník, *přítel* – priateľ) a dnes sa už ani nepociťujú ako slová českého pôvodu (Habovštiaková, 1968). Hoci v HSSJ nie sú označované ako bohemizmy, napriek tomu sa nájdu výnimky, ako napr. lexéma *otázka*, ktorá sa do slovenčiny pravdepodobne dostala v predpisovnom období. České postverbia *dotaz*, *potaz*, stredočeské *otaz* i v češtine novšie vzniknuté slovo *otázka* oproti ostatným vznikli z psl. **tež-*, to potom z *tež-ati*, čo bolo pravdepodobne iteratívum k *tegnoti* vo význame „*tahať*“; *tázání* vo význame „*táhanie správ*“ (*tahati něco z někoho* = „*vyzvedat'*“) (Machek, 1968, s. 637). Lexéma *otázka* sa dnes už ako česká nepociťuje, ani SSJ 2 (s. 621) ju tak neoznačuje, ani deriváty *otáznik*, *otáznikový*. Sloveso *otazovať sa* je už označené ako zastarané, prípadne adjektívum *otázny* ako knižné a prísl. *otázne* ako zriedkavá. Napriek tomu lexémy *otázať sa*, *otázka*, *otázaný*, *otázny* a slovesné substantívum *otazovanie* ako právny termín vo význame „*zisťovanie otázkami*, *vypočúvanie*“ sú v HSSJ označené ako bohemizmy, ale adjektívum *otazujúci* v tvare *otazujúci* v gramatickom význame „*opytovací*“: *rozdělení na otazgje, něosobné; otazugje* (zámena): *kdo, co aneb čo, který, gaký* (DM 1780) už nie je.

Ak vychádzame z lexikálnej databázy HSSJ, bohemizmov, slov označených kvalifikátorom *čes*, je asi 930 (pričom ide len o základné, nie prihniezdované slová).⁴ Podľa I. Kotuliča (1981, s. 167), jedného z autorov a redaktorov prvých zväzkov HSSJ, lexikálna kartotéka HSSJ Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra, z ktorej sa HSSJ koncipoval, obsahuje 6500 prevzatých slov, z toho 2000 slov českého pôvodu, čo je 30,76 % zo všetkých prevzatých lexikálnych jednotiek a 4 % zo všetkých lexikálnych jednotiek doložených v kartotéke. Bohemizmy podľa Kotuliča v kartotéke tvoria druhú najväčšiu skupinu po latinizmoch. V porovnaní s kartotékou z uvedeného vyplýva, že v HSSJ neboli spracované všetky slová, ktoré boli v kartotéke pokladané za české alebo skôr niektoré slová, ktoré boli pôvodne označované ako české, sa nakoniec prehodnotili a neoznačovali ako bohemizmy. Hlavným dôvodom mohlo byť to, že výskyt niektorých slov sa areálovo prekrýval, takže nemuselo ísť vždy o lexémy prevzaté z češtiny, ale vzhľadom na to, že sa používali aj na určitej časti nášho územia, v určitých nárečových oblastiach, a k tomu sa ešte vyskytovali aj v iných slovanských, resp. západoslovanských jazykoch, mohli v slovenčine jednoducho ostať z praslovančiny, a preto sa vždy v HSSJ neoznačovali kvalifikátorom *čes*. Takisto sa ako české nie vždy označovali zdomácnené výrazové prostriedky prevzaté z češtiny. Počty prevzatých slov, ktoré I. Kotulič uviedol, sú nepresné odhady a pravdepodobne do celkového počtu rátať všetky bohemizmy aj s ich tvarmi a odvodeninami, pričom náš počet, ktorý vychádza z digitálnej lexikálnej databázy všetkých zväzkov HSSJ, udáva len počet hesiel, nezarátaťva prihniezdované slová, a preto sú tieto čísla oveľa menšie.

Ďalšou príčinou menšieho počtu bohemizmov v HSSJ oproti kartotéke mohlo byť aj to, že mnohé odvodené slová od bohemizmov sa už ako české v HSSJ neoznačovali, hoci niektoré deriváty fungovali aj v starej češtine, a preto boli prevzaté rovnako ako základné slovo. Napr. *spižérna* vo význame „miesto na skladovanie potravinových zásob, komora“ je v starej češtine doložená v tvaroch *spižérna/spižérna*, *spižierna/spižierna*, *spižirna* (<http://vokabular.ujc.cas.cz/>). Machek (1968, s. 750) uvádza, že toto slovo vzniklo zo substantíva *spíše* vo význame „potrava, zásoba potravín“, a to z nem. *Speise* a vyskytuje sa aj v poľštine (*spiza*, *spizarnia*, *spizowac*). Oprávnené je teda v predpisovnej lexike slovenčiny označované za bohemizmus a používalo sa v rôznych iných hláskoslovných variantoch (*spižárňa/spižárňa*, *spižerna*, *spižirňa*), ale aj v iných tvaroch a odvodených slovách: *spižeň* v synonymnom význame k slovu *spižérna*, deminutívum *spižiernička*, *spižírnik/spižírnik/spižárník* vo význame „správca skladu potravinových zásob, komorník“, *spižárny/spižírny* vo význame „týkajúci sa zásob potravín, stravy“, *spižárství* vo význame „úrad správcu skladu potravín“ a *spižovať* vo význame „stravovať, zásobovať potravinami niekoho“. Sloveso *spižovat/spižuvat* je síce doložené v západoslovenských nárečiach, ale len zriedkavo v Myjave a Lukáčovciach vo význame „uskladňovať“ i v trochu posunutom význame „gazdovať, šetriť, sporiť“: *celí život len spižovala pre dzeci, ništ si nedoprála* (Červeník). Okrem slova *spižeň* v HSSJ ostatné odvodené slová nie sú označené ako bohemizmy, hoci slová *spižírnik*, *spižierní*, *spižovati*, *spižovati (se)* sa takisto nachádzali aj v starej

⁴ V HSSJ sa z úsporných dôvodov k základnému heslu hniezdovali niektoré typy odvodených slov, vidových dvojíc a zvrtných slovies (bližšie HSSJ 1, s. 36).

češtine (<http://vokabular.ujc.cas.cz/>) a naopak slovo *spižeň* by možno bolo vhodnejšie brať ako adaptované a neoznačovať ho ako české. Pri iných odvodených českých slovách sa aj tie označovali ako bohemizmy, napr. *otázka* – *otázky*, *otazovanie*, hoci slová *otázka*, *otázky* sa dnes ako české nepocitujú na rozdiel od slova *spižerna* vrátane jeho hláskových variantov a odvodenín.

Celkovo by sme bohemizmy v HSSJ mohli vyčleniť do niekoľkých výrazných skupín, napr.: 1. lexikálne bohemizmy: *sličný*, *nacpať*, *púhon*; 2. hláskové bohemizmy, ktoré majú slovenský ekvivalent: *sepsaní* – spísanie, *svobodit* – slobodiť; 3. slovotvorné bohemizmy, ktoré tiež majú slovenský ekvivalent: *odvržený* – odvrhnutý, *sudí* – sudca, súdec, 4. sémantické bohemizmy – len niektorý význam z češtiny sa prevzal: napr. adjektívum *chudý* sa u nás používalo v domácich významoch „majúci málo tuku, vychudnutý“ a „prinášajúci malý úžitok“, ale aj vo význame typickom pre češtinu „chudobný, nemajetný“ (HSSJ 1, s. 481 – 482); sloveso *uhoditi* sa z češtiny prevzalo len vo význame „zasiahnuť ranou, úderom, udrieť“; 5. bohemizmy, ktoré majú paralelu v západoslovenských nárečových areáloch, hlavne v oblasti Záhoria (*parez*, *zed*, *zítra*); 6. praslovenské slová zväčša cudzokrajného pôvodu, ktoré sa nachádzajú v rôznych hláskoslovných obmenách aj v iných slovanských jazykoch, príp. aj v neslovenských jazykoch, a preto v slovenčine môže ísť o lexikálne bohemizmy, alebo rovnako tieto slová mohli ostať v staršej slovenčine z praslovančiny a v neskoršom období vývinu slovenčiny pri odstraňovaní polylexie a synonymie zanikli a presadili sa iné lexémy alebo varianty, prípadne sa mohli dostať do písomností predpisovného obdobia nárečovým vplyvom (*velblúd*, *veverka*) a 7. lexémy označené v HSSJ ako bohemizmy, pretože sme ich prevzali z českého jazyka, ale do češtiny boli prevzaté z iných jazykov, etymologicky sú preto prevažne nemeckého pôvodu (*kšaft*, *pulkrabí*, *škop*).

V lexike písomností odborného-náučného žánru je zastúpená česká terminológia, ktorou sa do istej miery dopĺňali chýbajúce slovenské termíny, čím sa stimuloval aj rozvoj domácej odbornej lexiky. Pomerne veľkú skupinu v HSSJ tvorí české botanické názvoslovie, ktoré sa nachádza predovšetkým vo farmakologických textoch, napr. *Taxa pharmaceutica Posoniensis cum instructionibus pharmacopoeorum, chirurgorum et obstetricum speciali mandato excelsi consilii regii locumtenentialis Hungarici assumta* z r. 1745 od J. J. Torkosa (TT), v herbároch a receptároch alebo v odborných a prekladových slovníkoch, napr. *Vocabularium trium lingvarum* z r. 1678 (VTL), *Kamaldulský slovník* z r. 1763 (KS) a i. Botanické názvy sa preberali z češtiny preto, lebo čeština plnila funkciu jazyka verejnej komunikácie, alebo preto, že slovenský názov rastlina nemala, prípadne ten, ktorý mala, bol veľmi všeobecný, alebo daná rastlina u nás bola menej známa, príp. úplne neznáma. Súdiac podľa jazykových pamiatok do konca 18. stor. vplyv českej kultúrnej tradície napr. na názvy lesných rastlín a ich plodov bol minimálny (Majtánová, 1966, s. 243, 246). Pomerne veľkú skupinu botanických názvov tvoria lexikálne bohemizmy (*hledík* – papuľka väčšia, *chrpa* – nevädza poľná). Niektoré názvy pravdepodobne vplyvom českej jazykovej normy sú synonymné české hláskové ekvivalenty domácich názvov (*hermánek* – harmanček, *šalvej* – šalvia). V určitých prípadoch, napr. *pelynek* – pelynok, môže byť diskutabilné, či skutočne ide o bohemizmus (ako je tento názov klasifikovaný v HSSJ 4, s. 64) alebo o domá-

ci nárečový variant (SSN 2, s. 959). Pri zložených názvoch môže ísť o lexikálny variant jednej časti, napr. český názov *jitrocel* a slov. ľudový názov *jatrocel* znamená podľa Machka (1953, s. 218) „játra hojící“ (v *jitro-* i > ako *jaternice* > *jitrnice*; *celiti* = „hojiti“, od *celý*) a slovenský aj staročeský názov *skorocel* je od *skoro* = „rýchlo“, teda vo význame „ktorý rýchlo hojí“. Neskôr Machek poukazuje (1968, s. 229) na to, že staré *jędrъ* malo aj význam „rýchly“ a bolo nahrádzané v staroslovanských textoch slovom *skorъ*, a preto kmeň *jędro-* bol nahradený kmeňom slova *skoryj*. Mnohé botanické názvy sú celoslovanské, majú varianty v iných slovanských jazykoch a vychádzajú z praslovanského základu, napr. *smrk* – smrek, *zeli* – zelé, *zelie*. Iné majú pôvod v latinčine, hoci sa k nám mohli dostať aj cez nemčinu a češtinu, napr. *hermánek* – harmanček z nemeckých nárečových podôb *Hermel*, *Hermlan*, *Hermandel*, *Hermelkraut* (z lat. *chamaemela*); *šalvej* – šalvia zo sthn. slov *salveie*, *salbeie* (z lat. *salvia*); *vikev* – vika zo sthn. výrazu *wiccha* (z lat. *vicia*) (Machek, 1968). Môžu sa takisto vyskytovať v iných slovanských jazykoch, ako napr. v ruštine je *šalfěj*, v poľštine je *szalwija*, *wyka*. Veľa názvov rozličných rastlín sa prevzalo cez češtinu z latinčiny a nemčiny alebo priamo z týchto jazykov zásluhou vtedajších lekárov a lekárnikov, ktorými často boli mnísi donášajúci z cudziny domov semená, najmä semená úžitkových rastlín a s nimi nezriedka aj ich názvy. Z kláštorov sa takéto rastliny spravidla s ich názvami postupne rozšírili a zľudovali (Buffa, 1958, s. 33). Iné známe názvy ako *praslička*, *horčica*, *imelo* sa už nepociťujú ako prevzaté, ani v HSSJ sa tak neoznačovali, alebo ako sprostredkujúci jazyk je uvedený iný jazyk ako čeština, napr. nemčina pri názve *fiala*, ktorý pôvodne vznikol z lat. *viola*. Medzi menej známe české prevzaté názvy s nemeckým alebo latinským pôvodom patria napr. *cizrna*, *cizrlna*, *cizrno* (cícer baraní), *mejling* (imelo), *peltram/pertram* (rimbaba ružová, rebríček bertramový), *škopec* (durman obyčajný), *dajvorec/dejvorec* (jezec lopúšikový).

Od prevzatých českých botanických názvov sa používali aj adjektívne tvary, napr. *cizrnový*: *w cyzrnowej poliewce* (RT 17. st.); *merunkový*: *oleg merunkowy* (HL 17. st.); *diviznový*, *chrpový*: *diwiznowá mast*, *dywiznowý oleg*, *diwiznowé pagáčky*, *flos cyani*; *chrpový kwet* (TT 1745). Deminutívne formy sa vyskytovali zriedkavo: *wolaktery smrček stial* (LIPTOV 1693), *vicia: wička idem dem.* (PD 18. st.).

O niečo menšiu skupinu prevzatých bohemizmov tvorí zoologické názvoslovie. Väčšina českých názvov živočíchov sa používala zriedkavo v odborných a slovníkových prácach, napr. názov chrobáka zrnovca *filús* je uvedený iba v Grossingerovej práci *Universa historia physica Regni Hungariae secundum tria regna nature digesta* (GU 1793-97): *Curculio: filausy*. Český názov rybárika obyčajného *lednáček* sa vyskytol v prameňnej základni HSSJ raz: *lednaček na samem morj se hnizdj* (KoA 17. st.). Skôr sa používal v poslovenčenej forme paralelne s variantmi slovenského názvu: *alcedo: Eisevogel: ledniček, ribariček* (GU 1793 – 1797); *alcedo jég madár: ledniček, ribarik* (KrN 1795). Tvar *ledňáček* sa vykytuje iba v skalickom nárečí: *ledňáček* (Brodské, okr. Skalica) (SSN 2, s. 10). Podobne tvar *penkava* (bez *ě*) bol zaznamenaný v dvoch písomnostiach z 18. stor.: *fringila: penkawa, pinka* (ASl 1740); *pringilla: penkawa, pinka* (KrN 1795). České pomenovanie pre domáceho psa vežník sa nachádza len v latinskom prekladovom slovníku zo 17. stor.: *molofful, perocarius: wyžel*,

vežník (VTL 1679), pričom autor slová *vyžel* a *vežník* uvádza ako synonymné. Podľa Š. Ondruša (1975, s. 339) české pomenovania psa *věžník* a *vyžle* sú domáce, zdedené z praslovančiny ako celá lexéma (*vyžle*) alebo svojím pomenovacím základom (*věžník*) a ich prvotná motivácia bola rovnaká – „pes svietiacich očí, pes – pozorovateľ, pes – hľadač“. Keďže na slovo *vežník* existuje jeden doklad v pramennej základni HSSJ, na území Slovenska sa pravdepodobne nepoužívalo. Slová *vyžel*, *vyžla* u nás boli známe (HSSJ 6, s. 671) a dodnes sa používajú iba vo význame „druh psa – poľovný pes s krátkou srst'ou“. Nejde však o bohemizmus, ale o slovo, ktoré v našom jazyku ostalo z praslovančiny a nachádza sa aj v iných slovanských jazykoch (Ondruš, 1975, s. 338). Po českých názvoch autori zoológických a slovníkových prác siahali pravdepodobne z rovnakých príčin ako pri botanických názvoch – išlo o menej známeho alebo neznámeho živočícha, alebo o živočíšny druh, ktorý sa v našich zemepisných podmienkach nevyskytoval. Mohlo ísť napr. o morské živočích (*ježdík* – sépia). Výskyt českých botanických i zoológických názvov bol ovplyvnený tým, do akej miery títo autori ovládali češtinu, resp. české botanické a zoológické názvoslovie. Podobne ako pri botanických názvoch určitú skupinu tvoria lexikálne bohemizmy, napr. *dlask* – hýľ, *hlemýžď* – slimák, *kolčava* – lasica, *čáp* – bocian ap. Mnohé pomenovania zvierat sú české hláskové varianty slovenských názvov (*lipan* – lipen, *penkava* – pinkava, *rerábok* – jariabok). Vychádzajú zo spoločného základu, a to buď praslovanského, alebo boli prevzaté z iných jazykov. Napr. slovo *leopard* je z lat. *leopardus*, ale české *levhart* síce má tiež latinský pôvod, ale bolo prevzaté cez nem. *lewehart*, *lebhart* (bližšie Machek, 1968, s. 328).

České termíny a pojmy z ostatných vedných odborov alebo oblastí sa vyskytovali len v malých počtoch, napr. termíny z oblasti anatómie (*deloha*, *chrstal*, *poličky*), z farmakológie (*pokruta*, *pokrútká*, *tročiška*, *trochiška*), vojenské termíny (*kartáč*, *púhon*, *setník*), pomenovania z oblasti kuchárskeho umenia (*nudle*, *perník*, *lák*), výrazy z architektúry (*stien*, *rampúch*) a i. Niektoré sú len hláskové ekvivalenty, pretože majú buď spoločný praslovanský pôvod, alebo sú prevzaté z iného jazyka (napr. z latinčiny prevzatý názov chemického prvku *rtuť* ako ekvivalent k slovenským podobám *ortuť*, *ortut*).

Lexémy označené ako administratívne termíny čo do počtu predstavujú porovnateľnú skupinu s botanickým názvoslovím, ale v HSSJ takto klasifikované slová prevzaté z češtiny sú len lexémy zložené alebo odvodené od adjektívneho základu *psaný*, ktoré sa používali v listoch a listinách ako české hláskoslovné ekvivalenty slovenskej podoby slovného základu *písaný*: *dolunapsaný*, *dolenapsaný*, *dolupodepsaný*, *dolepodepsaný*, *dolupsaný*, *dolepsaný*, *doluzepsaný*, *napredpsaný*, *niženapsaný*, *nižepsaný*, *nižepodepsaný*, *zvrchupsaný*, *zvýšnapsaný* atď. V administratívnom žánri sa čeština prejavila viac v syntaxi. S tým súvisiace hláskové a gramatické tvary lexém sa nachádzali predovšetkým v rozličných administratívnych formulách a spojeniach. J. Doruľa (1967, s. 26) rozdelil administratívne bohemizmy na Slovensku do dvoch skupín. Prvá tvoria rozličné formuly, spojenia a výrazy charakteristické pre vtedajší administratívny štýl pochádzajúce z češtiny, ktoré zaberajú podstatnú časť písomností. Druhá skupinu tvoria ostatné jazykové prvky charakterizujúce češtinu na Slovensku a vyplývajúce

zväčša z kontaktu (konfliktu) slovenského jazykového povedomia pisateľov s knižnou češtinou. J. Doruľa (tamže) uviedol niektoré formuly, spojenia a výrazy, ktoré boli v češtine na Slovensku pre vtedajší administratívny štýl charakteristické, ako napr. *werym ze tho raczyte vcinit* (ROŽKOVANY 1575), *znamo czinime a giste swedomy widawame yednemu kazdemu* (LOMNÉ 1572), *dale znamo czynime Wasseg Milosti jako panu ctihodnem* (DOLNÉ STRHÁRE 1600) ap., a urobil podrobný prehľad úvodných formúl, záverečných a datovacích formúl, formúl v podpise a ďalších formúl, spojení a výrazov, ktoré boli typické pre administratívny štýl českých písomností na strednom a východnom Slovensku v 16. a 17. stor. i s charakteristickými znakmi ich poslovenčovania, ako sú napr. zanedbávanie *ě* a *ř*, v 1. os. sg. prézenta pri slovesných tvaroch býva koncovka *-m*, v akuz. a inštr. sg. fem. pri skloňovaní a v 3. os. pl. préz. používanie koncovky *-ú* (*u*) pri časovaní slovíes a i. Je zrejmé, že tieto české zaužívané knižné administratívne formuly sa museli neskôr prenášať aj do slovenských textov, keďže ich forma sa v mnohých prípadoch zhodovala so slovenskými jazykovými prvkami (tamže). Súčasťou českých syntaktických väzieb a viet boli české synsémantické slová, predovšetkým spojky (*an, anebo, anoť, kterak, kteraj*). Mali slovenské náprotivky, ktoré sa takisto používali alebo ich nahrádzali, napr. *alebo, aleb, albo, alebožto, ktorýžkoľvek, ktožkoľvek* ap. V HSSJ sa nachádza viac podrad'ovacích (*dokavadkoliv, jakoška, jestli, když, kdy*) ako prirad'ovacích (*neboli, neboť, nýbrž, pak*) spojok. Väčšiu skupinu z češtiny prebratých neplnovýznamových slov tvoria častice, ktoré modifikujú význam slova vo vete (*arci, ničméne, pak, prej, snád*). V administratívnom štýle sa vo väčšej miere určite využívali české zámená (*číkoliv, jedížto, když, proč*) a príslovky (*bezdečne, dotad, dráž(e), drobet, jinudy, lkane*). Synsémantické slová, zámená a príslovky však nie sú v HSSJ zaradené medzi administratívne termíny, keďže sa používali aj v iných žánroch, hoci práve v administratívno-právnych písomnostiach sa vyskytovali najčastejšie.

Česká právna terminológia sa veľmi nepreberala, pretože slovenské etnikum žilo mimo českého štátoprávneho útvaru a malo ustálenú vlastnú právnu terminológiu. Napriek tomu bolo prevzatých niekoľko hlavne sémantických bohemizmov. Významovým prevzatím z češtiny sú v slovenskej právnej terminológii slová ako *základ, zástava* s významom „preddavok, záloha“ (Kuchar, 1998, s. 26), hoci na vyjadrenie tohto významu má slovenčina od najstarších čias slovenské slovo *záloh* (Pauliny, 1965, s. 8). Používali sa aj derivované substantíva *zakladateľ, zakladač* – „kto niečo, nejakú vec dáva do zálohu, zakladá“, *základník* – „kto je v zálohu, kto je založený“, *základnica* – „založený pôdny majetok“, *zakladanie* – „dávanie do zálohu“ a sloveso *zakladať, zakladať sa* vo význame „dávať, odovzdávať do zálohu, dávať zálohu, zaručovať sa za niečo“. HSSJ 7 (s. 84) síce uvádza a označuje kvalifikátorom *práv* slová *základ* a ostatné odvodené slová v týchto významoch, ale neoznačuje ich už ako bohemizmy. Od slova *zástava* sa používali odvodené substantíva *zástavec, zastavenec* – „ručiteľ“, *zastavovač* – „prijímateľ zálohu“ a *zastavenie, zastavovanie* s významom „dávanie do zálohu“, hoci písomné doklady na tieto deriváty sú zväčša slovníkového charakteru (napr. v KS 1763: *obses: základnjk, zástawec; pignerator: zastawowač; pigneratio: zastaweni, zastawováni, do zálohu dáwani*). Ďalším z češtiny prevzatým právnym ter-

mínom bolo slovo *jistec* s významom „ochranca, zástanca“: *ja gistecz y rukoymye gsme swe peczeti prziwiesiti kazali k tomuto listu* (KREMNICIA 1449), *assertor: gistec, obranec, zastawač* (KS 1763). R. Kuchar (1993, s. 99) pokladá jeho použitie a výskyt v minulosti v tomto význame za prejav českého knižného pôsobenia. Za bohemizmus ho označil už A. Bernolák v *Slovári* (s. 845). Medzi lexikálne a sémantické právne bohemizmy možno zaradiť slová *narčení* vo význame „požiadavka na uplatnenie právneho nároku“, *naleznúti, nalézti* vo význame „rozhodovať, ustanovovať“, *otázka* vo význame „problematická vec, spor, hádka“ a *uhoditi* s významom „uložiť“ ako povinnosť, uvaliť, ustanoviť“. Zväčša ide o viacvýznamové slová, ale len jeden z významov možno označiť ako právnický. Podobne je to aj s ostatnými českými právnymi výrazmi, ale s tým rozdielom, že sú to hláskoslovné české varianty slovenských lexém, ktoré sa používali ako synonymné, napr. *optati* – opýtať, *prejiti, projiti* – prejsť, preísť, *stížnost* – sťažnosť, *sudi* – sudca, súdec ap. Sprostredkovane cez češtinu sa k nám dostalo aj nem. substantívum *kšaft* (*Geschaft*) vo význame „testament“, ale podľa R. Kuchara (1998, s. 25) išlo o jednoznačne periférny jazykový prostriedok prinesený českými pisármi. Podľa dokladov sa od tohto slova používali aj z češtiny prevzaté odvodené adjektíva *kšaftový, kšaftovný* a sloveso *kšaftovati*. Substantívum *kšaftovník* už mohlo byť vytvorené domácim slovtvorným prostriedkom, preto sa ako české neoznačuje ani v HSSJ 2 (s. 154). Keďže sa tvorili ďalšie deriváty, nemuselo ísť tak jednoznačne o periférny jav, ale do istej miery o udomácnenu prevzatú lexému.

Najmenej sú v HSSJ zastúpené české slová náboženského charakteru (*dikčinenie, oddechnutie*) a cirkevné výrazy (*vymýtač, vymytanie*). V premennej základni HSSJ bol síce náboženský žánor zastúpený dostatočne, ale nebola do nej zaradená evanjelická spisba v češtine. Evanjelickej literatúry v domácom jazyku bolo v dôsledku protireformácie veľmi málo.

Z rozličných vecných okruhov početnejšie skupiny tvoria názvy zamestnaní a pracovných činností (*bečvár, čtenár, hokyňa*), fyzické vlastnosti (*hbitý, brejlavý, hubený*), charakterové vlastnosti (*liknovateľný, licomerný, zastydlivý*) a vlastnosti predmetov (*hrovadlný, drahný*). Väčšiu skupinu tvoria názvy predmetov z rôznych oblastí, predovšetkým z domácnosti (*klacek, klec, klich/klíh, čiše, drobet*). Menšie skupiny tvoria napr. názvy zbraní (*kopí, kopicčka, karabáč*), častí tela (*drška, kýta, pážde*), chorôb a neduhov (*puchra, puchier, nežit, rýma*). Z ostatných vecných okruhov možno nájsť len zopár výrazov, napr. lexémy označujúce spoločenské zaradenie (*hrabe/hrabie, hrabinka*), názvy hudobných nástrojov (*dudy*). Keďže slovesá tvoria jednu z početnejších skupín bohemizmov, pomenovania činností a stavov tvoria zásadnú časť.

Z prevzatých bohemizmov sa tvorili typickými slovtvornými postupmi nové slová, ktoré sa už ako bohemizmy v HSSJ neoznačovali, napr. lexémy *zastydlivý, zastydlý, zastydnutý, zastydnúti, zastyditi, zastyditi, zastydení* sú ako bohemizmy označené, ale substantívum *zastydovač* už nie.

Niektoré bohemizmy tohto obdobia ako napr. *čáp, brúk, choť, dudy, míč* sa prestali používať a nahradili ich domáce výrazy alebo sa používali len knižne, z iných sa zánikom reálií stali historizmy (napr. *biric, birič, hrabe/hrabie, osep, pohúnek*). Mnohé ostali súčasťou slovenskej lexiky, obohatili ju a doplnili tak, ako prevzaté slová z iných

jazykov, pričom nejde len o odbornú terminológiu. Postupne sa stávali súčasťou slovenskej spisovnej lexiky a kodifikovali sa. Bežný používateľ slovenčiny si ani neuvedomuje ich český pôvod (napr. *perník, otázka*).

K poslovenčovaniu češtiny dochádzalo hlavne v 16. stor. Prejavovalo sa hlavne zanedbávaním *ř, ě*; používaním *uo* namiesto *ů* (*spuosobyti, Buoch*), *aj* namiesto *ej* (*najsvatejšiho*), *pre-* namiesto *pro-* (*preněsti*), *č* namiesto *c* (*čož*), *ie* namiesto *í* (*biedny*), pri skloňovaní adjektív prevažujú podoby *ustavičnú* (v akuz. sg. fem.), *pominulej, svatej* (v dat. a lok. sg. fem.), pri zámene *tie* namiesto *ty* (nom. a akuz. pl. fem. a neutr.) a zachovávali sa mnohé slovenské podoby (Skladaná, 1997, s. 98). Aj napriek tomu, že čeština sa používala len ako knižný jazyk, nehovorilo sa ňou v bežnom hovorenom prejave, je logické, že české lexémy, často takto hláskoslovne prispôsobené slovenčine, sa dostali aj do hovorených prejavov, udomácnili sa v našom jazyku a prispôbovali domácemu úzu, ďalej sa derivovali pomocou slovenských sufixov a zaradovali do slovenských paradigiem. Veľa bohemizmov (často v poslovenčenej forme) sa používalo paralelne so slovenským hláskoslovným variantom (*číše* i *čaša*, *karabáč* i *korbáč*, *dech* i *dych* ap.). V bohemizmoch v HSSJ sa markantnejšie prejavili iba niektoré hláskoslovné prispôsobenia slovenčine nehládiac na zanedbávanie *ř, ě: í* (príp. *i*) > *ieš*: (*spíže* – *spieža*, *hrabství* – *hrabstvie*), *ou* > *ú* (*brouček* – *brúček*, *loutka* – *lútko*), mäčenie (*srpen* – *srpeň*, *kaple* – *kapľa*). Iné sú zriedkavé, napr. *poliček* – *poličok* (podľa deminutívnej prípony v nárečiach na južnom strednom Slovensku), *příští* – *príščí* (nárečové západoslovenské *šč* namiesto *št*), *zastydět(i) se* – *zastydieti se* i *zastydzit se*, nom. sg. *vesnice* – *vesnica*. Častá bola prípona *-ství*, pomocou ktorej sa tvoria abstraktá (*hrabství, myslénictví, margrabství, odtržení*), ale paralelne sa používali i domáce variantné prípony *-stvie, -stvo* (*hrabstvie, markgrabstvie, odtrženstvo, šidirstvo*). Výskyt neurčitkových zakončení na *-t/-ť* a prípony abstraktných mien vlastností *-ost/-ost'* je ťažko hodnotiť, keďže sa nie vždy doržovala interpunkcia. Neurčitkové zakončenie na *-ť* a prípony *-ost', -stvo* a iné hláskové, slovotvorné či gramatické prispôsobenia slovenčine sa v bohemizmoch mohli vyskytovať v listinách pramennej základne HSSJ častejšie, len nemuseli byť tieto doklady použité v exemplifikáciách, z ktorých sme vychádzali, alebo neboli vyexcerpované, a aj preto sa nedajú objektívne posúdiť. Môžu sa nachádzať i v iných historických písomných pamiatkach, ktoré neboli zaradené do pramennej základne HSSJ.

Čeština ovplyvňovala jazykovú situáciu na území Slovenska aj počas vzniku kodifikácií slovenčiny v 18. – 19. stor. Evanjelici ju naďalej používali ako sakrálny a úradný jazyk a vplyvom osvietenstva začali písať v češtine okrem náboženskej obrannej, polemickkej a obradovej literatúry aj vedeckú a osvieteneckú ľudovýchovnú literatúru, módnou svetskú poéziu, prekladali cudziu zábavnú i poučnú poéziu a prózu. Tézu o československej jazykovej jednote opustili až v štyridsiatych rokoch 19. stor., a tým

⁵ Pri slovesných podstatných menách sa táto zmena tiež prejavila, napr. české slovo *vymýtaní* je doložené len v prispôbenej podobe *vymýtanie*. Ide skôr o ojedinelé prípady, tendencia bola opačná, pri slovesných podstatných menách sa viac uplatňovala pravidelná hláskoslovná zmena *-ie* > *-i* pri slovenských tvaroch, napr. *vyrabování/vyrabování, trasení/tresení, odomykání* alebo sa používali obidva tvary: *uvazovania* – *uvazování, bavenie* – *bavení, odvážanie* – *odvážaní, písanie* – *písaní i psaní*.

aj používanie českého jazyka. Po česky sa občas tlačili príležitostné náboženské texty aj v druhej polovici 19. stor. (Pauliny, 1983, s. 114 – 116, 198). Až po Ľ. Štúra veľká časť písaných a tlačených textov bola po česky alebo viac či menej slovakizovanou češtinou, príp. bernolákovčinou, čo malo vplyv najmä na lexiku a syntax kultúrnej slovenčiny. Podľa E. Paulinyho (tamže, s. 134) niektoré všeobecne rozšírené slová ako napr. *cisár, tisíc, Ježiš, cit* ap. majú českú hláskovú podobu (niekedy zakrytú) a pri tvorení slov v slovenčine sa napr. uplatnili adjektíva na *-itý, -teľný (nepretržitý, určitý, smrteľný, viditeľný)*, ktoré vznikli v češtine. Tendencia preberať do spisovnej slovenčiny české termíny bola výrazná hlavne za štúrovcov. Mnohé výrazy boli prevzaté neskôr (napr. *poznatok, predstava, pojem, veda, sloh, úvaha* a i.). Počas Bachovej éry sa čeština znova stala spisovným a úradným jazykom. Zaviedla sa na slovenských ľudových školách ako vyučovací jazyk a ako pomocný vysvetľovací jazyk na stredných školách. A. Radlinský pre tento účel pripravil kodifikačnú príručku češtiny s niektorými slovenskými osobitosťami a tento spisovný jazyk nazval staroslovenčinou, ktorá dožívala až do konca Bachovho absolutizmu (1859). Tvorcom a zástancom staroslovenčiny bol J. Kollár (Krajčovič – Žigo, 2002, s. 91). Hodžovsko-hatalovská úprava spisovného slovenského jazyka v niektorých veciach tiež čerpala z češtiny, napr. v pravopise sa zaviedlo písanie *y, ý* na tých miestach ako v češtine. V spisovnom prejave celonárodnej platnosti sa čeština uplatnila ešte v r. 1876, keď J. M. Hurban vydal šiesty ročník *Nitry* po česky ako demonštráciu proti šovinistickým maďarským opatreniam po rakúsko-maďarskom vyrovnaní (1867) (tamže, s. 198). Slovenčina bola pod silným vplyvom češtiny aj po vzniku Československej republiky, hlavne vďaka početným štátnym zamestnancom, súkromným podnikateľom a živnostníkom, ktorí sa z Česka prisťahovali na Slovensko po r. 1918, a českej umeleckej i odbornej literatúre, časopisom a novinám. Spolužitím obidvoch národov v jednom štáte dochádzalo k vzájomným permanentnejším jazykovým i mimojazykovým kontaktom, čo sa prejavilo na obidvoch jazykoch.⁶ Čeština bola jedným z kultúrnych jazykov na území Slovenska a stala sa studnicou, z ktorej sa obohacovalo po dlhé stáročia slovenské kultúrne vyjadrovanie.

Hungarizmy tvoria štvrtú najfrekvencovanejšiu skupinu prevzatých slov v predspisovnom období podľa ich počtu v HSSJ. Maďarčina bola so slovenčinou v kontakte v hraničnej zóne na juhu územia slovenčiny po celej línii od západu na východ. Túto líniu po celej dĺžke sprevádzali enklávy, a to v slovenskom prostredí enklávy maďarčiny, v maďarskom prostredí enklávy slovenčiny. Slováci žili dlho v jednom štátnom celku s Maďarmi, čo sa odzrkadlilo v obidvoch jazykoch. Maďarčina sa na našom území nepoužívala v takej funkcii a ani v takom rozsahu ako latinčina alebo čeština. Do konca 15. stor. sa nedá hovoriť o maďarizácii slovenského obyvateľstva v Uhorsku. Zlomovým obdobím bolo 16. a 17. stor. Dôsledkom tureckej okupácie územia južného Uhorska (dnešného Maďarska) a stavovských vzbúr sa začala výrazná hungarizácia (duchovná maďarizácia) zemanov a strednej šľachty (Pauliny, 1983, s. 137).

⁶ Bohemizmom a slovensko-českým vzťahom z hľadiska synchronnej lexiky sa jazykovedci venujú aj v súčasnosti. Medzi posledné monografické publikácie patria práce M. Gazdikovej (2005) a M. Nábělkovej (2008).

Z územia obsadeného Turkami sa maďarská šľachta sťahovala do slovenských miest a stolíc a ovplyvňovala životný štýl zemanstva na území Slovenska. Za stavovských vzbúr, ktoré viedla vysoká šľachta (maďarská) a kostrou ktorých bolo zemanstvo, upevňovalo sa vedomie o homogénnom uhorskom národe – *natio Hungarica*, v ktorom etnické rozdiely neboli dôležité. Zemanovia bez rozdielu etnickej príslušnosti prijímali tézu o svojej nadradenosti nad poddanským ľudom a o svojom práve vládnuť na základe maďarskej podmaniteľskej teórie. Duchovná maďarizácia sa začala prejavovať u slovenských zemanov maďarizáciou mien (tamže, s. 138), napr. Brezovický – *Berzeviczy*, Dubovický – *Duboviczy*, Svättojánsky – *Szentiványi* a i. V 18. stor. sa maďarčina dostávala v obmedzenom rozsahu do stoličných písomností. Latinský jazyk však ostáva ako úradný jazyk stolíc a miest hlavným, v podstate základným spôsobom vedenia úradnej písomnej agendy. Koncom 18. stor. popri latinčine dôležité miesto a postavenie v Uhorsku získava aj maďarčina. Povinne sa vyučovala vo vyšších školách a jej ovládanie sa stalo predpokladom pre získanie a zastávanie verejných úradov.

Lexikálne prevzatia z maďarčiny sa do staršej slovenčiny dostávali priamym stykom slovenského a maďarského obyvateľstva a v dôsledku uhorskej štátnopolitickej (administratívnej, vojenskej aj hospodárskej) situácie. Historický kontakt so starou maďarčinou nezanechal v slovenčine také veľké stopy, ako by sa dalo očakávať. Vo väčšej alebo menšej miere ich možno nájsť vo všetkých rovinách slovenčiny, respektíve jej nárečí, najviac však v lexike.⁷ Prevzaté slová z maďarčiny odrážajú špecifické črty starej uhorskej spoločnosti (jej vnútorné štátne i triedne členenie) a charakteristické dobové reálie zo sociálneho a kultúrneho života vyšších i nižších vrstiev starej uhorskej spoločnosti. Patria sem pomenovania hodnostárov, vyšších i nižších úradníkov, poddaných a iných služobníkov, názvy administratívno-právnych, spoločenských a kultúrnych reálií a i. Mnohé lexikálne výpožičky z maďarčiny sa natoľko adaptovali a včlenili do slovnej zásoby slovenčiny, že ich cudzí pôvod sa už nepociťuje (*banovať*, *batoň*, *čičma*, *koč*). Niektoré slová maďarského pôvodu sa používajú iba v nárečiach alebo v hovorovej reči (*báleš*, *fánka*, *hurka*) (Habovštiaková, 1979, s. 173).

Vzťah maďarskej a slovenskej slovnej zásoby v prvých storočiach uhorskeho štátu ukazuje, ako úzko súvisí vývin lexiky s dejinami jej nositeľov. Maďari budovali feudálne Uhorsko na troskách Veľkej Moravy a nadviazali na hospodársko-spoločenské vzťahy veľkomoravských a panónskych Slovienov. Postupne osídľovali slovenské územie predovšetkým v južných oblastiach od doby kráľa Štefana (zač. 11. stor.). K väčšiemu kolonizačnému náporu Maďarov na slovenské územia došlo v 12. – 13. stor. Po tureckých nájazdoch v 16. stor. množstvo maďarskeho obyvateľstva utekalo z juhu do severných oblastí Uhorska (t. j. na územie dnešného Slovenska).

V začiatkoch Maďari popri mnohých slovách z rodinnej, poľnohospodárskej a remeselníckej terminológie prevzali od Slovanov najmä odbornú feudálnu terminológiu (*šпань*, *vojevoda*, *дворъникъ*) (Blanár, 1977, s. 178). Keď sa dostalo slovenské obyvateľstvo do područia maďarských feudálov, zmenilo sa spoločenské postavenie slovenčiny a maďarčiny. Utvorili sa podmienky na to, aby sa maďarčina stala dávajúcim a slovenčina prijímajúcim jazykom. Keďže úradným jazykom vo feudálnom Uhorsku

⁷ Pozri práce: J. Szabó (1939 – 1940, s. 183 – 188), A. Habovštiaková (1979, s. 161 – 167).

bola latinčina, prevzaté maďarské lexémy mali predovšetkým ľudový charakter. Čiže nejde o slová patriace do knížnej alebo abstraktnej lexiky, ale o slová z okruhu života ľudí a feudálneho usporiadania štátu. Najstaršie lexikálne stopy maďarčiny nachádzame v geografických názvoch, hlavne v miestnych názvoch na Žitnom ostrove. V 1. pol. 10. stor. sa začali usadzovať medzi slovenské obyvateľstvo vojenské družiny starých maďarských kmeňov a mená týchto kmeňov v reči slovenského obyvateľstva zdomácnili (napr. *Nyék* > *Nekyje*, *Kér* > *Kýr*, *Kürt* > *Kert*). Pre slovenskú toponymiu na našom území sú charakteristické dve podoby miestnych názvov: neúradná podoba, opierajúca sa o živú reč miestneho obyvateľstva a okolia, a najmä od polovice 13. stor. pomadžarčená, úradná podoba. Hungarizačný úzus v kráľovskej kancelárii, v kapitulách a v zemianskych stolicích bol prejavom nadvlády maďarského elementu vládnučich tried (tamže, s. 179).

Medzi najstaršie prevzatia z maďarčiny patria slová, v ktorých sa substituovalo do slovenčiny široké *e* fonémami *ä* > *a* v stredoslovenskej oblasti, *e* v západoslovenskej oblasti, *h* fonémou *ch* a v niektorých maď. *g* > sloven. *h*, napr. staromaď. *beteg* > *beťäg* > *beťäh* > *beťah* vo význame „zrádnik“, náreč. *beťážný* vo význame „chorý“; maď. *teve* > sloven. *ťava*; *terhe* > *ťarcha*; *csere*, *cserélni* > *čara*, *čarovať* (bližšie Stanislav, 1956, s. 358 – 362). V strede slova v starších prevzatiach maď. *é* sa zmenilo na *ia*, v novších *é* > *i*. Po diftongizácii dlhých samohlások sa maď. *é* preberalo do slovenčiny ako *i/i*. Takýmito novšími prevzatiami sú slová *bíreš* (<*béres*), *biľag* (<*bélyeg*) a *i*. Podoba *báleš* (ZEM. PODHRADIE 1696), ako aj nárečové *bialeš*, *bialoš* patrí medzi staršie prevzatia, kým podoba *béleš* vo význame „múčný“ patrí k novším prevzatiam. Pred zmenou *g* > *h* sa prevzali slová *chasen/chaseň/chosen* a *chosovať* (z maď. *haszon*, MTEŠz. 2, 1970, s. 69 – 70).⁸ V HSSJ 1 (s. 474) sú doklady na tvary *chosen/chaseň* z r. 1707 až 1750. Prvá vrstva prevzatých slov nemá pevné miesto v slovnej zásobe, pretože po eventuálnom zániku veci sa začína proces ústupu príslušného jazykového pomenovania. K neskorším prevzatiam, ktoré sa vzťahujú na feudálny spoločenský poriadok a na život šľachty a meštianstva, patria napr. slová *gróf*, *kaštieľ* (prevzaté prostredníctvom maďarčiny z latinčiny), *varmeda*, *kelčík*, *biršag/biršiang* a *i*.

Ohniskom preberania slov maďarského pôvodu bolo dvojazyčné slovensko-maďarské prostredie na slovensko-maďarskom etnickom pomedzí, ale aj inde na Slovensku, kde sa Maďari usadili a postupne sa poslovenčili. Ďalším zdrojom preberania hungarizmov bolo spoločenské prostredie slovenského zemanstva a šľachty. Do reči slovenskej šľachty a zemanstva prenikali slová a výrazy z maďarčiny, ktoré sa v tomto kontexte stali súčasťou panského jazyka. Tak sa napr. v slovenčine udomácnilo slovo *kišasonka* z maď. *kisasszony*. Táto lexéma prešla do ľudovej reči ako výraz, ktorým sa titulovali panské slečny. Podobne napr. slovo *tarház* vo význame „sklad, miesto uloženia cenností v kaštieľoch.“ Tretím prameňom, z ktorého sa šírili hungarizmy do slovenčiny, bola uhorská feudálna administratíva. O dlhej životnosti niektorých prevzatých slov v slovenčine svedčia aj slovenské ľudové rozprávky.

⁸ A magyar nyelv történeti-etimológiái szótára. 2. (1970).

Štruktúru hungarizmov v slovenskej lexike predspisovného obdobia možno rozdeliť do niekoľkých skupín. Aj keď najväčšiu časť tvoria lexikálne hungarizmy, v mnohých prípadoch išlo o sémantické hungarizmy. Do slovenčiny mohol byť prevzatý len jeden základný význam slova, napr. *denglavý* > *gyenge* v maď. 1. význam „slabý, útlý“ a 2. význam „mladý“, v slovenčine 1. „slabý, útlý, cintľavý“; 2. „hanblivý“, 3. „opatrný, starostlivý“. Ak slovo v maďarčine malo zložitejšiu významovú stavbu a jeden z týchto významov bol prevzatý do slovenčiny (*élet, élés* > maď. *élet* okrem základného významu „život“ má aj význam „potraviny, obživa, krmivo“), prevzal sa význam, ktorý bol v maďarčine okrajový, príp. zriedkavý (*bilag* > maď. *bélyeg*, do slovenčiny bol prevzatý okrajový význam „nástroj na vypaľovanie znakov“).

Niekedy sa používal výraz maďarského pôvodu paralelne popri slovenskom (*juhás* – ovčiar, *lovás* – kobyliar, *vašárbíró* – trhový richtár). Niektoré prevzatia neprekročili hranice oblasti bezprostredného jazykového kontaktu, ako napr. z Gemera poznáme slovo *korčola*, na ostatnom území Slovenska sa používajú slová *lieha, liehy*. Sem patrí aj odvodené slovo *korčoláš*, ktoré sa tam popri slove *šrotár*, ktoré je známe z celého Slovenska, používalo vo význame „robotník pracujúci pri nakladaní a vykladaní vína alebo piva“ (Doruľa, 1972, s. 274 – 280; 1977, s. 65). Mnohé hungarizmy sa stali synonymami už jestvujúcich domácich, prípadne iných prevzatých prvkov (mesto – *vároš*, dedina – *valal*).

V ojedinelých prípadoch sa vyskytujú v slovenčine tzv. spätné prevzatia slov. Skupina slov pôvodom zo slovanských jazykov sa vrátila sprostredkovane cez maďarčinu do slovnej zásoby slovenčiny. Napr. slovo *gazda*, ktoré sa predtým dostalo do maďarčiny zo slovanského jazyka: *gospoda* > maď. *gazda* > *gazda*; *krčúla* > maď. *korcsolya* > *korčuľa*; *španь* > maď. *ispán* > *išpán* (podobne aj *nadršpán*, ktoré vzniklo zo slovenského *nádvojný špán*); *vojevoda* > maď. *vajda* > *vajda*; *stolь* > maď. *asztal* > *astalnok* (stolník); *bratь, bratrь* > maď. *barát* > *barát* (mních, príslušník rehole); *husarь* > maď. *huszár* > *husár*; *pogača* > maď. *pogácsa* > *pagáč*; *gréda, hrada* > maď. *gerenda* > *gerenda*; *pojáta* > maď. *pajta* > *pajta*. Z novších výskumov sem môžeme zaradiť aj také slová ako *bugár/bogár, gate, čachol*. Napr. *čachol* je v databáze HSSJ s kvalifikátorom *tur/mad'*, ale novšie výskumy Š. Ondruša ukazujú na praslovanský pôvod. V češtine je tvar *čechel, čechl* vo význame „rúška, kúpeľná košeľa, pohrebný rubáš“; v poľštine *czechel, czechlo* je vo význame „ženská košeľa“; v ukrajinčine *čochla* má význam „nášivky na ramenách ženskej košele“; v starej ruštine *čechьlь* bola „prikrývka, deka“ a v súčasnej ruštine *čechol* (gen. *čechla*) je „návliečka, futro“ a *čechlík* je „čiapočka“ (Ondruš, 2002, s. 135; Machek, 1968).

Pri množstve spracovaného materiálu v HSSJ sa nepodarilo zachytiť všetky prevzaté slová a označiť ich jazykovými kvalifikátormi. Napr. slovo *kuruc* je prevzaté z maďarčiny (teda by mal mať kvalifikátor *mad'*) a v slovenčine je dodnes známe ako historizmus. Podľa V. Machka toto slovo je prevzaté z maď. *kuruc* vo význame „križiacky vojak“ (Machek, 1968, s. 308)⁹. Maďarčina toto slovo prevzala z lat. *crucius* (= križiacky vojak), ktorého základom je lat. *crux* – kríž. Slovo *kuruc* sa dnes klasifikuje

⁹ Pozri aj J. Doruľa (1973, s. 181).

aj v slovenčine ako historický termín s významom „vojak a stúpec protihabsburského odboja v 16. a 17. stor.“

Podľa tematického členenia najpočetnejšou skupinou sú hungarizmy z oblasti obydlija človeka, domácnosti a rodinného života. Patria sem termíny zo sféry odievania (*boganča/bokanča/bakanča, čižma, papuča, kalap, našfa*), výrazy z kuchynského prostredia (*bialeš/báleš/bialoš, béleš/bileš, bučolák/bučelák, tanier/tanér/tanír, talier/talír*), z architektúry (*fološov/felešov, foluš, padláš*), z farmakológie (*pagáčik/pogáčik* vo význame „forma, spôsob úpravy liečiva, pilula“), z hudby (*doboš, furuláš, inekes*) i familiárne výrazy (*apa, apka, apáka, fiamčo*). Ďalšiu skupinu tvorí lexika z remeselníckej a cechovej oblasti (*bañas, baniaš, atamešter, fizier/fizír, láda, ládel, hintov, juhás/johás, kantár, koč, mešter, míneš/méneš, vontató, sersám*). Z maďarčiny prevzatá administratívno-právna terminológia sa týkala predovšetkým samosprávy a mesta (*árenda, bíreš/biroš, časár, dežma, fèdelem/födelem, fejedelem, frumentáriuš, kamaráš/kameráš, nadršpán, orság, portapénz, solgabiro/solgabirov/solgabiroj, biršág, berecínec, címer, funduš*). Do vojenskej terminológie sú zaradené slová súvisiace s armádou, jej organizáciou a vojenským stavom (*čata, dardáš, fedvereš, hadnad/hannad, hajdúch, hajduk, husár, katona, katonák, kord, paloš, pandúr/bandúr, profantház*). Určitú skupinu tvorí z maďarčiny prevzaté botanické a zoologické názvoslovie (*belian, feferón, lohaza/hlohaza, muhár, bugár, gunár, kunár, kalamáriš, kečeg, kečega, túz, túzok*). Slova z náboženského a cirkevného života je v HSSJ málo, pretože tieto výrazy prešli do maďarčiny a taktiež do slovenčiny z iných jazykov, napr. z nemčiny (*jaršík, jaršek, eršek*) alebo z latinčiny (*plebán, plebánus*). Z maďarčiny bolo prevzatých niekoľko slov označujúcich miery a váhy (*antalok, antalak, altalek, kiša, kiš*).

Stopy lexikálnych hungarizmov nájdeme nielen v miestnych názvoch: *super eodem Berek* (v Turci 1252), *Namesan* (1570), *Nemesan* (1594) = Nemešany, ale aj v priezviskách obyvateľov Slovenska, napr. *bak* – *Thomas Bak* (STROPKOV 1569).

Hungarizmy, tak ako iné cudzie prevzaté slová, sa prispôbovali štruktúre slovenského jazyka. Maďarčina má také hlásky, ktoré slovenčina nemá (*ő, ö, ü, ű*). Tieto neslovenské hlásky sa nahrádzali zvukovo najbližším v slovenčine, napr. *ő* > *e/ie* (*költés*g – *kelčík*, *köntös* – *kinteš*), *ö* > *i* (*főember* – *fíember*), *á* > *a/o* (*áldomás* – *aldomás*, *oldomás*; *hegyvám* – *hedvam*), *e* > *a* (*lencse* – *lenča*), *i* > *i* (*borítás* – *boritáš*), *é* > *i/i* (*fillér* – *fílír*; *bélyeg* – *bil'ag*), *ó* > *o* (*folyosó* – *fološov*, *hintó* – *hintov*). Prispôbovali sa domácomu fonologickému systému a získali tak vlastnosti slovenských foném.

Pre hovorový štýl, nakoľko lexikálne prvky z maďarčiny do slovenčiny mali predovšetkým ľudový charakter, je príznačná určitá uvoľnenosť prejavu a tendencia k stručnosti. V procese adaptácie prevzatých slov z maďarčiny fungovali fonologicko-morfologické adaptačné mechanizmy, ktoré smerovali k uniformizácii cudzích prvkov. Prízvuk bol prispôsobený slovenčine, výslovnosť hungarizmov sa zjednodušovala vynechávaním hlásky, slabiky alebo deformáciou, skomolením slov, napr.: *kóborló* > *koborló* i *kobrló*, *kocsonya* > *kočevana*, *nehézék* > *nezík, názík, nehezík*, *fejedelem* > *fejedelem* i *fédelem, födelem*, *börtön* > *berecin, berecínec*.

V procese adaptácie bola prevzatiam z maďarčiny pridelená aj gramatická kategória rodu. Substantíva sú zaradené do určitej rodovej triedy podľa zakončenia: maďarské lexémy zakončené na spoluhlásku sa zaradili medzi mask. (*berecín, argaláš, aťamešter*), na samohlásku *a* medzi femin. (*dežma, árenda, pajta*), na samohlásky *o* alebo *e* medzi neutrá (*helisko, helište, išpánstvo*).

Hungarizmy v slovenskej lexike priberajú slovenské sufixy, k najproduktívnejším patria *-(č)ik/-ik* (*boglarík, dolománik, pagáčik*), *-(č)ek* (*komáček, ibriček, lampášek*), *-ok* (*pasománok, batôžok*), *-ák* (*bosorák, bučolák*), *-ár/-iar* (*čapliar, furajtár, puškár*); *-ička* (*dežmička, šoldrička, baltička*), *-ka* (*bireška, fèdelemka, papučka*), *-ňa* (*pintérňa, šerpeňa, tarisňa*), *-ost'* (*bizovnosť, dengľavosť, hamišnosť*), *-stvo* (*frumentáriustvo, išpánstvo*); *-ový* (*baršoňový, cajdákový, kepeňkový*), *-ský* (*birešský, porkolábsky*), *-ný* (*ilešný, fertál'ny, kočný*), *-ov* (*hercegov, hajdúchov*), *-istý* (*habošistý, derešistý, šargovistý*). Pri adaptačnej derivácii sa u sloviess prejavuje tendencia k produktivite vzoru *pracovať – pracujem: illatovať, bečeľovať, čakovať* atď. V lexikálnych jednotkách HSSJ je len niekoľko sloviess, ktoré majú slovenské prefixy (*rozbežitiť, vycafragovať, vykeltovať, zbizovať, zerdegovať*).

Z maďarčiny sa slová preberali a používali v hovorenej reči a odtiaľ sa dostávali do písomností, ale aj naopak – z administratívnych spisov sa dostávali slová maďarského pôvodu do bežnej slovenčiny. Mnoho hungarizmov sa v súčasnosti stalo historizmami, pretože označovali realie súvisiace s feudálnym spoločenským systémom. Dnes sa s nimi môžeme stretnúť už len v historických textoch. Veľká časť hungarizmov prevzatých v predspisovnom období nie je dnešným používateľom slovenčiny známa, v spisovnej slovenčine sa ich ustálilo relatívne málo (napr. *ťarcha, chýr, kabát, klobúk* a iné).

Polonizmy tvoria piatu väčšiu skupinu prevzatých slov v predspisovnom období slovenčiny v HSSJ. Poľský jazyk ovplyvnil slovenskú predspisovnú lexiku predovšetkým na východnom Slovensku a čiastočne aj na severnom slovenskom území. Poľskí kolonisti, prevažne sedliaci, remeselníci, príslušníci vyšších sociálnych tried, osadníci, v celých skupinách prichádzali najmä na územie východného Slovenska a v menšej miere aj do severných slovenských oblastí od 13. stor. V druhej polovici 13. stor. sa v dôsledku vojen o rakúske dedičstvo pretrhlo obchodné spojenie Uhorska so západnými krajinami, a preto si Uhorsko našlo obchodného partnera v Poľsku. Prostredníctvom neho orientovalo svoje obchodné aktivity na Baltik. Nadviazanie a rozvíjanie obchodných kontaktov so severným susedom znamenalo nielen prílev veľkého množstva poľských obchodníkov na územie východného Slovenska, ale aj vplyv na rozvoj hospodárskeho a kultúrneho života najmä východoslovenských miest, ktoré sa nachádzajú na dôležitej uhorsko-poľskej obchodnej ceste, a v neposlednom rade na jazykový kontakt. Do Poľska (predovšetkým do Krakova) chodili za obchodom aj uhorskí obchodníci.

V 14. stor. dosiahol slovensko-poľský obchod prudký rozvoj a o storočie neskôr už bola taká prevaha poľského obchodného živlu nad domácim, že hlavne košickí a bardejovskí obchodníci sa snažili zlomiť poľskú konkurenciu a organizovali sa spoločné zjazdy poľských a uhorských obchodníkov, na ktorých sa riešili vzniknuté problémy (Stanislav, 1935, s. 51 – 52, Horváth, 1955, s. 105 – 106).

Podľa I. Kotuliča (1963, s. 37 a n.) o bezprostredných slovensko-poľských kontaktoch nemožno hovoriť nielen do 13. stor., ale ani neskôr po tzv. valašskej kolonizácii (15. stor.). Tieto kontakty boli obmedzované aj širokým pásom ukrajinského, tzv. lemkovského (podľa častice *lem* vo význame „len“) obyvateľstva, ktoré sa rozprestieralo na pomedzí východného Slovenska a poľskej oblasti (južné a severné úpätie Karpát) v období 14. – 17. stor. Poľsko-slovenské obchodné a kultúrne styky od 13. stor. prebiehali výlučne vo forme vzájomnej, ale krátkodobej fluktuácie slovenského a poľského obyvateľstva. Uhorsko-poľské obchodné styky podľa I. Kotuliča netreba preceňovať, pretože pre nemecký ráz východoslovenských miest nebolo povolené Poliakom a iným obchodníkom predávať a obchodovať vo veľkom, a preto sa nemohli dostať do bližšieho kontaktu s domácim východoslovenským obyvateľstvom (tamže). S týmito konštatovaniami nesúhlasil J. Doruľa (1966, s. 76), podľa ktorého napr. kontakt poľského a slovenského obyvateľstva mal dlhé dejiny a nezneumožňoval ho ani spomínaný pás ukrajinského obyvateľstva. Proti Kotuličovmu názoru, že „o nejakých bezprostredných poľsko-slovenských jazykových stykoch pre obdobie do 13. stor. nemožno hovoriť“ svedčí napr. konštatovanie O. R. Halagu: „Nemožno teda súhlasiť s takou predstavou, akoby pohraničné pásmo (konfínium) bolo ľudoprázdny pralesom v celom rozsahu... Bolo skôr akýmsi „nárazníkovým územím“, ktoré v počiatočnom štádiu feudalizácie bolo strategicky výhodnejšie zabezpečiť na pokraji“ (tamže).¹⁰

Významné zemepisné objavy (najmä objavenie Ameriky) v 16. stor. a domáca politická situácia (upevnenie moci feudálnej šľachty, znevoľnenie poddaného ľudu po potlačení Dóžovho povstania, turecká okupácia a dynastické rozbroje medzi Jánom Zápoľským a Ferdinandom I. po moháčskej bitke r. 1526) mali za následok úpadok obchodu s Poľskom (Horváth, 1955, s. 106 – 107). Oživenie uhorsko-poľských obchodných stykov nastalo znovu v druhej polovici 16. stor., keď si v severovýchodnom Uhorsku upevnili moc Habsburgovci. Príchod poľských kolonistov i obchodníkov mal nielen obchodný, ale aj kultúrny prínos predovšetkým v spišských mestách. V správe poľských starostov sídliačich v Ľubovni boli aj mestá Ľubovňa, Podolíneec a Hniezdne, v ktorých sa zavádzal poľský jazyk. Poliáci si so sebou prinášali na naše územie spôsob svojho života, prvky umeleckého staviteľstva, rezbárskeho a výtvarného umenia, ktoré od nich Slováci prevzali. Na univerzite v Krakove do reformácie študovalo vyše dvetisíc študentov najmä zo severného a východného Slovenska. Od r. 1635, keď bola založená trnavská univerzita, sa zvýšil počet Poliakov (najmä sliezskych študentov) na západnom Slovensku. Kultúrne slovensko-poľské kontakty sa výrazne prejavili aj v oblasti knižnej kultúry, keď koncom 14. stor. a v prvej polovici 15. stor. nastala „čulá výmena kultúrnych hodnôt medzi ustanovizňami i medzi jednotlivcami v podobe rukopisných kníh“ (Sopko, 1970, s. 154). Tieto knihy sa na územie Slovenska dostali kúpou, darom alebo prostredníctvom testamentov.

Genetická príbuznosť slovenčiny a poľštiny predurčili jednoduché preberanie poľských jazykových prvkov do predpisovnej slovenčiny a ich adaptovanie v nej

¹⁰ Viacerým názorom o kontaktoch Poľska s východným Slovenskom sa venoval J. Doruľa (napr. 1966, s. 76 – 77; 1977, s. 47).

najmä vo východoslovenskom jazykovom areáli. Poľština, keďže bola zrozumiteľná, plnila v predpisovnom období slovenského jazyka na našom území funkciu dorozumievacieho jazyka najmä v písomnej praxi. Vo východoslovenských oblastiach bola prístupnejšia ako čeština. Vplyvy poľštiny a poľskej kultúrnej sféry sa zintenzívnili najmä od 16. stor., keď bola poľština už spisovným jazykom a tvorila sa v nej bohatá literatúra.

Z jazykového hľadiska polonizmy možno rozdeliť na lexikálne (*harnaš*, *výspa*, *vo-rek*), sémantické – slovo bolo prevzaté z poľštiny len v jednom význame, napr. *námet* vo význame „šiator“, *pokrik* ako názov rastliny mandragory lekárskej, a polysémické lexikálne jednotky (*bradvník* – 1. názov rastliny *Zacyntha verucosa*, 2. druh čierneho nerastu s výstupkami).

Zo žánrového hľadiska sú v HSSJ spracované predovšetkým doklady z odbornonáučnej spisby, najviac je botanických a zoologických názvov. Viaceré poľské názvy rastlín a liečivých bylín sú lexikálne polonizmy (*modrevnica* – androméda sivolistá, *panák* – opopanax gumový, *peničník* – vratička mesiačikovitá). Pri mnohých rastlinách absentuje domáci názov. Tieto rastliny nemuseli byť medzi ľudom dostatočne známe, príp. mohli byť aj neznáme, a preto sa prebral cudzí (herbárový) názov (*bradvník* – rastlina *Zacyntha verucosa*). Pri názve *baršč* ide podľa V. Machka (1954, s. 165) pôvodne o psl. slovo *barščь*, ktoré má v slovanských jazykoch viaceré varianty, napr. slovin. *bršč*, poľ. *barszcz*, rus. *boršč*. Patrilo pôvodne k *jo*-kmeňovým substantívam, v ktorých sa *-sk-jь* palatalizovalo na *-ščь*. Pomenovanie liečivej byliny *Calendula officinalis* ako *nechtík lekársky* bolo motivované plodmi tejto rastliny, ktoré sa vďaka malým háčikom na chrbte často prichytia o rôzne veci, príp. o srst' zvierat, čím pripomínajú nechty, pazúry (Machek, 1954, s. 254; 1968, s. 394). V prevzatom tvare *nagetok*, ktorý možno hodnotiť ako hláskový ekvivalent slovenského *nechtík*, je zachovaná pôvodná poľská spoluhláska *g*, ktorá je svedectvom toho, že po zmene $g > \gamma > h$ v 12. stor. v staršej slovenčine sa konsonant *g* prostredníctvom slov prevzatých z iných jazykov postupne opäť vracal do centra slovnej zásoby. Slovom *podróžnik* sa v poľštine pomenúval: 1. vandrovník, prisťahovalec, cudzinec, 2. rastlina cigória, čakanka (*Cichorium intybus* L.) a 3. skorocel väčší (poľ. *babka zwyczajna* *Plantago maior* L.) (Słownik staropolski 6, 1971, s. 272 – 273). Do predpisovnej slovenčiny sa prevzal iba v druhom význame. Poľské prevzatie *podrožnik* (podobne aj čes. *podražník*, *podružec*, *podroužník*, *podružník*, poľ. *podróžnik*, *podróžniczka*, ukr. *prydorožnyk* a i.; bližšie pozri Majtánová, 1982, s. 168), sa vzťahuje na miesto výskytu tejto rastliny – rastie na okrajoch ciest, na medziach.

V tvaroch *barvínek/bervínek* sa už nepociťuje pôvodné lat. *pervinca*. Tento názov sa z latinčiny dostal do nemčiny v podobe *Beerwinck* (zmena neznej pernopej spoluhlásky *p* na znelú pernopejnú spoluhlásku *b*) (Machek, 1968, s. 47). V starej češtine má podobu *barvienek*, v slovenčine *barvienok* a v poľštine (z češtiny) *barwinek* (tamže). V týchto variantoch sa ponechala znelá pernopejná hláska *b* a zrealizovala sa v nich zmena pôvodného predného vokálu *e* na stredný vokál *a*, ktorá je charakteristická práve pre prevzatie z nemčiny a latinčiny (Pauliny, 1963, s. 116). Poľský tvar *barwinek* sa dostal ďalej na východ a v ukrajinčine a ruštine má podobu *barvinok*

a v ruštine ešte variant *barvenok* (Machek, 1968, s. 47). Z neslovanských jazykov prostredníctvom poľštiny sa na naše územie dostali aj ďalšie názvy, napr. *krokos*, *lukrécia* (z latinčiny), *krempulec* a *nešplík* (z nemčiny). Od botanických názvov prevzatých z poľštiny sa používali adjektívne tvary, napr. *barvínkový*: *barwjnkowj koren* (HT 1760), *krokosový*: *krokosove nasenje* (RO 18. st.).

Zoologické názvoslovie tvorí druhú najpočetnejšiu skupinu prevzatí z odborného žánru. Ide prevažne o názvy rýb a vtákov. Medzi lexikálne polonizmy patria napr. názvy *kráska* – krakľa belasá, *vel'blúdorys* – žirafa škvrnitá. Viacerým pomenovaniam chýba slovenský ekvivalent, čo mohlo byť spôsobené tým, že živočích bol málo známy, príp. bol neznámy, napr. *kviček* – morská koralová ryba z rodu *Chromis*. O tom, že v minulosti sa mohli viaceré živočíchy nazývať jedným pomenovaním, pretože ešte nebola vypracovaná presná terminológia, svedčí napr. poľský názov *pardva*, ktorým sa pomenovali viaceré vtáky z rôznych čeľadí (HSSJ 3, s. 473). Hláskovými ekvivalentmi slovenských pomenovaní *pleskáč* a *úhor* sú polonizmy *lešč* a *vengur*. Viaceré zoologické názvy majú ekvivalenty aj v iných slovanských jazykoch a vychádzajú z praslovanského základu, napr. názov *čapľa* má hláskové varianty *czapla* (poľ.), *čapla* (hluž.), *capla* (dluž.), *čaplja* aj *caplja* (rus.), *čaplja* (ukr., slovin., srb., chorv., bulh.).

Polonizmy z ostatných vedných odborov sú zastúpené v menšej miere. Z anatomickej terminológie boli prevzaté najmä pomenovania vnútorných orgánov (*gručal*, *pokrútk*, *vantroba*) a pomenovanie pery *varga*. Tieto názvy sa prispôbili slovenskému hláskovému systému, napr. v slove *pokrętka* sa namiesto poľského nosového vokálu *ę* vyskytuje domáci vokál *u*. V poľskom prevzatí *vantroba* (pečeň) je foneticky zapísaná nosovka *ą*. Niektoré termíny sa prestali používať a v dnešnej poľštine ani v slovenčine sa už nenachádzajú, napr. slovo *pol* vo význame „pohlavie“. Súčasne s poľskými prevzatiami sa používali aj slovenské výrazy (druhé v poradí), napr. *barkový* i *ramený*; *pokrútk* i obyčajne plurálová forma *obličky*, príp. *oblinky*.

Z textilných termínov boli prevzaté názvy rôznych druhov súken, tkanín a v menšej miere pomenovania častí odevu (*garážia/karážia*, *kalamaj*, *kalaman*, *štamiet*, *kápka*). Viaceré polonizmy označujúce druh textílie alebo časť odevu sú neslovanského pôvodu, napr. deminutívum *facalíček* je z taliančiny, *garážia* z angličtiny, *štamiet* z fancúzštiny ap. Ďalšie prevzatia boli z oblasti kuchárskeho umenia (*fľaky*, *megdala*, *postpast*), z vojenskej terminológie (*bagnet*, *bandéra*, *bulava*, *hulán/huláň*), z oblasti námorníctva (*okrat*, *žahla*), z geografie (*polvýšyp*, *výšpa*), z geológie (*bradavnik*) a z architektúry (*platva*). Popri termínoch z poľštiny sa často paralelne vyskytovali aj slovenské termíny, napr. popri pomenvaní *bandéra* sa v predpisovnej lexike používalo aj slovo *zástava*, popri *bulave* i *budzogáň* a *palcát* ap.

Hoci poľština plnila funkciu dorozumievacieho jazyka v písomnej praxi, predovšetkým v administratívno-pravnej korešpondencii, termínov prevzatých z tejto oblasti nie je v databáze HSSJ veľa, napr. *opekún*, *pobor*, *posag*, *skarha*, *gvaltiť*, *uskaržať sa*. Vplyv poľštiny (podobne ako češtiny) sa v písomnostiach prejavil vo formálnej stavbe listu (v úvodných a záverečných formulách, v adresách), v pravopise, v hláskoslovnej, morfolologickej a syntaktickej rovine. Záviselo aj od pôvodu pisára, jeho vzde-

lania, príp. pôvodu osoby, v mene ktorej bol list napísaný, ale i pôvod adresáta mal do istej miery vplyv a dosah na jazykovú stránku listu.¹¹

Len v malej miere sú doložené v databáze HSSJ poľské náboženské výrazy, napr. *balvochvalca, bohomodlca, portatyl*. Z ostatných tematických okruhov boli prevzaté lexémy z oblasti domácnosti a hospodárstva (*bydla, memble, podvor*) a pomenovania zamestnaní a remesiel (*cikler, češľa, češlar, kravec, podskarbi/poskarbi*). Príkladom na pomenovanie výsledku pracovnej činnosti, výrobku je slovo *obitie*, ktorým sa označoval tepaný umelecký výtvar, erb a synonymá *tynk, tynek, tynkovka* označujúce fresku. Určitú skupinu tvoria pomenovania špecifických vonkajších čít a charakterových vlastností (*velkook, velikook, zbytkovnik, žarloch, odukalý, zuchvalý*), expresívne negatívne označenia ľudí (*gnojok, hultaj*), názvy pre peňažné meny (*dudek, tymf, zlotý*) a mláďatá (*psina, kroček*).

Od poľských prevzatých slov sa zvykli používať adjektívne tvary často ako postponovaný prívlastok, ktorý je charakteristický pre poľštinu: *prisaha cziklerska, w mogeg służbe cziklerskeg, poctiwa cecha czesslowska* (PREŠOV 18. st.), *poctiweho czehu kraweckeho magster* (BARDEJOV 1686).

Na formálnu podobu polonizmov mala v našom kultúrnom kontexte v prevažnej miere vplyv česká (česko-bratský pravopis)¹² a poľská pravopisná sústava. Poľským je zápis písmena *ś* zložkou *sz* (*cieszłami*). Slovenský zápis hlásky *š* sa vyskytol v infinitíve *šukac*. Maďarským prvkom je zápis *s* grafémou *sz* (*obraszky, poszkarby*), *ń, l'* spojeniami *ny, ly* (*blyendzilyi, szkarbnik*). V Receptári osturnianskom (RO 18. st.) sú popri sebe doložené grafémy *s* aj *sz* vo funkcii *s* (*nasenje, nasmaruje aj naszenje*). Vplyvom biblickej češtiny sa koncovka *-ou* (inštr. sg. feminín) zapísala ako *-au* (*dobrau horalkau*). Spoluhláska *ń* sa zapísala *nj, ni*, čo bolo typické pre zápisy z východoslovenskej jazykovej oblasti (*sumeniem, naszenje*), diskrepancia bola aj pri zápise *ć* zložkou *cz* (*kroczy, mecznika* proti *kwjček*), nejednotným bol zápis písmena *c* (*krawecky, lukreczia, lukretiowy*), slovenský konsonant *r* sa vyskytol v adjektívach *wengersky, wengiersky, po wengersky, ie* sa zapisovala ako *ge, ye, ie* (*berwgenkowy, smačnegssye, zalieczam*). Z vývinu hlások domácejmu stavu sa prispôsobilo prevzatie *bohomodlca, horalka* v kontexte *dobrau horalkau zapitj* (MARKUŠOVCE 1631) a adjektíva *kraveckeho, sromotného, uviklaného*. V tejto skupine slov sa vyskytuje hláska *h*, ktorá je výsledkom domácej zmeny *g > γ > h*. Popri poslovenčenej podobe *horalkau* sa vyskytol aj tvar s hláskou *g* (*goralka i nagetku*). Východoslovenská asibilácia *d' > dz, t' > ć* je prítomná napr. v zápisoch polonizmov *blyendzilyi, dzengel, milosierdzie, rodzenec*. Podoba *bradavnik* vylučuje poľský pôvod skupiny *trat*.

Viacero lexikálnych polonizmov sa pri ohýbaní prispôbovalo domácej deklinácii. Niekedy sa nedá s istotou určiť, či ide o pôvodnú koncovku alebo vplyv češtiny,

¹¹ Detailnej analýze zachovanej korešpondencie, nachádzajúcej sa napr. v archívoch východoslovenských miest a v Budapešti, ktorú možno datovať od 15. storočia, sa v jednotlivých štúdiách venoval J. Doruľa (1960, 1961 a, 1961 b, 1966, 1969 a, 1969 b, 1972, 1977).

¹² Napr. česko-bratský pravopis sa uplatňoval pri zápise dlhého *í* grafémou *j* (*barwjnek, kwjček*), pri zápise koncovej prípony *-i* (slov. *-ie*) grafémou *j* v nom. sg. neutier (*odsedenj, tinkowánj*), v pozícii *j* graféma *g* (*gurny, piganica*) aj graféma *y* (*yurny, yezičky*), *ś* sa zapisovala digrafémou *ss* (*lessć, presskowány*), tzv. v-clausum za *u-* v neurčitku *ssvkacz*.

napr. koncovka *-u* je doložená v tvare dat. sg. životného maskulina *gnojku: každeg babe, každemu gnogku* (TP 1691) popri koncovke *-ovi: dal sem ciklerowy husstackemu fl 2* (PREŠOV 1760). Medzi domáce prípony patria napr. *-ov*, ktorá je dnes typická pre gen. – akuz. pl. mask. bližšie určených číslovkou: *wzaly triczat tymfou* (ORAVA 1735), v kontexte *dwa diely fflakuow d. 20* (ŽILINA 1718) sa vniesla diftongizovaná prípona *-uov*, v akuz. sg. fem. je prípona *-u* namiesto poľskej nosovky (*bandéru, búlavu*), nárečová kontrahovaná koncovka v tvare dat. sg. neutra *k naprikreňú sa*. Niektoré adjektíva majú aj záporovú morfému *ne-* (*nedoložený, neostrožný*). Aj adjektíva sa prispôbili slovenskému deklinačnému systému, napr. domáca je prípona *-ú/-u* v akuz. sg. fem. namiesto poľskej nosovky: *blawatnú ańeb swetlú* (DS 1795) a krátky vokál *u* v prípone *-ovu: wezmi hlawu dudkowu* (LR1 17. st.). V slovesných tvaroch sa vyskytuje infinitívne zakončenie na novšie slovenské *-ť*, príp. východoslovenské *-c*, staršie a české *-ti* alebo poľské *-cz*. Prevažná väčšina zvratných slovies poľského pôvodu spracovaná v HSSJ má reflexívnu morfému prispôbenú slovenskému systému: *čím sa mám prekonať, ga som sa przwičagila* (DS 1795). Morfológická adaptácia domácejmu konjugačnému systému sa prejavila napr. v 1. os. sg. prít. času oznam. spôsobu *tynkujem*, kde je prítomná domáca koncovka *-em*. Medzi hybridné slovensko-poľské slovesá možno zaradiť napr. tvary 1. os. pl. prezenta indikatívu *gvaltime, polecame* a i., v ktorých lexikálna stránka je poľská a tvarotvorná prípona *-me* je slovenského pôvodu. Heterogénnymi sú tvary prechodníkov, v ktorých je slovesný základ poľského pôvodu a prípona je česká, napr. *požitkujic, pukajic*.

Zo synsémantických slov sa v pramennej základni HSSJ vyskytli príslovky (*nebar-dzo, neduże, očíviste, očívistne*), príslovkový výraz *po vengersky*, predložky (*vedluh, vedluk*) a častica *ovšeky*. Zo substantív sa tvorili prechýlené podoby (*opekún – opekúnka*), deminutíva (*facalíček, pudeleček*), abstraktá (*jurnost', neprizvojitost'*), neutrá (*naprikreni, odsedeni*) a pomnožné podstatné mená (*obrazky, fl'aky*).

Fakt, že poľský jazyk ovplyvnil slovenskú predspisovnú lexiku predovšetkým na východnom a severnom Slovensku možno podporiť aj tým, že lexikálne polonizmy sa nachádzajú predovšetkým v pamiatkach z pramennej základne HSSJ z východného Slovenska a druhé v poradí sú z územia severného Slovenska. V malej miere sú zastúpené polonizmy zo stredného Slovenska a z jeho južnej časti a zo západoslovenského areálu. Polonizmy pochádzajúce zo spomínaných zemepisných oblastí nepredstavujú tematicky a žánrovo kompaktné skupiny. Ide o slová z rôznych sfér komunikácie. Jazykové prvky prevzaté z poľského jazykového prostredia nemožno vnímať ako prvky, ktoré by spôsobili štruktúrne zmeny v slovenčine, ide len o čiastkové jazykové prostriedky. Veľká časť polonizmov sa nachádzala iba v jednej písomnej pamiatke pramennej základne HSSJ, aj to iba raz. Len ojedinele sa vyskytujú niektoré slová v súčasnej spisovnej slovenčine, napr. slová *krókus, skoba*.

Slovenčina predspisovného obdobia prišla do kontaktu aj s inými slovanskými, ale hlavne neslovanskými jazykmi. Tieto jazyky nemali výrazný vplyv na slovenský jazykový systém a nespôsobili štruktúrne zmeny, ale do istej miery obohatili slovnú zásobu.

Galicizmov sa nachádza v databáze HSSJ približne o štvrtinu menej ako grécizmov. Ak keď kontakt s francúzštinou v stredoveku bol len marginárny, výrazný vplyv

na európske krajiny mali myšlienky osvietenstva, francúzska diplomacia i Veľká francúzska revolúcia. Francúzsko bolo krajinou, ktorá bola v porovnaní s nami popredu aj v oblasti obchodu a priemyselného rozvoja. Na francúzskych univerzitách študovali aj mnohí slovenskí intelektuáli (bližšie Orgoňová, 1998, s. 19). Z francúzštiny sa v predpisovnom období slovenčiny preberali najviac vojenské výrazy, ako napr. názvy druhov zbraní (*bombarda, mušketa, petarda*), pomenovania vojenských hodností (*kolonel, komendant*), pomenovania vojakov podľa zamerania (*dragún, regrút*), názvy druhov vojenských jednotiek alebo oddielov (*garda, avantgarda, garnizóna*) a častí vojenského odevu (*kapalin, kašket*). Dnes sú už len historizmami a v súčasnej vojenskej terminológii sa nepoužívajú alebo sú známe v posunutom rozšírenom význame ako napr. slovo *avantgarda*. Pôvodne malo význam „predný oddiel vojska, vojenský predvoj“, dnes je zväčša známy len význam „predvoj, skupina osôb, smer, hnutie zasadzujúce sa o nové myšlienky, priekopníci“ alebo sa tak nazývajú umelecké novátorské smery 20. storočia, akými sú napr. futurizmus, expresionizmus, konštruktivizmus, surrealizmus atď. (Slovník cudzích slov, 2005, s. 110).

Druhú väčšiu skupinu slov z francúzštiny tvoria názvy častí odevu a módnych doplnkov (*blančeta, fávör, frak, kaput, manžet*), druhy textílií (*haras, muchajér, mušelín*) a niektoré druhy bytového zariadenia (*kaveta, žalúzia*). Hoci sa Francúzsko spolu so strednou Európou stalo centrom umenia a módy až na konci 19. stor. a viaceré textilné dielne na území západného Slovenska vznikli až v prvej polovici 18. stor., francúzska móda musela byť známa už v stredoveku. Aj slovo *móda* je francúzskeho pôvodu. Z vedných odborov sa prebralo len niekoľko výrazov z chémie (*alambik, operment*), z botaniky (*mirabolan, sasafra*), zo zoológie (*kašelot, renár*), z medicíny (*lanceta, sonda*), z matematiky (*bilión, zerus*), z hudobnej terminológie (*hoboj, minet*), z oblasti námorníctva (*marinár*), z architektúry (*palisády, palesátňa*) a metrický termín *pinta, pint*. Z oblasti kuchárskeho umenia to boli napr. názvy jedál ako *bujón, biskot*. Minimálne boli prevzatia z oblasti náboženských výrazov (*hugenot, pikart, pikartita*) a z administratívno-právnej oblasti (*gubernament, kordón, tarifa, apanagírovaný*). Niektoré lexémy majú iný, predovšetkým latinský pôvod (*bombarda, krieda, pelerína, reneta* a i.), ale keďže sme ich prevzali z francúzštiny, sú označené ako galicizmy.

Najčastejšie sa z prevzatých galicizmov pomocou domácich sufixov tvorili adjektívne formy (*muškaterský, mušketerný, harasový, hugenotský*), potom prechýlené ženské tvary (*gubernantka, kamarátkyňa*), deminutíva (*diamantík, diamantek, fiolka*), ojedinele príslovky (*dupľovane, dupľovano*) alebo slovesné podstatné mená (*pleziruvaní, šifrovanie/šifrovaní*). Prefixálne tvorenie (*roztrančirovať*) sa používalo zriedkavo.

Keďže francúzština má len mužský a ženský rod na rozdiel od slovenčiny, ktorá má aj stredný rod, niekoľko galicizmov v snahe morfológicky ich adaptovať podľa zakončenia malo iný rod, dva rody alebo ostávali nesklonné, napr. *guráž* (muž. i žen. rod), *kafé* (str. rod i nesklonné). Galicizmy mohli mať rodovo diferencované dvojtvary s rovnakým lexikálnym významom, napr. *kanapa* (žen. rod) i *kanape/kanapé* (str. rod i nesklonné), *mušketa* (žen. rod) – *mušket* (muž. rod), *pinta* (žen. rod) – *pint* (muž. rod), *palesát* (muž. rod) – *palesátňa* (žen. rod), *sofé* (žen. rod) – *sofium* (str. rod) alebo boli diferencované aj sémanticky: *model* (muž. rod) vo význame „zmenšené znázorne-

nie nejakého predmetu slúžiace ako návrh, plán alebo ako napodobenina“ – *modela* (žen. rod) vo všeobecnejšom význame „vzor, predloha“.

Často vznikalo mnoho variantných hlavne hláskoslovných tvarov vplyvom slovenčiny, nárečí alebo českého pravopisu, napr. *diamant, diemant, démant, furiér, foriér, furír, fulier, forír* a i. Niektoré galicizmy sa používajú dodnes (*vizita, žalúzia, turnaj*), prípadne ostali v nárečiach alebo v hovorovej reči, napr. *kmín* vo význame „zlodej“ (SSN 2, s. 788; KSSJ, s. 252). Podaktoré tak zdomácnili, že v súčasnosti sa nepocitujú ich cudzí pôvod (*kamarát*). Dnes predstavujú galicizmy ako jazykové výpožičky francúzskeho pôvodu oveľa väčšiu skupinu v slovnej zásobe slovenčiny. Podľa Slovníka cudzích slov ide o vyše 3600 prvkov a materiálová báza O. Orgoňovej (2002, s. 40) predstavuje vyše 4200 prvkov.

Italizmy tvoria ďalšiu skupinu prevzatých slov v databáze HSSJ. Z taliančiny sa preberala prevažne hudobná terminológia, ktorá sa používa dodnes, napr. názvy niektorých hudobných nástrojov (*fagot, viola, basa*), druhy hudobných skladieb (*área, opera*), druhy operných hlasov (*bas, tenor*) a iné výrazy z oblasti hudby (*koncert*). Druhú väčšiu skupinu prevzatých slov z taliančiny tvoria pomenovania z oblasti textilného, prípadne obuvníckeho odvetvia, ako sú názvy častí odevov (*gal(h)oty, kapucia, kapucium*), názvy druhov topánok (*kalety, pantofľa, pantofeľ*), druhov tkanín (*kamelot/kamilot, kalnalot, mezulán/mazolán/mazolán/mizelán/mazalán, šajet*) a prikrývok (*koltra, koberec*). Z oblasti kulinárskeho umenia to boli názvy typicky talianskych jedál a potravín (*makarón, pamazán, polenta*) a alkoholických nápojov (*malvázia, pruniol, rivola*). Ďalej to boli názvy plodín a rastlín, ktoré u nás boli menej známe, nerástli alebo sa nepestovali (*limon/lemon, limonia nešpuľa/nišpuľa, oleander*). Z ostatnej odbornej terminológie sa prebralo len niekoľko výrazov, napr. zo zoologického názvoslovía (*sardela, kaletka*), z chémie (*kapela*), z geológie (*tuf*), z farmakológie (*citronát*), z oblasti námorníctva (*galeja/galija, foluka*) a z vojenských výrazov (*batália, markytán, markotán*). Z cirkevných a náboženských slov sme prevzali výrazy *porciunkula, tamburina* a *g(v)ardián/kvardián* a z administratívno-právnych slov výrazy *char-tabianka, konto, láža, paleta* a i.

Z niektorých lexém sa tvorili slovenskými odvodzovacími prostriedkami hlavne adjektíva (*rufínsky, porcelánový, perlový*). Mnohé sa používali v rozličných hláskoslovných alebo gramatických variantoch: *kordován – korduvan – kordoban, limon – lemon, fajfár – fajfer, trebul'a, trebul'ka – treblík pantofľa – pantofeľ, kontraband – kontrabanda, rozola – rozoliš*. Pod vplyvom latinčiny sa používali aj latinské tvary (*rozolium, kapucium, basus*).

Hispanizmy sú hlavne názvy rastlín, ktoré u nás nerástli alebo sa nepestovali, a cudzokrajných zvierat ako *artičoka, artičok, kondor, leguán, kolibra*, potom exotizmy ako *don, doniochela, doblón, karavela, dantus*. Prevzaté lexémy, ktoré zdomácnili, sa používajú dodnes a vytvorili alebo sa neskôr vytvárali z nich odvodené slová, napr. *armáda – armádsky, armádka* a *indich, indik* vo význame „indigo, modrá farba“ – *indichový*. Hoci slovo *indigo* podľa Slovníka cudzích slov (s. 423) je z vlastného mena *India*, lebo sa z nej dovážalo, k nám sa mohlo podľa dokladov dostať zo španielčiny a hláskovo sa prispôbiť. Neskôr sa vytvorili aj adjektívne formy *indigový, indigoid-*

ný (tamže). Zo španielčiny sme v predpisovnom období slovenčiny prevzali veľmi málo slov.

Turcizmy, hebrejizmy a arabizmy sú na okraji slovnej zásoby a zaraďujú sa medzi exotizmy. V pramennej základni HSSJ sa vyskytli v malých počtoch. Do nášho jazyka sa dostali predovšetkým vplyvom vpádov osmanských Turkov. Hlavne po Moháčskej bitke (1526) bolo územie Slovenska vystavené trvalému nebezpečenstvu z nájzdov tureckých vojsk, a preto tieto prevzaté lexémy označujú realie charakteristické pre obdobie tureckých vojen a tureckého panstva. Dnes sú to väčšinou zastarané slová, ktoré z aktívnej slovnej zásoby slovenčiny ustúpili a stali sa historizmami. Niektoré z nich sa mohli do slovenčiny dostať aj prostredníctvom maďarčiny.

Medzi najstaršie turecké lexikálne prvky¹³ v staršej slovenčine patria slová z administratívnej a vojenskej oblasti (*baša, beg/bek, diván, chán/chám, charač*), potom z oblasti obydľia človeka (*faš, dôľš, kabát, kaftan/kaptan*), práce (*findža, findžia, rakija, korbáč/karbáč*), náboženské výrazy (*bajram, hodža, topdžami*) a názvy rastlín a živočíchov (*baklažánek, bedelia, borsuk*). Niektoré sa v slovenčine udomácnili, dôkazom čoho je tvorenie ďalších substantív a adjektív priberaním slovenských sufixov, napr. *bašaov, bašovský, begerbegov, čakanok, janičiarsky, kabaňka, kabanička, klobúkový, šablica, šabl'ový, šablička*. V slovnej zásobe sa vyskytujú aj slovesá *brekať* vo význame „vykrikovať, pokrikovať bre, bre“ (*bre* je staroturecké citoslovce) a *handákať* vo význame „volať, kričať handa“ (*handa* je takisto staroturecké slovo) (Majtán, 1987, s. 233).

Arabizmy úzko súvisia s náboženským životom a moslimskými reáliami (*azemba-ba, beктаš, imam, kádi, korán, mahamedán/muhamedán, mufti/mofti*), ale aj s vojenskou a administratívnou oblasťou (*emir, sultán/soltán, mamaluk, mamluch*). Z arabčiny pochádza niekoľko botanických pomenovaní (*kafea, kafa, sezamum, tamarind*) a slov označujúcich textilie (*karmazín/karmažín, (h)atlas, tabín, tabit*).

Hebrejizmy tvoria niekoľko špecifických skupín. Výrazne sa odlišujú biblické starozákonné výrazy od pomenovaní zo stredovekého a novovekého židovského prostredia. Starozákonné biblické texty, ktorých zdrojom je *Kamaldulská biblia* (1757 – 1759), obsahujú veľké množstvo hebrejských slov a pomenovaní, ktoré súvisia s náboženským životom, ako napr. mená bohov, pomenovania mytologických zvierat a postáv, sviatkov, mesiacov a metrologických jednotiek (*Jehova, serafín, cherub, cherubín, Leviatan, levíta, levit, purim/furim, faza*). Do okrajových vrstiev slovenskej slovnej zásoby prenikli slová ako napr. *rabín, šábes, talmud*, iné sa udomácnili v slovnej zásobe slovenčiny pribratím slovenských sufixov (*levitský, myrhový, pižmový*). Pomenovania starozákonných reálií sa do slovnej zásoby slovenčiny nedostali, neudomácnili sa v nej, zostali na jej samom okraji ako exotizmy.

Stopy lexikálnych turcizmov a iných exotizmov sa zachovali ako motivačné prvky

¹³ V. Blanár (1962) načrtnol problematiku lexikálnych turcizmov v slovenčine na základe jazykovednej slavistickej a historickej turkologickej literatúry. M. Odran (1973) analyzoval turcizmy v slovenských historických piesňach z 15. a 16. storočia a poukázal na chronológiu prenikania jednotlivých turcizmov do slovenčiny. M. Majtán (1987) poukázal na turcizmy v slovenských písomnostiach zo 16. a 17. storočia, ktoré boli súhrnne publikované v práci *Rabovali Turci* a v literárnych pamiatkach z 18. storočia.

osobných mien, napr. *borsuk* – *Ondrej Borsuk* (tur.) (ORAVA 1652), *cherubín* – *pod-dany pana Jana Cherubin* (hebr.) (TRENČÍN 1576). Niektoré sa udržali v nárečiach, najmä v ľudových rozprávaniach a povestiach, v historických piesňach, ako historizmy aj v odbornej historickej literatúre. Napr. orientálne slovo *kolimaha* sa v súčasnosti uvádza vo význame „parádny koč v rozprávkach“ (Synonymický slovník slovenčiny, s. 203). Toto dnes menej známe slovo sa v minulosti používalo vo význame „ľahký voz, koč“ (HSSJ 2, s. 73). Podobne V. Machek (1968, s. 269) uvádza slovo *kolmaha* ako chodský výraz s významom „kolečko, (jednokolý vozík) na prevážení hlíny, malty, hnoje a pod.“, v starej češtine mal význam „nejaký vozík“. V. Machek ďalej predpokladá, že toto slovo pochádza z východu, kde kočovníci mali na vozoch aj stany, a pravdepodobne vzniklo z osobného mena národa Kalmykov *Chal'mag* (z *qali-mag*), čo bola prezývka Mongolov, ktorí sa usadili v európskej časti Ruska (pozri aj Valentová, 2009, s. 227). Lexéma *martalúz* je síce gréckeho pôvodu, ale do slovenčiny sa dostala prostredníctvom turečtiny, srbčiny a chorvátčiny s významom „lúpežný turecký vojak“ v 16. – 17. stor. V druhom zväzku maďarského etymologického slovníka (MNYTESz, s. 851) je *martalúz*, *martalóc* uvedené s osmansko-tureckým pôvodom vo význame „egy fajta török gyalogos katona; tolvaj, emberrabló = turecký pešiak; zlodej, lúpežník“ (pozri aj Machek, 1968, s. 352). V historickej literatúre sa možno stretnúť s historizmami, ktoré označovali administratívne a právne reálie (*emir*, *mufti*, *hakim*, *tabin*, *baša*, *beg*, *reisefendi*, *hodža*, *topdžami*). Dnes veľká časť prevzatých slov z orientálnych jazykov nie je už používateľom slovenčiny známa, v spisovnej slovenčine sa ustálila len ich relatívne malá časť (*pistácia*, *šabl'a*, *káva*, *kabát*, *klobúk*).

Rumunizmy a ukrajinizmy sa do predspisovnej lexiky slovenčiny dostali prevažne vplyvom valašskej kolonizácie. V 14. – 15. stor. bolo do Karpatskej oblasti pozvané obyvateľstvo ukrajinsko-rumunského pôvodu, aby pozdvihlo ovčiarstvo a vôbec salašníctvo. Valasi, ktorí na naše územie prichádzali postupne od východu, sa vyznačovali salašníckym spôsobom života a chovom dobytka. Osídľovali na základe valašského práva hlavne menej zaľudnené hornaté oblasti severného Slovenska. Hoci počet slov valašského pôvodu nie je veľký, pomerne dobre sa zachovali pravdepodobne preto, lebo nadobudli povahu termínov v tejto výrobnjej sfére (Krajčovič, 1988). Keďže mnohé prevzaté slová z reči valašského obyvateľstva sa vyskytujú aj ďaleko za hranicami územia slovenčiny, ale nepresahujú oblasť Karpát na juhu ani na severe, pre túto jazykovo-zemepisnú osobitosť sa niekedy nazývajú lexikálnymi karpaticizmami (tamže).

Osídľovanie našich území rumunskými valachmi prebiehalo postupne asi od 14. po 17. stor. Samotné apelatívum *valach* asi vzniklo deonymizáciou etnonyma *Valach* (z *Vlach*), čo bolo pomenovanie Rumunov (Krajčovič, 1988). Machek (1968, s. 675) uvádza, že Ukrajinci tesne susediaci s Rumunmi Valachom označujú Rumuna. Hoci názory na vznik pomenovania *Valach* (*Vlach*) sa rôznia (tamže), apelatívizovaný výraz *valach*, ktorým sa začalo označovať pastierske zamestnanie, prešiel aj na slovenských pastierov. Rumunizmy vzhľadom na pracovné zameranie tvoria prevažne pastiersku terminológiu (*bryndza*, *demikát*, *geleta*, *koliba*, *preredikát*), slová označujúce členitosť terénu hlavne v hornatom prostredí, ktoré Valasi vzhľa-

dom na pastierske zameranie osídľovali (*magura, grúň, grapa*) a pomenovania horskej flóry (*jafura*). V rovnakých, prípadne posunutých významoch sa nachádzajú aj v iných jazykoch karpatského územia, napr. lexéma *magura* je v moldavčine (*магара*), v srbčine, v chorvátčine a v macedónčine (*mazyra*) vo významoch „kopec, oddelene stojaci kopec alebo vrch kopca“ a tiež sa nachádza v propriálnej lexike (Karpatský dialektologický atlas, vstupný zväzok, 1989, s. 171). V našej topnymii máme napr. názvy *Magura, Spišská Magura*.

Hoci v HSSJ je len niekoľko rumunizmov, slov rumunského pôvodu, v skutočnosti ich je nepomerne viac, napr. *bača, putera, strunga, meridzať* a mnoho iných. Nie všetky sa mohli vyskytovať v písomnej pramennej základni HSSJ, a preto sa do slovníka nedostali. Ďalšie rumunizmy, karpatizmy a ich výskyt v ostatných jazykom možno nájsť v Karpatskom dialektickom atlase, v Slovanskom jazykovom atlase, prípadne v monografii J. Siatkowskeho (2004).

Hoci Slováci susedili s ukrajinským etnikom, ukrajinčinu v písomnom styku nepoužívali. Prvky ukrajinského jazyka sa k nám dostali aj prostredníctvom Ukrajincov, ktorí osídľovali niektoré oblasti severovýchodného Slovenska. Ukrajinský etnický element sa spolu s valašskou kolonizáciou v hojnom počte dostával do Gemera, Hontu, Zvolenskej stolice, na Oravu a do iných horských oblastí Slovenska, nikde však neuvetvoril také kompaktné osídlenie ako na severovýchodnom Slovensku, ale zmiešal sa a splynul so slovenským etnikom, ktorým už boli tieto oblasti osídlené. Slováci v 17. stor. nazývali susedné oblasti s ukrajinským osídlením aj slovom *Ukrajina* (Doruľa, 1977, s. 55, 56), ktorý vznikol v ukrajinskom jazykovom prostredí, lebo Slováci používali na označenie okrajových krajín slovo *okrajina* (začiatocné *u-* je ukrajinského pôvodu). Hoci Slováci slovo *ukrajina* poznali, nepoužívalo sa na označenie oblastí na Slovensku, kde ukrajinské etnikum žilo. V prostredí ukrajinského etnika toto slovo vzniklo nezávisle od materskej krajiny na označenie okrajovej správnej oblasti, ale nenadobudlo národnopolitický zmysel a zaniklo spolu s definitívnym zánikom tej správnej organizácie, v rámci ktorej vzniklo. Stopy tejto organizácie možno nájsť aj v dnešnej nárečovej slovnej zásobe na východnom Slovensku, napr. slová *hromada* vo význame „zhromažďovanie občanov celej obce“ a *krajniak* (možno ho nájsť v hlavne v priezviskách na východnom Slovensku). V starších písomnostiach sa nevyskytoval názov *Ukrajinec*, ale *Rusnak* (tamže, s. 56, 58).

V slovenských písomnostiach predpisovného obdobia sa ukrajinských lexikálnych prvkov nachádza minimum, v HSSJ ich je len pár. Z toho priamo z ukrajinčiny boli prevzaté len slová *čujtár, čuprina* a príslovka *ceper* vo význame „teraz“, ktorá sa používa v zemplínskych nárečiach. Pre ostatné lexémy bola ukrajinčina len sprostredkujúcim jazykom, majú pôvod: turecký (*kalika, kobza, lokša*), rumunský (*carina*), taliansky (*bandura/bandora*) alebo poľský (*jajo*). Slová *kobza* a *lokša* sú doložené zo 17. stor., pričom osobné meno *Johanne Kobzda* sa nachádzalo v Trenčianskej stolici už v r. 1498. Najviac sa rozšírila lexéma *lokša*. Či už vo význame „druh jedla“ alebo v iných významoch sa preniesla do iných nárečí (SSN 2, s. 82) i do spisovného jazyka (SSJ 2, s. 56; KSSJ, s. 303). Väčšina prevzatých ukrajinských lexém sa nachádzala v prameňoch z 18. stor. sporadicky v 1 – 2 pamiatkach. Ukrajinské slová možno nájsť

vo výpovediach svedkov a iných osôb ukrajinského pôvodu v zápisoch zo súdnych protokolov zo 17. stor. Sú to len jednotlivé ukrajinské jazykové prvky, napr. *korowa, kotora, na moyim zdrowy, mene* vo význame „mňa“ alebo v prísaha z r. 1651 je jedna ukrajinská podoba zámena 1. osoby *u mene* popri tvaroch *u mne, odo mne* (tamže, s. 59). Sporadicky sa vyskytli v iných administratívnych písomnostiach, napr. tvary *četyry, zoloto* v korešpondenčnom texte výhražného listu zbojníckej družiny mestskej rade Bardejova, v ktorom v ukrajinčine je len požadovaná suma výkupného (*četyry sta zolotych ve zolote*), čo môže naznačovať, že vedúci skupiny mal ukrajinský pôvod (Krajčovič – Žigo, 2002, s. 61 – 62). Podľa Doruľu (1966) sa ľudia ukrajinského pôvodu na súdoch snažili formulovať svoje prejavy po slovensky, niekedy azda po poľsky, ale tieto výpovede mohli byť formálne upravené aj pisárom.

V hospodárskych a kultúrnych centrách ukrajinský etnický živel nikdy nenadobudol prevahu, nevzniklo ani ukrajinské hospodárske a kultúrne centrum, ktoré by umožnilo kultivovanie ukrajinského jazyka v písomnom styku, a preto ani ukrajinčina neovplyvnila jazykový obraz administratívno-právnych písomností predpisovného obdobia (Doruľa, 1977, s. 60). Viac vplyvov ukrajinského jazyka možno nájsť v slovenských nárečiach, a to najmä v sotáckych a gemerských nárečiach.

V lexikálnej databáze HSSJ sa nachádzajú slová z iných slovanských i neslovanských jazykov, ale len v zanedbateľných počtoch. Anglicizmy sa v HSSJ nachádzajú len tri (*holster, lord, šterling*), keďže ani slovenské etnikum, ani nemeckí kolonisti neprichádzali s anglickým jazykom do styku. Z orientálnych jazykov sa v databáze HSSJ nachádza pár slov perzského pôvodu (*baldach, derviš, galibediván, karavanzár*); slovo *orangutan* má malajský pôvod. Pravdepodobne sa do slovenskej lexiky dostali prostredníctvom iných cudzích jazykov, keďže slovenské etnikum len ťažko mohlo mať priamy kontakt s Malajcami a už vonkoncom nie s Peržanmi. Ruské etnikum sa na naše územie mohlo dostať počas vojenských výprav uhorských kráľov do ruských krajín a s ich súhlasom sa v 11. – 12. stor. do Uhorska presťahovalo niekoľko skupín mužov ruského pôvodu, ktorých rozmiestnili hlavne v severovýchodnej časti Uhorska, pri krajinských cestách v uhorskom pohraničnom pásme a ojedinele v strednom Uhorsku, kde prisťahovalci založili vlastné osady. Napriek tomu na ich prítomnosť dnes poukazujú len názvy typu *Ruská, Ruskov*, eventuálne aj *Rusovce* (bližšie Uličný, 1993, s. 24 – 27). Ďalšia vlna ruských prisťahovalcov prišla koncom 13., hlavne v 14. stor., kedy sa zakladali z iniciatívy kráľov a najmä šľachticov nové dediny, ktoré sa doosídľovali aj zo zahraničia, o čom však svedčia zase len názvy dedín ako *Rusinec* (tamže, s. 27). A hoci sa ruské a rusínske etnikum k nám dostávalo aj valašskou kolonizáciou najmä v 15. stor., v lexikálnej databáze HSSJ sa nachádzajú len štyri rusizmy, ktoré sa ojedinele vyskytli v dvoch – troch prameňoch z 18. stor., a to buď v odborných prácach ako synonymá k známejším názvom, či pri menej známych živočíchoch (*beluga, oleň*), alebo okazionálne len raz (*vorotenka*). Jedine slovo *cár* ostalo v slovenčine dodnes.

Aj keď sa do pramennej základne HSSJ nemuseli dostať všetky prevzaté slová, ktoré sa v staršej slovenčine vyskytli, a preto ich počty nie sú v slovníkovej časti vyčerpávajúce, sú svedectvom, že slovenčina rovnako ako každý iný jazyk preberala

slová z iných jazykov tak, ako aj v nasledujúcich obdobiach a dnes. V súčasnosti sú to prevažne anglické lexémy, v minulosti to boli hlavne latinizmy, grécizmy, germanizmy, bohemizmy, hungarizmy a polonizmy. Vplyv cudzích jazykov na slovenčinu závisel od mnohých mimojazykových faktorov. Slovenskí používatelia jazyka si prevzaté slová prispôbovali po stránke ortografickej, výslovnostnej, hláskoslovnej a morfolo- gickej. Niektoré jazyky ako napr. latinčina alebo čeština ovplyvňovali aj slovenskú syntax a vývin štýlov. Lexikálne prvky z prevzatých jazykov sa v jednotlivých štýloch prejavovali v rôznej miere, často dopĺňali našu slovnú zásobu tam, kde v slovenčine absentovali pomenovania pre určité objekty, predovšetkým v terminologickej oblasti, čím stimulovali rozvoj domácej lexiky. Pri hodnotení prevzatých lexém, predovšet- kým bohemizmov, sa pri koncipovaní HSSJ uplatňovalo funkčné hľadisko. Určité množstvo cudzích slov sa použilo z rozličných dôvodov v textoch len okazionalne a do hovorenej kultúrnej slovenčiny sa nemuselo dostať. Často napr. latinské a nemecké slová, ktoré sa vyskytovali v slovníkových prácach ako synonymné k domácim výkla- dom heslových slov, pomáhali pri koncipovaní lexikálnych jednotiek lepšie odhaliť ich sémantiku. Hoci z niektorých prevzatých slov zánikom reálií, ktoré pomenúvali, sa stali historizmy, veľa sa ich používalo funkčne a ostali v našom jazyku dodnes. Zdo- mácneli do takej miery, že ich cudzí pôvod si už ľudia neuvedomujú. Z mnohých pre- vzatých slov sa stali internacionalizmy a niektoré exotizmy sa nachádzajú na okraji slovnej zásoby dodnes. Každá cudzia lexéma, ktorá sa používa v jazyku funkčne, je pre slovnú zásobu daného jazyka prínosom, a tak by sa k nej malo pristupovať.

Literatúra

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 1. – 3. Budapest: Akadémiai kiadó Budapest 1967 – 1976. (MNYTESz)

BERNOLÁK, Anton: Slowár Slowenský, Česko-Lat'insko-Ňemecko-Uherský. Buda: Typogr. Univers. Hungaricae 1825 – 1827.

BLANÁR, Vincent – HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína – KOTULIČ, Izidor a kol.: Slovenský historický slovník z predpisovného obdobia. Ukážkový zošit. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1973. 356 s.

BLANÁR, Vincent: Zo slovenskej historickej lexikológie. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1961. 340 s.

BLANÁR, Vincent: Otázka lexikálnych turcizmov v slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 1962, roč. 13, č. 1, s. 76 – 87.

BLANÁR, Vincent: Lexikálne prevzatia v starej slovenčine. In: Jazykovedné štúdie, 1977, roč. 14, s. 167 – 186.

BLANÁR, Vincent: Nad jednou prácou o prevzatých slovách. In: Slavica Slovaca, 1994, roč. 29, č. 1, s. 46 – 50.

BLANÁR, Vincent: O preberaní lexikálnych prvkov z nemčiny do slovenčiny (Metodologické poznámky). In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 49. Red. P. Žigo et al. Bratislava: Univerzita Komenského 1998, s. 11 – 19. ISBN 80-223-1224-X.

BORODOVČÁK, Viktor – GONDOR, Fedor – HARAKSIM, Ľudovít – HROZIENČIK, Jozef: Poliaci a my. Bratislava: Osveta 1964. 204 s.

BRÜCKNER, Aleksander: Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków 2. vyd., Warszawa, Wiedza Powszechna 1970. 805 s.

BUFFA, Ferdinand: Vznik a vývin slovenskej botanickej nomenklatúry (K histórii slovenského odborného slovníka). Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1972. 428 s.

BUFFA, Ferdinand: Atlas slovenského jazyka. 3/1. Tvorenie slov. Časť prvá – mapy. Bratislava: Veda 1981. 424 s.; 3/2. Časť druhá. Úvod – komentáre – dotazník – indexy. Bratislava: Veda 1978. 248 s.

CZAMBEL, Samo: Slováci a ich reč. Budapešť: vlastným nákladom 1903. 269 s.

DORULA, Ján: Dva listy z počiatku 16. storočia v bardejovskom archíve. In: Bulletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury, 1960, roč. 4, s. 103 – 107.

DORULA, Ján: Niekoľko archívnych dokumentov z východného Slovenska. In: Jazykovedné štúdie. 6. Ed. E. Pauliny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1961, s. 179 – 197. [1961 a]

DORULA, Ján: Niekoľko archívnych dokumentov zo 16. storočia. In: Bulletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury 1961, roč. 5, s. 189 – 200. [1961 a]

DORULA, Ján: O používaní poľštiny v písomnostiach zo 16. storočia na východnom Slovensku. In: Jazykovedné štúdie. 9. Ed. E. Pauliny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966, s. 49 – 77.

DORULA, Ján: O jazyku výpovedí svedkov z roku 1653 zo súdneho protokolu v Bardejove. In: Nové obzory. Spoločenský zborník východného Slovenska. Red. I. Sedlák. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1966, s. 347 – 354.

DORULA, Ján: O ukrajinských jazykových prvkoch v textoch a zápisoch zo 17. storočia na Východnom Slovensku. In: Slavica Slovaca, 1966, č. 1, s. 69 – 73.

DORULA, Ján: O češtine na Slovensku v 16. a 17. storočí a o vývine slovenskej slovnej zásoby. In: Slavica Slovaca, 1967, roč. 2, č. 1, s. 23 – 35.

DORULA, Ján: O jazyku ďalších textov zo 16. storočia z oblasti východného Slovenska (K slovensko-poľským jazykovým vzťahom). In: *Nové obzory. Spoločenský zborník východného Slovenska*. 11. Ed. Š. Pažur. Košuce: Východoslovenské vydavateľstvo 1969, s. 373 – 382. [1969 a]

DORULA, Ján: O používaní poľštiny v písomnostiach zo 17. storočia na východnom Slovensku. In: *Slavistické štúdie jazykovedné*. Red. V. Blanár. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1969, s. 213 – 254. [1969 b]

DORULA, Ján: Z dejín slovenskej slovnej zásoby (Latinsko-slovenské súvislosti v právnej terminológii v 16. – 18. storočí). In: *Jazykovedné štúdie XI. Jónov zborník*. Ved. red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971, s. 96 – 110.

DORULA, Ján: O maďarčine na Slovensku a o preberaní slov do slovenčiny v období predber-nolákovskom. In: *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungarica*, 1971, roč. 17, s. 91 – 105.

DORULA, Ján: Poľština v 17. a 18. storočí na Slovensku. In: *Studia z filologii Polskiej i Słowiańskiej*. 12. Red. K. Dejna a kol. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1972, s. 141 – 172.

DORULA, Ján: Pokuta, štrof, biršag a ďalšie príbuzné slová. In: *Kultúra slova*, 1972, roč. 6, č. 3, s. 80 – 85.

DORULA, Ján: Berecin, šarha, šarhovňa a ďalšie príbuzné slová. In: *Kultúra slova*, 1972, roč. 6, č. 1, s. 18 – 23.

DORULA, Ján: Osud, posudok, záväzok a ďalšie príbuzné slová. In: *Kultúra slova*, 1972, roč. 6, č. 5, s. 163 – 171.

DORULA, Ján: Z histórie slovensko-maďarských jazykových vzťahov. In: *Slovenská reč*, 1973, roč. 38, č. 3 – 4, s. 172 – 190.

DORULA, Ján: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1977. 136 s.

DORULA, Ján: Z histórie slovensko-nemeckých jazykových vzťahov v 16. – 18. storočí. In: *Slavica Slovaca*, 1977, roč. 12, č. 1, s. 20 – 25.

DORULA, Ján: Slovenčina vo vzťahu k iným jazykom v 15. – 18. storočí. In: *Jazykovedné štúdie*. 14. O pôvode a o najstaršom vývine slovenčiny. Zborník materiálov z vedeckej konferencie v Smoleniciach 9. – 11. decembra 1974. Stanislavov zborník. Ed. J. Ružička. Bratislava: Veda 1977, s. 187 – 191.

DORULA, Ján: Podoby slovenčiny v predpisovnom období. In: *Slovenčina v historickom kontexte*. Zost. L. Kralčák. Nitra: Vysoká škola pedagogická 1996, s. 28 – 31. ISBN 80-8050-084-3.

DORULA, Ján: Tri kapitoly zo života slov. Bratislava: Veda 1993. 151 s. ISBN 80-224-0351-2.

DORULA, Ján: Sovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy na úrovni nárečí a spisovných jazykov. In: *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodovania po súčasnosť*. Red. J. Doruľa. Bratislava: Slavistický kabinet SAV 2000, s. 152 – 160. ISBN 80-967722-5-2.

GAZDÍKOVÁ, Martina: Die tschechischen kontaktwörter in der slovakischen Sprachpraxis und in der Reption der zeitgenössischen Slovakistik. München: Verlag Otto Sagner 2005. 340 s. ISBN 3-87690-903-1.

GREGOR, Ferenc: Niektoré slovenské pomenovania maďarského pôvodu vzťahujúce sa na pojem „leves, polievka“. In: *Hungaro-Slavica*. 8. Internacionaler Kongress der Slawisten 1978. Budapest: Akadémiai Kiadó 1978, s. 47 – 57. ISBN 10-9630514494.

GREGOR, Ferenc: Vplyv niektorých typov maďarských denominálnych slovies na slovenčinu. In: *Hungaro-Slavica*. 10. Internacionaler Slavistenkongress 1988. Budapest: Akadémiai Kiadó 1988 s. 49 – 58. ISBN 9789630547628.

FERIANC, Oskár: *Vtáky Slovenska* 1. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1977, 684 s.

HABOVŠTIAK, Anton: *Oravské nárečia*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1965. 543 s.

HABOVŠTIAK, Anton: Geografické rozšírenie hungarizmov v slovenských nárečiach. In: *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungarica*, 1979, roč. 25, s. 161 – 167.

HABOVŠTIAK, Anton: Slová nemeckého pôvodu v slovenských nárečiach. In: *Studia Academica Slovaca*. 17. Prednášky 24. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1988, s. 139 – 156.

HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína: Podiel češtiny na formovaní Bernolákovej spisovnej slovenčiny. In: *Slavica Pragensia*. 4. (Acta Facultatis Carolinae. Philologica. 3.) Red. V. Barnet et al. Praha: Univerzita Karlova 1962, s. 551 – 556.

HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína: K otázke lexikálneho pôsobenia latinčiny na slovenský jazyk v 16. – 18. stor. In: *Jazykovedné štúdie*. 9. Dejiny a dialektológia. Ved. red. E. Pauliny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966, s. 78 – 90.

HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína: O vzťahu slovenčiny a češtiny v slovenských písomnostiach zo XVI. – XVIII. storočia. In: *Slavia*, 1968, roč. 37, s. 235 – 252.

HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína: Bernolákovo jazykovedné dielo. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968. 443 s.

HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína: O lexikálnych bohemizmoch v slovenčine predpisovného obdobia. In: *Zborník jazykovedných štúdií na počesť VII. slavistického kongresu vo Varšave*. Red. Š. Krištof. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 121 – 130.

HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína: Zoologická terminológia v prírodovedných dielach Grossingera a Kraľovského. In: *Philologica*. 16. Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Red. E. Pauliny. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964, s. 173 – 182.

HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína: Slová maďarského pôvodu v slovenčine. In: *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungarica*, 1979, roč. 25, s. 169 – 176.

HAUPTOVÁ, Zoe: Významové skupiny maďarských slov prejatých do slovenštiny. In: *Slavia* 1959, 28, s. 519-532.

HALÁSZ, Ignác: Magyar elemek eszaki szláv nyelvekben. In: *Magyar Nyelvőr*, 1888, č. 17, s. 250 – 536.

Historický slovník slovenského jazyka. 1. – 7. zv. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1991 – 2008. ISBN 80-224-0378-4.

HORVÁTH, Pavel: Obchodné styky Levoče s Poľskom v druhej polovici XVI. storočia. In: *Historické štúdie*. 1. Red. A. Húščava. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1955, s. 105 – 145.

KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí (Slovensko-český diferenciálny). Banská Bystrica: vlastným nákladom 1923. 1012 + 104 s.

Kartotéka Historického slovníka slovenského jazyka v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV.

Kartotéka Slovníka slovenských nárečí v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV.

Kartotéka zo štúrovského obdobia v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV.

KOTULIČ, Izidor: K otázke tzv. „polonizmov“ vo východnej slovenčine (Príspevok k otázke genézy východoslovenských nárečí). In: *Jazykovedný časopis*, 1963, roč. 14, č. 1, s. 30 – 40.

KOTULIČ, Izidor: Nad jednou prácou o slovensko-inojazykových kontaktoch. In: *Jazykovedný časopis*, 1979, roč. 32, č. 2, s. 144 – 161.

KOTULIČ, Izidor: Ešte raz o práci J. Doruľu Slováci v dejinách jazykových vzťahov. In: *Jazykovedný časopis*, 1981, roč. 32, č. 2, s. 165 – 172.

KOTULIČ, Izidor: O vplyve češtiny na rozvoj slovenskej slovnej zásoby. In: *Obsah a forma v slovnej zásobe*. Ved. red. J. Kačala. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1984, s. 360 – 366.

KOZMOVÁ, Ružena: Germanizmy v slovenčine. Kandidátska dizertačná práca. Bratislava 1991. 402 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Náčrt dejín slovenského jazyka. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 196 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol: Príručka k dejinám spisovnej slovenčiny. Bratislava: Univerzita Komenského 1999. 192. s. ISBN 80-223-1298-3.

- KRAJČOVIČ, Rudolf: Pôvod a vývin slovenského jazyka. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 235 s.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Slovenčina v dejinách kontaktov neslovanských jazykov. In: *Studia Academica Slovaca* 1987, roč. 16, s. 203 – 213.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 344 s.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Čeština a slovenčina v starších archiváliách v predpisovnom období. 2. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského 1991. 104 s. ISBN 8022303895.
- KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol: Dejiny spisovnej slovenčiny. Bratislava: Univerzita Komenského 2002. 249 s. ISBN 80-223-1632-6.
- KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol: Príručka k dejinám spisovnej slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského 2004. 188 s. ISBN 80-223-1948-1.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest. Bratislava: Literárne informačné centrum 2005. 230 s. ISBN 80-88878-99-3.
- KRÁLIK, Ľubor: Príspevok k štúdiu germanizmov v slovenčine. In: *Slovenská reč*, 1994, roč. 59, č. 3, s. 129 – 134.
- KRÁLIK, Ľubor: Niekoľko poznámok k monografii R. Rudolfa. In: *Slavica Slovaca*, 1994, roč. 29, č. 1, s. 51 – 53.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. vyd. Bratislava: Veda 2003. 988 s. ISBN 80-224-0750-X.
- KUCHAR, Rudolf: Niektoré termíny v stredovekej slovenskej právnej terminológii. In: *Jazykovedný časopis*, 1964, roč. 15, s. 53 – 63.
- KUCHAR, Rudolf: Genetické súvislosti slovenskej administratívno-právnej terminológie. In: *Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny (Smolenice 1. – 4. marca 1983)*. Red. J. Kačala. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1984. s. 356 – 360.
- KUCHAR, Rudolf: Žilinská právna kniha. Magdeburské právo. Bratislava: Veda 1993. 133 s. ISBN 80-224-03909-6.
- KUCHAR, Rudolf: Žilinská právna kniha. Zápisy právnych úkonov žilinských mešťanov. Žilina: Knížné centrum 2001. 100 s. ISBN 80-8064-29-3.
- KUCHAR, Rudolf: Právo a slovenčina v dejinách. Budmerice: Vydavateľstvo Rak 1998. 176 s. ISBN 80-85501-14-7.
- KUCHAR, Rudolf: Žilinská právna kniha. Preklad Magdeburského práva. Zápisy právnych úkonov žilinských mešťanov. Bratislava: Veda 2009. 208 s. + obrazová dokumentácia: prílohy k častiam A. (obr. 214 – 302) a B. (obr. 1 – 80). ISBN 9788022411097.
- LALIKOVÁ, Tatiana: Germanizmy v staršej slovenskej lexike. In: *Kultúra slova*, 2010, roč. 44, č. 6, s. 346 – 354.
- MACHEK, Václav: Česká a slovenská jména rostlin. Praha: Nakladatelství československé akademie věd 1954. 366 s.
- MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Nakladatelství československé akademie věd 1968. 868 s.
- MAJTÁN, Milan: Pomenovanie reálií z tureckého (moslimského) a židovského prostredia v staršej slovenčine. In: *Studia Academica Slovaca*. 16. Bratislava: Alfa 1987, s. 229 – 244.
- MAJTÁN, Milan: Nevžitie neologizmy a okazionálne slová v staršej slovenčine. In: *Studia linguistica polono-slovaca* 2. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1990, s. 198 – 211.
- MAJTÁN, Milan: Neznámy bernolákovský autor prekladu *Deřinná spratoveň*. In: *Slovenské učené tovaríšstvo 1792 – 1992*. Zostav. M. Petráš. Trnava: Západoslovenské múzeum 1993, s. 56 – 59.
- MAJTÁN, Milan: Ako vznikala súčasná podoba Historického slovníka slovenského jazyka. In: *Slovenská reč*, 2008, roč. 73, č. 4, s. 221 – 225.

MAJTÁNOVÁ, Marie: Z vývinu slovenskej botanickej terminológie. In: Československý terminologický časopis, 1966, č. 5, s. 242 – 247.

MAJTÁNOVÁ, Marie: Čakanka. In: Kultúra slova, 1985, roč. 19, č. 5, s. 167 – 169.

MRAČNÍKOVÁ, Renáta: Polonizmy v Historickom slovníku slovenského jazyka. Diplomová práca. Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave 2002. 78 s.

MRAČNÍKOVÁ, Renáta: Historický slovník slovenského jazyka ako prameň ďalšieho štúdia slovanských jazykov (Problematika rekonštrukcie sémantického obsahu slov prevzatých do predpisovnej slovenčiny na príklade polonizmov). In: BraSlav. 3. Zborník z medzinárodnej slovistickej konferencie, konanej na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského 18. – 19. novembra 2004 v Bratislave. Ed. P. Žigo. Bratislava: Kartprint 2005, s. 167 – 171. ISBN 80-88870-52-6.

MRAČNÍKOVÁ, Renáta: Historický slovník slovenského jazyka – prameň ďalšieho štúdia slovanských jazykov (Problematika genetickej charakteristiky slov prevzatých do predpisovnej slovenčiny na príklade polonizmov). In: Slovenská reč, 2004, roč. 69, č. 5 – 6, s. 270 – 281.

MRAČNÍKOVÁ, Renáta: Polonizmy v Historickom slovníku slovenského jazyka. In: Varia 12. Red. M. Dudok. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť SAV 2005, s. 208 – 216. ISBN 80-89037-04-6.

MÚCSKOVÁ, Gabriela: Lexikálne prevzatia z nemčiny v písomných pamiatkach predpisovného obdobia. In: Philologica. 59. Ed. P. Žigo. Bratislava: Univerzita Komenského 1998, s. 59 – 66. ISBN 80-223-124-X.

NÁBĚLKOVÁ, Mira: Slovenčina a čeština v kontakte. Bratislava – Praha: Veda – Jazykovedný ústav L. Štúra SAV – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2008. 364 s. ISBN 978-80-224-1060-1.

NOVÁK, Ľudovít: Čeština na Slovensku v predpisovnom období. In: Studia Academica Slovaca. 11. Prednášky XVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1982, s. 377 – 393. Znovu publikované pod rovnakým názvom: In: Slovakistické štúdie. Zborník vybraných prednášok Letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca. Red. J. Mistrík. Martin: Matica slovenská 1985, s. 246 – 249.

Общекарпатский диалектологический атлас. Бступительный выпуск. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите 1987. 184 с.

Общеславянский лингвистический атлас. Сепия лекцико-словообразовательная. Выпуск I. Животный мир. Ленинград: Москва 1988. 188 с.

ODRAN, Milan: Turcizmy v slovenských historických piesňach. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. Zv. 21. 1969. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 137 – 141.

ONDRUS, Pavel: Slovenská lexikológia. 2. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1972. 96 s.

ONDRUŠ, Šimon: Praslovanský pôvod českých pomenovaní psa „věžník“ a „vyžle“. In: Slavia, 1975, roč. 44, s. 337 – 340.

ONDRUŠ, Šimon: Slovenské nárečové slová bosman, pošajdes a staroslovienske posagy. In: Slovenská reč, 1976, roč. 41, č. 5, s. 262 – 269.

ONDRUŠ, Šimon: Odtajnené trezory slov. 2. Martin: Matica Slovenská 2002. 135 s. ISBN 80-7090-659-6.

ORGOŇOVÁ, Oľga: Galicizmy v slovenčine. Bratislava: Stimul 1998. 125 s. ISBN 80-85697-64-5.

ORGOŇOVÁ, Oľga: Slovensko-francúzske jazykové vzťahy. Bratislava: Univerzita Komenského 2002. 137 s. ISBN 80-223-1799-3.

PAULINY, Eugen: Začiatky kultúrneho jazyka slovenskej národnosti. In: Jazykovedné štúdie. 6. Štúdie a pramene k dejinám jazyka slovenskej národnosti. Red. E. Pauliny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1961, s. 5 – 39.

PAULINY, Eugen: Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1963. 360 s.

PAULINY, Eugen: Západoslovanské výpožičky v staromadžarskej lexike. In: O počiatkoch slovenských dejín. Red. P. Ratkoš. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1965, s. 190 – 203.

PAULINY, Eugen: Dejiny spisovnej slovenčiny. 1. Od začiatkov až po Ľudovíta Štúra. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966. 128 s.

PAULINY, Eugen: Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 248 s.

PAULINY, Eugen: Vývin slovenskej deklinácie. Bratislava: Veda 1990. 270 s. ISBN 80-224-0164-1.

POŠTOLKOVÁ, Běla – ROUDNÝ, Miroslav – TEJNOR, Antonín: O české terminologii. Praha: Academia 1983. 119 s.

RICZIOVÁ, Beáta: Adaptácia slov latinského pôvodu typu akcia a audiencia. In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny (Smolenice 1. – 4. marca 1983). Red. J. Kačala. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 369 – 375.

RIPKA, Ivor: Vecný slovník dolnotrenčianskych nárečí. Bratislava: Veda 1981. 336 s.

RUŽIČKA, Jozef: Prevzaté slová v slovenčine. In: Slovenská reč, 1950 – 51, roč. 16, č. 3, s. 47.

SIATKOWSKI, Janusz: Nad wpływami obcymi w Ogólnosłowiańskim atlasie językowym. Warszawa: Polonistyki Uniwersytet Warszawski 2004. 187 s. ISBN 83-915364-4-0.

SKLADANÁ, Jana: Slová prevzaté z latinčiny a internacionalizmy. In: Kultúra slova, 1977, roč. 11, s. 154 – 156.

SKLADANÁ, Jana: Vplyv latinčiny na slovenčinu od predspisovného obdobia po súčasnosť. In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach v Domove vedeckých pracovníkov Slovenskej akadémie vied 17. – 19. apríla 1985. Red. J. Kačala. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1986, s. 288 – 294.

SKLADANÁ, Jana: Vzťah Ľudovíta Štúra k preberaniu cudzích slov v slovenčine. In: Slovenská reč, 1993, roč. 58, č. 5, s. 257 – 260.

SKLADANÁ, Jana: Kultivovanie predpisovnej slovenčiny od 16. storočia. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. 45. Ed. P. Žigo. Bratislava: Univerzita Komenského 1997, s. 83 – 102. ISBN 80-223-1104-9. [1997 a]

SKLADANÁ, Jana: O jazyku súkromnej korešpondencie rodiny Svätajánskych. In: Kniha '95 – '96. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Zost. M. Domová. Martin: Matica slovenská 1997. s. 198 – 202. ISBN 80-7090-455-0. [1997 b]

SKLADANÁ, Jana: Latinčina v slovenských mestských písomnostiach v 17. – 18. storočí. In: Formy a obsah vzdelanosti v historickom procese. Zborník materiálov z vedeckej konferencie v Smoleniciach 17. – 19. novembra 1997. Ed. V. Čičaj. Bratislava: Veda 1999, s. 178 – 181. ISBN 80-224-0542-6.

SKLADANÁ, Jana: Ján Horecký ako klasický filológ. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2000, s. 31 – 38. ISBN 80-224-0641-1.

SKLADANÁ, Jana: Jazyk mestských kníh zo 16. – 18. storočia. In: Sociolinguistica Slovaca. 5. Mesto a jeho jazyk. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2000, s. 125 – 131. ISBN 80-224-0605-8.

Slovník cudzích slov. Ed. Ľ. Blážová – J. Bosák. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005. 1054 s. ISBN 80-10-00381-6.

Słownik języka polskiego. A. 1. – 6. zv. Red. M. S. B. Linde. 3. vyd. Warszawa: Państwowy instytut wydawniczy 1951.

Słownik języka polskiego. B. 1. – 8. zv. Red. J. Karłowicz – A. Kryński – W. Niedźwiedzki. Warszawa: Wydawnictwo Gazety Handlowej 1900 – 1927.

Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich. 1. zv. (słownik polsko-łaciński), 2. zv. (słownik łaćńsko-polski). Red. E. Majewski. Warszawa 1894.

Slovník slovenských nářečí. 1. – 2. zv. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994 – 2006. ISBN 80-224-0183-8, ISBN 80-224-0900-6.

Słownik polszczyzny 16. wieku. 1. – 14. zv. Red. M. Mayenowa. Wrocław – Warszawa – Kraków: Wydawnictwo Polskiej akademii nauk 1966 – 1982.

Słownik staropolski. 1. – 10. zv. Red. S. Urbanczyk. Wrocław – Warszawa – Kraków: Wydawnictwo Polskiej akademii nauk 1953 – 1990.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1334 s. ISBN 80-224-0932-4.

SOPKO, Ján: K poľsko-slovenským kultúrnym stykom do polovice 15. storočia. In: Historické štúdie. 15. Red. P. Horváth. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akademie vied 1970, s. 139 – 159.

STANISLAV, Ján: Pôvod východoslovenských nářečí. In: Bratislava, 1935, roč. 9, s. 51 – 89.

STANISLAV, Ján: Dejiny slovenského jazyka. 1. zv. Úvod a hláskoslovie. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akademie vied 1958. 631 s.

STANO, Mikuláš – BUFFA, Ferdinand: Poľsko-slovenský a slovensko-poľský slovník. 2. opravené vydanie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 764 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. Bratislava: Veda 2004. 998 s. ISBN 80-224-0801-8.

SZABÓ, Jozef: Maďarské elementy v slovenských nářečiach v Gemeri. In: Linguistica Slovaca. 1. – 2. 1939 – 1940. s. 183 – 188.

ŠKULTÉTY, Jozef: Cudzie slová v slovenčine. In: Slovenské pohľady, 1902, č. 12, s. 764.

ŠTOLC, Jozef: Atlas slovenského jazyka. 2. Flexia. Časť prvá. Mapy. Bratislava: Veda 1981. 316 s. – Časť druhá. Úvod – Komentáre. Bratislava: Veda 1978. 192 s.

ŠTOLC, Jozef: Slovenská dialektológia. Bratislava: Veda 1994, 179 s. + 37 máp. ISBN 80-224-0036-X.

ŠTÚR, Eudovít: Slovenčina naša. 5. zv. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1957. 420 s.

TÓTH, György: Latinčina ako hovorená reč v Uhorsku v 17. a 18. storočí so zreteľom na Slovensko. In: Historický časopis, 1996, roč. 44, s. 102 – 113.

VALENTOVÁ, Iveta: Ťava – veľblúd, veľbludorys. In: Kultúra slova, 2002, roč. 36, č. 2, s. 94 – 99.

VALENTOVÁ, Iveta: Pomenovania vozov a kočov v staršej slovenčine a v nářečiach (2). In: Kultúra slova, 2009, roč. 43, č. 4, s. 221 – 229.

VALENTOVÁ, Iveta: Bohemizmy v Historickom slovníku slovenského jazyka. In: Jazyk – historický fenomén. Zborník referátov z konferencie konanej 22. októbra 2009 na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre pri príležitosti životného jubilea doc. PhDr. K. Habovštiakovej, CSc. Ed. L. Kralčák. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2010, s. 25 – 31. ISBN 978-80-8094-823-8.

VALENTOVÁ, Iveta: Niektoré české botanické a zoologické názvy v predpisovnom období slovenčiny. In: Kultúra slova, roč. 44, č. 2, s. 90 – 94.

Vokabulár webový. Webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny [on-line]. Verze 0.4.2. [citované zo dňa 8. 8. 2008]. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupný na <<http://vokabular.ujc.cas.cz>>.

ŽIGO, Pavol: Areálové vplyvy na nářečovou lexiku na slovensko-rakúskom pomedzí. In: Philologica. 49. Ed. P. Žigo. Bratislava: Univerzita Komenského 1998, s. 51 – 58. ISBN 80-223-124-X.

Skratky prameňov

- ASI ADAMIŠ, Pavel: (Slovník latinsko-slovenský.) 1740. 117 s. Rkp. v LAMS v Martine, sign. MJ 711.
- BAG (Bystrická agenda.) 1585. 137 s. Rkp. v ÚK SAV (LK) v Bratislave, bez sign.
- DS PRINCE de BEAUMONT, Marie: *Ďeřinná spratoweň aneb rozmluwi medzi múdru dworskomistriňu i dámami z cneho urodzeňá geg wichowaňú poručenímí.* 1795. 397 s. Rkp. v LAMS v Martine, sign. MJ 404.
- GŠ GAVLOVIČ, Hugolín: *Sskola krestanska z werssami zwazana k čytaní a k spíwaňi y k rozgimaňi sporadana. O čtyrech poslednich wecach čloweka totissto: o smrti, o sude, o pekle a o nebi, k potupeni hrichu a wsseckeg marnosti spusobna.* Pruské: 1758. 622 s. Rkp. v LAMS v Martine, sign. MJ 331.
- GU GROSSINGER, Joanne Baptis: *Universa historia physica Regni Hungariae ae secundum tria regna naturae digesta.* Bratislava a Komárno: S. P. Weber 1793 – 1797. I. Zoologia sive historia quadrupedum. 28, 591, 7 s. II. Ornithologia sive historia avium Hungariae. 14, 462, 8 s. III. Ichthyologia sive historia piscium et amphibiorum. 14, 400, 7 s. IV. Entomologia sive historia insectorum. 14, 416, 12 s. V. Dendrologia sive historia arborum et fructicum Hungariae. 16, 344, 7 s.
- HL (Herbár liptovský.) 17. stor. 335 s. Rkp. v MTAK v Budapešti, sign. K 59.
- KoA KOMENSKÝ, Ján Amos: *Janua linguae latinae resereta aurea.* 17. stor. (Slovenský preklad anonym.) Rkp. v knižnici bývalého Kežmarského lýcea.
- KrN KRALOWANSZKY, Andreas: *Natvralis historiae compendivm.* Levoča: M. Podhoranszki 1795. 7, 311, 5 s.
- KS (Kamaldulský slovník). *Syllabus dictionarij Latino-Slavonicus... cum brevi quoque methodo parvulorum, rite videlicet: scribendi, formandi et pronunciandi nonnullas voces in Ortographo Slavonico Idiomate, quod exemplis deducitur.* 1763. 948 s. Rkp. v UK v Budapešti, sign. H 64.
- LR1 (Formuly a rady lekárske.) 17. stor. 84 s. Rkp. v SNM v Martine, sign. 500/675.
- OP KOMENSKÝ, Jan Amos: *Orbis sensualium pictus quadrilinguis. Hoc est omnium fundamentalium in mundo rerum et in vita actionum, pictura et nomenclatura Latina, Germanica, Hungarica et Bohemica.* Levoča, S. Brewer 1685. 27, 313, 132 s. – *Orbis sensualium scriptus.* Svet widit-edlni psany Jorius Darula, bonus homo Comitatis Turociensis. Levoča 1739. 152 s. Rkp. v LAMS v Martine, sign. MI 691.

-
- PD PROCOPIUS, Joannis: Dictionarium slavico-latinum. 18. stor. 605 s.; Vocabularium latino-slavonicum. 18. stor. 207 s. Rkp. v OszK v Budapešti, sign. Fol. Boch. Slav 6/I., 6/II.
- PG PRIELESZKI, Michale: (Latinský slovník so slovenskými a maďarskými glosami). 1656. 181 fol. Rkp. v ŠOBA v Nitre, bez sign.
- PV Piesne a verše pre múdrych i bláznov. Red. J. Minárik. Bratislava: Vydavateľstvo Tatran 1969. 616 s.
- RO (Receptár osturniansky.) 18. stor. 27 s. Rkp. vo VM v Košiciach, bez sign.
- RT (Receptár turčiansky.) 17. stor. 226 s. Rkp. v LAMS v Martine, sign. J 181/2.
- SiN SINAPIUS (HORČIČKA), Daniel: Neoforum Latino-Slavonicum, Nowy trh latinsko-slowensky, na kteremž se nekteré do gospodarstwý slowenskeho potrebné towary prodayne nachazegj. b. m. t. 1678. 96 s.
- TP THAMASSY, Mikuláš: Prawa katolicka ručny knyžka, kteražto ručny knizce ale leweg doktora Matyassa Hoe na odpor widana gest. Trnava, J. A. Friedl 1691. 13, 655, 4 s.
- TT TORKOS, Justi Joannis: Taxa pharmaceutica Posoniensis cum instructionibus pharmacopoeorum, chirurgorum et obstetricum speciali mandato excelsi consilii regii locumtenentialis Hungarici assumta. Bratislava: M. M. Royer 1745. 6, 98 s.
- VP Vitae patrum aneb žiwoti otců, to gest Spisowánj mnohých starých otců a pústewnjků, gak také y gegich rozprávěnjch a účinků, genž w latinské řečy z weliku pjlnosti a prácj složil welebnj otec Herybertus Rosweyodus, z Towaristwa Gežjssowého kněz. (Lechnica), 1764, 1. zv. 1326 s.; 2. zv. 1362 s. Rkp. v UK v Budapešti, sign. A 25a, b.
- VTL Vocabularium trium linguarum. Vokabular w nowě sprawný a rozssjřený. Žilina: E. Dádan 1679. 37 s.

Summary

The older Slovak lexicon in interlingual relations

From the earliest times the Slovak language coexisted with other Slavic and non-Slavic languages. The Slovaks did not have a cultural and political center where they could cultivate their language as, for example, the Czechs did. Because the Slovak language has only had a standard form only since Bernolak's codification, other languages, i.e. Latin, German, Czech, and Hungarian, filled the role of language of common communication until that time. These languages influenced literary Slovak to a certain degree and above all enriched its vocabulary. The Historical Dictionary of the Slovak Language, vol. 1 – 7 (1991 – 2008), which contains the lexicon of documents from the 11th to the 18th centuries was the source of complex lexical analysis of pre-standard Slovak from an interlingual perspective. A functional perspective was applied in the process of drafting the individual lexical entries. The Historical Dictionary of the Slovak Language included all Slovak and non-Slovak lexemes, which were functionally used in the written styles of that period and filled gaps in the vernacular lexicon.

In the Historical Dictionary of the Slovak Language the largest number of lexical items adopted from other languages comes from Latin. The Latin language was used in Hungarian kingdom from the 10th to the 14th centuries not only as the sacral language of Roman Catholic Church, but especially as the language of the royal chancery, various administrative and legal institutions of higher and lower rank, and later also as a language of Middle Age science and belles-lettres. It was also used as the language of oral negotiations as well as in lower rank Hungarian administration, legal institutions and elsewhere. It was widely used in the correspondence of the aristocracy and burgher middle class. From the 16th to 18th centuries the Latin language influenced the written and spoken version of the literary Slovak language in improving the style of contemporary genres, the vocabulary, and the terminology. Latinisms can be found in the lexicon, in word formation, and in syntax. A great many Latin words are used in administrative and legal terminology. Expressions from a wide variety of fields became the basis of later terminology in many scientific disciplines. Many Latin words were adapted to Slovak word formation rules and to the morphological system (*po absolutij, svu actiu*). Some Latin expressions (*fatens, instans*) occur frequently especially in administrative and legal documents. The lowest degree of adaptation is found in Latin fixed expressions, which were not adapted to the Slovak linguistic system phonologically or morphologically. These non-adapted words are found mostly in technical terminology (*amalgatio, circulatio, extractio*). Another type of words are those adapted to the Slovak morphological system, but not in orthography (*z aquisitiae, kde se indulgentiae rozdavaj, dali sme auctiae na statek*). The most frequent type of adaptation is the one

in which Slovak grammatical suffixes are attached to Latin words, but the word base is still written in Latin (*absolutiu prijali, actor svu actiu proboval*). A large group of Latin loanwords wasn't adapted to the Slovak language system at all. Latin non-adapted words, phrases, expressions, and entire Latin paragraphs were inserted into Slovak texts. The Latin language enriched the Slovak vocabulary with non-terminological words, with internationalisms, and with what are often called 'living' Latin phrases and expressions (*in medias res, bona fide, sine ira et studio*), but above all Latin enriched the Slovak language with terminology.

Greek expressions represent a smaller group of borrowed words (sixth largest by overall number of lexical entries) found in the Historical Dictionary of the Slovak Language. The Greek culture and language played an important role in the development of civilization and it influenced European and non-European cultures given its advancements in arts and science and in the social, political, and cultural sphere. Greek expressions can therefore be found in almost every language. They are often internationalisms and technical expressions. Most Greek expressions entered into technical and educational genres in the pre-standard period of the Slovak language. Certain names of scientific disciplines are of Greek origin. Abstract words denoting various phenomena for which Slovak did not have expressions (*chaos, mamon, mechanizmus, melanchólia*) were borrowed from Greek. Some Greek words remained in their original form, but many of them were adapted phonologically to Slovak or to the dialects. Various phonological variants were created often with Slovak suffixes (*angelika/andelika* and *angelička*). As far as parts of speech are concerned, the Greek borrowings are mostly substantives. By use of Slovak and foreign (for example suffix *-ista*) derivational means, mostly by suffixation, adjectives (*reumatický, satanský*), as well as new substantives (*satan – satanáš, politika – političnosť*) were derived in Slovak.

In the Historical Dictionary of the Slovak Language Germanisms constitute the second largest group of borrowed words of the pre-standard period of Slovak. German influenced the Slovak language already in the period of the oldest economic and cultural contacts of Slavs with Germanic peoples from the 6th to the 10th centuries. Most of the German words were borrowed during the first and second waves of German colonists to the Slovak territory in the 12th and especially in the 13th and 14th centuries, after the Tatar invasions, when there was a high demand for manpower. They brought their own administration, and many new expressions from their guild organization, mining, crafts, and trade. Through direct contact with the local population, many new loans were adopted from objects and features related to daily life. The German immigrants were more advanced craftsmen. Alongside new working procedures and tools they also brought new lexemes from craft terminology (mainly mining and metallurgical), which were gradually integrated into the Slovak language and became a part of the vocabulary of the local population. Some Germanisms were polysemous (*gang/geng, knap, krám*). Much of the realia of guild life and handicrafts disappeared in the course of time and lexemes denoting them fell out of use. Adopted lexemes are still used in folk terminology (*dach, hever, lojtra, šperhák, žajdel*). Many German loans still exist in administrative and legal spheres. German garrisons of the Kaiser's

army were often stationed in the Slovak territory during wars but also in peace. Some military words were also adapted and incorporated into the vernacular vocabulary. At times Slovak adopted the basic meaning together with the object it denoted, in other instances the meaning of the loan word adopted into Slovak had a metaphoric, archaic, or perhaps marginal meaning in German. German loans were adapted orthographically and in word formation. German vowels, diphthongs, consonants, and consonant clusters were replaced by similar Slovak speech sounds according to certain models. In the spoken style, speech sounds, syllables, and the second part of words were skipped or the original suffix was eliminated due to simplification and a tendency toward brevity. German loans were aligned with specific declension and conjugation types by taking on prefixes and suffixes. Entire word nests were derived from many loans (*ma(j)st(e)r/mejster/mist(e)r – mistrov, majstrová/mistrová, misterka, majsterkyňa, majsterský, misterček, masterkunšt, majstermál*).

Czechisms are the third largest group of borrowed words in the Historical Dictionary of the Slovak Language. In contrast to Slovak, Czech had a more elaborated orthographic system. It arrived in the Slovak territory already in the 10th century due to diplomatic and dynastic, but primarily trade, economic, and cultural contacts. In the 14th and 15th centuries it spread especially by means of the church, namely through Czech priests, who brought Czech religious and didactic documents. Starting in the 15th century Czech orthography began to be used in a more or less adapted form also in Slovak texts. In first half of the 15th century the stay of Hussites, Bohemian Brethren, and Jiskra's armies in Slovak territory also influenced the process of local adoption of Czech. In the second half of the 15th century, renewed close economic and social contacts of the governing classes of Hungary with the Czech and Moravian lands occur, especially during the reign of Matej Korvín (1458 – 1490). The Czech language was used primarily by Slovak bourgeoisie because the Slovak nobility and intelligentsia used Latin for communication. The phonology and form of Czechisms were quickly adapted to Slovak because of their similarities so that it is not easy nowadays to identify which Slovak words have origins in the Czech language. Starting in the 16th century people of Slovak origin started to use the literary Czech language on a much wider scale. However, only educated Evangelical priests, who adopted it as their sacral language, knew how to use it well, but in oral use for rituals and liturgy even they significantly Slovakized it. The Czech language used in the Slovak territory was thus polarized into an official (ecclesiastical, biblical) Czech and a non-official (Slovakized) Czech. In many documents from the 15th to 18th centuries there are lexemes of Czech origin for which Slovak equivalents did not yet exist. Due to the interference and impact of the Czech language on Slovak, entire strings of equivalent synonyms arose, with one member of each set of synonyms developing into the dominant one in language practice in the further developmental periods of Slovak (one hundred years = *vek, sto rokov, sto let, storok*). Some Czech lexemes gradually became adapted to such a degree that they conformed to the Slovak sound system (*přítel – priateľ*). In the Historical Dictionary of the Slovak Language the Czechisms can be divided into several significant groups: lexical, phonological, morphological (derivational), and

semantic Czechisms; Czechisms having a parallel in the western Slovak dialect regions; and lexemes, that could have been borrowed from Czech but that could also have been in the Slovak vocabulary from Proto-Slavic (*velblúd/velblud*); and lexemes taken from the Czech language, which are of a different etymological origin. Borrowings from Czech in technical genres are found mainly in botanical and zoological nomenclature. In the administrative genre, the impact of Czech was stronger in syntax than in the lexicon, and in the phonological and grammatical forms of lexemes related to syntax, especially in administrative forms. The Czech language also influenced the language situation in the Slovak territory in the following periods and it became a source from which Slovak cultural expression enriched itself for centuries.

Hungarianisms are the fourth most frequent group of borrowed words in pre-standard language period according to their count in the Historical Dictionary of the Slovak Language. Hungarian was in contact with Slovak along the entire line from west to east of the southern boundary of the Slovak language territory. The cohabitation of Slovaks and Hungarians in one common state was reflected in both languages. In the 16th and 17th centuries, as a consequence of Turkish occupation in south Hungarian territories and the uprisings of the nobility, a strong spiritual Hungarization of squires and middle rank nobility began. Regardless of their ethnicity the squires accepted the premise of their superiority and right to rule the villeins based on subjugation theory. In the 18th century the Hungarian language penetrated to a certain extent into the district documents and gained an important position in Hungary alongside Latin. Loan words from Hungarian reflect specific features of old Hungarian society, denoting characteristic phenomena of the social and cultural life of the upper and lower social classes of the period. This includes titles of nobility, upper and lower-level clerks, villeins and other servants; names of administrative, legal, social, and cultural phenomena; etc. The source for borrowing such Hungarianisms was the bilingual Slovak-Hungarian environment, the social milieu of the Slovak squires and nobility, and the Hungarian feudal administration. The largest portion consists of lexical Hungarianisms. Sometimes a Hungarian word was used simultaneously with a Slovak word (*juhás* – *ovčiar*). Many Hungarianisms became synonyms of already existing Slovak words or sometimes other, borrowed words (*mesto* – *vároš*, *dedina* – *valal*). The administrative and legal terminology borrowed from Hungarian was mainly related to local self-government and the town. Words related to the army, its organization and military status create a part of military terminology. Hungarianisms, like other foreign borrowings, were adapted to the structure of the Slovak language. Speech sounds not found in Slovak were replaced by sounds similar to Slovak speech sounds. Word stress was adapted to Slovak; the pronunciation of Hungarianisms was simplified by omitting sounds or syllables. Hungarian words were deconstructed and took on Slovak suffixes. During the process of adaptation, a grammatical gender was also assigned to Hungarian loans. Many Hungarianisms have fallen out of use because they denoted phenomena related to the feudal system. Only a relatively small number of them have remained in the standard Slovak language.

The Polonisms are the fifth largest group of loan words in Slovak of the pre-standard language period in the Historical Dictionary of the Slovak Language. The Polish

language influenced the Slovak pre-standard lexicon mainly in Eastern Slovakia and partly in the northern Slovak territory through colonization by Poles and through trade contacts between Hungary and Poland. Slovak and Polish cultural contacts were manifested also in the domain of book culture. The influence of the Polish language and Polish culture was intensified especially in the 16th century, when the Polish language already had a standard form and a rich literature. There are lexical and semantic Polonisms in the Historical Dictionary of the Slovak Language. In technical and scientific writings, they are mostly found in botanical and zoological nomenclature. Czech and Polish orthography influenced the form of Polonisms. Many lexical Polonisms were adapted to Slovak declensions and conjugations (*gvalttime, polecame*). The forms of participles are heterogeneous – they are formed by the Polish verb base with a Czech suffix (*požitkujíc, pukajíc*). Linguistic elements taken from Polish did not cause any structural changes in Slovak. A large portion of Polonisms was found only in one written document of the set of sources used for the Historical Dictionary of the Slovak Language, and only in one instance.

The Slovak language of the pre-standard period had contacts with other languages too. These languages did not significantly influence the Slovak linguistic system and they did not cause any structural changes, but to a certain extent they enriched the vocabulary. French loans are found mainly in words from military terminology and in names of parts of clothing and fashion accessories. While the French language has only a masculine and feminine gender, several French loans, in attempts at morphological adaptation according to the word ending, received neuter gender, or two genders, or they remained indeclinable. Italian borrowings are mainly from musical terminology. Spanish loans are chiefly names of plants that did not grow or were not raised in the Slovak territory, and names of exotic animals. Turkish lexical elements are mainly from administrative and military domains. Exotic words like loans from Turkish, Hebrew, and Arabic came into Slovak primarily during the Ottoman conquest. Today these words are archaic or have fallen out of use. Arabic words are related to Muslim religious life and to phenomena from Moorish times. Hebraisms come mainly from Old Testament biblical texts and they are therefore related to religious life. Romanian and Ukrainian loans came into the Slovak lexicon of the pre-standard period mainly during Valachian colonization. Although the Slovaks were neighbors of the Ukrainians, they didn't use the Ukrainian language in written contact, and thus there are few Ukrainian loans in the Historical Dictionary of the Slovak Language. Borrowed words from other languages are rare.

In pre-standard language documents some foreign words occurred only occasionally, others were on the margin of the vocabulary, many complemented the Slovak vocabulary when a Slovak word was lacking, mainly in terminology, thus also stimulating the development of Slovak terminology and lexicon. In dictionaries the foreign words occurred often as synonyms to Slovak explanations of the lexical entries. Many are still used and they were adapted to the Slovak language to such an extent that they are not felt to be foreign. Each foreign lexeme whose use in the language is functional is a gain for the vocabulary of that language.

Slovník prevzatých slov

HSSJ 1. – 7. zv. (1991 – 2008) zachytáva slovnú zásobu z predpisovného obdobia slovenčiny, a to od 11. stor. až do konca 18. stor., pričom z najstaršieho obdobia (11. – 15. stor.) sa spracovali najmä propriálne lexikálne jednotky apelatívneho pôvodu. Konceptia slovníka, ako veľkého historického slovníka, bola publikovaná v ukážkovom zväzku s názvom *Slovenský historický slovník z predpisovného obdobia – Ukážkový zošit* (1973). Po zvážení kádrových, materiálových, finančných a edičných možností a pripomienok recenzentov sa nakoniec autorský kolektív rozhodol pre projekt historického slovníka stredného typu, ktorého konceptia je uvedená v úvodných stránkach prvého zväzku HSSJ (1991). Veľkým posunom bola digitalizácia všetkých zväzkov HSSJ. Vytvorenie databázy hesiel HSSJ umožnilo vyselektovať osobitné súbory lexikálnych jednotiek podľa tematických celkov s orientáciou na jednotlivé jazyky, ktoré ovplyvnili predpisovnú lexiku z hľadiska významu, napr. latinizmy, germanizmy, bohemizmy, hungarizmy a i. Úpravou jednotlivých hesiel autorky vytvorili výkladový slovník prevzatých slov z jednotlivých jazykov zoradených podľa množstva prevzatí, ktoré sa nachádzali v pramennej základni HSSJ.

Niektoré znaky pôvodnej koncepcie sa zachovali, napr. heslové a prihniedzované slová sa uvádzajú v hláskovej a pravopisnej podobe zodpovedajúcej súčasnej slovenčine podobne ako výklad. Urobili sa však určité úpravy:

Neurčitok sloviac je v HSSJ v heslových slovách uvádzaný v pravopisnej podobe súčasnej slovenčiny s koncovkou *-t'*, napr. *naleznút'*, *nalézt'* (HSSJ 2, s. 415), ale pri bohemizmoch aj so staršími a českými koncovkami *-t*, *-ti*, napr. *napsat* (HSSJ 2, s. 434), *odjítí* (HSSJ 3, s. 143). Prihniedzované slová sú na rozdiel od HSSJ rozpísané. Neuvádza sa dokladový materiál. Ponechali sa hláskoslovné varianty, slovnodruhovú, gramatickú, štýlovú a žánrovú charakteristiku. Vynechala sa jazykovozemepisná charakteristika, ktorej sa autorky okrajovo venovali v štúdiu. Neoznačoval sa etymologický pôvod prevzatých slov, keďže kritériom hodnotenia lexémy bol sprostredkujúci jazyk, pomocou ktorého sa lexéma dostala do našej slovnice, takže napr. slovo *barikáda* je hodnotené ako hungarizmus, hoci má turecký pôvod, slovo *kšaft* je označené ako bohemizmus, aj keď do češtiny bolo prevzaté z nemčiny.

Častým javom v predpisovnom období slovenčiny bola polylexia a synonymia a to aj vďaka preberaniu slov z iných jazykov. Dôkazom toho sú aj typy hesiel, ktoré obsahujú dve, príp. i viac heslových slov. V takýchto prípadoch sme uvádzali len prevzaté slovo. Hviezdička pred prevzatým heslovým slovom naznačuje, že sa používal aj slovenský ekvivalent, ktorý možno nájsť v HSSJ, napr. heslové slovo pri bohemizmoch je **pelynek*; ostatné slovenské varianty (*polynek*, *polynka*, *pelynka*) možno nájsť len v HSSJ. Pri hesle, ktorého synonymné výrazy sú len z prevzatých jazykov, boli rozdelené. Napr. pri latinizmoch sú uvedené heslové slová *kancelár*, *kanceláriu*, ale

pri hungarizmoch tvar **kanceláriuš* a pri germanizmoch **kanclier* [-c(e)ler, -ír], pričom výklady sú rovnaké pri každom z nich. Hviezdičkou sú označené len heslá, ktoré nie sú v synonymickom rade v HSSJ na prvom mieste.

Hviezdičkou je označená aj prihniezdovaná prevzatá lexéma v prípade, ak základné heslo nie je prevzaté s odkazom vo výklade na základné heslo, napr. **ľadvíčka* [led-]. Pri sémantických prevzatých slovách sa uvádzal len ten význam, v ktorom bola daná lexéma prevzatá, napr. ako sémantický bohemizmus je uvedené heslo *zástava* vo význame „záloh“.

Štylistické kvalifikátory sú ako v HSSJ, ale pridali sme ďalšie, a to *kuch*, ktorým sú označené jedlá, nápoje, kuchynské náčinie a všetko, čo sa týka kuchárskeho a kulinárskeho umenia. Kvalifikátor *nám* označuje námornícke výrazy a druhy rozličných lodí. Druhy tkanín a textílií, časti odevov (príp. druhy obuvi) sme označili kvalifikátorom *text*.

LATINIZMY

abalienácia ž práv odcudzenie, prisvojenie si niečoho

abatiša, abatiška ž predstavená ženského kláštora, opátka

abba m bibl oŤče (oslovenie Boha, Krista)

ablatívus m gram šiesty pád skloňovania, ablatív

ablegácia ž delegácia vyslaných zástupcov

ablegát m vyslanec, splnomocnenec, posol

ablegovať ndk/dk čo odosielať, odoslať

ablúcia ž cirk omývanie prstov a kalicha po omši

abreviácia ž **1.** gram skracovanie slova **2.** mat krátenie zlomkov

abrogovať ndk/dk čo rušiť, zrušiť; odstraňovať, odstrániť

absentovať dk nedostať sa, byť neprítomný

absolúcia ž cirk rozhršenie, odpustenie hriechov pri spovedi

absolucional m práv oslobodzujúci rozsudok, doklad o ňom

absolútne prisl vôbec, celkom

absolvovať dk/ndk koho **1.** práv oslobodiť, oslobodzovať (od obvinenia, žaloby) **2.** náb dať, udeliť rozhršenie

abstinencia ž odb zdržanlivosť, striedmosť

abstrahovať ndk/dk oddeľovať, oddeliť

absurdum s nezmyselná vec, nezmyselnosť

adamant m min diámanť; **adamantový** príd

adekvácia ž vhodnosť, primeranosť

adekovať ndk adm zodpovedať, byť primeraný, vyhovujúci

adhibovať dk čo odporúčať; naordinovať

adícia ž mat sčítanie, sčítanie

adjektívum s gram prídavné meno

adjudikáta, adjudikácia ž práv doklad o prevode majetku

adjungovať dk adm koho, čo komu pridať, pridať

adjunkt m pomocný úradník

adjustácia ž adm vykonanie

administrácia ž adm **1.** vedenie, riadenie **2.** správny orgán, správa

administrátor m adm **1.** správca úradu al. panstva **2.** cirk dočasný správca farnosti

admitovať ndk/dk adm čo dovoľovať, dovoliť, pripúšťať, pripustiť

admonícia ž práv upomenka, napomenutie, výstraha

adnektovať [a(d)n-] ndk/dk adm čo pripájať, pripojiť

adovať [ad(d)-] ndk/dk čo **1.** pripočítavať, pripočítať **2.** mat spočítavať, spočítať

adskribovať ndk čo pripisovať, pridávať
adumbrovať ndk čo načrtávať, znázorňovať, zobrazovať

advent m cirk obdobie štvortýždňového pôstu pred Vianocami; **adventný** príd

adverbium s gram príslovka

advertovať ndk na koho dávať pozor, pozorovať

advigilovať dk bdieť, dávať pozor

advokát m práv obhajca, právny zástupca

afekcia ž **1.** proti komu priazeň, náklonnosť **2.** ochorenie, choroba

afekt m **1.** silné citové vzrušenie, vzplanutie lásky, hnevu, strachu ap. **2.** cit; priazeň, náklonnosť **3.** ochorenie, choroba

afektácia ž neprirodené, strojené správanie

afirmovať ndk/dk práv čo uznávať, uznať, potvrdzovať, potvrdiť

agarika ž bot trúdnik lekársky *Formes officinalis*

agnúsok [-ek], **agnúštek** [hag-] m náb medailónik so symbolom baránka al. obrázkom svätca

agrovovať ndk práv koho, čo **1.** napádať **2.** odsudzovať

agrest m šťava z nezrelého hrozna

akadémia ž učilište, najmä vysokoškolské; **akademický** príd

akademik, akademikus m študent vyššieho učilišťa

akcedovať ndk prináležať; pripájať sa

akcent m gram **1.** prízvuk, dôraz **2.** označenie slabičnej dĺžky, dĺžeň

akceptácia ž adm potvrdenie o prijatí, o prevzatí

akceptovať dk prijať, prijímať, dostať, dostávať

akces m práv získanie vlastníckeho práva

akcesista m adm nižší kancelársky úradník

akcesoriá s pomn adm potrebné veci, náležitosti

akcia ž **1.** práv súdne konanie, najmä časť súdneho konania, ktorý sa dotýka žalobcu **2.** práv žaloba **3.** činnosť, pohyb; (vojenský) zásah; **akcionálny, akcionálsky** príd k 1, 2

akcidens m/s vedľajší poplatok; vedľajší dôchodok

akolit m cirk klerik s nižším svätením

akomodácia ž adm **1.** usporiadanie, vyrovnanie sa **2.** (úradné) potvrdenie, dokument **3.** prichýlenie, zaopatrenie; miesto (dočasného) prichýlenia

akomodovať dk **1.** čo určovať, určiť, uspošobovať, uspošobiť **2.** čo pripeňovať, pripeňiť; **akomodovať sa** (ku) komu, čomu, s čím (v čom) prišpôšobovať sa, pripodobňovať sa

akord m, **akorda** ž práv dohoda, zmluva, pokonanie

akrescencia ž prírastok, narastanie

akreskovať dk adm narásť, zväčšiť sa

aksamiet [(v)ak-; -m(i)e(n)t, -mi(n)t] m text druh hodvábovej tkaniny, zamat; **aksamietový**, zried **aksamietny** príd; **aksamietik** dem

akt m adm spis

aktíva s pl adm pohľadávky

aktor m **1.** práv žalujúca strana **2.** herec

aktorát m práv predloženie sporu na súd

aktu časť adm naozaj, v skutočnosti

aktus m zried dej, výjav

akurát prísl presne

akuzovať dk práv koho obžalovať

akvavita ž destilovaná liehovina, lieh, okovka

akvirovať dk práv čo komu získať, nadobudnúť

akvizícia ž, **akvizítum** s, obyč. pl **akvizíta** s práv získaný, nadobudnutý majetok; **akvizicionálsky** príd

akvizítor m práv kto nadobúda majetok, nadobúdateľ, vlastník, majiteľ

alabaster [-t(e)r] m min jemnozrnný sadrovec bielej alebo ružovkastej farby; **alabastrový** príd

alar m jazdec

alatória ž veno

alba ž **1.** cirk biele kňazské liturgické rúcho **2.** biely prázdny papier

albibenka ž adm čistý papier, nevyplnený formulár

alegátum, pl **alegáta** s práv dokazovanie, tvrdenie

alegovanie [-i] s, **alegácia** ž práv dôkaz, dokazovanie, potvrdenie

aleviácia ž práv úľava na poddanských povinnostiach

alias časť inak, inakšie

aligácia ž zmiešanie; mat zmiešanie určenie priemernej hodnoty zmiešaním tovarov rozličnej hodnoty

alimentovať ndk adm koho poskytovať prostriedky na výživu, vyživovať

alkan(t) m bot paznehtík mäkký *Acanthus mollis*

alkermeš m farm droga zo sušených samičiek červca kermešového; **alkermešový** príd

almará [al-, ar-], **almaria** [al-, ar-, ol-, or-, -ia, -aj(a)] ž truhlica, neskoršie skriňa; **almarka** dem **1.** skrinka **2.** malá miestnosť, izbica

almázia ž sladké víno, malvázia

aloe, **aloes** s neskl, **alos** m **1.** bot cudzokrajná rastlina z rodu *Aloe*, pestovaná u nás na okrasu,

aloe **2.** farm zahustená al. vysušená šťava z listov niektorých druhov aloy

alterácia ž trápenie; obviňovanie

alumneum s študentský výchovný ústav, domov, internát; **alumneumický** príd

alumnus m chovanec alumnea, alumnista

amalgáma ž chem zliatina ortuťi s kovom, amalgám

amatória ž milkovanie

ambícia ž snaha vyniknúť, uplatniť sa

ambit m archit otvorená stĺpová chodba

ambra ž farm aromatický výlučok vorvaňa, ktorý sa používal pri výrobe voňaviek; **ambrový** príd

ambrózia¹, **ambrožka** [-ož-, -uz-, -óz-] ž bot očianka Rostkovova *Euphrasia Rostkoviana*; **ambróziový** príd

ambrózia² ž v starogréckej mytológii pokrm bohov, ktorý ich vraj robil nesmrteľnými

ambulácia ž mat pravidlo o vypočítavaní pohybu

amfora ž staroveká dvojuchá hlinená nádoba na nápoje

amnesia ž práv odpustenie trestu, omilostenie

amnestovať ndk práv komu odpúšťať, oslobodzovať

amomum s bot pimentovník pravý *Pimenta officinalis*

amoniak m, **amoniakum** s farm živica amoniaková; **amoniacký** príd

amor m rímsky bôžik lásky

amplektovať ndk prijímať, schvaľovať

amplisiovať dk adm čo rozšíriť, zväčšiť

ampula ž chem baňatá nádoba; **ampulka** dem

amulet m predmet, ktorý sa nosí z poverčivosti ako talizman

anabaptista m novokrstenec

analepsia ž med druh padúcnice

anekcia ž adm (násilný) zásah

angária ž adm štvrťrok; **angárialský** príd štvrťročný

angín m text tkanina istého druhu, sýpkovina

angína ž med zápal mandlí

anglia [an-, en-] ž anglické súkno; **angliový** príd

angúria ž bot cudzokrajná rastlina *Cucumis anguria*

anihilovať ndk práv čo rušiť

animadverzia ž **1.** adm pozornosť, starostlivosť **2.** práv potrestanie

animovať ndk koho prehovárať, nahovárať; povzbudzovať

aniverzár m náb zádušná omša slúžená vo výročný deň úmrtia

aníz [-z, -ž] m **1.** bot bedrovník aníz Pimpinea anisum **2.** jeho aromatické plody ako korenie a liečivo; **anízový, anízový** príd

anjel [an-, aň-, -jel, -del, -dzel] m náb nadprirodzená bytosť, posol boží; **anjelko** dem expr v oslovení miláčik; **anjelik** dem; **anjelíček** dem

ankora ž pomoc, záchrana

annuencia ž adm oznam, zvesť

anotovať ndk adm koho zaznamenávať

antarktický [-rt-], **antarktíkus** m geogr južný pól

antecessor m predchodca

anticipovať ndk/dk adm čo skôr vykonávať, vykonať, časove predbiehať, predbehnúť

antidotum s protijed

antifona ž cirk striedavý spev kňaza a zboru al. dvoch zborov pri bohoslužbe, krátka pieseň spievaná pred žalmom

antikomora ž predsieň, predizba

antikrist [anti-, anci-] m náb protivník Kristov, diabol; **antikristov** príd prív

antimón m, **antimónium** s chem biely lesklý kov; **antimoniálny, antimóniový** príd

antipast m predjedlo, predkrm

antipendium s cirk ozdoba pokrývka, záves na oltár al. kazateľnicu

antivikár [ante-] m cirk znevažujúce označenie vyšších cirk. hodnostárov, pseudovikár

aparácia ž umiestnenie, postavenie

aparát m klenot

apatéka [apa-, apo-, -té-, -tie-] ž **1.** lekárň **2.** liek; **apatécky** príd k 1; **apatékový** príd k 2; **apatéčka** dem k 1

apelácia [-ia, -í], **apeláta** ž, **apelovanie** [-í] s práv odvolanie sa na vyššiu inštanciu

apelant m práv účastník konania podávajúci apeláciu

apelovať dk/ndk práv na koho, čo odvolať sa, odvolať sa (na vyššiu inštanciu)

apertinencia, ž obyč. pl **apertinencie** práv príslušnosť, náležitosť

apetít m k čomu chuť na nej. jedlo

apacidovať dk/ndk adm čo komu schváliť, schvaľovať, odobriť, odobrovať

aplikovať dk/ndk **1.** práv čo k čomu pripojiť, pripájať **2.** čo komu, k čomu, na koho/čo pripísať, pripisovať, vzťahovať **3.** med čo komu dať, dávať užiť, užívať (o liekoch)

aponovať dk adm čo pripojiť, priložiť

apostata m cirk odpadlík od viery

apostrof m gram znamienko odsunutia hlásky, odsuvník

apoštol m **1.** bibl jeden z vyvolených dvanás-

tich Kristových učeníkov **2.** hlásateľ kresťanskej viery; duchovný posol; **apoštolov** príd prív; **apoštolský** príd **1.** náb týkajúci sa apoštolov, príznačný pre apoštolov **2.** cirk k pápežský **3.** farm iba v spojení *apoštolská masť* miniová; **apoštolstvo** [-o, -í] s cirk apoštolské poslanie

apreciovať dk adm čo od koho kúpiť

aprehenzia ž **1.** práv privlastnenie si niečoho, prevzatie do vlastníctva **2.** výčitka, zazlievanie

apríl, aprilis m štvrtý mesiac v roku

aprobácia ž adm potvrdenie, schválenie

aprobovať dk/ndk adm čo schvaľovať, schváliť

apromitovať ndk adm s inf dávať prísľub, sľubovať

arbiter, obyč. pl **arbitri** m práv osoby vybraté na rozhodovanie v majetkovom spore al. na urovnávanie sporu medzi stránkami

arbitratíva ž práv rozhodcovský výrok, rozsudok arbitrov

arbitria ž práv rozhodnutie

arcibiskup [arci-, archi-] m cirk najvyšší biskup arcidiecézy; **arcibiskupov** príd prív; **arcibiskupský** príd; **arcibiskupstvo** [-o, -í] s **1.** správne územie arcibiskupa, arcidiecéza; **2.** arcibiskupský úrad, sídlo arcibiskupa

arcijáhen [-ň] m cirk cirkevný hodnostár zastupujúci biskupa, archidiakon

arcikapitula ž cirk poradný zbor cirkevných hodnostárov pri arcibiskupskom úrade

arcikurva ž vulg najväčšia kurva (v nadávke)

arciprovincia ž adm hlavná administratívna jednotka

arcirebelant m expr veľmi nebezpečný rozvratník, rebel

aréna ž med choroba obličiek al. močovodu, spôsobená zrazenými anorganickými látkami

árendácia, árendatúra ž adm prenájmanie, prenájatie

árendátor m adm **1.** kto má niečo prenájaté, nájomník **2.** kto prenájíma niečo, prenájomateľ; **árendátorka** ž k 1; **árendátorský** príd k 1; **árendátorstvo** [-o, -í] s **1.** árendovanie, nájomníctvo **2.** prenájmanie niečoho

árendovať [á-, ha-] dk/ndk adm čo dať, dávať do prenájmu al. mať v prenájme, brať do prenájmu **argument** m, **argumentum** s adm dôkazový prostriedok, dôkaz

argumentácia ž dôvodenie, dokazovanie

argumentovať dk zdôvodniť, dokázať

archanjel [-anjel, -andzel] m náb anjel vyššieho stupňa; **archanjelský** príd

archidiakon, archidiakonus m cirk hodnostár katolíckej cirkvi, predstavený archidiakonátu

arkánium s tajomstvo
arktický [-rt-], **arktikus** m geogr severný pól
armáles, armáliš [-liš, -lis, -riš] m/s práv listina o povýšení do zemianskeho stavu udelením erbu
áron m bot áron škvrnitý *Arum maculatum*;
áronový príd, **Áronov** príd prívl (stotožnením s menom bibl. veľkňaza) **1.** *áronova brada, zelina* bot áron škvrnitý *Arum maculatum* al. jeho koreň **2.** bibl *Áronova húl, húlka, Áronov prút, palica Áronova, Áronov letorost* suchá palica, ktorá podľa legendy rozkvitla

artéria ž med krvná cieva

artifiola ž bot hadí mor španielsky *Scorzonera hispanica*

artikul m **1.** článok, odsek, bod textu al. výpovede **2.** adm pl **artikuly, artikule** stanovy cechov al. iných samosprávnych inštitúcií **3.** gram člen (ukazovacie zám.) ako určenie gramatického rodu; **artikulársky** príd k 2; **artikulárny** príd k 2 určený stanovami

artista m kto vyrába chemické a iné úžitkové zmesi

artišok m bot narcis biely *Narcissus poeticus*

arzenik m chem kyslíčnik arzenitý

asa ž zried bot *smrdutá asa* koreň al. živica cudzokrajnej rastliny ločidla smrdutého *Ferula asa foetida*

asekurácia ž adm práv **1.** uistenie, záruka **2.** písomná záruka

asens m adm súhlas, schválenie

asercia ž adm výpoveď; uistenie

asesor m adm prísediaci

asignácia ž adm písomné povolenie na odber niečoho, poukážka

asistencia ž adm pomocná účasť pri nejakom výkone; (úradná) ochrana, pomoc

aspekt [asp-, ašp-] m **1.** hľadisko; príčina; **2.** astron poloha, zoskupenie, konštelácia (planét)

astrolog m kto veští z postavenia hviezd; **astrologický** príd

astronóm m astron kto sa zaoberá skúmaním nebeských telies

asumovať dk/ndk adm čo **1.** zisťovať, zistiť skutkový stav hospodárenia **2.** na koho, kam preberať, prevziať zodpovednosť za niečo

atentovať ndk adm čo podnikať, pokúšať sa o niečo

atestát m, **atestátum** s, **atestácia** ž práv svedectvo, písomné potvrdenie al. ústna svedecká výpoveď

atestovať dk/ndk práv čo komu (písomne) potvrdiť, potvrdzovať, dosvedčiť, svedčiť

ateus m neverec, ateista

atrahovať ndk koho (na čo) **1.** zaťahovať do niečoho, vabiť **2.** práv podávať žalobu na niekoho

atrament m farebná tekutina na písanie

atribút m podstatný, charakteristický znak, príznak

atricia ž mletie, melivo

audiencia¹ ž prijatie u vysokého hodnostára; **audienciový** príd

audiencia² ž adm v Španielsku a Južnej Amerike správna oblasť, na ktorú sa vzťahuje pôsobnosť súdneho dvora druhej inštalencie

audítor m práv vypočúvajúci, vyšetrojúci (obyč. vojenský) sudca

auditórium s poslucháreň, prednášková miestnosť

augeovať dk adm čo zväčšiť, zvýšiť

augmentovať ndk chem čo zväčšovať, rozmnožovať

augmentum s zväčšenie, rozmnoženie

august, augustus [-uš] m ôsmy mesiac v roku

augustián, augustinián m cirk rehoľník z augustiniánskej rehole, nazvanej podľa sv. Augustína

aukcia ž práv pôžička za zálohovaný majetok;

aukciový príd; **aukcionálsky** príd práv týkajúci sa aukcie

aula ž panovnícky dvor

auripigment m žltá arzenová farba

auskulant m práv sudcovský čakateľ

autentický príd vlastný, pravý, hodnoverný;

autenticky prísl

autentikácia ž práv vyhlásenie za právoplatné, zhodnovenie

autonómia ž samospráva, nezávislosť

autor m **1.** pôvodca niečoho **2.** osnovateľ, zakladateľ **3.** tvorca, spisovateľ

autoritát, autoritáš [au(k)t-] m vážnosť, úcta; moc, autorita, vplyv

autoritátne [aukt-] prísl na základe vlastného rozhodnutia, rázne, autoritatívne

bachant m veľká objemná kniha

bakalár [-ár, -iar] m nositeľ prvého stupňa akademickej hodnosti na stredovekých univerzitách; **bakalárov** príd prívl; **bakalárka** ž; **bakalárkin** [-čín] príd prívl

bakuľka ž dem palička

baldrián m bot valeriána lekárska *Valeriana officinalis*

baléna ž zool druh veľryby

balšám [-šám, -šán, -žán, -zám] m bot **1.** mäta klasnatá *Mentha spicata* **2.** mäta vodná *Mentha aquatica* **3.** dúška tymiánová *Thymus vulgaris*;

balšámový príd k 1, 3

balšánek m bot bazalka pravá *Ocimum basilicum*

balzam [-z-, -ž-, -š-] m **1.** voňavá živica cudzokrajných stromov **2.** farm živicový hojivý prípravok; **balzamový** príd 1, 2; **balzamný, balzamický** príd k 2

barbar m necivilizovaný, nekultúrny, surový človek; **barbarský** príd; **barbarsky** prísł; **barbarsko** s barbarstvo

barla [bar-, br-] ž obyč. pl podporná palica pre chorých

barometer m, **barometrum** s tlakomer

bašta ž **1.** obranná veža v sústave hradieb mestského al. hradného opevnenia **2.** obranný múr, násyp, ohrada, val **3.** dobývací stroj v podobe pohyblivej drevenej veže **4.** vysoká drevená konštrukcia; **baštička** ž dem k 1

bazilišek [-(e)k], **baziliškus** m **1.** podľa dobových predstáv lietajúci jašter, ktorého pohľad usmrčuje **2.** zool jašterica z rodu bazilisk *Basiliscus*

beladona ž bot ľuľkovec zlomocný *Atropa belladonna*

belária s pomn dezert (zákusky, kompót, ovocie)

benedikt [-kt, -k], **benedisk** m, **benedička** ž bot rastlina z rodu kuklík *Geum*; **benediktový** príd

benefícium s adm **1.** (vrchnostenský) príjem, dôchodok **2.** úžitok z majetku spojený s úradom

beryl m min drahokam vyskytujúci sa vo viacerých farebných odtienkoch

bestia ž **1.** dravé zviera **2.** vulg hrubá nadávka

betonika ž bot betonika lekárska *Betonica officinalis*

bezoár m usadenina, kameň zo žalúdka kôz pokladaný za liek proti jedom; **bezoárový** [-(d)ový], **bezoárdický, bezoársky** príd

bibliotéka ž knižnica

bibula ž druh hrubého papiera; pijavý papier;

bibulový príd

biga ž lešenie

biret [-et, -yt] m druh čiapky, označujúcej obyčajne hodnosť

bizmut m chem ťažký kovový prvok bielej farby

bizón m zool zubor americký bizón *Bos bison*

blankyt m text súkno belasej farby

blít m bot rastlina z rodu mrlík *Chenopodium*;

blítový príd

bolus m farm hlinka

bomba ž voj druh strely, kovové teleso naplnené výbušninou, granát

bonifikácia ž adm **1.** finančné al. materiálne

zvýhodnenie niekoho, náhrada; **2.** zlepšenie kvality niečoho

bonzius m budhistický kňaz v Japonsku a v Číne

borák [-ák, -ág] m bot borák lekársky *Borago officinalis*; **borákový** príd

bórax m farm látka podobná liadku, používaná aj ako prísada do liekov, tetraboritan sodný

breviár m modlitebná kniha katolíckych kňazov

brotan m bot palina abrotská *Artemisia abrotanum*; **brotanový** príd

bula ž panovnícka al. pápežská listina s pečatou

bursa ž zábava, tanec

bursovať ndk zabávať sa, tancovať

cedária ž farm koreň rastliny kurkuma zedárová *Curcuma zedoaria*

céder [-d(e)r], **cedrus** m bot céder libanonský *Cedrus libani*; **cédrový, cédrusový** príd

ceduľa ž **1.** kus papiera na písanie; lístok s nejakým textom **2.** adm úradný al. polouradný písomný doklad, listina, list (potvrdenka, dlhopis, povolenie, príkaz) **3.** verejné oznámenie, vyhláška; **ceduľka** dem k 1

cela ž **1.** malá miestnosť s najpotrebnejším zariadením, komôrka **2.** šesťhranná komôrka vo včelom pláste

celebrácia ž valné zhromaždenie spojené s voľbou predstavenstva

celebrovať ndk **1.** cirk slúžiť slávnostnú omšu **2.** adm konať nej. úradný al. právny úkon; akt **3.** odbavovať pravidelné zhromaždenie

celibát m cirk záväzná bezženstvo katolíckych kňazov

celidonia ž, **celidoň** m bot lastovičník väčší *Chelidonium majus*; **celidoniový, celidoňový** [celi-, cele-] príd

cement [ce-, ci-] m, **cementum** s **1.** prostriedok na zvyšovanie rýdzosti zlata; **2.** ban zvyšovanie rýdzosti zlata

cemeterium s cintorín

cent m metr **1.** jednotka hmotnosti, asi 56 – 60 kg **2.** závažie s touto hmotnosťou; **centový** príd k 1

centária [cent(n)ária, cent(a)uria, cintária, -éria] ž bot zemežľč menšia *Centaurium minus*; **centáriový** príd

centrum s **1.** stredná časť, stred niečoho **2.** podstata, najdôležitejšia časť, jadro veci

centúria ž **1.** voj stotina **2.** adm menšia hospodárska jednotka, dištrikt feudálneho panstva, do ktorého patrilo niekoľko mestečiek a dedín

centúrio m voj stotník starorímskeho vojska, veliteľ stotiny

cen [ce-, ci-] m adm **1.** naturálna al. peňažná daň z majetku odvádzaná zemepánovi al. inej vrchnosti **2.** poplatok za požičanie peňazí, úroky; árenda **3.** súpis majetku **4.** prirážka k cene;
cenзовý príd k 1

cenzor m adm **1.** starorímsky úradník, ktorý sa staral o štátne dôchodky a dozeral na správanie rímskych občanov **2.** člen súdnej kontrolnej inštitúcie, tzv. cenzúrnej stolice **3.** osoba vykonávajúca tlačovú cenzúru; **cenзорскý** príd k 1

cenзúra ž **1.** kontrola správnosti účtovných zápisov vykonávaná tzv. cenzúrnou stolicou; kontrola vôbec **2.** cenzúrny súd, cenzúrna stolica **3.** písomný záznam o kontrole účtov cenzúrnou stolicou; **cenзурálsky, cenзурскý** príd k 1

cer m bot dub cerový *Quercus cerris*; **cerový** príd; **cerík** dem

ceremónia [-re-, -ri-] ž **1.** náb obrad predpísaný rituálom **2.** spoločenské zvyky, obyčaje konané pri rozličných príležitostiach **3.** pl expr zdĺhavé úkony, ťahačky; **ceremoniálny, ceremoniálsky** príd k 1; subst **ceremoniálny** m ceremoniár; **ceremóniový** príd k 1

cernovať ndk práv prislúchať podľa práva
certifikácia, certifikatória ž adm úradné predvolanie, pozvánka na rokovanie

certifikátor m adm písomný oznam úradného predvolania, pozvánky na rokovanie

certifikovanie s adm potvrdzovanie, schvaľovanie

ceruza ž **1.** nástroj na písanie v podobe drevenej tyčky s grafitovou vložkou **2.** bieloba, ktorú používali maliari a ženy na farbenie líc

cesia ž práv **1.** postúpenie práva na užívanie majetku, veci **2.** zmluva, ktorou sa postupuje právo užívania majetku, veci

cesionál m práv zmluva, ktorou sa postupuje právo užívania majetku; **cesionálsky** príd

cesionalista m práv osoba, ktorej sa postupuje právo užívania majetku, veci, nadobúdateľ

cesionárius [-s, -š] m práv osoba, ktorej sa postupuje právo užívania majetku, veci, nadobúdateľ

cet m zool cicavec z čeľade veľrýb *Cetaceae*

ceterák m bot **1.** druh suchomilnej paprade, ceterák lekársky *Ceterach officinarum* **2.** jelení jazyk *Phyllitis scolopendrium*

cibet m zool cibeta ázijská *Viverra zibetta*

cibórium s cirk liturgická nádobka s vekom na obľátky

cigória [-ko-, -cho-] ž bot čakanka obyčajná *Cichorium intybus*; **cigóriový** príd

cilícium s kovový opasok

cimazín [-oson] m **1.** farm textilné červené farbivo, ktoré sa vyrába so zoschnutých samičiek červca dubového, karmazín; **2.** text druh jemného cudzozemského súkna; **cimazínový** príd

cimba [cim-, cin-] ž hud druh strunového hudobného nástroja

cimbal m hud **1.** strunový bicí nástroj **2.** medený zvonček (na uctievanie bohyně Izis) **3.** rapkáč; hrkálka; **cimbalový** príd k 3; **cimbalíček** dem expr k 1

cinamon¹ [-on, -om] m farm sušená kôra škoricovníka cejlónskeho *Cinnamomum zeylanicum*, škoricica

cinamon² m druh cudzokrajného vtáka

cinóber [-b(e)r], **cinabar** m, **cinobrium** s **1.** sírnik ortuťnatý, cinabarit **2.** jasnočervená farba, mínium; **cinóbrový** príd k 1

cintor [-er, -ir, -ur], **cmíter** [c(i)mi-, cim(e)-] m cintorín; **cintorný, cintorovský** príd majúci vzťah k cintorínu; **cintorík** dem

cintorín [cin-, cen-, cim(i)-; -or-, -er-] m vyhradené miesto na pochovávanie mŕtvych

circín m kružidlo

circiter časť kniž asi, okolo, približne

circel m **1.** kruh; koleso **2.** kružidlo

circul [-(u)l], **circulus** m geogr **1.** kruh; guľa **2.** kolobeh, obeh **3.** administratívna jednotka, kraj, oblasť, okruh, distrikt

circulácia ž prúdenie, obeh, obiehajúce

circumskribovaný príd opísaný

circumstancia [-st-, -st-] ž okolnosť, situácia

circumstanciálny príd týkajúci sa okolnosti, situácie

cisár [ci(e)-, či-, císar] m najvyšší titul monarchického panovníka; **cisárov** príd privl; **cisárny** príd cisársky; **cisárka** ž cisárovná

cisterát m cirk príslušník katolíckej mníšskej rehole

cistercita m, **cistercitka** ž cirk príslušník, príslušníčka katolíckej mníšskej rehole; **cisterciánsky** [-cien-,] **cisterciánsky** príd

cisterna [c-, č-] ž **1.** vykopaná jama v zemi; nádrž; studňa **2.** vodovodná nádrž, vodojem; **cisternový** príd k 1; **cisternička** dem k 2

citácia¹ ž práv **1.** písomné predvolanie na úrad **2.** sťažnosť, žaloba

citácia² ž doslovné uvádzanie cudzieho výroku, citovanie

citara ž hud brnkací strunový hudobný nástroj

citarista m hud kto hrá na citare
citát m doslovné uvedení, citovaný cudzí výrok

citrín m bot plod citrónovníka, citrón; **citrínový** príd

citrón m bot **1.** citrónovník pravý Citrus limon
2. plod citrónovníka; **citronový** príd

cyklus, cykel m súbor diel, prednášok, spojených rovnakou myšlienkou, tematikou

cyliner m valcovitá súčiastka vodných hodín
cylnik m stúpenec cynizmu (antického filozofického smeru)

cyprus [-us, -uš], **cypriš** [-iš, -is], **cyprus** [-es, -eš] m bot **1.** cyprus vřdzyelený Cupressus sempervirens **2.** palina abrotská Artemisia abrotanum; **cyprusový** príd k 1

dácia ž zried adm daň, poplatok

daktyl m bot plod viacerých cudzokrajných stromov najmä palmy datľovej, tamarindu východného, santalu bieleho a i.; **daktylový** príd

dalmatika ž liturgické rúcho, ornát

darda ž voj kopija, oštep

datovať ndk **1.** čo uvádzať údaj času a miesta (v písomnosti) **2.** časovo zaraďovať, určovať termín

dátum s neskl časový údaj, termín

decedovať dk adm zomrieť

december m dvanásty mesiac roka

decernovať ndk adm ustanovovať, nariaďovať

decízia ž práv rozhodnutie

dedikovať dk komu čo pripísať, venovať (ako prejav úcty)

dedukcia ž adm odrátanie

dedulkorovať ndk vyplavovať

defalkácia, zried defalka ž adm zníženie, odpočítanie, odrátanie

defekt, defektus m adm nedostatok, chyba, škoda

defenzia ž adm obrana

deferovať dk adm preniesť, preložiť, odložiť

deficiovať ndk ustupovať, vzdávať sa

definícia ž vymedzenie obsahu pojmu

deflegmovať ndk chem odstraňovať kondenzát, ktorý vzniká pri destilácii viazložkovej zmesi
defraudovať dk adm zatajiť, spreneveriť (peniaze)

degradácia ž adm zníženie al. zbavenie hodnosti

dehonestácia ž hanobenie, zneuctenie, urážka

dekan m **1.** cirk kňaz dozerajúci na niekoľko farností **2.** adm nižší funkcionár cechu, desiatnik; **dekanov** príd k 1; **dekanstvo** s funkcia dekana

deklamácia ž divadelné vystúpenie, predstavenie

deklarácia ž adm vyhlásenie; príkaz

deklinácia ž gram skloňovanie

dekokt m, **dekoktum** s farm odvar

dekrét m, **dekrétum** s, **dekretácia** ž adm ustanovenie, nariadenie; rozhodnutie; **dekretálsky** príd vymedzený dekrétom; subst **dekretínský** m zried ten, o ktorom bol vyneseny rozsudok, odsúdenec

dekretaliter m cirk pápežské nariadenie

dekrétovať ndk nariaďiť, ustanoviť

dekurz m (o vode) smer, tok

delegácia ž adm poverenie, príkaz

deliberácia ž, **deliberát** m, **deliberátum** s práv rozhodnutie, rozsudok

delikvent m práv vinník

delineácia ž adm nárys, náčrt, plán

delírium s med chorobné blúznenie

demensum s hmotná výhoda, dôchodok, prídel

demonštrácia ž práv ukázanie, ukazovanie (pri obhliadke miesta)

demonštrátor m kto niečo názorne predvádza, ukazuje

denár m drobná strieborná, neskôr medená minca (1/100 uhorského zlatého)

denegovať ndk práv (dôrazne, rozhodne) odmietiť, odopierať

denominácia ž adm vyhlásenie, vyznanie, priznanie

denominátor m mat menovateľ

denotum s adm písomný záznam

denunciácia ž adm vyhlásenie, oznámenie

dependencia ž adm závislosť od niekoho, podliehanie niekomu

deperdita ž úbytok, strata

depozícia ž adm úschova, uloženie

depozitórium s adm sklad, úschovňa

deprekovať dk odprosiť

depurovať dk adm (o peniazoch) vyrovať pohľadávku

deput m poplatok, daň cirkvi

deputácia ž práv **1.** vyslaní splnomocnení zástupcovia **2.** určenie, poverenie, rozhodnutie **3.** akt, priebeh rokovania deputátov

deputát m **1.** práv vyslaný splnomocnený zástupca **2.** adm plat v naturáliách

deputátista m adm kto dostáva deputát (mzdu v naturálnej forme), deputátnik

derivácia ž gram tvorenie slov odvodzovaním, odvodzovanie

deskripcia ž adm opis, popis

destilácia ž chem oddeľovanie zložiek kvapalných zmesí (zohrievaním, vyparovaním a kondenzovaním)

destilovať [de-, di-] ndk chem čo uskutočňovať destiláciu niečoho

desumovať dk adm inkasovať

dešpekt [-sp-] m neucta, zneuctenie; pohŕdanie, opovrhovanie

detegovať ndk/dk odkrývať, odkryť, objasňovať, objasniť, vysvetľovať, vysvetliť

deteriorácia ž adm (o majetku) horšia kvalita, poškodenie, znehodnotenie

determinácia ž práv rozhodnutie, nariadenie

detinovať ndk zadržiavať

detonovať ndk chem spracúvať zahrievaním na vysokú teplotu, žíhať

detrahovať ndk adm (o peniazoch) zrážať, odpočítavať

deutum s práv písomný súbor otázok, ktoré sa kladú vypočúvanému s cieľom zistiť skutkovú podstatu; **deutrálny, deutrálny** príd súvisiaci s deutom

devócia ž **1.** zbožnosť, pobožnosť **2.** ochrana, priazeň

devolúcia ž práv dedičský podiel

dezertovať [-zer-, -zen-] dk/ndk utiecť, utekať, zbehnúť, zbíchať (najmä od vojska)

dezolácia ž stav spustnutia, rozpadu

diaforetikum s chem prostriedok na prečistenie, čistidlo

diachýlonový príd masný

diakon m cirk duchovná osoba s najnižším svätením

diakonát m, **diakonstvo** s cirk nižší stupeň kňazstva

dialektikus m prívrženec dialektickej filozofie

diapalmový príd palmový

diár m adm hospodársky denník

diéta¹ ž adm zasadnutie snemu, snem (v Uhorsku do r. 1848); **dietálny** príd

diéta² ž med predpísaný spôsob stravovania pri chorobách

dietálny príd adm týkajúci sa zasadnutia snemu

dietetický príd med stravovací

difámovat' ndk koho rozchyrovať, roznášať zlé povesti o niekom; ohovárať; klebetiť

diferencia ž adm rozdiel (v platení poplatkov)

difikultáš, difikultát m **1.** ťažkosť **2.** adm chyba v účtoch

difikultovať ndk sťažovať sa, ťažkať si; namietat'

dirigovať ndk chem rozpúšťať vo vode

digresia ž odbočenie, odklon, odchýlenie sa od hlavnej veci

dika ž adm daň odvádzaná kráľovstvu, štátu;

dikový, dikálsky príd

dikácia ž adm zdanenie

dikastéria ž úrad správnej a právnej moci

dikastérium s sídlo správnej a právnej moci (krajiny, stolice), úrad; **dikasteriálny** príd

dikátor m adm vyberač kráľovskej, štátnej dane

dikcionár, dikcionál m slovník

diktátor m neobmedzený vládca

diktor m adm rečník

diktovať ndk **1.** predčítavať čo má niekto písať **2.** prikazovať, nariaďovať

dilácia ž adm priet'ahy, odkladanie

dilema s neskl nevyhnutnosť voliť medzi dvoma možnosťami

dimenzia ž rozmer, miera, obsah

dimidiácia ž mat delenie (na polovicu)

dimisia ž práv rozdelenie

dimuta ž bot saturejka záhradná Satureja hortensis

diploma s adm listina vydaná panovníkom al. vysokým štátnym úradom o udelení výsady al. práva; **diplomatický** príd

diptam [-m, -n] m bot jaseneč biely Dictamnus albus

direkcia ž **1.** poučenie, informácia, usmerenie **2.** správa, vedenie, ochrana

direkte prisl **1.** priamo, bez okolkov **2.** priam tak, takisto, rovnako

direktor m kto spravuje niečo al. zodpovedá za chod niečoho, správca, vedúci; **direktorka** ž žena direktora; **direktorstvo** [-o, -i] s úrad direktora

dirigovať ndk **1.** starať sa o niečo; usmerňovať, riadiť, spravovať **2.** s čím voľne nakladať, narábať **3.** posielat'; adresovať; **dirigovať sa** riadiť sa, spravovať sa

dirimovať ndk adm riešiť, rozhodovať

disceptovať sa ndk rozchádzať sa v názore na niečo; hádať sa

disciplína ž **1.** dodržiavanie príkazov a nariadení, poriadok **2.** školská palica **3.** náuka, veda

discipulus m žiak

disharmónia ž hud nemelodickosť, nesúzvuk

disimulovať ndk prekrúcať, meniť

disinteresátny príd práv neoprávnený; nezainteresovaný; **disinteresátne** prisl nezaujato

disinteresencia ž práv neoprávnený záujem o niečo, neoprávnenosť

diskomendácia ž nepriazeň, nemilosť

diskordia ž protirečenie
diskusia ž rozhovor, debata
dislokácia ž rozdelenie, rozmiestnenie ubytovania
dispozícia ž **1.** rozhodnutie; uváženie **2.** smernica, pokyn **3.** práv závet, testament **4.** usposobenosť, spôsobilosť
distingvovať ndk rozlišovať, rozoznávať;
distingvovať sa dk/ndk odlišiť sa, odlišovať sa
distrakcia ž adm **1.** rozpojenie, rozdvojenie **2.** rozdeľovanie, predaj, šenkovanie (liehovín) **3.** rozptýlenie
distribútor m adm kto rozdeľuje niečo
disvadovať ndk odhovárať
diškant m hud najvyšší ženský al. detský hlas pri speve, soprán
diškantista [-šk-, -sk-] m hud sopranista; spevák; **diškantistov** prid privl
diškrécia [-šk-, -sk-] ž, **diškrét** [-šk-, -sk-] m **1.** odmena **2.** bystrosť, dôvtipnosť **3.** uváženie, rozhodnutie; **diškréciový** prid k 1
diškurovať [-sk-] ndk **1.** zhovárať sa, rozprávať sa, besedovať o niečom **2.** podávať výklad (v knihe)
diškurz [-šk-, -sk-], **diškurzus** [-sk-] m **1.** rozhovor, beseda **2.** výklad, rozprava
dišpenzácia [-šp-, -sp-] ž **1.** slobodné rozhodovanie **2.** práv oslobodenie od záväzkov
dišpenzátor [-sp-] m kto je poverený o niečo sa starať, správca
dišpenzia ž miestnosť na zásoby, zásobáreň
dišpenzovať [-šp-, -sp-] ndk **1.** priznávať výnimku, oslobodzovať od nejakej povinnosti, povoľovať výnimku **2.** disponovať niečim
dišputácia [-šp-, -sp-] ž verejný učený spor
dišputátor m kto sa zúčastňuje na dišpute
dišputovanie [-í] s dišputa, diskusia
dištrikt [-št-, -st-] m adm správny (územný) obvod; **dištriktuálny**, **dištriktuálny** prid
diurnista m adm zamestnanec za denný plat
diurnum s adm **1.** denný plat; cestovné trovy
2. nájomné
divertovať sa dk ubytovať sa
dividendus m mat podiel
dividovať dk/ndk **1.** (roz)deliť **2.** mat deliť
divízia¹ ž **1.** práv (roz)delenie **2.** mat jeden zo základných početových úkonov, delenie
divízia² ž voj väčšia samostatne operujúca jednotka vojska, oddiel
divizionál m práv listina o rozdelení majetku
divízor m mat číslo, ktorým sa delí, deliteľ
divizórium s časť nejakého celku
doceovať ndk adm vysvetľovať, ukazovať

doktor m **1.** učenec, učiteľ, znalec **2.** diplomovaný absolvent lekárskej fakulty, lekár; **doktorov** prid privl k 2; **doktorovský**, **doktorský** prid k 2; **doktorstvo** [-í] s lekárstvo
dokument m, **dokumentum** s adm listina al. iný písomný doklad, ktorým možno niečo dokázať, doložiť
doménovať ndk spravovať, riadiť, viesť
domestika ž adm poplatok za pozemok a dom, domová daň
dominacion m vládca
dominikán m cirk člen dominikánskej rehole;
dominikánsky prid
domínium s majetok
donácia ž práv **1.** darovacia listina, ktorou kráľ obdarúval niekoho za vojenské, politické al. iné zásluhy **2.** darovaný majetok
donárium s dar
donatárium m adm darca
dozis ž odmerané množstvo, dávka (napríklad lieku)
dragagantum s farm stuhnutá šťava z cudzokrajnej rastliny kozinec krétsky *Astragalus creticus*
driák m farm liečivo z rozličných prípravkov používané ako protijed; **driákový** prid
dromedár, **dromedáriuš** m zool ťava
dubitovať ndk pochybovať
duel m súboj
duelmandant m úradný zákaz súbojov
dupľa ž druhá al. dvojité dávka dane
dupľataft [-pl(a)ta-; -fät, -fot] m, **dupľafata** ž text zosilnená taftová tkanina; **dupľataftový** [-fa-, -fo-] prid
dupľovaný prid dvojnásobný, dvojité; **dupľovane**, **dupľovano** prisl
durandzia [-dzia, -cia] ž bot plod slivky guľatoplodej *Prunus insititia*
edícia ž vydanie (knihy)
edikcia ž adm verejná vyhláška, výnos, edikt
ediktum s adm verejná vyhláška, výnos
edocenovať dk práv dosvedčiť, dokázať
edukácia ž výchova, vzdelávanie
efekt m **1.** účinok **2.** adm rozhodnutie, výnos
efektovať ndk konať, vykonať, uskutočňovať, uskutočniť
efektuácia ž adm vykonanie, splnenie
efikácia ž adm účinnosť, pôsobivosť
egreš m **1.** bot egreš obyčajný *Grossularia uva-crispa* **2.** kyslá šťava z plodov egreša al. z hrozna; ocot; **egrešový** prid k 2
echo s ozvena, ohlas
eklézia ž zried cirk cirkev

ekliptika ž geogr zdanlivá dráha nebeského telesa po oblohe

ekonómia ž adm hospodárstvo, gazdovstvo

ekonón, ekonomus m adm úradník na panstve; mestský úradník

ekumenický, ekumenský prid cirk týkajúci sa celej cirkvi, celocirkevný

ekvátor m geogr rovník

elargírovať dk práv (o privilégiách, artikuloch ap.) darovať, udeliť; potvrdiť

elebor [(h)el-] m bot **a**) čemerica čierna Helleborus niger **b**) kýchavica biela Veratrum album

elegácia ž adm protiprávne konanie, neprávosť

elektor m kurfirst

element m, **elementum** s **1.** základná látka, prvok **2.** živel; **elementárny, elementársky** prid k 1, 2

elevovať ndk dvíhať, vyzdvihovať

elixír m farm liečivý nápoj, liek

elokácia ž práv odchod (z rodičovského domu), vydaj (ženy)

elokovať dk adm **1.** prenajať **2.** požičať

elucidovať dk adm objasniť, vysvitnúť

emanovať dk adm (o liste, dokumente) vydať, vystaviť, vyhotoviť

emarácia ž práv vystrojenie svadby

emendovať dk adm opraviť, zlepšiť

empcia ž práv kúpa

emptor m práv kupujúci, kupec; **emptorov** prid privl

endívia [e-, a-] ž bot čakanka štrbáková Cichorium endivia; **endíviový** prid

epidemický prid med nákazlivý

epigram m, **epigramma** s krátky vtipný, často satirický verš (báseň)

epikurej m pôžitkář; **epikurejský** prid; **epikurejstvo** [-o, -i] s

epilepsia ž med padúcnica

epištoľa ž **1.** náb pobádajúci list apoštola k veriacim **2.** náb výňatok z listu apoštola čítaný pri bohoslužbách; časť bohoslužieb **3.** obšírnejší poučujúci list

epitaŕium s náhrobný kameň s nápisom

erechstvo [-i] s cirk arcibiskupstvo

eremita m pustovník

ergo časť vyjadruje súhlasné stanovisko, hodnotenie, teda

erigovať ndk/dk práv čo, proti komu vznášať, vzniesť, podávať, podať žalobu

erogácia ž adm výdavok

error m omyl, chyba

eruovať dk adm vyhľadať, zistiť (zo spisov)

esencia ž farm koncentrovaný výťažok, destilát

estímácia ž práv ohodnotenie, ocenenie, odhad

eufonický prid gram ľubozvučný

euforbia ž, **euforbium** s farm živica z tropickej rastliny mliečnik živicový Euphorbium resinifera

eufrázia ž bot rastlina z rodu očianka Euphrasia; **eufráziový** prid

eukrova ž chem zried sklená nádoba používaná v alchýmii

eutichían m cirk príslušník istej náboženskej sekty

evanjelitický prid cirk zried **evanjeliový** podľa evanjelia utvorený

evaporovať dk chem odpariť sa, vypariť sa

event m pozitívny výsledok, úspech

evikcia ž práv záväzok, záruka

eviktor m práv ručiteľ

evinkovať ndk práv ručiť, zaručovať sa za niekoho

evodovať ndk zried odplácať, splácať

evokátor m práv úradná výzva, predvolanie

exagerovať ndk adm vyzdvihovať

exakcia ž adm vyberanie daní

exaktor m adm vyberač daní; **exaktor(ov)ský** prid; **exaktorstvo** [-o, -i] s funkcia, úrad exaktora

exaltovať ndk chem zvyšovať rýdzosť drahého kovu, čistiť

exámen m **1.** práv vypočúvanie, vyšetrovanie, výsluch **2.** skúška, skúšanie v škole **3.** slávnostná záverečná skúška na konci školského roka

examinátor m kto (al. čo) niekoho, niečo skúša

exárendovať dk adm dať do prenájmu, vyárendovať

exasignovať dk adm potvrdiť, priznať

excedovať ndk **1.** vyvádzať, vyčíňať; **2.** vystupovať, mať výhrady (proti niečomu)

excelencia ž titul vysokého svetského al. cirkevného hodnostára

excencia ž práv zadosťučinenie

except, exceptor m, **excepcia** ž práv námietka, protest

exces, excesus m adm **1.** vybočenie, odchýlka **2.** priestupok, výtržnosť **3.** previnenie, hriech

excindovať dk vydeliť, vyčleniť

excipovať [-p(i)ov-] ndk **1.** práv vznášať, vzniesť námietku, protest **2.** pohostinne prijať, pohostiť

excizia ž práv rozhodnutie; výmer

exekúcia ž práv **1.** (vnútené) uskutočnenie súdneho rozhodnutia **2.** násilné vyberanie daní **3.** poprava

ekekucionál m práv písomné rozhodnutie o ekekúcii; **ekekucionálny, ekekucionálsky** príd ekekučný

ekekútor m práv vykonávateľ ekekúcie al. iného úradného rozhodnutia; **ekekútorský** príd

ekekvent m práv stránka, v prospech ktorej sa koná súdne vymáhanie, ekekúcia

ekekvie ž pomn pohreb

ekekvovať ndk **1.** vykonávať právny úkon **2.** vymáhať ekekúciou **3.** trestať **4.** popravovať
ekempcia ž práv vyňatie spod súdnej právomoci

ekemplár m, **ekemplárium** s jednotlivý kus písomnosti (odpisu), výtlačok knihy

ekercícia ž **1.** voj cvičenie **2.** cirk (duchovné) cvičenie

ekercícium s cirk konanie, vykonávanie (bohoslužieb)

ekercitant m cirk kto sa zúčastňuje na ekerciciách

ekhereditovať dk práv vydediť

ekhibícia ž adm vyhotovenie (úradného dokumentu)

ekígovať ndk/dk adm vyberať, vymáhať (dane, dlžoby ap)

ekílium s vyhnanstvo, exil

ekimovať ndk práv koho oslobodzovať (z niečoho); vynímať spod žaloby

ekit, ekitus m **1.** adm výdavok; rubrika výdavkov v účtovnej knihe **2.** chem výsledok

ekkludovať ndk/dk práv koho (od/z čoho) vylučovať, vylúčiť, vyčleňovať, vyčleniť

ekkolovať ndk spravovať, budovať

ekkomunikácia ž vylúčenie, vyobcovanie z cirkvi al. z iného spoločenstva

ekkomunikatória ž komisia, ktorá vykonáva ekekúciu

ekkontentovať dk práv koho uspokojiť právny nárok niekoho; vyplatiť niekoho z majetku

ekkreditovať dk adm vylúčiť (z majetku)

ekkuzácia ž ospravedlnenie

ekmisia ž práv rozhodnutie, výnos

ekmisionál m práv listina o právnom rozhodnutí; **ekmisionálny** príd

ekmisionárny príd vyslaný, vydaný

ekmitovať dk adm koho vyslať, poveriť

ekolvovať ndk/dk adm vyplácať, vyplatiť

ekonerácia ž adm oslobodenie od feudálnych povinností

ekoperovať dk adm vykonať, zasiahnuť

ekorbitovať sa ndk práv proti čomu vzpierat' sa, protivit' sa proti niečomu

ekorcista m náb vyhánáč diablov

ekorcizmus m náb vyhánanie diablov

ekpedícia ž výprava

ekpedítor m adm kto sa zaoberá odosielaním tovaru; **ekpedítorka** ž

ekpedovať [-i]ova-] ndk adm koho, čo poslať, posielat'

ekpektorovať dk adm otvorene povedať, vyjasniť

ekpendovať ndk adm vynakladať, (o peniazoch) vyplácať

ekpenzy m pl, **ekpenza** s pl, **ekpenzie** ž pl adm náklady, výdavky

ekperiencia ž skúsenosť, vedomosť

ekperiment m pokus, skúška

ekpiovať dk náb odčiniť

ekplanácia ž vysvetlenie, objasnenie

ekplikovať ndk vysvetľovať

ekponent, ekponens m práv (o šľachticoch) kto sa exponuje v nej. spore, žalobca

ekpozícia ž adm výklad; tvrdenie

ekpurgovať dk očistiť

ekxtendovať sa ndk adm **1.** rozprestierať sa, rozkladať sa **2.** rozširovať sa, zväčšovať sa

ekxtentovať dk práv vyplatiť (dlžobu)

ekxtolovať dk adm (o peniazoch) zvýšiť hodnotu, revalvovať

ekxtorkvovať ndk násilne si vynucovať, vymáhať

ekstra príd neskl zvláštny, osobitný

ektrakcia ž **1.** adm výt'ah, výpis **2.** chem výt'azok, extrakt

ektrakt, ektraktus m **1.** adm výt'ah, výpis z písomnosti **2.** chem výt'azok

ektraordinálsky, ektraordinárny príd mimoriadny, osobitný

ektraordinária ž práv mimoriadny súd

ektraordinarium s práv mimoriadny súdny poplatok

ektraseriálsny príd adm mimoriadny

ekxulant m kto bol vypovedaný z vlasti, vyhnanec

ekxurgovať dk adm vyžiadať, získať urgenciou

ekzula [ez-, es-] ž bot mliečnik obyčajný Euphorbia esula

ekfabula ž **1.** vymyslený príbeh, rozprávka, bájka **2.** divadelná hra; **ekfabulový** príd; **ekfabulka** dem k 1

ekfacia ž adm skutok, čin

ekfacián m zool bažant

ekfakľa [-k(u)fa] ž **1.** drevený smolou napustený predmet na svietenie, tyč s horľavou látkou **2.** podnet, pôvod; **ekfaklička** ž dem trieska, lúč na svietenie

faktor m **1.** vedúci pracovnej skupiny, majster **2.** ban vedúci cisársky úradník pri dolovaní **3.** práv prokurátor, žalobca; **faktorstvo** [-i] s funkcia faktora

fakulta ž, **fakultát** m práv oprávnenie

falkovať ndk adm zrážať; odratúvať (peniaze)

fáma ž **1.** povest', chýr **2.** mat nula

família ž **1.** rodina **2.** zool zoologická čeľaď; **familinský** príd rodinný

fantasta m blúznivec, rojko

fantázia ž **1.** predstavivosť, obrazotvornosť **2.** vymyslený výtvor, predstava **3.** med blúznenie ***fantazovať** ndk blúzniť

faraón, faraó m staroegyptský panovník; **faraónov** príd privil; **faraónsky** príd

farizej, farizeus m **1.** príslušník ortodoxnej starožidovskej náb. sekty **2.** pokrytec; svätuš-kár; **farizejský** príd k 1; **farizejstvo** [-i] s farizejské sektárstvo

faros m maják

fasia ž práv dobrovoľné vyznanie, priznanie; výpoveď

fasionál m práv listina obsahujúca majetkové al. konfesionálne rozhodnutie; **fasionálny, fasionalský** príd

fatens m/ž práv svedok, svedkyňa

fateovať ndk práv vypovedať, svedčiť

fatinka ž lichôtko, lest'

fatkár m zried lichotník

fatum s životný údel, osud

faun, faunus m mytol starorímsky mytologický bôžik, satyr

fautor m priaznivec, podporovateľ, ochranár

fautorkyňa ž podporovateľka, ochrankyňa

favor m/ž priazeň, náklonnosť

favorit m obľúbenec

február, februárium m druhý mesiac v roku

federátsky príd spojený zmluvou, spojenecký

femorál m súčasť spodného odevu mníchov, bedrový pás

fena ž psia samica, suka

fenikel [-kel, -kl, -g(e)], **fenikulus** m bot fe-nikel obyčajný *Foeniculum vulgare*; **fenik(u)**

lový príd

fenoménum s jav, úkaz

ferment m chem kvasiaca látka, kvas

feruľa ž palica; **feruľový** príd

feudum s práv feudálny majetok, léno

fidejusia ž práv záruka; rukojemstvo

fidejusor m práv ručiteľ

fidérovať dk zveriť

figovať dk stanoviť, určiť

figúra ž **1.** zobrazená podoba niečoho **2.**

plastické vyobrazenie; obraz **3.** predobraz, podobnosť **4.** tvar, forma **5.** vzorec, schéma;

figúrny príd obrazný; symbolický; **figúrne** prísł **figurovať** ndk znázorňovať, zobrazovať

fík [-g, -k] m **1.** bot figovník obyčajný *Ficus carica* **2.** bot plod figovníka **3.** bot rastlina z rodu ríbežľa *Ribes* **4.** med výrastok, polyp, nádor; **figový** príd k 2, 4; **fiček** dem k 1

fikcia ž predstava

filagória ž archit krytá chodba; záhradná besiedka, dom na oddych

filia ž, **filiál** m cirk pobočka väčšej cirkevnej obce; **filiálny, filiálsky** príd

filialista m k cechu patriaci cezpoľný majster

filigránsky [fili-, file-] príd vyrobený z jemných drôtikov (obyč. z drahého kovu)

filozof, filozofus m učenc, mudrc; **filozofický, filozofský** príd; **filozofka** ž učená žena

filozofia ž **1.** náuka o najvšeobecnejších zákonoch vývoja prírody, spoločnosti a myslenia **2.** súhrn individuálnych názorov na svet

filtrum s **1.** chem filter **2.** med nápoj, ktorý mal spôsobiť ľúbošť

finálny príd práv konečný; definitívny

firmanent m nebeská klenba, obloha

fiskum s adm mestská al. štátna pokladnica

fistula ž **1.** med odvodný kanálik z hnisavého ložiska **2.** anat holenná kosť, pišťala

fiškál, fiškális, fiškálius m práv právny zástupca, advokát; **fiškálny, fiškálsky** príd

fiškus [fiš-, fis-] m práv **1.** volený predstaviteľ širšej mestskej rady štyriadvadsiatnikov, rečník, orátor **2.** úradník zastupujúci erárnu pokladnicu; **fiškusov** príd privil k 1; **fiškuský** príd k 2

fixácia ž chem spevnenie

fixovanie [-i] s upevňovanie

fixovaný príd homogenizovaný

flebotómia ž med bolesť žil

flegma ž i s **1.** med hlien **2.** chem kondenzát, ktorý vzniká pri destilácii viacložkovej zmesi

flegmatikus m flegmatik

florén m uhorský zlatý (100 denárov), peniaz pôvodne razený vo Florencii

foetus m adm poddaný ľud, poddaní

fólia ž, **fólium** s **1.** dvojstránka, list s textom v knihe al. foliante **2.** list papiera použitý ako vložka

foliant m hárkový formát

fontanel m, **fontanela** ž med **1.** chirurgickým zásahom otvorená žila na odtok krvi **2.** lebečný otvor novorodeniat

forma [fo-, fu-] ž **1.** podoba, tvar veci **2.** spôsob konania, prejavu **3.** vzor, predloha **4.** varia-

denie, ktoré dáva nejakej veci tvar **5.** drevená časť strelnej zbrane; pažba **6.** gram vonkajšia podoba slova, gramatický tvar; **formový** príd; **formička** dem k 1, 3, 4

formalia, formalibus, formulibus prisl adm doslovne, takouto formou, takto

formálne prisl adm doslovne, formou

formans m práv účastník súdneho konania

formáta ž adm úradná listina, úradné osvedčenie

formovať [for-, fur-] ndk dávať niečomu podobu, tvar, formu

formula ž **1.** tradíciou ustálený, záväzný text **2.** definícia, poučka; **formulka** dem

formulácia ž slovné vyjadrenie

formulár m adm písomný vzor istého textu

fortifikácia ž voj opevnenie, pevnosť

fortúna ž osud, šťastie (často personifikované)

fosfor m chem horľavý prvok patriaci medzi nekovy

fotinián m cirk príslušník náboženskej sekty, sektár

frakcia ž diel, čiastka, zlomok

franko privil adm na vlastné náklady

františkán [-tiš-, -ciš-, -čiš-] m cirk člen žobravej mnišskej rehole Františka z Asisi; **františkánsky** príd

fráter m cirk mních, ktorý nemá kňazské svätenie; **fráterka** ž

frontispicium s archit priečelie, fasáda

frumentár, frumentárius m panský šafár; **frumentáriu** príd privil; **frumentársky** príd; **frumentárstvo** s **1.** funkcia frumentára, šafárstvo

2. kancelária, úradná miestnosť frumentára

frumentátor m voj zásobovateľ pri vojsku

fulgur s žiara

fulminovať ndk chem blýskať sa, ligotať sa

fumária ž bot zemedym lekársky *Fumaria officinalis*

fundácia ž práv **1.** majetok al. peniaze venované na určitý cieľ, základina, fond **2.** peniaze vyplácané zo základiny; renta; **fundacionálsky** príd pochádzajúci z fundácie

fundament m, **fundamentum** s **1.** základ, podstata veci **2.** archit základy stavby; **fundamentálny, fundamentný, fundamentový** príd k 1; **fundamentálne** prisl k 1

fundátor m práv **1.** zakladateľ, pôvodca, osnovateľ niečoho **2.** kto poskytuje finančné al. materiálne prostriedky na stavbu al. fundáciu

fundovať ndk **1.** práv zakladať, finančne podporovať **2.** brojiť **3.** ban hľadať rudu, dolovať

fundus m práv **1.** stavebný pozemok **2.** prostriedok, zdroj obživy, príjmy, majetok; **funduálsky** príd patriaci k istému stavebnému pozemku

funkcia ž povinnosť

furiant m hrdý, namyslený človek; **furiantka** ž hrdá, namyslená žena; **furiantský** príd

furka ž **1.** vidlička **2.** šermiarska palica

fyzik m odborník skúmajúci prírodné javy

fyzika ž náuka o prírodných javoch, najmä mechanických

fyzikus m lekár; **fyzický** príd; **fyzička** ž lekárka, ráhojička, vedomkyňa

fyzioognómia ž výraz tváre

fyzioognómus m znalec výrazu tváre; **fyzioognóm**

gáfor [gá-, ka-, -or, -(e)r], **gamfor** [ka-] m, **gamfora** [gan-] ž **1.** bot gáfrovník lekársky *Camphora officinarum*; **2.** farm živica gáfrovníka; **gáf(o)rový** príd

galamuta ž zmätok, chaos

galban m farm živica ločidla galbanorodého *Ferula galbanifera*; **galbanový, galbanský** príd

gales m guľovitý útvar na listoch a vetvách duba, spôsobený cudzopasným hmyzom, dubienka; **galesový** [ga-, ge-] príd

galgan, galgant m farm koreň galganu obecného; **galgan(t)ový** príd

gargarizovať ndk klokať, vyplachovať si ústa

gehena ž peklo

genciána ž bot rastlina z rodu horec *Gentiana*

genealógia ž rodokmeň; **genealógiálny** príd

generál m **1.** voj najvyšší vojenský dôstojník, veliteľ **2.** cirk najvyšší predstavený niektorých reholí; **generálka** ž k 1 manželka generála; **generálsky** príd k 1; **generálsťvo** [-o, -í] s hodnosť generála

generálauditor m voj najvyšší vojenský sudca

generálkomando s voj hlavné veliteľstvo

genester m bot kručinka farbiarska *Genista tinctoria*; **genestrový** príd

genitív m gram druhý pád pri skloňovaní

génius m mytol v rímskej mytológii tajomná ochranná moc, božstvo

geograf, geografus m geogr zemepisec

geografia ž geogr zemepis; **geografický, geografický** príd

geometra m geogr zememerač

geometria ž geogr zememeračstvo; **geometrický** príd

gestus m gesto, pohyb

glosa ž krátke vysvetlenie, poznámka

grácia ž milosť, priazeň

Grácia ž mytol v rímskej mytológii jedna z troch bohýň vynikajúcich krásou a pôvabom

graciózný príd láskavý, milostivý

grád m stupeň nejakej vlastnosti, napr. tepla, rýdzosti kovu a i.

gradácia ž stupňovanie, klimax

graduál m cirk 1. liturgická kniha obsahujúca omšové spevy 2. (v katolíckej omši) stupňový spev medzi epistolou a evanjeliom

graduovaný príd majúci nejakú akademickú hodnosť

grádus m stupeň

gramatikus m gramatik, jazykovedec

gramatizácia ž nadobúdanie gramatického významu

gran m metr jednotka hmotnosti (približne hmotnosť jačmenného zrna)

granát m 1. min drahokam krvavočervenej farby, pyrop 2. bot plod granátovníka púnskeho Punica granatum 3. voj druh výbušnej delovej gule 4. text druh drahej tkaniny; **granátový** príd k 1; **granátik**, **granátok** dem 1. k 1; 2. pomn náhrdelník al. náramok z granátikov

granulovaný príd rozdrobený na zrnká, zrnitý

gratifikovať dk darovať, venovať; **gratifikovať sa** odvdáčať sa

gratulácia ž 1. radosť, potešenie 2. blahoželanie

gratulovať ndk blahoželať

gravamen s, obyč. pl **gravamina** práv žaloba, sťažnosť

gravitétny príd dôstojný, seriózný

gren m metr hmotnostná jednotka, 1/3 granu

groš [gr-, kr-] m 1. strieborná minca v hodnote spravidla 1/20 (rýnskeho) zlatého 2. peniaz malej hodnoty 3. peniaz vôbec; **grošový** príd k 1; **grošík** dem k 1

gubernát m adm správca, gubernátor; **gubernátorkyňa** [-bur-] ž

gubernátor m adm 1. hospodársky úradník, správca 2. kto spravuje krajinu, miestodržiteľ

guma ž, **gumi** s neskl živica; **gumový** príd

gumiguta ž neskl farm živica cudzokrajného stromu garcínia farbiarska Garcinia morella

gustus m/s vkus, záluba, gusto

gymnázium s stredná škola

habit m text odev duchovného al. rehoľníka;

habitok dem

habitácia ž 1. bývanie, ubytovanie; 2. byt

halún, **alaun** m chem kamenec, liadok

harmónia ž 1. súlad, súhra; zhoda, porozumenie 2. hud súzvuk dvoch al. viacerých tónov 3. porovnanie

harmonický príd v zhode, s porozumením vykonávaný

hárok [-ok, -ek], **háruš**, **árk** m list papiera (jednoduchý al. dvojité)

hemisférium s geogr pologuľa

herbár m kniha obsahujúca súpis a opis (liečivých) vlastností rastlín, zelník; **herbárstvo** [-í] s botanica

herbaté [h(e)r] s neskl bylenný čaj

heres m práv dedič

hermián m cirk príslušník náboženskej sekty odmietajúcej krst vodou

heroína ž hrdinka

híl m med červená zápalová opuchlina

história ž 1. dejiny, kronika 2. príbehy, príhody, udalosti (z minulosti); **historický** príd dejepisný; **po historicky** prísľ

historik, **historikus** m dejepisec

hispánsky príd španielsky

homágium s výkupné

homagra ž med lámka, dna, podagra

honor m česť, úcta, pocta; vážnosť

honorárium s odmena za isté úkony, honorár

hostia ž cirk omšový chlieb, oblátka

humerál m cirk pruh bielej látky (pod albou) ako súčasť omšového kňazského rúcha

humerália ž ručník na hrdlo

humor m vlhkosť; voda, šťava

hyacint m 1. bot hyacinthus východný Hyacinthus orientalis 2. min drahý kameň červenožltej farby; **hyacintový** príd k 2

hydra ž mytol had, obluda s mnohými hlavami

hyena ž zool cudzokrajný dravec, hyena škvritná Hyaena crocuta

hymnus m slávnostná pieseň, chválospev

hypochondria [-cho-, -ko-] ž med chorobné zveličovanie svojho zdravotného stavu

hypokrita m pokrytec; **hypokritský** príd pokrytecký

hypotéka ž práv zálohovaný nehnuteľný majetok, záloh

hypotekár, **hypotekárius** m kto zálohoval nehnuteľný majetok, hypotečný dlžník

chamomil m bot rumanček kamilkový Matricaria recutita

charta ž 1. list, papier 2. adm písomné oznámenie, list

chelidonia ž bot lastovičník väčší Chelidonium maius; **chelidoniový** príd

china ž farm liek z kôry chinínovníka, chinín; **chinový**, **chinenský** príd

cholerikus m prudký, výbušný človek

choralista m člen al. žiak speváckeho zboru v chrámoch

chorda ž povraz

chronografia ž letopisectvo

idea ž vzor, predloha, predpis

idiota m nevzdelaný človek, laik

idola ž idol, modla

ignorant m obmedzený človek, hlupák

ichneumon m zool mungo egyptský Herpestes ichneumon

ilokovaný príd adm umiestnený

iluminácia ž slávnostné osvetlenie

ilúzia ž neopodstatnený výsmech, posmech

imaginácia ž myšlienkový obraz, predstava

imbibírovať ndk chem navlhčovať

imitovať ndk/dk napodobňovať, napodobniť

impatrocinovať sa dk/ndk práv včleniť sa, včleňovať sa

impediovať ndk práv koho, čo vznášať, vzniesť protest, protestovať proti niekomu, niečomu

impenzia ž práv žiadosť, požiadavka

impenzor m práv žiadateľ

imperátor m najvyšší vládca, cisár

imperatória ž bot všeliek hojivý Imperatoria ostruthium

imperial m toliar

impérium s neskl mocnárstvo, cisárstvo, vládnutie

impertovať ndk adm započítavať, zarátavať

impetícia ž práv požiadavka, uplatňovanie nároku

impetitor m práv kto spochybňuje nárok niekoho na niečo uplatňovaním vlastného nároku, nápadník

impetrácia ž práv úsilie o dosiahnutie niečoho, domáhanie sa niečoho

imponovať ndk/dk práv čo (na koho) nariaďovať, nariaďiť, vyrubovať, vyrubiť dávky, insurekciu ap.

impopulácia ž práv osadenie užívateľov na pusté sesie

importovať ndk prinášať osov, osožiť

impostor m podvodník

impozícia, impozícia ž adm **1.** poplatok, dávka, daň; **2.** predpis o vyrubovaní poplatkov a daní

impozita ž, **impozitus** m, **impozitum** s adm poplatok, dávka, daň

impresia ž tlačiareň

impresor m typograf, kníhtlačiar; **impresorka** ž; **impresorský** príd

improtokolácia [-kol-, -kul-] ž adm zápis do protokolu, do mestskej knihy

improtokolovanie [-i] s adm zapísanie do protokolu, zaprotokolovanie

improtokolovať [-kol-, -kul-] dk adm zapísať do protokolu, zaprotokolovať

impugnováť [in-] ndk práv čo napádať, spochybňovať správnosť niečoho

imputovať ndk/dk adm **1.** čo do čoho započítavať, započítavať **2.** (u)robiť niekoho za niečo zodpovedným; pripisovať, pripísať niekomu niečo za vinu

imunitovať ndk zbavovať povinnosti

inareštat m práv uväznený, zadržaný človek

inareštovať dk práv uväzniť

inartikulácia ž práv včlenenie do zákona, uzákonenie; zverejnenie rozhodnutia

inbibírovať ndk čo zvlhčovať, navlhčovať niečo

incidovať ndk práv stavať sa proti, nesúhlasiť, prekážať

index m výkaz, ukazovateľ, register

indiferentný príd na ktorom nezáleží, nedôležitý

indikatívus m gram oznamovací spôsob, slovesný tvar, ktorý ho vyjadruje

indikovať sa ndk ohlasovať sa, prejavovať sa

individuálny príd existujúci oddelene, samostatný, osobitný

individuálny príd individuálny, jednotlivý

indorzácia ž práv **1.** písomné potvrdenie rozhodnutia (obyč. na zadnej strane spisu) **2.** vybavenie, vyhovenie žiadosti

indorzovaný príd práv úradne potvrdený (na zadnej strane)

indorzovať ndk/dk práv úradne potvrdzovať, potvrdiť rozhodnutie (obyč. na zadnej strane spisu)

indulgencia ž obyč. pl cirk odpustky

induplovať ndk adm platiť dvojnásobok sumy

industria ž adm podnikavosť, aktivita

infant m zried princ

infestácia ž, **infestovanie** s práv ohrozenie záujmov, právne ťažkosti

infestovať ndk koho napádať, obviňovať niekoho

infikovať dk práv preniesť na niekoho vlastný názor, presvedčiť

infirmária ž miestnosť pre chorých

inflamácia ž med zápal

influenca ž vplyv, pôsobenie nebeských telies

informácia ž **1.** správa, údaj **2.** znalosť veci, informovanosť

informátor m človek schopný dať poučenie, učiteľ

infula ž cirk biskupská čiapka, mitra

infúzia ž chem vyluhovanie
ingénium s nadanie, dôvtip, rozum
ingesia ž adm (neoprávnené) zasahovanie, miešanie sa do niečoho
ingesor m adm kto (neoprávnené) zasahuje, mieša sa do niečoho
ingrediovat' ndk adm čo do čoho započítavať, zarátať
ingres m chem pôsobenie, účinok
ingust [ing-, ink-, -au-, -u-] m atrament
inhibícia ž práv úradný zákaz, napadnutie, zásah proti oprávnenosti nápravny úkon
inhibitor m práv kto napáda právny úkon
inhibovať' [-(e)o-] ndk práv **1.** zbavovať, zbaviť oprávnenosti na právny úkon **2.** zakazovať, zakázať
injúria ž práv nepravosť, krivda
inkasát m adm vybraté, vyinkasované peniaze
inkasátor m adm kto inkasuje peniaze, pokladník
inkasovať' ndk **1.** adm čo vyberať, vybrať (daň, poplatok ap.) **2.** práv súdiť, odsúdiť
inklinácia ž náklonnosť
inkludovaný príd obsiahnutý, uvedený (v liste)
inkomodovať' ndk obťažovať, unúvať niekoho žiadosťou
inkonvenčia ž nevhodnosť, neslušnosť
inkorporácia ž prijatie za člena, včlenenie
inkumbovať' ndk práv prináležať, prislúchať, patriť
inkus m železná podložka používaná v alchymii, na ktorú sa vylieval roztavený kov
inkvizícia ž práv **1.** vyšetrovanie, súdny spor, proces **2.** súdny, vyšetrovací spis, výpovede svedkov **3.** druh poddanských poplatkov
inkvizitor m práv kto vykonáva inkvizíciu, vyšetrovateľ
inokulácia ž med (za)očkovanie
inonerácia ž práv zálohovanie majetku
insilencia ž nepokoj, krik, hurhaj
insinuácia ž adm ohlásenie
insinuovať' sa ndk u koho ohlasovať sa, ohlásiť sa
inskripcia [-skri-, -škri-] ž práv **1.** založenie majetku, záloh **2.** doklad o založení majetku, zálohový list; **inskripcionálny** príd
inskripcionalista m práv kto užíva založený majetok
insolencia ž nevhodné, neslušné správanie, nehanebnosť, bezočivosť
instans, instant m/ž práv osoba, na žiadosť ktorej sa koná súd, žiadateľ, žalobca; **instansov** príd privl; **instanka** ž; **instankin** [-čin] príd privl

instigátor m zried burič, poburovateľ
insurekcia ž práv povolenie vojska do zbrane na základe právnej povinnosti uhorskej šľachty
insurgens m práv kto je povolaný na insurekciu; **insurgencionálny** príd
inšpekcia [-šp-, -sp-] ž adm úradný dozor, kontrola; osoby vykonávajúce dozor, kontrolu
inšpektor [-šp-, -sp-] m adm úradná osoba vykonávajúca dozor, dozorca; **inšpektorský** príd; **inšpektorstvo** s úrad, funkcia inšpektora
inšpektorátum s adm úrad inšpektora, inšpektorstvo
inštalácia [-st-] ž adm slávnostné uvedenie do funkcie, do úradu
inštancia [inšt-, inst-, ešt-] ž práv **1.** ústna al. písomná žiadosť; prosba **2.** stupeň nadriadenosti al. podriadenosti
inštinkt m pud
inštrukcia [-št-, -st-] ž návod, pokyn, poučenie, predpis
inštruktor [-st-] m vychovávateľ, cvičiteľ
inštrument m, **inštrumentum** [-št-, -st-] s nástroj, prostriedok, pomôcka
intabulovať' dk práv zapísať do mestskej knihy, zaprotokolovať
intencia ž úmysel, zámer
intent m zmysel, úmysel
intercedovať' ndk práv zaručiť sa, prevziať zodpovednosť
intercesia ž práv zaručenie sa, záruka
interes [-es(t)] m, **interesse** s/ž neskl adm **1.** úžitok (materiálny al. morálny), záujem, zisk, osoh **2.** majetkový dôchodok, beneficium **3.** úrok z pôžičky **4.** poplatok za užívanie majetku, árenda; **interesný, interesový** príd k 3, 4
interesát m adm kto má na niečom záujem, je na niečom zainteresovaný
interesátny príd adm ktorý má na niečom záujem, zainteresovaný
interesencia ž záujem, zainteresovanie
interesovaný príd majúci účasť na niečom, zainteresovaný
interjekcia ž gram citoslovce
interne prisl vnútri
interpelácia ž práv pripomenutie, napomenutie
interpozícia ž práv zárok v prospech niekoho
interpretovať' ndk/dk vysvetľovať, vysvetliť
interpunkcia ž gram rozdeľovacie znamienko
interrumpovať' ndk práv napádať právny úkon
intertencia ž adm dôchodok, príspevok na obživu
interteneovať' [-ten(e)o-], **intertentovať'** ndk adm udržiavať, vydržiavať, živiť

intervenient m práv osoba prítomná pri úradnom akte; zástupca

intimácia ž práv úradné oznámenie; predvolanie; nariadenie

intimovaný príd oznámený, vyhlásený

intitulácia ž adm zápis určený niekomu

intitulovať ndk adm čo komu napísať

intonovať ndk nahlas volať, prevolávať, spievať

intráda ž adm povinne odvádzaný poplatok, dávka; dôchodok

introdukcia ž adm uvádzanie do úradu, prijímanie, prijatie za člena nej inštitúcie

introit, introitus m **1.** adm príjmová zložka hospodárenia; príjem, príjmy **2.** cirk úvodná časť bohoslužieb

introitovať dk čo vziať, prijať niečo

invencia ž práv zistenie, nález

invent m výmysel

inventácia ž adm spísanie, spisovanie majetku

inventál m adm spísanie, spisovanie majetku, inventovanie; **inventálny** príd

inventár m, **inventárium** s adm písomnosť obsahujúca súpis majetku; **inventárový** príd

inventátor m adm kto spisuje inventár

inventovaný príd adm evidovaný v inventári, zapísaný do inventára

investovať ndk adm spisovať, spísať nejaký majetok, (u)robiť inventár

invertovať ndk meniť zmysel niečoho, prekrucať

investícia ž adm vloženie peňazí do majetku; vložené peniaze

investigácia ž práv úradné skúmanie, prešetrovanie

investitúra ž práv prevod vlastníctva

investovať [-t(i)-o] ndk práv vkladať, vložiť peniaze do majetku

invitácia ž pozvanie

involúcia ž dovolávanie sa pomoci, sťažovanie sa

inzula ž geogr ostrov

iris m bot kosatec Iris

iritovať ndk dráždiť, popudzovať

irónia ž výsmešné použitie slov na vyjadrenie opačného významu

istizitovať dk práv zried postúpiť, venovať niečo niekomu

item časť tiež, ďalej, takisto

jacint m min drahý kameň, najčastejšie fialovej farby (zafir al. ametyst)

jalapa ž farm droga z povijnice hôrnej Spomea purga; **jalapový** príd

január, januáriu m prvý mesiac v roku

jarták m metr plošná poľnohospodárska miera, jutro

jaspis [jas-, (j)áš-] m min polodrahokam, odroda chalcedónu; **jaspisový, jaspidonový** príd

jezuíta [-u(v)i-, -ubi-, -zov-], **jezuit** [-u(v)it] m cirk člen rehole Spoločnosti Ježišovej, založenej v 16. stor. Ignácom z Loyoly; **jezuitský** príd

jovialista m kto sa narodil v znamení, v ktorom má najväčší vplyv planéta Jupiter; **joviálsky** príd

jubilér [-lír] m zlatník, klenotník

jubileum s význačné výročie; **jubilný, jubilejský** príd

judex m práv sudca, richtár

jujuba ž, **jujab** m **1.** bot cicimek obyčajný Zizyphus jujuba **2.** jeho plody; **jujubový** príd

júl, július [-s, -š] m siedmy mesiac v roku

julep m sladká šťava z rastlín al. ovocia, sirup; **julepok** [-ek] dem

jún, junius m šiesty mesiac v roku

junčina ž močaristé miesto s trstinovým porastom

junior m mladší z dvoch menovcov v rodine

jurament m, **juramentum** s práv prisaha

jurassor m práv (z juratus assessor) prisázný asesor, boženík

jurát, jurátus [-us, -uš] m práv prisázný, boženík

juridický príd právnický

jurisdikcia ž práv súdna právomoc

jurista m práv právnik

jus s práv právo

justícia ž súdne orgány, úrady; súdnictvo

jutro [ju-, (j)i-, u-] s **1.** metr plošná miera, rozloha pôdy 800 – 2600 štvorcových siah **2.** pozemok, pole; **jutierko** [-té-], **jutierce** [-čo] dem

kabel m metr **1.** dutá miera na sypaniny s obsahom okolo 159l, gbel, kubulus **2.** plošná miera, rozloha poľa, na ktorom sa vyseje gbel obilia; **kablík** dem k l

kakat ndk euf vykonávať veľkú potrebu

kalamár [-la-, -le-] m **1.** schránka na písacie potreby **2.** nádobka na atrament **3.** zool druh hlavonožca; **kalamárový, kalamársky** príd

kalander m zool vták dudok chocholatý Upupa epops

kalcinácia ž chem zbavovanie látok vody prahom, žihanie

kalcinát m chem látka zbavená vody prahom, žiháním

kalefaktor m **1.** kurič, ohrievač **2.** hodnostár na kráľovskom dvore

kalefaktórium s ohrievadlo

kalendár m **1.** rozdelenie roka na mesiace, týždne a dni **2.** kniha obsahujúca zoznam dní v roku s rozličnými astronomickými, cirkevnými údajmi **3.** účtovná, resp. dlžnícka knižka **4.** súpis udalostí v časovom slede, kronika **5.** živ skúsený človek, odborník; **kalendársky** príd k 2;

kalendárik dem k 2

kalendárium s kalendár

kalepódia [-le-, -la-] ž, obyč. pl **kalepódie** dre-váky, sandále

kalch m vápno

kalikstín m kališník

kalk m koža

kalkans m cirk kto šliape mechy od organu

kalkatúra ž adm rovnako obrozená časť chotá-ri pri trojpoľnom hospodárení

kalkulácia ž adm prepočet na iné jednotky, kalkulovanie

kalkulovať [-kul-, -kol-] ndk **1.** adm prepočítavať, počítať, vypočítavať **2.** práv vypočúvať svedkov

kalmus, **kalamus** m bot puškvorec obyčajný *Acorus calamus*

kalumnia ž práv porušenie zákonosti, vyne-senie nespravodlivého rozsudku

kalvária ž náb **1.** lebka ako symbol smrti a smrteľnosti **2.** bibl popravný vršok nad Jeruzalemom (kalk hebr Golgota) **3.** vršok s vyobraze-nou krížovou cestou

kambiovať dk práv vymeniť

kambium s práv **1.** menenie, výmena, preme-na **2.** výmena peňazí; **kambiálny**, **kambionál-sky** príd k 1

kamerárius m adm vysoký kráľovský úradník stojaci na čele banskej komory, komorský župan **kamfor** m **1.** živica gáfrovníka, gáfor **2.** bot gáfrovník lekársky *Camphora officinarum*

kamfora ž bot (asi) gáfrovnica ročná *Campho-rosma annua*

kamila, **kamilňa** ž bot rumanček pravý *Matri-caria chamomilla*; **kamilový** príd

kampanátor m zvonár

kamúra ž text kňazská čapica, kvadratik

kamžá [ka-, ko-] ž text **1.** biele kňazské rúcho používané pri cirkevných obradoch **2.** sukňa

kanál m umelo upravený jarok na odvádzanie vody

kancelár, **kancelárius** m adm **1.** vysoký úrad-ník, vedúci kráľovskej kancelárie **2.** hlavný pi-sár; **kancelárov** príd prív k 1

kancelária, **kancelár** ž adm **1.** miestnosť, v ktorej sa úraduje al. v ktorej sa uchovávajú

úradné spisy **2.** vysoký kráľovský al. stoličný úrad; **kancelársky** príd k 1

kancelista m adm nižší úradník, pisár

kancionál [-cio-, -ce-] m cirk cirkevný spev-ník; **kancionálik** dem

kandidát m uchádzač o miesto al. úrad, čaka-teľ

kandidovať ndk **1.** navrhovať, navrhnúť niekoho za kandidáta na niečo **2.** uchádzať sa o kandidatúru na niečo

kanikula ž obdobie horúcich a sparných let-ných dní

kanistra ž plátenná kapsa na chrbát

kánon m **1.** cirk súhrn pápežských a cirkev-ných nariadení a ustanovení, dogma **2.** súhrn všeobecne platných zásad, norma, pravidlo; **ká-nonický** príd k 1

kanonik, **kanovník** m cirk cirkevný hodnostár pri biskupskom sídle, člen kapituly; **kanonický**, **kanovnícky** príd; **kanonictvo**, **kanovníctvo** [-i] s úrad, hodnosť kanonika

kanonika ž cirk spis patriaci do súboru textov schválených katolíckou cirkvou

kantácia ž cirk spievanie náboženských piesní **kánter** [-or-, -er], obyč. pl **kántry** [-try-, -tery-, -tory] m **1.** cirk pôstne dni predpísané katolíckou cirkvou na začiatok štyroch ročných období **2.** štvrtročné obdobie, štvrtrok **3.** adm štvrtročné odvádzaný poddanský poplatok; **kántrový** príd k 1

kantor m spevák a organista v kostole, vedú-ci kostolného zboru, ktorý často pôsobil aj ako učiteľ; **kantorov** príd prív; **kantorstvo** s zamest-nanie kantora; **kantorka** ž žena kantora; **kan-torkin** príd prív

kapa ž **1.** text pokrývka hlavy, kapučňa, čiapa-ka **2.** ozdoba prikrývka na kone a postroje **3.** kovové puzdro na strelnú zbraň

kaparon m text voľný mnišsky odev s kapuc-ňou

kapary, **kaparis** ž pomn bot kapara trnitá *Ca-pparis spinosa*; jej zakonzervované púčiky, pou-žívané ako korenie; **kaparový** príd

kapelka ž zried kozička

kapitalička ž archit hlavica, hlavička (na stĺpe)

kapitálum s majetok

kapitel ž archit hlavica na stĺpe

kapitola [-to-, -tu-, -la-, -fa] ž, **kapitulum** s sa-mostatná časť, oddiel v knihe

kapitula [-tu-, -to-] ž **1.** zbor kanonikov pri biskupskom chráme **2.** snem, schôdza kanoni-kov **3.** sídlo zboru kanonikov **4.** zbor súdnych poradcov **5.** obranná veža; **kapitulský** príd k 1; subst **kapitulský** m člen kapituly

kapitulár, kapitulník m cirk kňaz z kapituly, člen súdnej stolice

kaplán, kaplánus m cirk mladší kňaz na fare, pomocník farára; **kaplánsky** príd; **kaplánstvo** [-o, -i] s funkcia kaplána; **kaplánska** ž žena evanjelického kaplána

kapráty m pomn horná časť obuvi, sáry

kapsa [-sa, -ca] ž **1.** taška, kabela s držadlami **2.** pevná schránka **3.** text vrečko na odev; **kapsička** dem k 1

kapsľa, kapsuľa ž **1.** kapsa, taška **2.** pevné puzdro, schránka; **kapsuľka** dem k 1

kapucín, kapucián m cirk mních, člen vetvy františkánskej rehole; **kapucínska** ž členka tej istej rehole; **kapucínsky** príd

karafiát [-i(l)át], **kariofilát** m, **karafia** ž bot klinček záhradný *Dianthus caryophyllus*; **karafiátový** príd

karas, karásek m zool sladkovodná ryba karas obyčajný *Carassius carassius*

kard, kardus m bot názov liečivých druhov bodliakov, najmä benediktu lekárskeho *Cnicus benedictus*; **kardusový** príd

kardbenedikt [-rd(us)-, -rda-, -rdo-] m bot benedikt lekársky *Cnicus benedictus*; **kardbenediktový** príd

kardinál m cirk člen zboru najvyšších hodnostárov katolíckej cirkvi; **kardinálsky, kardinálický** príd; **kardinálsvo** [-i] s hodnosť kardinála

karkapa ž cirk vrchné liturgické rúcho diakonov, dalmatika

karkedon m min červený drahokam chalcedón, karbunkul

karmelita, karmelitán m cirk príslušník prísnej mníšskej rehole; **karmelitka** ž; **karmelitánsky, karmelitský** príd

karminum s báseň

karnália ž expr ľahká žena

karta [ka-, cha-] ž **1.** list z hrubšieho papiera **2.** obyč. pl hracie karty **3.** kartón s odmeranou nakrútenou látkou; **kartka, kartetka, kartička, kartečka** dem k 1

kasia ž farm rastlinná droga používaná ako preháňadlo, kázia

kasovať ndk **1.** čo rušiť platnosť niečoho, robiť neplatným **2.** komu platiť, vyplácať niekomu **kastigovať** ndk práv trestať

kaštieľ [-iel, -iäl, -il, -él] m **1.** sídlo šľachticov **2.** archit budova v zámockom komplexe; **kaštieľny, kaštieľsky** príd; subst **kaštieľ** m kaštelán; **kaštieľček** dem

katalepsia ž med chorobné zmeravenie údov

katalóg, katalógus m zoznam, súpis, register

katar m med zápal sliznice niektorého orgánu; **katarový** príd

katedra ž **1.** vyvýšené miesto pre učiteľa **2.** miesto, funkcia najvyššieho cirkevného činiteľa

katedrála ž archit biskupský kostol; **katedrál-sky** príd

katechist m cirk učiteľ náboženstva, katechéta

katechizácia ž cirk vyučovanie náboženstva

katechizmus [-chi-, -ki-] m **1.** cirk základná učebnica náboženstva vo forme otázok a odpovedí **2.** vyučovanie náboženstva; **katechizmový** príd

katechumen m cirk kto sa pripravuje na pokrstenie a prijatie do kresťanskej cirkvi

katolíck m cirk príslušník katolíckej cirkvi; **katolíčka** ž; **katolícky** príd; **katolíctvo** [-o, -i] s katolíckeho náboženstva

kaucia ž práv peňažná záruka na zabezpečenie plnenia nejakej dohody

kauteľa ž práv zmluvne zabezpečená záruka na ochranu proti prípadným záporným účinkom zmluvy

kaucha ž práv **1.** právny dôvod pre vznik záväzku **2.** predmet súdneho konania **3.** súdny spor

kauzant, kauzantér, kauzans m práv účastník sporu, žalujúci al. žalovaný

kauzidík m práv kto si (neprávom) robí nárok na niečo

kauzovať ndk spôsobovať, zapríčiniť

kauzujúci [-ji-] m práv žalobca, žalujúci

kavent m práv ručiteľ

kavias m bot rastlina z rodu chrastavec *Knautia*; **kaviasový** príd

kazeta ž uzavretá nosidlá

kaznár m zool austrálsky vták kaznár veľkoprilbový *Casarius casarius*

kazula ž cirk vrchné omšové rúcho katolíckych kňazov, ornát

kazus [kasus, kausus] m práv trestný čin al. prečin

klajster m, **klajstrum** [-ej-] s spojovacia látka, lepidlo, glej

klarifikovať ndk chem čistiť tekutinu nejakým prostriedkom, číriť

klasifikácia ž **1.** začlenenie do istej skupiny, triedy, kategórie **2.** skupina, trieda

klauzatóra ž uzatvorená schránka, puzdro

klauzula ž práv doložka v úradných listinách, dodatok

klauzúra ž cirk časť kláštora, do ktorej nemajú prístup svetské osoby

klavichord [-kord] m hud klávesový nástroj, predchodca klavíra

klenod m, **klenódiá** ž, **klenódium** s ozdobný

predmet z drahých kovov a drahokamov, šperk, skvost

klerik m cirk **1.** kandidát na kňazský stav, seminarista **2.** príslušník kléru, kňaz (opak laik)

klérus m cirk kňazi ako celok, kňazstvo

klient m kto je pod ochranou niekoho, zverenec, chránenec; **klientka** ž

klimakterický príd med príznačný pre klimakterium

klinopád m bot jarva obyčajná Clinopodium vulgare

kmeť m **1.** sedliak, majúci v držbe usadlosť, gazda **2.** laický príslušník súdu **3.** starý človek, starec; **kmeťovský** príd k 1; **kmeťstvo** [-o, -í] s poddanská usadlosť kmeťa

kmín [kmín, kmíň, kumin, kemín] m bot **1.** rasca lúčna Carum carvi a jej semeno **2.** čerňuška siata Nigella sativa **3.** fenikel obyčajný Foeniculum vulgare; **kmínový** príd k 1

kmotra ž **1.** zástupkyňa dieťaťa pri krste **2.** (v dôvernom oslovení) priateľka; **kmotrička** dem k 2

koadjutor m práv zástupca

koagulácia ž chem spojenie, väzba

koárendátor m spolunámomník

kodicil m práv dodatok k testamentu

koekvizitória ž práv vyrovnanie

kohibírovať ndk chem zlučovať

koincidovať ndk zhodovať sa, súhlasiť

kointeresát, kointeresantný m spoluzáujemca

kolácia ž poobedňajšie al. podvečerné jedlo; pohostenie

kolárok [-ek] m text golierik

kolátor m farný patrón, ktorý dosadzoval na faru duchovných

kolatovať ndk/dk dodržiavať

koleda ž cirk **1.** chodenie po domoch s vianočným al. novoročným viňovaním a spievaním kolied **2.** dary získané koledou; **koledový, koledovný** príd k 1

kolega m druh v povolání, spolupracovník

kolégium s **1.** zhromaždenie, zbor **2.** univerzita; budova univerzity

kolakta ž vyberanie rozličných príspevkov, almužien

kolchotar m chem síran kobaltnatý

kolika ž med kŕčové bolesti v brušnej dutine;

kolikový príd

kolírium s med očná masť

kolkotar [colchotar] m chem technický červený kyslíčník železitý

kolokovať ndk usádzať, umiestňovať

kolokvintída ž, **kolocint** m bot cudzokrajná

rastlina kolokvinta obyčajná Colocynthis vulgaris a jej sušené plody používané ako liečivo

koludovať ndk tajne sa dohovárať

kolumna ž **1.** archit stĺp **2.** stĺpec textu na jednej strane viacstĺpcových strán

kolýrium s farm žltá (kolerová) voda na oči

komandant [-men-; -dant, -tat], **komandans** m voj veliteľ vojenskej jednotky, mesta, hradu ap.; **komandantov** príd privl; **komandantka** ž manželka komandanta

komandovať [-men-] ndk veliť, vydávať rozkazy niekomu

kombinovať ndk **1.** robiť kombinácie, usudzovať, špekulovať, domýšľať si **2.** porovnávať

komeda ž voj prichádzanie a odchádzanie, prechod

komédia ž **1.** divadelná hra (najmä s humorným al. satirickým obsahom), divadlo **2.** niečo, čo budí dojem divadelnej hry

komemorácia ž pripomenutie niekoho, spomienka

komendácia ž odporúčanie

komendátor m odporúčajúci list

komendovať [-men-, -man-] ndk koho, čo (písomne) odporúčať do priazne; **komendovať sa** **1.** porúčať sa, odporúčať sa **2.** natískať sa, vtierať sa

kométa ž i m astr žiariace vesmírne teleso so svetelným chvostom

kometaneus m adm sused v chotári, spoluchoťárnik

komisár, komisárius m osoba poverená vykonávaním nejakej úradnej úlohy obyč. v administratíve al. vojsku, poverenec; **komisárov** príd privl; **komisársky** príd; **komisárstvo** s úradná funkcia komisára

komisariát m komisársky úrad, komisárstvo; **komisariátsky, komisariatický** príd

komisia [-ia, -ie, -í, -šia] ž **1.** skupina osôb poverených určitou úlohou **2.** komisionálne vyšetrenie **3.** príkaz, rozhodnutie

komícia [-ia, -e] ž telesný pohyb

komora ž **1.** menšia, obyč. nevykúrená miestnosť používaná na spanie al. ako sklad **2.** väzenie **3.** prenajatá miestnosť **4.** uzavretá a zastrešená časť koča **5.** anat dutina v tele **6.** vysoký úrad (kráľovský, mincovný, banský, stolíčný a i.), ktorý mal na starosti finančné a hospodárske záležitosti; **komorný** príd k 1; subst **komorný** m komorník; **komorná** ž komorníčka; **komorné** s poplatok za želiarstvo, komorníctvo; **komorský, komorovský** príd k 6

kompaktorstvo s zamestnanie knihviazača, knihviazačstvo

kompán [ko-, ku-] m **1.** žiak, študent **2.** pomocný učiteľ; **kompánsky** príd k 1; **kompánik** dem k 1

kompanista m spolupodielnik, účastinár

komparatív m gram tvar prídavného mena al. príslovky vyjadrujúci zväčšenú mieru vlastnosti

komparícia ž adm príchod

komparovať ndk **1.** zúčastňovať sa, zúčastniť sa na niečom; **2.** čo rozdeľovať, rozdeliť niečo

kompas m prístroj na určovanie svetových strán

kompast m prístroj na určovanie času, hodiny

kompatia, kompaktia ž pevný obal knihy zhotovený viazaním, väzba

kompelovať dk zastaviť, zavrútiť (v reči)

kompendium s príručka obsahujúca základné poznatky nejakého odboru

kompetencia ž adm čo niekto má vykonať (po-vinnosť) al. dostať (podiel)

kompingovanie s dk (o písomnosti) viazanie, zviazanie

kompingovať ndk (o knihách) robiť väzbu, viazať

komplakovať dk práv koho poskytnúť niekomu zadosťučinenie

komplanácia ž, **komplanovanie** [-í] s práv vy-platenie dlžoby

komplanovať [-m-, -n-] dk práv (o dlhu) vy-rovnať, vyplatiť, zaplatiť

komplet m cirk súbor večerných modlitieb (sú-časť breviára)

komplexia ž telesný a duševný stav človeka

komplie m práv spoluvinník

kompliment [-le-] m slovný výraz úcty, láska-vé slovo, lichôtko

komponista m autor hudobného diela, skla-dateľ

komponovať ndk zostavovať, skladať (z via-cerých zložiek)

komportovať ndk zhromažďovať, znášať;

komportovať sa znášať sa, zhodovať sa

komposesor m adm člen, spolupodielnik istého majetkového spoločenstva

kompozícia ž **1.** súpis **2.** usporiadanie, zlože-nie **3.** zmiešanina, zmes **4.** gram skladanie slov

komprehendovať ndk adm zahrňovať

komprobovať ndk potvrdzovať, schvaľovať

kompromis m, **kompromisum** s dohoda do-siahnutá vzájomnými ústupkami

komput m adm záverečný účet, vyúčtovanie

komunikant m cirk kto prijíma oltárnu svia-tosť

komunikovať ndk **1.** dávať na známosť, ve-rejne vyhlasovať niečo **2.** čo vymieňať si názory na niečo, diskutovať, hovoriť o niečom **3.** cirk prijímať oltárnu sviatosť

koncedovať dk dovoliť, povoliť

koncept m **1.** prvé spracovanie textu, náčrt **2.** myšlienka, nápad

koncernovať ndk adm koho dotýkať sa niekoho, vzťahovať sa, pripadať na niekoho

koncilium s cirk katolícky cirkevný snem

koncinenca ž adm súvislosť; obsah, náplň

koncipista m (vojenský) úradník koncipujúci príписы

koncipovať dk adm zostaviť, upraviť

kondemnováť ndk práv súdiť

kondescendovať ndk práv **1.** na čo privoliť, pri-stúpiť na niečo **2.** od koho pochádzať, byť potom-kom v priamej línii **3.** strácať platnosť **4.** na koho pripadnúť niekomu

kondescenzia ž adm **1.** žiadosť, požiadavka **2.** ubytovanie vojska

kondícia ž adm **1.** podmienka, výhrada **2.** pí-somná dohoda, zmluva

kondiscendovať ndk súhlasiť

kondivizionál m práv podielnik, spolumajiteľ; **kondivizionálny** príd

kondolencia ž sústrast'

kondonovať ndk adm pridávať

kondovať dk adm odpustiť

kondukt m adm (ozbrojený) sprievod

konduktor m adm (ozbrojený) sprievodca

konexia ž súvislosť, spojitosť

konfederácia ž spojenectvo

konfekt [kon-, kom-] m kuch cukrársky výro-bok, maškrtka, cukrík

konferencia ž adm uznesenie, rozhodnutie

konferovať dk/ndk **1.** spojiť, spájať, zlúčiť, zlučovať **2.** venovať, darovať **3.** rokovať, pre-rokúvať

konfesia ž náboženské vyznanie, vierovyzna-nie

konfesor m vyznávač

konfidencia ž adm dôvera

konfident m adm dôverník

konfirmovať ndk adm **1.** potvrdzovať, schva-ľovať **2.** povzbudzovať, posilňovať

konfiškácia ž práv zhabanie nejakého majetku v prospech štátu al. vrchnosti

konfiškovať ndk práv čo zhabať v prospech štá-tu al. vrchnosti

konfiteor s cirk druh modlitby, vyznanie viery

konflikt m zrážka
konformovať sa ndk adm správať sa
konfrontácia ž práv overenie skutkového stavu dvoma prítomnými osobami
konfrontovať dk/ndk práv zistiť, zisťovať skutkový stav porovnaním, porovnávať, porovnať
konfug m ochrana
konfundovať ndk 1. čo s čím spájať, miešať 2. koho čo uvádzať do neporiadku, do pomykova, spôsobiť zmätok
konfúzia ž zmätok, chaos
kongregácia ž 1. adm (stoličné) zhromaždenie šľachty 2. (cechové, náboženské a i.) zhromaždenie 3. cirk združenie laikov s jednoduchými sľubmi; zväz kláštorov niektorých reholí
kongregovať dk adm zvolať zhromaždenie, zasadnutie nejakej ustanovizne; **kongregovať sa** zhromaždiť sa, zúčastniť sa kongregácie
koncha ž lastúra, mušľa
konjektíve prísl dohadom, domnienkou
konjektúra ž predpoklad, dohad, domnienka
konjugácia ž gram ohýbanie, časovanie slovíes
konjungovať ndk zlučovať, pripájať, spájať;
konjugovať sa spájať sa, zlučovať sa
konjurátor m sprisahaneč
konkambians m adm spoluúčastník výmenného obchodu
konkambium s adm výmenný obchod; **konkambiálny** príd
konkávum m okrúhla vyhlbenina, žliabok
konklúzia ž práv záver, rozhodnutie
konkukvovať ndk med (o žalúdku) tráviť
konkomitancia ž náb spojenie, zväzok
konkordancia ž adm dohoda, pokonanie;
 zmier
konkordia ž adm svornosť, zhoda
konkubína ž žena žijúca s mužom bez sobáša, súložnica
konkudovať ndk adm dávať do súladu, skladať, zjednocovať
konkurovať ndk adm zúčastňovať sa, podieľať sa
konkurтуаálny príd náležiaci panovníckemu dvoru, dvorský
konkurz, konkurzus m 1. zbeh, zhluk, tlačénica 2. súťaž, súbeh o miesto; **konkurzuálny** príd k 2
konkverovať sa ndk ospravedlňovať sa
konotácia ž adm záznam
konrektor m zástupca rektora školy
konsciencia ž svedomie
konsekrovať ndk náb posväcovať

konsenciovať ndk adm dať súhlas na niečo, súhlasiť
konsenior m cirk zástupca seniora
konsens m adm súhlas
konsideovať dk v koho veriť, dúfať
konsiderácia ž úvaha
konsignácia ž adm záznam, zápis, potvrdenie
konsignovať dk adm potvrdiť, zaznačiť
konskripcia ž adm 1. spisovanie, súpis 2. listina, doklad o súpise; **konskripcionálny** príd
konskriptor m adm kto vyhotovuje úradný súpis
konsolácia ž útecha
konsona ž, **konsonans** m gram spoluhláska
konšel [-š(i)el, -šal, -čel] m adm člen mestskej rady; **konšelský** príd; **po konšelsky** prísl výraz;
konšelstvo [-o, -i] s funkcia konšela; konšelský úrad
konšpirácia ž sprisahanie, vzbura
konštitúcia ž práv ustanovenie, nariadenie
konštrukcia ž pren schopnosť
kontária ž práca bez výučného listu
kontemperovať ndk chem zohrievať
kontencia ž sila, pevnosť
kontent m spokojnosť, pokoj
kontent, kontentus, kontentný príd uspokojený, spokojný
kontentácia ž práv nevyrovnaná pohľadávka, podlžnosť
kontentovať ndk 1. práv koho uspokojiť, uspokojovať pohľadávku niekoho 2. súhlasiť s niečím; **kontentovať sa** uspokojiť, uspokojovať sa
kontext m gram textová súvislosť
kontignácia ž archit poschodie, podlažie
kontinent m pevnina
kontinuácia ž pokračovanie
kontinuoovať [-nuo-, -no-] ndk pokračovať v niečom
kontradikcia ž 1. práv uplatnenie nároku na niečo proti inému nároku; 2. protirečenie, odporovanie
kontradiktor m práv kto vznáša nárok proti inému nároku
kontrahor m adm osoba uzatvárajúca zmluvu, kontrahent
kontrakcia ž voj dohoda, zmluva (o ubytovaní a vyživovaní vojska); **kontrakcionálny** príd
kontrakt m 1. dohovor, dohoda 2. práv zmluvná listina, zmluva, dohoda 3. kúpa 4. med (o svaloch, údoch) ochrnutie, stiahnutie; **kontraktový, kontraktuálny** príd k 1
kontraktúra ž med trvalé postavenie zhybu al.

kľúbo do určitej polohy s obmedzením jeho pohyblivosti

kontrakvítancia ž adm potvrdenka na protiúčet

kontrárium s práv zmluva odporujúca platným predpisom

kontrfektovať dk zobrazit'

kontribúcia ž práv dane a poplatky odvádzané feudálnej vrchnosti; **kontribučný, kontribuci-onálny** prid; subst **kontribúcia** m úradník, ktorý vyberal kontribúcie

kontribuens, kontribuent m adm kto je povinný platiť dane, poplatník; poddaný; **kontribuentský** prid

kontrolencia ž adm kontrola

kontrolór [-tro-, -tra-] m kto vykonáva kontrolu

kontroverzia [-tro-, -tra-, -ia, -e] ž práv spor, rozpor, hádka

kontumácia ž práv zákaz prevážania živých zvierat, aby sa zamedzilo šíreniu epidemických chorôb; **kontumacký** prid

kontumax m práv neprítomnosť pri súdnom pojednávaní

konvalinka, konvália ž, **konvalium** s bot konvalinka voňavá *Convallaria majalis*; **konvalinový** prid

konvenca ž práv **1.** dohoda, dohovor, zmluva **2.** plat určený dohodou; **konvencionálny, konvencionálny, konvenciový, konventský** [-ts-, -c-] prid

konvent m **1.** cirk zhromaždenie presbyterov evanjelického cirkevného zboru **2.** cirk zbor mníchov jedného kláštora **3.** živ splnomocnený člen konventu **4.** francúzske revolučné národné zhromaždenie v r. 1792-95; **konventov** prid privl k 2

konventualis m cirk splnomocnený člen konventu

konvers m cirk kto prijal iné vierovyznanie, konvertita

konverzácia ž rozhovor, beseda

konvikcia ž práv **1.** dôrazné napomenutie **2.** spoločné užívanie (majetku); **konvikcionálny** prid k 2

konvikt m študentský domov, internát

konviktor m vychovávateľ mládeže v konvikte

konvincia ž práv obžaloba, obvinenie

konvokát m práv kto je predvolaný na súdne pokonávanie

konvokovaný prid zvolaný, povolaný, zhromaždený

konvulzia ž med kľčovitý záchvat, kľče

konzekvencia ž, **konzekvens** m uzáver (z niečoho), vývod

konzervácia ž **1.** udržiavanie **2.** zachovanie, záchrana, ochrana

konziliár, konziliárius m práv radca, poradca

konzilium s adm krajinský snem

konzistórium, konzistérium s, **konzistor** ž adm **1.** zhromaždenie **2.** cirk rozhodnutie kláštorného al. kňazského predstavenstva

konzolácia ž kladná, potešiteľná odpoveď, potecha, útecha

konzul m adm člen mestskej al. obecnej rady, konšel

konzultácia ž porada, rokovanie

konzumovať dk **1.** dokončiť, skončiť, zavŕšiť nejaký akt **2.** spotrebovať; zjesť

kópia ž adm odpis (listiny, zápisu)

kopula ž sobáš

koral [-ral, -lar] m zool pevná, vápenatá látka tvorená z tela morských živočíchov, koralov; **koralový** prid

korál [k-, g-] m obyč. pl **korále** **1.** guľovitý, valčekový ap. útvar z rozličného materiálu používaný v bižutérii **2.** náhrdelník zložený z korálov; **korálny** dem k 1

koramitácia, koramizácia ž práv potvrdenie právoplatnosti nejakej dohody prítomnosťou a podpisom nejakej tretej osoby (s lat doložkou coram me = v mojej prítomnosti)

koramizant m práv osoba, ktorá svojím podpisom potvrdzuje platnosť uzavretia nejakej dohody, pri ktorej bola prítomná

korda ž **1.** povraz, šnúra, ktorú nosia mníši františkáni **2.** opasok; **kordička** dem k 1

korektor m opravovateľ tlačových chýb

korektúra ž oprava

korešpondencia ž **1.** písomný styk **2.** súbor listov al. písomných práv, nariadení

korešpondent m dopisovateľ, informátor

korešpondovať [-do-, -deo-] ndk s kým písať si, viesť korešpondenciu s niekým

koriander [-d(e)r; -ria-, -lia-, -lä-] m bot **1.** koriander siaty *Coriandrum sativum* **2.** černuška siata *Nigella sativa*; **koriandrový** prid k 1

koriceus m adm člen cechu, ktorý bol poverený starostlivosťou o riadne správanie členov cechu, dozorca

korigovať ndk/dk opravovať, opraviť

koronácia ž korunovácia

korozív m, **korozívum** s hrdza

korpo s voj vojenský útvar, teleso

korporál m cirk **1.** miska, na ktorú sa pri omši

kladie hostia, patena **2.** plátenný obrúsok pod kalich al. monštranciu

korpus s hmota, substancia

korregent m spoluvládca

korrobovať dk adm potvrdiť platnosť niečoho

kortína ž text záves, záclona

korumpovať ndk morálne kaziť (podplácaním)

koruna [-una, -ona] ž **1.** symbol najvyššej kráľovskej moci nosený na hlave **2.** kráľovstvo **3.** najvyššia hodnota **4.** venček al. venčekovitý šperk na hlavu **5.** vrchná (ozdobná) časť niektorých predmetov **6.** rozvetvená časť stromu **7.** metr malá váhová jednotka; **korunový** príd k 1; **korunka** **1.** dem k 1 **2.** venček al. venčekovitý šperk na hlavu **3.** dem k 5 **4.** vec podobná niečim korunke

korunácia [-ru-, -ro-] ž slávnosť korunovania panovníka, korunovácia

korupcia ž med chorobou napadnuté miesto na tele

kostol [-ol, -ôl, -(i)el, -al; -cel] m **1.** archit budova na bohoslužby, chrám **2.** jednotka cirkevnej organizácie, cirkev **3.** farnosť **4.** archit opevnené priestranstvo okolo kostola; **kostolný** [-ný, -ní] príd k 1; subst **kostolný** m kostolník al. cirkevný kurátor; **kostolský** príd kostolnícky; **kostolík** dem k 1; **kostolíček** [-ok] dem expr k 1

kostus m bot d'umbierovitá orientálna rastlina *Costus speciosus*

košuľa [-ula, -ila] ž text **1.** spodná bielizeň **2.** spodné kňazské liturgické rúcho

košuľka, košulička [-luč-] **1.** dem k 1 **2.** med zvyšky plodovej blany

kourburárius m ban spoluvlastník bane

kreatória ž výtvor, stvorenie; bytosť

credencia ž nádoba na stolovanie, čaša

kredit m **1.** dôvera **2.** úver, pôžička

kreditor m veriteľ; **kreditorka, kreditorkyňa** ž

krédo s cirk vyznanie viery

krepiť, obyč. pl **krepiť** m druh ľahkej obuvi, sandále

kristel'a ž zool straka obyčajná *Pica pica*

Kristus m podľa biblie ukrižovaný zakladateľ kresťanskej viery Ježiš Nazaretský **a)** roky počítané od narodenia Krista **b)** *Narodenie K-a Pána* cirk sviatok 25. decembra; **Kristov, Kristusov** príd prívl

krokodíl m zool **1.** krokodíl nilský *Crocodylus niloticus* **2.** scinkovec kýpt'ochvosť *Trachysaurus rugorus*; **krokodílsky, krokodílový** príd k 1

kropier [-ér] m ozdobná prikrývka na koňa, čabraka

krucifix m cirk kríž s podobou ukrižovaného Krista

kruenta ž krvavenie

kružment m bot mäta klasnatá *Mentha spicata*; **kružmentový** príd

kubena ž konkubína, súložnica

kubenárstvo [-e(r)n-; -i] s **1.** manželské spolužitie bez sobáša, konkubinát **2.** smilstvo, smilníctvo

kukla, kukulla ž text **1.** (mníšska) kapučňa **2.** nočná čiapka; **kuklový** príd; **kuklica, kuklička** dem

kukurbita ž nádoba zhotovená z tekvice al. v tvare tekvice

kulinária s pomn kuch kuchynské potreby (na prípravu jedál)

kulpovať si ndk sám znášať následky chýb, škodovať

kultivácia ž úprava, čistenie, kultivovanie

Kupido m mytol rímsky boh lásky

kúra ž med **1.** sústavná starostlivosť o zdravie, liečenie **2.** prostriedok na liečenie, liek

kurátor m práv osoba poverená starostlivosťou o niekoho al. niečo, opatrovník, správca; **kurátorkyňa** ž opatrovníčka neplnoletých detí, tútorka

kuratória ž práv správa, spravovanie, opatrovanie majetku inej osoby

kurens m, **kurentácia** ž práv písomný príkaz, nariadenie pre viaceré osoby al. inštitúcie, obežník

kúria ž **1.** vidiecke sídlo strednej a drobnej šľachty, zemiansky dom; **2.** najvyšší (kráľovský) dvor; **kuriálny, kuriálsky** príd patriaci ku kúrii, zemiansky, šľachtický

kurialista m sedliak obrábajúci zemiansku, kuriálsku pôdu

kuriózný príd zvedavý

kúrovať ndk med koho (o ľuďoch) liečiť, robiť kúry

kurva ž vulg **1.** predajná žena, prostitútka; smilníčka **2.** astron súhvezdie Malý pes *Canis Minor*; **kurvin** príd prívl; **kurvička** dem expr; **kurvisko** augm

kurz m bežná hodnota peňazí

kurzor m rýchly posol, kuriér

kustód, kustos m cirk predstavený františkánskeho kláštora, gvardián

kustódia ž cirk kláštor (františkánsky)

kvadra ž archit časť (pôvodne štvrtina) okna, okenného rámu

kvadrát m **1.** štvorhran **2.** archit časť (pôv. štvrtina) okna, okenného rámu; **kvadrátny**, **kvadrátový** príd k 1; subst **kvadrátne** s poddaná daň zemepánovi za okná na dome

kvadril m hra v karty

kvadrilión m mat číslo 10^{23} (s 24 nulami), bilión biliónov

kvalifikácia ž práv **1.** dôvod uvádzaný proti niečomu, námietka, protest **2.** povolanie, zamestnanie; **kvalifikátsky** príd k 2

kvalitas ž/m vlastnosť, kvalita

kvant¹ m expr zdrap

kvantitát m veľkosť, kvantita

kvantlík m metr hmotnostná jednotka, kvintlík; **kvantlíkový** príd

kvantum s, **kvant**² m adm (stanovený) daňový poplatok

kvarta ž **1.** adm štvrtina usadlosti, sedenia **2.** adm druh poddanskej naturálnej dane, štvrtina z dežmy odvádzaná cirkevnej vrchnosti **3.** časť (pôv. štvrtina) okna, okenného rámu; **kvarotný** príd k 2

kvartál m **1.** štvrťrok **2.** adm štvrťročný plat, poplatok; **kvartálny**, **kvartálový** príd k 1

kvartálicia ž práv štvrtá časť majetku (ktorú mohli dediť deéry); štvrtina usadlosti; **kvartálitný**, **kvartálický** príd

kvartalista m adm poddaný majúci v držbe štvrtinu usadlosti

kvartérium s ubytovanie, bývanie, kvartiel'

kvartník m adm poddaný majúci v držbe štvrtinu usadlosti

kvatera ž obločná tabuľa

kvent [gv-] m diel, časť spoločného pôdohospodárskeho majetku

kventík, **kventlík** m metr hmotnostná jednotka, kvintlík

kventín m adm štvrť poľnohospodárskej usadlosti; **kventínový** príd

kverel m, **kverela** ž práv žaloba, sťažnosť

kvest m adm **1.** zisk, zárobok **2.** dlžoba

kvestionál m adm dlžobný úpis, obligátor

kveštár m žobravý mních, ktorý chodí kveštovať

kvindena ž práv časový úsek pätnástich (al. štrnástich) dní; lehota na splnenie povinnosti

kvint m drobný peniaz, babka

kvintesencia ž farm koncentrovaný výtťažok, esencia

kvintilión m mat číslo 10^{29} (s 30 nulami) milión kvadriliónov

kvintlík, **kvintel'** m metr hmotnostná jednotka, štvrtina (pôvodne päťina) lotu

kviritský m rímsky občan, Riman

kvit m adm písomné potvrdenie, kvitancia

kvitancia [kvi(e)-] ž adm písomné potvrdenie, potvrdenka; **kvitanciónalsky** príd

kvitovať [kvi(e)-] ndk adm **1.** koho z čoho prešávať, prestať uplatňovať voči niekomu pohľadávku **2.** koho na čo potvrdzovať, potvrdiť príjem niečoho; **kvitovať sa** vyrovnávať sa, vyrovnávať sa navzájom

kvocient m mat podiel pri delení

kvóta ž podiel, čiastka z nejakého poplatku, dane

kyštín m voj vojenská bojová sekera

labetovať dk práv koho vykonať trest, pohanu na niekom

laborant m pracovník

laborovať ndk **1.** pracovať **2.** usilovať sa dosiahnuť niečo

labyrint m spleť ciest, chodieb, miestností, bludisko

lacerat m anat sval

laik m svetská osoba, nekňaz

lajster [-t(e)r] m, **lajstro** s súpis, register (účtovný, inventárny ap.); **lajsterný**, **lajstrový**, **lajstrovný** príd; **lajstrík** dem

lakónsky príd (o výklade, vysvetlení) veľmi stručný, jadrný, lakonický; subst **Lakonický** m obyvateľ Lakónie, Lakónčan

ľalia [ľa-, li-, ľeluja; -ia, -ie] ž, **ľilium** [li-, -um, -om] s **1.** bot rastlina z rodu Liliium, najmä ľalia biela Liliium candidum **2.** znak v podobe kvetu ľalie; **ľaliový** príd k 1

lamentácia ž, **lament** m, **lamentovanie** s **1.** nárek, horekovanie, bedákanie; ponosovanie sa, ponosa **2.** bibl žalospev

lamentovať ndk horekovať, nariekať

laminovaný príd vykovany (na plech)

laminovať ndk kovať

lampreta, **lamprita** [-ita, -ida] ž, **lampret**, **lampert** m zool ryba podobná úhoru mihul'a rieč-na Lampetra fluviatilis

lapis m chem leptavý kameňok, soľ kyseliny sírovej

laterna, **letarňa** z lampáš

laton m farm kyselina bórítá

laudanum s farm cukornatá šťava vznikajúca ako produkt niektorých rastlín, manna

laureola ž bot lykovec jedovatý Daphne mezereum

lavater m zásobník vody na umývanie

laxácia ž med preháňanie

laxans m farm laxatívum

laxatíva ž, **laxatívum** s farm prostriedok na preháňanie

laxír m **1.** med hnačka, prehánanie **2.** farm prostriedok na prehánanie; **laxírik** dem expr k 2

laxírka ž med hnačka

laxovať ndk med spôsobovať hnačku, prehánat'

legácia ž **1.** posolstvo, delegácia s posolstvom **2.** poslanie, povolanie

legálny, legálsky príd práv zákonný, zákonom oprávnený

legát m adm vyslanec, splnomocnenec; **legátsky** príd; **legátstvo** [-i] s úrad vyslanca, splnomocnenca

legatár, legatárius, legatórius m práv zákoníty, priamy dedič

legátka ž čalúnená stolička s vysokým vyrezávaným operadlom

legenda ž rozprávanie príbehov zo života svätých

leges m pl práv zbierka právnych predpisov

légia ž voj vojenský útvar

legión m voj rímsky pluk počítajúci 3 – 6 tisíc vojakov, légia

legislátor m práv tvorca zákonov, zákonodarca

legitimácia ž písomné preukázanie totožnosti al. oprávnenia na niečo

legovaný príd poručený (v testamente)

legovať ndk/dk práv čo (komu) právoplatne poručiť, poručať (napr. v testamente ap.)

lekcia ž **1.** vyučovacia hodina **2.** úloha, cvičenie, ktoré sa treba naučiť **3.** príučka, výčitka

lektika ž krytá stolica so žrdkami usposobená na prenášanie osôb, nosidlá; **lektikový** príd; **lektička** dem

lektikál m cirk druh cirkevnej dane

lektor m cirk kto číta biblické texty pri bohoslužbách

lentíšek m bot rečík masťový Pistacia lentiscus

letargový príd med chorobne ospalý, letargický, ľahostajný

letargus m med chorobná ospalosť, letargia

leuka ž metr dĺžková miera

levanduľa [levan-, laven-, leven-, neven-], **levenda** ž bot levanduľa klasnatá Lavandula spica; **levanduľový** príd

levata ž práv súdne konanie

levovať dk/ndk (o peniazoch) získať, získavať, evidovať v príjmoch

libera s neskl cirk pohrebná pieseň Libera me Domine

libertáš m medená minca z obdobia povstania Františka Rákociho II. (1703-11 – podľa nápisu Pro libertate)

libertín, libertínus m **1.** človek, ktorý sa

vykúpil z poddanstva, slobodník **2.** príslušník panteistickej sekty založenej v 16. stor. vo Francúzsku a v Holandsku; **libertínsky** príd k 2

libertovať ndk adm čo zbaviť dlhov, oslobodiť

libra ž metr jednotka hmotnosti, okolo 112 kg;

librový príd

licencia ž úradné povolenie na vykonávanie nej. činnosti, dovoľenie, sloboda

licenciát m absolvent vysokej školy bez akademického titulu

licitácia ž verejný predaj, dražba

licitovať ndk predávať al. kupovať na verejnej dražbe so stupňovaním ceny, vydražovať

liga ž **1.** práv povinnosť, záväzok, obligácia **2.** spolková organizácia, napr. cech

lignácia ž povolenie na rúbanie dreva v hore

ligúrius m min druh drahého kameňa

likvidácia ž konečný účet

likvirícium s bot sladké drievko hladkopodé Glycyrrhiza glabra; **likviricový** príd

likvor m tekutina, roztok

limazín m druh jemného súkna; **limazínový** príd

limbus m náb predpeklie; **limbový** príd

limitácia ž adm úradné vymedzenie limitu cien, daní al. poddanských povinností ap.

limitátor m adm kto vykonáva limitáciu

lina [lina, leňa] ž hrubý ľanový al. konopný povraz; **linka** dem

linamentum s med liečivá náplast'

lineonál, lineál m linonár, pravítko; **lineálik** dem

litánia [le-, li-], obyč. pomn **litánie** ž náb **1.** prosebná modlitba skladajúca sa z radu oslovení, invokácií **2.** pobožnosť, ktorej hlavnou súčasťou sú litánie

litargýria ž chem kysličník olovnatý

litera ž **1.** písmeno **2.** hláska; **literný** príd **1.** týkajúci sa vzdelania v čítaní a v písaní **2.** (o význame) slova doslovný, presný **3.** týkajúci sa slovesného umenia; **litterka** [-ter-] dem

literát m človek vzdelaný v čítaní a v písme

liturgia ž cirk náboženské obrady, bohoslužby

lítvor [-or, -er] m bot archangelika lekárska Archangelica officinalis; **lítvorový** príd

locika ž bot šalát jedovatý Lactuca virosa

logika ž veda o zákonoch správneho myslenia; **logikový** príd; **logický** príd

logikár, logikus m kto sa vyzná v logike

lokálsky príd miestny

lokumtenenciálsky príd adm (o inštitúcii) miestodržiteľský

lokus m záchod

lora z nekvalitné víno z hroznových výliskov, vodnár

Lucifer [-fer, -per] m podľa náboženských predstáv vládca pekla

luciferián m cirk stúpenec Lucifera, kacír

lumbos m anat kríže

lumen s osvetlenie, objasnenie

lumpus m expr naničhodník, lotor

lustra, lustrácia ž obhliadka, kontrola, vizi-tácia

lustrovať ndk obhliadať, vizitovať

lužniak m bot dub cerový *Quercus cerris*

lýdius m min hornina, ktorá vznikla z kremiči-tých schránok živočíchov (nazvaná podľa staro-vekej Lýdie), lydit

lýra ž hud druh strunového hudobného nástroja

macerovať ndk **1.** čo máčať, lúhovať v tekuti-ne (rastlinné al. živočíšne tkanivá) **2.** koho trápiť, mučiť niekoho; **macerovať sa** trápiť sa, mučiť sa

magister m **1.** učiteľ **2.** cirk rehoľník majú-ci na starosti novicov **3.** akademická hodnosť na univerzite v stredoveku **4.** veľký magister v stredoveku vysoký hodnostár na kráľovskom dvore **5.** vyučený remeselník, samostatne vyko-návajúci remeslo, majster

magistérium s farm odborne pripravený lieči-vý výťažok

magistrát m **1.** administratívny úrad **2.** pred-stavenstvo mesta, mestská rada; **magistratuál-ny, magistratuálny, magistratuálsky, magistratuálsky** príd

magnát m veľmož; **magnátsky** príd

magnifikat m náb chválospev spievaný al. rec-itovaný pri podvečerných bohoslužbách

machina ž **1.** stroj, mechanizmus, usporiada-nie **2.** model, figurína **3.** predmet obrovských rozmerov, ťarcha

máj, május m **1.** platy mesiac v roku **2.** vysoký smrek al. jedľa s pestro vyzdobeným vrcholcom, ktorý sa pred prvým májom stavia dievčatám **3.** vetva z rastliny (vavrín, oliva, cyprus) používaná pri náboženských obradoch; **májový, májusový** príd k l

majestát m **1.** velebnosť, vznešenosť **2.** hod-nosť a titul panovníka, veličenstvo **3.** listina, výnos panovníka, ktorým sa udeľovali nej. pri-vilégiá; **majestátnický** príd veľkolepý; vzneše-ný; **majestátnosť** ž vznešenosť

makula, machuľa ž **1.** škvrna, fľak **2.** med chorobná škvrna na pokožke **3.** pohana, poškvir-na, potupa **4.** súpis, zoznam

makulár, makulátor m, **makulatória** ž kon-cept súpisu

malefaktor m zločinec

maleficient m práv zločinec

mandát m práv úradný príkaz, nariadenie; spl-nomocnenie, poverenie

manier [-ier, -ír] m, **maniera** [-íra] ž spôsob správania, vystupovania; obyčaj, návyk; **ma-nierny** príd majúci dobré spôsoby; **maniernosť** ž dobré správanie

manifest m vyhlásenie

manipul, manipulár m cirk časť liturgického rúcha katolíckeho kňaza

manipulácia ž spôsob zaobchádzania s niečím

manipulans m adm vykonávateľ

manufaktor, manufaktorista [-tur-] m správ-ca manufaktúry

manufaktúra ž väčšia, technicky vybavená remeselnícka dielňa

manutenovať ndk čo potvrdzovať niečo

mapa ž zmenšené a zjednodušené zobrazenie zemského povrchu

marclata ž farm druh liečivej masti; **marcla-tový** príd

marec, marcius m **1.** tretí mesiac v roku **2.** sladové silné pivo; **marcový, marciusový, ma-recný** príd k l

marchio m markgróf

marchionát m markgrófstvo

Mars m **1.** mytol rímsky boh vojny **2.** astron jedna z planét slnečnej sústavy

martagon m bot ľalia zlatohlavá *Lilium mar-tagon*

martýrium s cirk veľké utrpenie, mučenie, mučenie, martýrstvo

martyrológium s cirk zoznam kresťanských mučeníkov s ich krátkym životopisom

masa ž beztvárá látka, hmota

mastix [-ix, -ich, -ik] m farm vonná živica stre-domorských pistáciových stromov; múčka z tej-to živice; **mastixový** príd

matéria ž **1.** látka, hmota **2.** tkanina **3.** ná-met, téma

materiál m, **materiáliá** s pomn látka určená na osobitné použitie al. na ďalšie spracovanie

matrika, matrikula ž adm úradná kniha slú-žiaca na evidenciu narodených, sobášených a zomretých osôb

matróna ž **1.** v starom Ríme žena vo vzne-šenej spoločnosti **2.** vážna žena, obyč. vydatá, najmä príslušníčka vyššej vrstvy

mecenát m priaznivec, mecenáš

mediácia ž adm sprostredkovanie

mediálny príd adm prostredného významu, stredný

medián m veľový zvon strednej veľkosti
mediána ž anat prostredná z troch žíl na predlaktí

mediátor m adm sprostredkovateľ, prostredník

medicina ž liek, liečivý prostriedok

medicinálsky príd lekársky, medicínsky

medikamentum s liek, liečivý prostriedok

medikus m lekár

meditácia ž cirk rozjímanie, meditovanie

meditovať ndk sústredene rozmýšľať, rozjímať

médiúm s prostriedok

meliorácia ž **1.** zlepšovanie, upravovanie **2.** zlepšovanie kvality pôdy na zvýšenie jej úrodnosti

melisa ž bot **1.** medovka lekárska *Melissa officinalis* **2.** medunka medovkolistá *Melittis melissophyllum*; **melisový** príd

melódia ž spev; nápev

membrum m adm článok; zložka

memento s varovné upozornenie, pripomenutie smrti

memoriál m, **memória** ž, **memoriále** s neskl adm **1.** zápis, písomný doklad **2.** úradný príkaz

memorovaný príd adm pripomínaný, zmieňovaný

mendík, mendikus m (chudobný) žiak, ktorý obyč. vykonával nej. pomocné práce v evanjelickom kostole al. škole; **mendíček** dem

mendikant m mendík

menses m pomn neskl med menštruácia

menštruálsky príd chem **o m-a voda** určená na čistenie kovov

mentor m radca, vychovávateľ mladých ľudí, učiteľ

merces s neskl poplatok; odmena

meritoriálny príd podstatný, zásadný

merkurialis m bot rastlina z rodu bažanka *Mercurialis*; **merkuriálny, merkuriálsky** príd

merkúrium s, **merkúrius** m chem ortuť; **merkuriálsky** príd

Merkúrius m astron Slnku najbližšia planéta slnečnej sústavy; **Merkúr**

méta ž hranica, hraničná čiara; **metálny** príd

metafyzika ž filozofia vychádzajúca z Aristotelovho učenia o podstate vecí zdanlivo významom nedostupných

metál m kov, ruda; **metálový, metálsky, metalický** príd; **metálik** dem

mikrokozmos [-us] m malý svet, svet v malom

milícia ž voj vojsko

milión m čisl **1.** tisíc tisícov **2.** veľké množstvo niečoho

minera ž min **1.** nerast, minerál **2.** ruda, kov
minerál m, **minerálum** s, obyč. pl. **mineralia** nerast; **minerálny, minerálsky** príd

minister [-t(e)r] m **1.** nižší predstavený kňáštora **2.** evanjelický farár, kňaz **3.** vysoký kráľovský úradník

ministérium m kráľovská rada

miništrant [-str-] m kto prisluhuje katolíckemu kňazovi pri bohoslužbách

minium s, **minia** ž chem tehlovočervená zlúčenina olova používaná obyč. ako farbivo; **miniový** príd

minorita m cirk príslušník františkánskej rehole, františkán; **minoritský** príd

minúta ž, **minút** m časová jednotka, šesťdesiatina hodiny

mirabiliár m cirk príslušník náboženskej sekty donatistov, zázračník

misál m cirk liturgická omšová kniha

misia ž **1.** poslanie, úloha **2.** obyč. pl cirk u katolíkov druh duchovných cvičení

misionalista, misionár, misionarius m cirk **1.** kňaz alebo laik šíriaci kresťanstvo obyč. v kolóniách **2.** u katolíkov kňaz, obyč. rehoľník, konajúci misie; **misionársky** príd k 2

mišpuľa [miš-, niš-] ž bot strom z rodu *Mispulus* a jeho plod; **mišpuľový** príd

mitridat [mi-, me-] m farm voňavý liečivý prostriedok s ópiom

mixtúra ž farm liečivá zmes; liečivý roztok

mizera ž **1.** bieda, chudoba **2.** chudera, úbožiačka

mizerére s neskl **1.** hud žalm spievaný na pohreboch **2.** med zauzlenie čriev

mizéria ž bieda, núdza, nedostatok

mizerikordián m cirk príslušník rehole milosrdných bratov

mobilia s pomn adm hnutel'ný majetok

moderátny príd rozvážny, pokojný, mierny

modifikovať ndk adm čo upravovať, prispôbovať niečo

molestácia ž obťažovanie, unúvanie

molestia ž ťažkosť, mrzutosť, nepríjemnosť

molestovať ndk koho obťažovať, unúvať, trápiť niekoho

moment m krátka chvíľa, okamih

momordika ž bot momordika balzamová *Momordica balsamina*; **momordikový** príd

moneovať ndk koho pripomínať niekomu niečo, upomínať niekoho na niečo

moneta ž **1.** kovový peniaz, minca **2.** mena

monštrancia ž cirk ozdobná schránka na vystavovanie hostie

moras m duch mŕtveho, ktorý saje ľuďom krv, upír

móres, i pl **móresy** m dobré mravy, spôsoby, správanie

móresnosť ž dobrá vlastnosť, zdvorilosť

morózny príd mrzutý, nevládny

moršula ž tablička cukru

mortifikácia ž odumieranie, odumretie

mortifikátor m práv písomné potvrdenie o neplatnosti niečoho

mortifikovať [morti-, morte-] ndk práv čo vyhlasovať niečo za neplatné, umorovať

motívum s podnet, pohánka, motív

mramor, **marmor** [-or, -ar] m min kryštalický zrnitý vápenc z rôznych farieb používaný najmä v staviteľstve a sochárstve; **mramorový**, **marmarský** príd vyrobený z mramoru, súvisiaci s mramorom

mul, **mulec** m zool krížec kobyly a somára; **mulcový** príd; **mulica** ž krížec somárej samice a koňa; **muličný**, **mulicový** príd

mulitánky [mu-, mo-] ž pomn hud zried **mulitánka** ž malé gajdy nazvané podľa Multánska (Moldavska)

mulka ž práv pokuta; trest

multiplikácia ž mat násobenie

multiplikandus m, **multiplikanda** ž mat číslo, ktoré sa násobí, násobeneč

multiplikátor m mat číslo, ktorým sa násobí, násobiteľ

multiplikovať ndk/dk **1.** množiť, rozmnožovať **2.** mat násobiť

munícia ž **1.** strelivo a iné voj. výbušné prostriedky **2.** obranné priestory, opevnenie

municipálsky príd mestský

muréna ž zool morská ryba hadovitého tela z rodu muréna Muraena

muskul [-sk-, -šk-] m anat sval

muskus m, **muskum** s pižmová tekutina používaná v lekárnictve a voňavkárstve, moschus

muškateľ m, **muškatelya** ž, **muškatile** s neskl bot odroda viniča, veltlínske hrozno a víno; **muškateľ(e)lový** príd

mut m metr obsahová miera na meranie sypanín **mutilujúci** [-jí-] príd (o látke) tuhnutí

muzika ž hud **1.** hudobný prejav, hudba **2.** učebný predmet na stredovekých latinských školách; hudobné umenie **3.** hudobná kapela **4.** zábava s hudbou **5.** hudobný nástroj; **muzický**, **muzičný**, **muzikálny** príd k 1

muzikant m hud hudobník; **muzikantka** ž; **muzikantský** príd **1.** týkajúci sa hudobníka **2.** hudobný

myrta ž, **myrt(us)** m bot myrta obyčajná *Myrtus communis*; **myrtový** príd

mystický príd rozumom nepochopiteľný, tajomný, záhadný

nácia ž **1.** etnikum, národnosť **2.** náboženská skupina

narcis, **narcisus** m, **narcisa** ž, **narcisl** m bot narcis biely *Narcissus poeticus*; narcis žltý *Narcissus pseudonarcissus*; **narcisový** príd; **narcišek** dem

nardus m bot nardus pravý *Nardostachys jatamansi*; **nardový**, **nardusový** príd vyrobený z nardu

nátura ž **1.** súhrn prírodných javov (nevytvorených človekom), príroda **2.** náb podsta, povaha bytia **3.** telo; fyzické vlastnosti **4.** prirodzená povaha veci, ráz, prirodzenosť; povaha, charakter, temperament

naturale s anat pohlavný orgán

naturálie ž, **naturália** s pomn prírodné plodiny, suroviny slúžiace nd obživu

nava ž nám zried loď

nedispenzovaný príd neoslobodený od zachovávaní istých zvyklostí

negligovať dk zanedbať niečo, nepostarať sa o niečo

negociovať ndk vykonávať niečo, zaoberať sa niečím

negovať ndk popierať, odmieťať

nerv m anat vláknitý útvar v živočíšnom organizme umožňujúci jeho činnosť; **nervový** príd

nešpor m, **nešpory** pomn **1.** cirk populudňajšia pobožnosť, litánie **2.** popoludnie, čas olovrantu **3.** olovrant; **nešporný** príd k 1

nižekoramizovaný príd adm dolupodpísaný ako svedok

nobilitovať dk prijať do šľachtického stavu

nominatív m gram prvý pád skloňovania

nona ž interval deviatich dní v mesiaci

norma ž záväzná pravidlá, zásady

nota ž **1.** hud grafická značka pre tón **2.** poznámka, dodatok; **notný** príd k 1

notácia ž spis, záznam, zápis

notár m adm úradník vyhotovujúci úradné listiny a iné písomnosti

notárius [-us, -uš] m adm úradník vyhotovujúci úradné a iné právne písomnosti, notár; **notárov** príd privl; **notárstvo** [-o, -í] s; **1.** funkcia, notára **2.** notársky úrad

notícia ž znalosť, poznanie

notulár m adm zápisník

novacián m cirk príslušník náboženskej sekty

november m jedenásty mesiac v roku

novic, novicius m cirk čakateľ rehoľného stavu v kláštore; **novicijka** ž

noviciát m cirk 1. skúšobný čas (v kláštore) pred prijatím do rehole 2. zariadenie, seminár na prípravu novicov pred vstupom do rehole

nula ž mat 1. čísl zákl nijaký počet 2. číslica 0

numer m 1. číslo 2. mat číslica

numerácia ž mat počítanie

numerátor m mat časť zlomkového výrazu nad zlomkovou čiarou, čitateľ

numizma s zried kovový peniaz, minca

nunciovat' dk ohlásiť, oznámiť

nymfa ž mytol mytologická bytosť, vodná víla
obcirkľovat' dk čo čím vyznačiť rozmery niečoho zo všetkých strán, dookola, okružiť niečo

oblácia ž 1. dar, darovanie, venovanie 2. ponúknutie, ponuka

oblátka, oplátka ž, zried **oplátok** m 1. tenké pečivo z nekynutého cesta (pečené v ozdobnej forme) 2. náb hostia, omšový chlieb; **oblátkový** príd k 1; **oplátečka** ž, **opláteček** m dem k 2

obligácia ž práv 1. zabezpečenie sa pre prípad neplnenia dohodnutého, finančný záväzok, podmienka 2. písomná záruka o prevzatí (plnenia) niečoho, dlžobný úpis

obligátor [-gá-, -ká-] m práv 1. zabezpečovanie sa pre prípad neplnenia dohodnutého, podmienka, záväzok 2. písomná záruka o prevzatí (plnenia) niečoho, dlžobný úpis; **obligátorný** príd; **obligátorik, obligátorček** dem k 2

obligatória ž, **obligatorium** s práv písomná záruka o prevzatí (plnenia) niečoho, dlžobný úpis

observácia, observancia ž pozornosť, zaujímavosť

observovat' ndk pozorovať

obstakulum s prekážka

obštrukcia ž med zapchanie čriev, zápcha

obtingens m, **obtingencia** ž adm daň, poplatok
obtinovat', obtineovat' ndk práv čo od koho vyháňať niečo od niekoho

oceán m geogr jedna zo 4 súvislých častí vodnej plochy Zeme, veľké svetové more; **oceánsky** príd

odprebetovat' dk čo vykonať niečo

oferovat' sa dk od čoho nakaziť sa od niečoho
ofera [of(j)e-] ž 1. náb obrad, ktorý spočíva v odovzdávaní daru Bohu, resp. na náboženské al. cirkevné účely 2. cirk časť omše, obetovanie 3. náb peňažný dar dávaný na cirkevné účely 4. dar, darovanie; **oferný, oferovný** príd k 1

ofertorium s cirk časť omše, obetovanie

oficiál, oficialista, oficiant m adm manipulačný úradník vo verejnej al. štátnej správe

oficina ž ban dielňa, hámor

oficium s cirk povinné denné modlenie

okázia ž 1. príležitosť, vhodná okolnosť 2. podnet, príčina

okovita, okovitka ž pálenka

oktál m 1. výmera pôdy, vinice, osmina hospodárskej usadlosti 2. poddanský poplatok za osminku usadlosti, vinice ap. 3. metr obsahová miera, osmina merice (približne 6 l)

oktáva ž 1. i **ochtáb** m ôsmy deň al. obdobie ôsmich dní nasledujúcich po väčšom sviatku, osemdenné slávenie sviatkov 2. hud rad ôsmych tónov v stupnici 3. osmina usadlosti

oktaváliá s pl krajinský súd štyrikrát do roka a začínal sa ôsmeho dňa po istých sviatkoch

oktilión m mat číslo 10⁴⁸

október m desiaty mesiac v roku

okulácia, okuláta ž, **okulátum** s práv 1. obhliadka, prehliadka niečoho (obyč. majetku) na tvári miesta, svedectvo na mieste 2. potvrdenie, svedectvo o vykonanej obhliadke; **okulát-ny** príd

okulovat' ndk práv čo, koho obhliadať, ohliadať niečo, niekoho

okurencia ž utlačanie, ťažkosť, príkorie

okurovat' dk práv zamedziť

olej m 1. mazľavá kvapalina nerastného, rastlinného al. živočíšneho pôvodu 2. náb posvätný olej používaný pri niektorých obradoch; **olejový, olejný** príd 1. týkajúci sa oleja, (o nádobe zariadení), určený na olej, na výrobu oleja 2. obsahujúci, poskytujúci olej; **olejček, olejek** [-ek] dem 1. voňavý olej upravený najmä na lekárske ciele 2. k 2; **olejkový** príd k 1

oleum s farm olejovitá kvapalina, olej, olejček

oliban m kadidlo

oliva ž bot 1. oliva európska *Olea europaea* 2. plod tohto stromu; **olivový** príd 1. k 1 2. k 2 3. (o pozemku) vysadený al. zarastený olivami 4. (o farbe) majúci farbu olív, žltkastý; **olivka** dem k 1

olovrant [olo-, ole-] m 1. jedlo medzi obedom a večerou 2. **olovranty** čas olovrantu, popoludnie

oltár m 1. vyvýšené miesto (obyč. stolec) určené na odovzdávanie obetných darov Bohu al. božstvu 2. miesto (v podobe stola) určené na kresťanské bohoslužobné obrady; **oltárny** príd k 2; **oltárik, oltárček, oltáriček** m dem k 2

omitovat' ndk práv čo odmietat', porušovať niečo
onerá s pomn práv zaťaženie nej. záväzkami, povinnosťami, ťarchy, bremená

ónyx, onych, onychl, onychín m min čierno-

bielo al. hnedobielo pruhovaná odroda chalcedónu, polodrahokam; **ónyxový** príd

opál m min polodrahokam dúhovomliečnej farby; **opálový** príd zhotovený z opálu

operácia ž konanie, vykonanie nej. činnosti, výkon, úkon

operovať ndk **1.** čo (s čím) obkladať, pokrývať niečo (niečím), pripieňovať niečo na povrchu niečoho **2.** (o nej. činnosti al. prípravku) byť účinný, účinkovať, pôsobiť **3.** čo spôsobovať, zapríčiniť niečo; **operovať sa** ndk skrze čo riediť sa podľa niečoho

opignorovať dk práv čo (komu) dať, odovzdať niečo niekomu do zálohu, prenechať ako zálohu

opínia ž adm mienka, názor

ópium s farm stuhnutá šťava z nedozretých makovic používaná ako liek al. ako droga

opobalzam m farm egyptský balzam, živica balzamovníka gileadskeho Balsamodendron gileadense

oponovať ndk odporovať, protiviť sa; **oponovať sa** stavať sa proti niečomu

opozícia ž protikladné, nesúhlasné stanovisko, postoj; nesúhlas, odpor

opresia ž núdza, nedostatok

opugnácia ž obžaloba niečoho, útok proti niečomu

orácia ž reč, prejav

orákulum s neskl veštiareň

orálny príd ústny

orátor m **1.** rečník **2.** adm kto za iného hovorí, zástupca **3.** adm predstavený volenej obce; **oratorický** príd k 1; **orátorstvo** [-i] s funkcia, úrad orátora

oratórium s, **oratória** ž cirk oddelené miesto v katolíckom kostole na modlenie

ordiant m poradie, poriadok

ordinácia ž **1.** nariadenie, príkaz **2.** cirk vysvätenie za kňaza; uvedenie do kňazského al. rektorského úradu

ordinans m vojenský al. úradný posol, sluha, ordonanc

ordinantka ž pomocnica v kuchyni

ordinár m pravidelný príjem, obyč. v naturáliách

ordinárie prisl riadne, spravidla, bežne

ordinárium s pravidelný výdavok, poplatok

ordinárius m kto je riadne zvolený do nej. funkcie

ordinovať ndk/dk **1.** čo (komu k čomu) dávať, dať; stanovovať, stanoviť, určovať, určiť (niečo niekomu na niečo) **2.** čo nariaďovať, prikazovať niečo **3.** koho (komu) úradne prideliť, určiť, vy-

slat', poslať niekoho (niekomu, niekam) **4.** cirk koho vysväcovať al. ustanovovať, uvádzať niekoho do nej. funkcie, úradu

Orient m krajiny ležiace na východe, v oblasti Blízkeho, Stredného a Ďalekého východu; **orientálsky** príd

orificium s ústie, vyústenie

originál m pôvodný exemplár nej. textu, listiny, prvopis; **originálny; originálsky** príd

orloj [(v)o-] m **1.** veľké bicie hodiny, obyč. na veži **2.** hud druh bicieho hudobného nástroja;

orlojček dem k 1

ornát m cirk vrchná časť bohoslužobného rúcha; **ornátik** dem

orobanka ž bot rastlina z rodu záraza *Orobanchaceae*

ortodoxia ž učenie al. vyznanie pokladané za pravé, pravoverné; **ortodoxý** príd ortodoxný, pravoverný

ortografia ž gram pravopis; **ortografický** príd

ortuť [or-, er-] m chem tekutý kovový prvok striebornej farby

orvietan m farm liečivo z rozličných prípravkov používané ako protijed, teriak (?)

pacienca ž trpezlivosť

pacient m chorý človek, ktorý sa lieči; **pacientka** ž; **pacientkin** príd privl

pacientovať ndk čo trpieť, znášať niečo

pacifikácia ž práv uzmierenie, zmier

pacifikál m, **pacifikále** s **1.** cirk spravidla ozdobný a menší kríž, ktorý sa podáva veriacim na pobozkanie; **2.** len **pacifikál** euf pohlavný úd **pacifikatória** ž cirk prikrývka, obrúsok, ktorý sa prestiera pod kalich

pagatela ž bezvýznamná vec, bagateľ

pagina ž strana (obyč. číslovaná) v spise, knihe ap.

pakt [-kt, -cht] m práv zmluva, dohoda napr. o nájme, árende ap.

paktát [-kt-, -cht-] m, **paktatum** s **1.** zmlouvou určená (peňažná) daň **2.** živ vyberač paktátov;

paktátny príd k 1

paktovaný príd práv (o mestečku, obci) s ktorým je uzatvorená zmluva o poddanských dávkach

palác m archit väčšia reprezentačná budova šľachty; **palácový** príd

palatín, palatínus m najvyšší kráľovský, neskôr krajinový úradník v Uhorsku, zástupca kráľa; **palatínov** príd privl; **palatínsky** príd

palla, pála ž cirk **1.** vlnená páska okolo krku kňaza, pálium **2.** ľanový štvorcový kus látky, ktorý býva medzi obradmi prikrýty kalich, al. oltár

palma ž **1.** tropický strom s vysokým kmeňom a obrovskými vejárovitými listami **2.** bot ďatľovník obyčajný Phoenix dactylifera **3.** palmová ratolesť ako symbol víťazstva al. mieru;

palmový príd k 1; **palmička** dem k 1

papa m cirk pápež

paralela ž obdoba, podobnosť, analógia

parapet m architekt podokenná časť steny

parciál m čiastkový výkaz účtu, inventúra ap.;

parciálsky príd

pardulus m zool kulík zlatý Charadrius apriciarius

paria s pomn, ž, **par** m adm úradne platný spis, výpis z úradnej listiny al. jej odpis

pariovať ndk adm (o listinách, dokumentoch) vyhotovovať vierohodný odpis, kópiu, odpisovať

parola ž **1.** dlhší rečový prejav, napr. príkaz, rozkaz **2.** sľúbené slovo, čestné slovo

parsún [-ún, -úm, -on] m podoba, výzor, vzhľad

partaj m, ž **1.** práv účastník sporu, stránka **2.** skupina ľudí

parter m text druh hodvábnej látky; **parterový** príd

partesy m pomn hud part, noty

partia ž práv **1.** účastník sporu, stránka **2.** adm časť majetku

participium s gram príčastie

participovať ndk práv z čoho mať podiel z niečoho (napr. z delenia, úžitku ap.)

partikula ž drobná vec, drobnosť (napr. doplnok k odevu ap.)

partikulárny, partikulársky príd **1.** čiastkový **2.** vzťahujúci sa na župu, župný; **partikulárne** prisl k 1

pasionál m náb zbierka životopisov svätých, najmä mučeníkov

pastor m **1.** pastier dobytka **2.** cirk farár

pastorál m cirk biskupská berla ako odznak pápežskej moci

patantuš m voj zried pešiak

paténa [-te-, -ti-] ž, **patentul** m cirk miska na prikrytie omšového kalicha

patent, patens m **1.** otvorený list obsahujúci nariadenie kráľa al. vysokého úradníka **2.** sprievodný list, dekrét, povolenie; **patentálsky** príd k 1

páter ž anat chrbtová kosť, chrbtica; **páterový** príd

patria ž vlasť, rodná zem, otcina

pátričky, pátriky, páterky [-te-, -ce-] ž pomn cirk **1.** guľičky navlečené na šnúre al. retiazke ako pomôcka pri modlení ruženca, ruženec **2.**

modlitba za pomoci ruženca **3.** náhrdelník; **pátričkový** príd k 3; **pátriččky** dem pomn k 2

patrocinium, patrocium m práv obrana, ochrana, patronát

patrón, patrónus m **1.** ochranca, priaznivec, podporovateľ **2.** cirk svätec ako ochranca (kostola, mesta, krajiny ap.); **patrónka, patrónkyňa** ž k 1; **patrónstvo, [-í]** s **1.** patrónsky vzťah, ochranca; **2.** ochrancovia, patróni

paulín, paulán m cirk člen rehole paulínov; **paulínka** ž

paulopolita m cirk člen kresťanskej sekty, ktorá vznikla v 7. storočí v byzantskej Arménii

pauza ž prestávka, prerušenie

páv m zool páv chocholatý Pavo cristatus; **pávov, pávový** príd prívl pávi; **pávsky** príd; **pávica, pávicka** ž

paviment m podlaha, dlažba, dlážka

pedagóg, pedagogus m učiteľ

pechiagra ž med dna v lakt'och

pelikán m zool **1.** vodný vták pelikán biely Pelecanus onocrotalus **2.** cudzokrajný vták žijúci na púšti, pštros; **pelikáni, pelikánový** príd **1.** vzťahujúci sa na pelikána **2.** (o farbe) biely; **pelikánček** [-ek] dem

penál m puzdro na pero, perečník

penálik m vreckový nožík (obyč. na strúhanie, zabrusovanie pera)

penáta [-n-, -ň-] ž nádoba na pečenie, varenie; **penátový** príd

penetrovať ndk chem čo nasycovať niečo, prenikať niečím

penicír m menší vreckový nôž

penzia ž **1.** starobný al. sirotsky (aj invalidný) dôchodok vyplácaný zo štátnej pokladnice **2.** pravidelne odvádzaný poplatok za prenájom; **penzionálsky** príd k 1

penzionátny [-s-] príd (o pracovníkovi) ktorý poberá penziu

penzitovať ndk čo ochraňovať niečo

peragovať dk/ndk práv čo (o právnej veci) prerokovať, prerokúvať niečo

perašín m bot petržlen záhradný Petroselinum crispum

percepčia ž adm peňažný príjem, jeho zachytenie v účtovnej knihe al. v liste

perceptor m adm hospodársky úradník, účtovník, šafár; **perceptorský** príd

perenálny príd práv večný, večitý

perfekcia ž dobrý, ideálny stav

pergamen, pergament m, **pergamena** ž [per-, par-, -ga-, -ka-, -men-, -min-] **1.** koža (obyč. oslia) vyrobená na tenkú blanu **2.** vy-

pracovaná oslia, kozia, teľacia al. bravčová koža s hladkým hustým lícom, používaná na písanie; listina písaná na takejto koži; **pergamenový** príd k 1; **pergamenok** [-ek] m, **pergamenka** ž dem k 1

periklitovať ndk práv zdržiavať sa, omeškávať sa

perióda ž gram druh zloženého súvetia, ktoré sa významovo člení na dve časti

peripatetický príd súvisiaci s peripatetikmi
perkutovaný príd text (o súkne) upravený strihaním

perlustrovať ndk práv prezrieť, prešetriť

permanencia ž cirk (o obeti Kristovej) stála prítomnosť

perorovať ndk proti komu prihovárať sa, prehovárať k niekomu

perpendikulárne prisl (o polohe) kolmo, zvislo

perpet [-(i)et] m text dovážaná súkenná tkanina; **perpetový** príd

persan m bot rebriček bertrámový Achillea ptarmica

persentiskovať dk/ndk práv čo znášať, pociťovať niečo

persona ž osoba; **personálny** príd

personalis, personalius m práv zástupca uhorského kráľa v súdnictve; **personálka** ž manželka personalisa

perspektív m 1. d'alekohľad 2. zdanlivé zbiehanie sa rovnobežiek a zmenšovanie sa predmetov v diaľke 3. len pomn okuliare

persvadovať ndk komu (čo) presviedčať niekoho o niečom, dokazovať niekomu niečo

persvázia ž presviedčanie, presvedčovanie

pertinencia ž práv čo patrí, prislúcha k nej. hospodárskemu celku

perzekúcia ž prenasledované spoločenstvo

pestilencia ž med morová nákaza, mor

peteče ž pomn med kožná choroba, škvrnny na koži

petruška ž bot 1. zelenina pestovaná pre vňať a koreň petržlen záhradný Petroselinum hortense 2. zeler voňavý Apium graveoleum; **petruškový** príd k 1

piarista m člen mníšskej rehole, ktorý sa stará o cirkevné školstvo; **piaristický** príd

piaster m strieborný peniaz, peňažná jednotka v Turecku a iných štátoch západnej Ázie

píla ž lopta

pilula [-lu-, -ru-] ž farm liečivo gulôčkovitého tvaru; **pilulka** dem

pimpinela ž bot rastlina z rodu bedrovník Pim-

pinella; **pimpinelový, pimpilový, pimpiliový** príd

pincerna m pivničiar, vincúr

pineola ž borovicové semienko

pirát m morský lupič

piskatúra ž chytanie rýb

plán, m zried **planum** s stanovený rozvrh nej. činnosti, postup al. pravidlá niečoho

planéta [-é-, -ie-] ž, **planét** m kozmické, nebeské teleso, obežnica; **planétny, planétsky** príd týkajúci sa planéty

planta ž priesada, sadenica; **plantový** príd; **plantička** dem mladá rastlinka, výhonok

plenipotencia ž práv plná moc, splnomocnenie

plenipotenciár, plenipotenciárius [-ius, -iuš], **plenipotencionárius, plenipotencionál** m práv osoba splnomocnená konať v mene niekoho, splnomocnenec

pliaga [-ia-, -á-] ž niečo nepríjemné, zlé, nešťastie, pohroma

plus-mínus prisl (pri číselnom údaji) približne, viac al. menej

počta ž 1. inštitúcia zabezpečujúca prepravu listov, zásielok a osôb, pošta 2. poštová stanica, úrad pošty 3. poštový voz, dostavník 4. m posol nosiaci listy; **počtový** príd k 1

poena ž práv trest

poenitencia ž práv trestanie, trest

poet, poeta m básnik; **poetický, poetičný, poetský** príd; **po poeticky** prisl výraz

poézia ž básnické umenie

polej [-ej, -aj] m, **polejka** [-aj-] ž bot 1. mäta sivá Mentha pulegium 2. asparágus lekársky Asparagus officinalis 3. jasenec biely Dictamnus albus; **polejový** príd k 1

policaja ž mravnostná polícia

polícia ž súbor ustálených mravných a spoločenských zvyklostí

polium s bot mäta sivá Mentha pulegium

polpredikant [púl-] m cirk polovyškolenný, nedokončený evanjelický kazateľ

poltraktus [púl-] m polovičný pruh, pás, časť

pólus m geogr bod, ktorým prechádza na zemskom povrchu zemská os, pól

polypus m 1. med nezhubný nádor na sliznici, polyp 2. zool morský mäkkýš s množstvom chápadiel, polyp

pomagran, pomogran m bot granátovník púnsky Punica granatum a jeho plod, granátové jablko; **pomagranový** príd

pomaranč [po-, pa-, -ma-, -me-, -mo-] m 1. bot citrónovník pomarančový Citrus sinensis 2.

jeho plod; **pomarančí, pomarančový** príd 1. k 1 2. k 2 3. (o farbe) oranžový

ponderovať ndk čo uvažovať o niečom, rozvažovať, posudzovať

pondus m závažie na hodinách; **pondusok** dem noška, zväzok (prútia)

pontifikál m cirk kniha s liturgickými predpismi biskupských úkonov

pontinovať ndk čo nahrádzať niečo

pontský príd 1. súvisiaci so starovekou ríšou Pontus v Malej Ázii 2. vzťahujúci sa na Pontus, t. j. Čierne more

pop m cirk 1. kňaz, duchovný 2. pravoslávny kňaz; **popovský** príd k 1; **poppek** dem zool penica černošľavá Sylvia atricapilla; **popíček** dem expr k 1; **popčín** príd privl k popka

pór¹ m anat potný otvor na povrchu tela

pór² m bot 1. cesnak pórový pestovaný Allium ampeloprasum subsp. porrum 2. cesnak pažítkový (pažitka) Allium schoenoprasum; **pórový** príd k 1

poras m chem boritan sodný, bórax Natrium boracicum

porcia ž adm 1. štátna daň vyrubovaná na základe počtu brán na stolicu, porta 2. daň, poplatok odvádzaný zemepánovi (napr. za vinohrady, lesy, ktoré nepodliehali štátnej dani a i.) 3. časť štátnej dane (porty) odovzdávaná vo forme zásobovania vojska, ktorá sa odratúvala od porty, ale nie v plnej trhovej cene 4. vymeraná časť, dávka jedla al. nápoja určená pre jedného človeka al. zviera 5. časť, podiel majetku, dedičný podiel 6. diel, množstvo, miera niečoho; **porciový, porciovní, porcijný, porcionálsky, porciovský** príd daňový **porčovina** [po-, puo-] ž bravčové mäso, bravčovina

porfýr, porfýritis m, **porfýrium** s min druh vyvretej horniny rôzneho sfarbenia, najčastejšie do červena

porrigovaný príd zachytený, zapísaný

port¹ m prístav

porta ž, **port²** m 1. brána 2. základ pre vyrúbenie kráľovských daní (v 16. stor. portu predstavovala jedna sedliacka usadlosť); daň štátu; **portový, portovní, portálsky** príd 1. daňový 2. (o rozličnom druhu nemovitosti) z ktorej sa platí štátna daň porta

portórium s poplatok za prevoz tovaru, (prístavné) clo

portula ž bot portulaka zeleninová lesná Portulaca oleracea silvestris

posedovať, posidovať ndk čo s čím mať v držbe niečo, vládnuť niečím, vlastniť niečo

posesia ž majetok

posesor m vlastník, majiteľ, držiteľ niečoho

posignovaný príd poznačený, zaznačený

pospas m kuch (z post pastum) dezertné jedlo (cukrovinky, ovocie, sladké vína ap.)

postament m podstavec

postila ž cirk zbierka kázni a výklad evanjelia

postponujúci príd ktorý nasleduje za niečím

postulát, postulat m požiadavka, žiadosť

posumovať dk čo spočítať, zosumovať

potencia ž moc, sila, vláda

potentát, potestát m kto vládne, panuje, vládca

póza ž adm pozícia, položka

pozícia ž položka

pozitív m hud malý organ bez pedálov

pozitívne prisl určite, istotne

pragmatika ž ustálený spôsob myslenia zamerateľ, zameranosť na prospech, zisk

praktika ž 1. osvedčený spôsob konania 2. expr zlý, neprímeraný postup, podvod, machinácie; **praktický** príd k 1

praktikant m kto vykonáva (začiatočnícku) prax v nej. povolani

praktikár m odborník, skúsený človek v istých praktických al. teoretických oblastiach

praktikovať ndk (čo) vykonávať, robiť niečo

prax ž aplikácia zásad v nej. odbore ľudskej činnosti

prebenda [pre-, pro-] ž 1. cirk stály príjem katolíckeho duchovného spojený s nej. cirkevným úradom al. s vykonávaním nej. cirkevného úkonu 2. potrava, strava, proviant; **prebendársky** príd k 2

precedovať ndk ísť, kráčať vpredu

preceptor m učiteľ

precipitácia ž chem reakcia, proces vyzrážania

precipitát m chem látka, ktorá sa vyzráža z roztoku

precipitovať dk chem čo s čím nechať zreagovať spolu dve al. viaceré látky; **precipitovať sa** vyzrážať sa

préda ž 1. násilím získané veci, koristi 2. lúpež, rabovačka

predecessor m 1. predchodca (v úrade) 2. príslušník tej istej rodiny v minulosti, predok

predestilovať [-di-] dk chem destiláciou oddeliť zložky kvapalných homogénnych zmesí

predikácia [-di-, -de-] ž náb kázeň

predikant, zried predikáč m náb protestantský kazateľ; **predikantka** ž; **predikantský** príd týkajúci sa predikanta, kazateľský

prédium s (neobrábaná) zemepanská pôda, (pustá) šľachtická al. zemianska usadlosť; **pre-**

diálsky príd patriaci k panským majetkom (získaným od cirkevných feudálov), zemiansky, šľachtický

predponovať ndk predkladať

preempcia ž práv právo predávajúceho odkúpiť predajný majetok späť v prípade jeho (opäťtovného) predaja, predkupné právo

prefácia ž cirk začiatok omše, tzv. predspev chvály (mení sa podľa sviatkov a cirk. obdobia)

prefektúra ž správny obvod riadený prefektom

prefektus m adm správny úradník, správca nejakého územného obvodu (provincie, stolice, panstva ap.); **prefektov** príd privl patriaci prefektovi; **prefektová** ž prefektova žena

pregravácia ž adm/práv **1.** nadmerné zaťaženie nejakou povinnosťou **2.** (o svedectve) priťaženie

prejudícium s poškodenie, škoda, ujma

prejudikovať ndk komu čomu škodiť; odporovať niekomu, niečomu

prekancelovať dk čo pretrieť, prečiarknuť niečo napísané

prekludovať dk čo zastaviť niečo, zamedziť niečomu

prekluzúra ž závora, miesto na vyberanie poplatku za drevo z panských hôr

prekrctovať ndk text (o súkne) upravovať ubíjaním, ubíjať

prelát m cirk **1.** predstavený kláštora, opát, prior **2.** vyšší cirkevný hodnostár; **prelátstvo** [-o, -i] s hodnosť, úrad preláta

prelaxovať dk koho med spôsobiť, zapríčiniť hnačku, prehnať, prečistiť niekoho

prémia ž odmena

premiérminister m hlavný predstaviteľ vlády, ministerský predseda, premiér

premonovať dk skrz koho, čo vopred upozorniť niekoho, oznámiť niekomu prostredníctvom niekoho niečo

premoveávať dk zmeniť

prenomenovaný príd vyššie uvedený

prenotovať dk koho, čo zaznačiť, zaznamenať niekoho, niečo

prenumerovať dk čo dopredu vyplatiť (peniaze), predplatiť

preordinovať dk čo (o lieku) predpísať, naordinovať

preparácia s príprava niečoho, preparovanie

preparovaný príd upravený

prepošt [-po-, -bo-] m cirk predstavený kolégia kanonikov al. kláštora; **prepoštský** príd týkajúci sa správnej oblasti prepošta; **prepošstvo** [-í] s sídlo prepošta

prepozícia s gram predložka

prepozitúra ž cirk správna oblasť prepošta, prepošstvo

prerogátiva ž adm prednosť, výsada

prescindovať dk čo ukončiť, skončiť niečo

preskripcia ž písomný návod na prípravu niečoho, predpis, recept

preskriptus m adm kto je vyššie spomenutý, už uvedený, horemenovaný

prester m zool vretenica obyčajná Vipera berus

prestovať ndk čo povinne dávať, odvádzať, odovzdávať

presumovať ndk čo svojvoľne niečo konať, robiť odvažovať sa, trúfať si na niečo

pretendencia ž príprava

pretendent m uchádzač o trón

pretendovať ndk práv čo na kom žiadať, robiť si nárok na niečo, domáhať sa niečoho od niekoho

pretenzia ž práv požiadavka, nárok

pretestovať sa ndk práv komu vyslovovať sa v prospech niekoho, osvedčovať sa

pretext m, **pretexta** ž práv predstieraná príčina, zámienka

pretitulovaný príd adm (o osobe) skôr, predtým spomenutý

preveniovať dk napred ísť al. vopred niečo vykonať

prezent m vec daná al. získaná bez protihodnoty, dar

prezentácia ž formálne predstavovanie niekoho niekomu

prezentovať ndk **1.** čo komu ukazovať, predkladať niečo niekomu **2.** čo komu dávať ako dar, darovať niečo niekomu **3.** koho predstavovať niekoho **4.** koho ustanovovať, dosadzovať do úradu niekoho **5.** koho dovádzať niekoho pred súd; **prezentovať sa** dk predstaviť sa

prezervatíva ž med ochrana

prezervovať ndk od čoho poskytovať ochranu, ochraňovať, chrániť pred niečím

prézes m správca

prezídium s (vojenská) správa, posádka

prilutovať dk čo k čomu, na čo pripojiť, pripevniť niečo

príma ž cirk prvé ranné zvonenie ako signál k hodinke modlitieb rehoľníkov

primárius príd prvý, hlavný

prímas m cirk prvý arcibiskup v krajine

princ m kráľovský syn, nevládnuci člen panovníckeho rodu

principál m vedúci činiteľ, predstavený; **principálka** ž

principát m cirk popredný, vysoký cirkevný činiteľ

principista m žiak nižšej triedy lýcea

princípium s základný prvok

prior m cirk predstavený kláštora; **priorstvo** s sídlo priora

priorát m cirk funkcia priora

pristatovať dk adm koho doviest', priviesť niekoho

privilegium [-gium, -jum] s práv **1.** právne zvýhodnenie, výsada **2.** listina potvrdzujúca nejaké výsady; **privilegiálny, privilegiátny, privilegiálsky, privilegiársky, privilegiátsky, privilegovaný** príd k 1

privovať ndk od čoho zbavovať niečoho

probabilizmus m teória zakladajúca sa na pravdepodobnosti, podľa ktorej nemožno poznať pravdu

probácia z dôkaz

procedovať ndk **1.** práv postupovať, konať, riešiť **2.** chem vykonávať určitú laboratórnu činnosť

procesia z slávnostný sprievod, pochod, obyč. veriacich; **procesiový** príd

produkcja z zápis, záznam

produkovat' dk/ndk **1.** čo (o písomnom doklade) dať, vydať, potvrdzovať niečo **2.** koho predvzdať, uviesť pred súd **3.** čo plniť si záväzok, odovzdať, dať niečo

produkt m, **produktum** s **1.** výrobok **2.** zmluva, dohoda **3.** mat výsledok

profant, profiant, profunt m voj zásoba potravín, obyč. pre vojsko, proviant; **profantný, profantský** príd proviantný

profantmajster, profiantmajster [-mi-], **profantmagister, profiantmagister** m voj kto sa stará o potraviny, zásobovač

profes m cirk mních, ktorý zložil rehoľný sľub

profesia z **1.** činnosť, ktorú človek vykonáva ako zamestnanie, povolanie **2.** rehoľný sľub

profesor m učiteľ na vyššom (svetskom al. cirkevnom) stupni vzdelávania

progres m postup, napredovanie

progresia z mat postupovanie, postupnosť

prohibícia z adm zákaz

prohibita z námietka, protest

prohibovať ndk zakazovať

projekt m, **projekcia** z návrh, plán

proklamácia, proklama z adm verejné vyjadrenie o istej skutočnosti, vyhlásenie

prokreácia z adm úroda

prokurátor, prokátor m práv **1.** mestský úrad-

ník **2.** právny zástupca, advokát; **prokurátorský** príd k 1; **prokurátstvo** [-i] s **1.** obraňovanie, obhajovanie **2.** právne zastupovanie

prokurovanie [-i] s obstarávanie, zadovažovanie

promócia z pomoc, podpora

promoneovať dk koho vopred upozorniť (niekoho)

promótor m podporovateľ

promovať ndk adm **1.** koho na čo, k čomu určiť niekoho na nej. funkciu, úrad al. činnosť **2.** práv čo prejednávať, prerokúvať pred súdom **3.** čo používať niečo v konaní, uplatňovať

promulgovat' ndk vyhlasovať

pronunciácia z výslovnosť

pronunciovať, pronuncovať ndk čo oznamovať, vyhlasovať niečo

propagovať ndk čo rozširovať niečo

proponovaný príd navrhnutý, navrhovaný

proponovať ndk čo navrhovať niečo

proporcja z vzájomný pomer rozmerov

proporcionálny príd primeraný, úmerný

propozícia z **1.** pokyn **2.** názor

prosekovat' ndk práv skončiť, vyriešiť spor

proskribovaný príd postavený mimo zákona, verejne odsúdený

proskribovať dk koho postaviť mimo zákona, verejne odsúdiť niekoho

prospekt m vonkajší vzhľad, zovňajšok

protekcja z ochrana

protekcional m listina zaručujúca ochranu človeka al. majetku

protektor m ochranca

protest m, **protestácia** z práv **1.** vyslovené al. písomné prejavenie nesúhlasu, nespokojnosti; sťažnosť **2.** listinný dôkaz majiteľa zmenky o vykonaní predpísaných úkonov

protestant m cirk príslušník niektorej z nekatolíckych kresťanských cirkví

protestovať ndk prejavovať námietku, nesúhlas; **protestovať sa** ndk proti komu, na čo ohradzovať sa proti niekomu, niečomu

protokol m adm kniha obsahujúca úradné zápisy, mestská kniha

protokolácia z adm úradný zápis do protokolu

protokolista m kto vykonáva úradný zápis do protokolu

protokolium, protokolium, protokolojum s neskl adm protokol

protonotárius m hlavný pisár, zapisovateľ **protrahovať** ndk adm čo predlžovať čas trvania niečoho, preťahovať niečo

provent m úžitok, zisk, profit

proviant m zásoba potravín (obyč. pre vojsko); **proviantský** príd

providovať dk obstaráť, zadovážiť

provincia ž **1.** územná správna jednotka, krajina **2.** cirk správny obvod niekoľkých kláštorov; **provinciálsky** príd k 1

provinciál m cirk predstavený kláštorov jednej cirkevnej provincie; **provinciálny** príd

provízia ž **1.** niečo odložené pre prípadnú potrebu, zásoba **2.** adm peňažná odmena navyše za mimoriadnu prácu

provizión m adm kto je odkázaný na peňažnú podporu

provizor m adm hospodársky úradník, správca na panstve

provokácia ž práv odvolanie sa proti niečomu, námietka

provokovať ndk **1.** koho vyvolávať konflikt, dráždiť niekoho **2.** koho podnecovať, povzbudzovať niekoho; **provokovať sa** dk práv na čo, na koho odvolávať sa na niečo, niekam

psalm m zried Žalm

ptisana ž odvar z krupice al. múky

puber príd dospelý

publičný, publický príd verejný; **publične** prisl

publikácia ž, **publikovanie** s zverejnenie

publikán, publikánus m **1.** vyberač daní v rímskych provinciách, mýtnik **2.** hriešnik, vydierač;

publikánský príd **1.** k 2 **2.** (o farbe) bledoružový;

publikánový príd (o farbe) bledoružový

publikovať ndk/dk **1.** oznamovať, oznámiť, verejne vyhlasovať, vyhlásiť **2.** zverejniť tlačou **publikum** s neskl verejnosť

pulpit m **1.** pult, stojan na písanie postojačky, na knihy, noty ap. **2.** kazateľnica **3.** prístrešok, striedka na ochranu vojakov; **pulpitok** dem k 1

pulverizovať ndk chem drviť na prach

pulz m **1.** med vlnenie cievnych stien, ktoré vzniká ich napnutím a zrýchlením prúdenia krvi, tep **2.** med žila, tepna **3.** interval pri zvonení; **pulzový; pulzový** príd k 1

pumex m ľahký pórovitý nerast, morská pena, ktorá sa používa v kozmetike

punkt m, **punktum** s **1.** základný geometrický prvok bez rozmerov, priesečník dvoch priamok, bod, prostriedok **2.** gram diakritické znamienko, bodka **3.** časť, zložka celku, akcie **4.** adm časť textu, odsek, bod **5.** časový úsek, chvíľa; **punktový** príd k 1; **punktík, punktíček** dem **1.** k 1 **2.** k 4 **3.** k 5 **4.** prostriedok na opravovanie zapísaného slova

purgácia ž med **1.** podávanie a prijímanie preháňadiel **2.** prostriedok na prečistenie čriev; **purgáciový** príd

purgatórium s náb očistec

purgovať ndk **1.** čo čím od čoho čistiť **2.** práv koho zbavovať niekoho viny

purifikácia ž náb čistenie

purifikátor m látka na ošišťovanie, vytieranie kalicha

purifikovať ndk čo z čoho čistiť

purpián m text súkenná tkanina; **purpiánový** príd

purpur m zool morský slimák; **purpurový** príd **putrefakcia** ž chem proces rozkladu, hnitie, zahŕňvanie

putrifikovať ndk chem prechádzať procesom rozkladu, hniť, zahŕňať

rabinus m cirk židovský duchovný, učiteľ židovského náboženstva

rácia ž **1.** počet, účet, vyúčtovanie **2.** vyhlásenie

raciocinovať ndk s kým rozvažovať, usudzovať, uvažovať (súhlasne s niekým)

racionál m doklad o vyúčtovaní, vyúčtovanie

racionalista m osvietenec, zástanca racionalistickej filozofie, svetonázoru

racionária ž voj úrad, ktorý má na starosti súpis povinných poplatkov

racionista m panský úradník, účtovník

rafia ž **1.** palica, prút, metla **2.** kovové rydlo na písanie

rafika ž **1.** palica, prút **2.** kovové rydlo na písanie **3.** ručička na sľečných či strojových hodinách; **rafikový** príd k 3; **rafička** dem k 1, 2

rachisagra [-agra, -iagra] ž med choroba kostí a kĺbov, pakostnica, podagra, dna

rámus m vetva, rozvetvenie

ratifikovať ndk/dk čo potvrdzovať, potvrdiť, schvaľovať, schváliť

reambulácia ž geogr obhliadka pozemku

reambulovať ndk geogr čo obhliadnuť, znovu vymerať, upraviť podľa nového merania niečo

rebarbora [re-, ra-, -bora, -bara] ž, **rabarbarum** s bot rebarbora lekárska Rheum officinale;

rebarborový príd

rebel m burič, odporca, rozvratník

rebelant, rebeliant m odporca, rozvratník; povstalec, odbojník; **rebelantský** príd; **rebelantstvo** [-í] s odbojníctvo

rebélia ž vzbura, povstanie

rebeliš m rebelant, rozvratník

rebelovanie [-í] s rebélia

recedovať, recidovať ndk **1.** na koho pripadnúť na niekoho, ujsť sa niekomu **2.** od čoho ustúpiť, upustiť od niečoho

recepis m adm potvrdenie

recept m rada, návod, predpis
receptakulum s chem nádržka, nádobka
recidíva ž opakovanie sa, návrat (choroby)
recipe s recept, návod
recipient m chem nádoba, z ktorej možno čerpať vzduch až do vzduchoprázdna
recitovanie [-í] s odriekanie (modlitby)
recitovať ndk čo odriekať niečo
redempcia ž práv vykúpenie poddanských povinností
redigovať ndk čo upraviť, uviesť do poriadku niečo
redimovanie [-í] s práv vykúpenie sa zo zálohu, výmena
redimovať ndk práv čo odkúpiť, vykúpiť zo zálohu niečo
redintegrovat' ndk práv čo usporiadať, doplniť, nahradiť niečo
reditovať ndk práv čo úverovať niečo
redukovať ndk 1. zmenšovať, obmedzovať počet 2. chem čo odkysličovať niečo, zbavovať kladného náboja 3. mat zlomkom krátiť číslo, zmenšovať
reduplika ž odpoveď, zdôvodnenie, vyhlásenie
refektár m, **refektórium** s kláštorňa jedáleň
referendár m adm úradník vykonávajúci rozličné úradné povinnosti; **referendárstvo** [-í] s úrad
referovať ndk čo (komu) oznamovať, podávať správu, informáciu; **referovať sa** na koho odvolávať sa na niekoho
reflektovať ndk koho upozorňovať niekoho;
reflektovať sa ndk pamätať sa, rozpomätať sa
reflexia ž myšlienka, zmýšľanie
reformácia ž 1. oprava, úprava, obnovenie, obnova 2. cirk reformné učenie, namierené proti katolíckej cirkvi, za obmedzenie jej vplyvu
reformát m cirk príslušník reformovanej cirkvi, kalvín; **reformátsky** príd
reformátor m cirk uskutočňovateľ (cirkevnej) reformy
reformovať ndk 1. čo opravovať, obnovovať niečo 2. koho, čo meniť, obnovovať, pretvárať niekoho, niečo
refraktáriu m neposlušník, porušovateľ predpisov, nariadení
refraktovať ndk porušovať
refrenovať sa ndk spájať sa
refundovať dk/ndk čo vracať, vrátiť, nahrádzať, nahradiť požičané
refutovať ndk čo vyvracať, popierať niečo
refúzia ž náhrada, odškodné
regál m 1. výsostné právo panovníka, kráľovské právo na príjem z baní 2. polica 3. hud hu-

dobný nástroj podobný harmóniu 4. kráľovský papier, druh veľkého papiera; **regálny, regálový** príd k 1, 4

regália ž, **regálum** s kráľovské práva, výsady, výsostné práva panovníka na príjmy z baní
regent, regens m 1. správca, vládár, spravovateľ majetkov, predstavený 2. správca krajiny v čase nedospelosti alebo neprítomnosti legitímného panovníka 3. pomocník

regiciovať ndk čo rušiť, nebrať na vedomie, nerátať niečo

regiment [-gi-, -ge-] m 1. voj vojenský pluk 2. chem stupeň, intenzita; **regimentský** príd k 1

regimentsadjudant m voj pobočník vojenského pluku

regimentsfelciar [-gi-, -ge-, -er] m voj vojenský poľný liečiteľ, ráhojič

register [-gi-, -ge-, -(e)r], **rejster** [-tr] m, **registrum** [-gi-, -ge-], **registum** s 1. adm mestská alebo súdna kniha, obsahujúca súpis poddanského majetku, miezd panského služobníctva a i.; zoznam, súpis, prehľad, inventár vôbec 2. hud mechanické zariadenie na organe alebo harmóniu, umožňujúce meniť zafarbenie tónov; **registrik** dem k 1

registrant, registrátor [-gi-, -ge-] m adm kto zaznamenáva do úradných, súdnych spisov, registrov, správca úradných spisov; **registrátorka** ž
registrovať ndk adm čo zapisovať, zaznamenávať do zoznamu niečo

regovať ndk čo viesť, spravovať niečo, panovať, kraľovať

regula ž 1. predpis, pravidlo; prikázanie 2. rehoľa, rád; **regulný** príd k 2; **regulka** ž dem k 1

regulácia ž usmerňovanie, úprava

regulament m predpis, úprava

regularista m upravovateľ, opravovateľ

regulárny príd rehoľný, rádový; **regulárne** prisl pravidelne, usporiadane

regulársky príd 1. pravidelný 2. voj obyčajný, radový

regulovať ndk čo riadiť, usmerňovať, upravovať, spravovať niekoho, niečo

regulus m hut ostatok vytaveného kovu v tvare bochníka

rehoľa ž cirk mníšsky rád; **rehoľný** príd

rehoľník m cirk člen rehole, mních; **rehoľníčka** ž mníška; **rehoľnícky** príd; **rehoľníctvo** [-o, -í] s rehoľnícky, mníšsky stav

rektor m učiteľ vykonávajúci i funkciu organistu; **rektorov** príd prív; **rektorka, rektorová** ž rektorova manželka; **rehtorkin** príd prív; **rehtorský** príd

reintegrvať ndk čo nahrádzať niečo
reiterovať ndk čo opakovať niečo
rejstrovat' ndk čo zaznamenávať niečo
rekognícia ž práv **1.** výpoveď, tvrdenie **2.** písomné potvrdenie, potvrdenka
rekognicionál m práv písomné potvrdenie
rekognoskovat' ndk práv potvrdzovať, dosvedčovať, dávať na vedomie
rekolekcia ž spamätanie
rekolekta m cirk kňaz zúčastňujúci sa na pravidelnom zhromaždení usporadúvanom mesačne na duchovnú obnovu, na rekolekciu
rekoligovať sa dk práv rozpomátať sa, rozpomnúť sa
rekomendácia ž odporúčanie
rekompenzácia ž náhrada, odškodnenie
rekontradikovať ndk znovu protestovať, namietat'
rekordácia ž príležitostný dar učiteľom
rekreácia ž oddych spojený so zábavou, prechádzkou, hostinou
rekreovať ndk obnovovať, hojiť; **rekreovať sa** radovať sa, v radosť sa obnovovať
rektifikácia ž **1.** uvedenie na správnu mieru, oprava, úprava **2.** chem prečistenie kvapalín, opätovná destilácia **3.** práv zmluva o úprave, úprava
rektifikovaný prid chem upravený destilovaním, destilovaný
rektifikovať ndk/dk **1.** upravovať, opravovať, upraviť, zdôvodňovať, odôvodniť **2.** chem prečistiť kvapalinu, destilovať
rektorstvo s úrad, funkcia rektora
rektúra ž úrad rektora
rekurentovať dk/ndk práv znovu prikazovať, prikazovať kurensom
rekurz m práv sťažnosť, odvolanie
rekuzovať dk/ndk práv ohradiť sa
rekviem s náb omša za mŕtveho, zádušná omša
rekvirens m práv úradný zaberateľ niečoho;
rekvirens prid privl; **rekvirentka** ž
rekvirovať ndk/dk práv **1.** získať, získavať niečo **2.** žiadať, požadovať
rekvizícia ž práv žiadosť, požiadanie úradu, správa o vykonanie určitých úkonov
rekvizitum s, obyč. pl **rekvizita** ž potrebné veci, predmety
relácia ž práv (úradné) oznámenie, správa
relaxácia ž úľava, uľahčenie, poľahčenie
relegovaný prid vypovedaný (z územia)
relegovať ndk/dk posielat', poslat', odporúčať;
relegovať sa odvolávať, odvolať sa

relikta ž vdova
relikvia, obyč. pl **relikvie** ž **1.** pozostatky svätcov, svätých **2.** telesné pozostatky zomretých;
relikvička ž dem k l
relikviár m schránka na relikvie
rem m, **rema** ž telesný úd; vec
remanencia ž chem zvyšok
remedium s, obyč. pl **remedia** **1.** farm liečivý prostriedok, liečivo **2.** práv právny prostriedok, pomoc, záruka
remira ž zool druh morskej ryby štítovec Remora
remitovať dk/ndk vrátiť, vracat', posielat' späť
remiz m zool **1.** kúdeľníčka lužná Remiz pendulinus **2.** sýkorka lesná Parus montanus
removaný prid odstránený, odstavený, vylúčený
remunerovať ndk peňažne obdarovávať, odmeňovať, dávať dary
rendícia ž (peňažná) výhoda
renovácia ž obnovenie, obnovovanie, oprava
renovovanie [-i] s obnovenie, obnovovanie
renovovať ndk obnovovať
rentmajster [-mistr] m pisár, ktorý má na starosti zapisovanie, evidenciu dôchodkov, výnosov
renumerácia ž peniaze, peňažná odmena, dar
renunciovať ndk vzdávať sa niečoho
reokupácia ž (násilné) znovuobsadenie, znovuzabratie (pozemku)
reokupovať ndk znovu (silou) zabrat', znovu obsadiť
reparácia ž oprava, náprava
repartícia ž (zнову) rozdelenie daní, vyrubenie daní
repeľovať ndk brať naspäť, odmietat', zavrhnúť
repetér m opakovač, odbýjač (na hodinách)
repetícia ž opakovanie
replika [-ka, -ca] ž odpoveď na námietky, obranná odpoveď
replikovať ndk odpovedať na predchádzajúce námietky
reponovať ndk klásť, ukladať (odpoveď), odpovedať
report m správa, služobné hlásenie (vojenské)
reprezentácia ž, **reprezentovanie** s predstavenie sa, predloženie, vystúpenie pred verejnosťou; zastupovanie
reprezentovať ndk čo predstavovať, zastupovať niečo; **reprezentovať sa** ndk predstavovať sa
reprotestácia ž opätovné protestovanie

reprotestovať ndk opätovne, znovu protestovať
republika ž spoločnosť, spoločnosť
republikánsky príd týkajúci sa, vzťahujúci sa na republiku

repulgor m odporca, protivník

repulzia ž odmietnutie odpor

reputácia ž dobrá povesť, meno

resignácia ž práv opätovné potvrdenie

resolvovať ndk/dk **1.** práv udeliť, prisúdiť, zrušiť, rozhodnúť **2.** chem uvoľňovať, rozpúšťať; **resolvovať sa** ndk/dk **1.** rozhodnúť sa, podujat' sa **2.** chem rozpúšťať sa, uvoľniť sa, uvoľňovať sa

respektíve časť prípadne, vlastne, eventuálne, alebo

respirium s odkladná lehota, odklad

rest, rešť m dlžoba, peňažný zostatok

restovaný príd chýbajúci

resumovať ndk práv znovu začínať, rozpútať

resusitovať ndk práv znovu začínať, rozpútať
rešpekt, respekt m **1.** úcta, vážnosť **2.** ohľad, zreteľ

rešpektovať, respektovať ndk koho mať v úcte niekoho

reštancia, restancia ž dlh, dlžoby, zvyšok, ostatky, rozdiel (peňažný, číselný); **reštanciový** príd
reštanciar, restanciarus m dlžník

reštaurácia ž **1.** znovuoobnovenie, obnova **2.** stoličné, župné voľby

reštauratória ž úrad, magistrát

reštaurovať ndk uvádzať do pôvodného stavu, obnovovať

reštituovať ndk/dk práv **1.** koho (znovu) predvolať **2.** čo vrátiť

rešťovať, restovať ndk **1.** (o veciach) ostávať, chýbať **2.** (o ľud'och) dlhovať

reštringovať, restringovať ndk obmedzovať, obmedziť, znižovať, zmenšovať

reterovať ndk ustupovať, cúvať

rétorika ž náuka o rečníctve

retorta ž chem destilačná nádoba, krivul'a

retraktovať ndk čo odvolávať, popierať niečo

reverbovať ndk chem taviť (rudu) silným plameňom, vypaľovať

reverencia ž úcta, ctihodnosť, dôstojnosť, počesťnosť

reverenda ž text dlhé kňazské rúcho, klerika

reverovať ndk ctiť, mať v úcte

reverz m práv písomný sľub, záväzok, písomné dosvedčenie, prehlásenie, uznanie niečoho

reverzál, reverzionál m práv písomný sľub, zápis, reverz; **reverzálny** príd práv

revidencionálsky príd týkajúci sa, patriaci revidentovi

revidovať, revidovať ndk/dk práv kontrolovať, prezerať (účty)

revindikovať ndk práv spätne požadovať, vymáhať

revízia ž práv kontrola, prezretie, obhliadka

revízor m kontrolór, dozerač

revokácia ž odvolanie nariadenia, rozhodnutia

revokát m práv odporca, popierateľ

revokovanie [-í] s práv odvolávanie, rušenie rozhodnutia

revokovať ndk/dk práv sťahovať, stiahnuť späť, odvolávať, odvolať, rušiť rozhodnutie; **revokovať sa** ndk rozpamätávať sa

revolovať dk práv odovzdať späť, vrátiť

revolúcia ž prevrat, vzbura

rezeda ž bot voňavá záhradná rastlina so žltým kvetom rezeda voňavá Reseda odorata

rezerva ž voj záloha

rezidencia ž **1.** obydlie, sídlo panovníckeho dvora al. vysokého duchovného hodnostára, sídelná budova **2.** sídelné mesto; **rezidenčálsky** príd k **1**; **rezidenciónálsky** príd k **1**

rezident m miestodržiteľ, splnomocnený zástupca

rezidovať ndk chem pozostávať po chemickom procese

rezignovanie s odstúpenie, odstupovanie, ústup

rezignovať ndk/dk čo odovzdávať, odovzdať, odstupovať, odstúpiť

rezistovať ndk zastavovať sa, zdržiavať sa

rezolúcia ž **1.** práv rozhodnutie, uznesenie, výsledok **2.** chem rozpustenie, uvoľnenie

rezonancia ž ozvena, odraz zvuku

rigor m práv prísnosť

rigovať sa ndk ohlasovať sa

riterovanie [-í] s dodržiavanie náboženských zvyklostí

riterovať ndk dodržiavať náboženské obrady, zvyklostí

rituál m **1.** obrad **2.** kniha obradových predpisov

roborovaný príd pevný, ustálený

rodela ž malý okrúhly kožený štít, parma

rochet m cirk krátke biele obradné rúcho katolíckych kňazov a miništrantov

romanista m cirk prívrženec učenia rímsko-katolíckej cirkvi

roráty m pomn cirk katolícka adventná ranná omša

***rosiolium** s alkoholický nápoj, jemný likér

rota ž krúživý pohyb

rozárium s ruženec

rozmarín [-ma(j)r-, -majer-, -mejř-, -in, -án] m, **rozmarína** ž bot rozmarín lekársky Rosmarinus officinalis; **rozmarínový** príd; **rozmarínok** dem

ruína ž zrúcanina, rozvalina

ruinovať ndk čo ničiť, pustošiť niečo

ruptúra ž med prietrž

ruta ž bot **1.** rastlina z rodu ruta Ruta **2.** rastlina podobná rute: **a)** r. skalná slezinník rutovitý Asplenium ruta-muraria **b)** r. skalná striebrenka hlavičkatá Paronychia kapela; *planá, poľná r.* zemedym lekársky Fumaria officinalis; *kozia r.* jastrabina lekárska Galega officinalis; **rutový, rutenný** príd k 1; **rutka** dem k 1

ryža [ry-, raj-] ž bot ryža siata Oryza sativa; **ryžový** príd

sabina ž bot borievka netatová Juniperus sabina

saducej m bibl (podľa židovského veľkňaza Sadoka) príslušník šľachty u starovekých Židov; **saducejský** príd

safflor m bot požlt farbiarsky Carthamus tinctorius

sagapénsky príd farm s. *miazga* živica zapáchajúcej rastliny ferule mošusovej Ferula moschata, sagapénová živica

sagenagra ž med metabolické ochorenie čelustných kĺbov, druh pakostnice

ságo m bot strom cykas indický Cycas circinalis

sakrament m, **sakramentum** s cirk **1.** posvätný úkon, pomocou ktorého sa v kresťanských cirkvách veriacim dostáva osobitnej milosti, sviatosť **2.** tajomstvo **3.** súčasť kľiatby; **sakramentový** [-kra-, -fra-] príd expr k 3

sakramentár, sakramentáriu m príslušník kresťanskej náboženskej sekty

sakramentovať ndk expr kľiať, hrešiť slovom sakrament

sakrilégium s bezbožnosť

sakristia [sa-, se-, -kris-, -kres-, -tia, -ta] ž cirk vedľajšia miestnosť v kostole slúžiaca na úschovu bohoslužobných predmetov

sakristián, sakristiánus m cirk laik al. kňaz majúci na starosti sakristiu, kostolník; **sakristiánka** ž

salajka ž chem uhličitan draselný, draselná soľ, potaš

salalkala, salkala ž chem roztok hydrátu draselného, uhličitan draselný (sal alcali)

salamoniak [-arm-] m chem roztok chloridu draselného, čpavok; **salamoniacky** príd

salárium s mzda za prácu, pláca

salmiak m chem čpavková amónna soľ; **salmiakový** príd

salutovať ndk/dk koho (po)zdraviť, pozdravovať niekoho, obyč. slávnostne

salvatella ž med žila odvádžajúca okysličenú krv zo srdca do tela, cieva

salvet m plátenný al. papierový obrúsok, servítko

salvitovať sa, salvovať sa dk zachrániť sa, oslobodiť sa

sanguinea ž sangvinická povaha, prchkosť, výbušnosť

sanikla, sanikula ž, **sanik(e)** m bot žindava európska Sanicula europaea; **saniklový** príd

sanistra ž kožená al. plátenná kapsa na dlhších remeňoch, tanistra

sanitra, sal(n)itra ž, **saniter, sal(n)iter** m chem prírodný al. umelo pripravený dusičnan alkalických kovov al. žieravín, dusičnan draselný, liadok, tvoriaci aj súčasť strelného prachu; **sanitrový** príd

sanitrár, saniterník m kto sa zaoberá výrobou sanitory; **sanitársky, saniternický** príd

sanktuárium s cirk časť chrámu, v ktorej je hlavný oltár

sanovať ndk prenasledovať, brať na zodpovednosť

sapún m mydlo

sapúnenie [-i] s umývanie mydlom, mydlenie

sapúniť ndk mydliť

saput ž metr obsahová miera na sypaniny, korec

saputovať ndk vymeriavať

sarkokol m druh živice

satigovať sa dk unaviť sa

satira ž umelecké dielo kritizujúce nedostatky spoločnosti výsmechom, iróniou ap.; **satirický** príd

satirik m autor satirických myšlienok, diel ap.

satisfakcia ž práv **1.** náhrada za predpokladanú škodu, za bezprávie; **2.** zadosťučinenie, náhrada za ujmu na dobrej povesti, za urážku ap.

saturej [-ej-, -aj] m, **satureja, surejka** [sa-, so-, -ta-, -to-] ž bot surejka záhradná Satureja hortensis; **saturejový** príd

Saturnus m astron druhá najväčšia planéta v slnečnej sústave, obklopená prstencami

saxifraga ž bot rastlina z rodu lomikameň Saxifraga

scamoneum s farm živica z pupenca prečisťujúceho Convolvulus scammonia

sceptum s vládarske žezlo

sedícia ž rozbroj, nepokoj, vzburá

sedria ž práv župný, stoličný zemiansky súd
sekrét m **1.** súkromný, privátny pečatný znak
 obyč. na prsteni **2.** záchod; **sekrétny** prid k 1

sekretár, sekretáriuš m adm vysoký cisársky
 úradník, tajomník; **sekretárov** prid; **sekretár-
 sky** prid; **sekretárstvo** [-i] s hodnosť, funkcia
 sekretára

sekretárňa ž pracovňa sekretára

sekrétum s **1.** tajomstvo **2.** farm tajný, utajov-
 vaný liek

sekta ž náboženská obec líšiaca sa vierovy-
 znaním a obradom odlúčená od oficiálnej mater-
 skej cirkvi

sektár m prívrženec nej. náboženskej sekty,
 odpadlík od cirkvi, heretik; **sektársky** prid; **sekt-
 társtvo** [-i] s učenie sekty

sekunda ž jednotka času, šesťdesiata časť mi-
 núty

sekundant m **1.** pomocník, obranca **2.** sve-
 dok jedného zo súperov pri súboji

sekuritas m práv istota, bezpečnosť

sekvestrácia ž práv úradné rozdeľovanie súk-
 romného majetku, predmetu, veci

sekvestrovať dk umiestniť, uložiť

selencián m cirk príslušník náboženskej sekty

seminár, seminárium m inštitúcia vychováva-
 júca a poskytujúca vzdelanie, najmä teologické

senát m práv mestský magistrát

senátor m práv člen senátu, mestského magis-
 trátu; **senátorský** prid; **senátorstvo** s úrad se-
 nátorá

senesový prid k senes

senior m **1.** staršia z dvoch osôb rovnakého
 mena, op junior **2.** cirk v evanjelickej a. v. cirkvi
 starší kňaz, ktorý stojí na čele seniorátu; **senior-
 ka** ž manželka evanjelického kňaza, seniora

sens, sensus m zmysel, poriadok

sentencia ž **1.** stručná, jadrná, hlboká myš-
 lienka vyj. životnú skúsenosť, životnú pravdu,
 poučenie **2.** práv rozhodnutie, výrok súdu, roz-
 sudok

sentenciový prid práv podrobený súdnemu
 výroku, odsúdený

sentiment m, **sentimentum** s vzťah, postoj
 k osobám, javom, veciam ap.

senusový prid bot vzťahujúci sa k rastline se-
 novka grécka *Trigonella foenum-graecum*

separácia ž chem odlúčenie, oddelenie nej.
 látky

separovať dk/ndk chem čo (o chemických lát-
 kach) odlúčiť, odlučovať od seba niečo

sepiovat' dk/ndk práv čo poprieť, popierať niečo

september m 9. mesiac v roku

septemvirálsky prid pozostávajúci zo 7 mužov
septilión m mat číslo 10⁴²

serapín m farm živica niektorých rastlín rodu
Ferula *Ferula*, *sagapén*

seriózny prid vážny, vážený, dôstojný

servet m, **serveta** [-ve-, -vi-] ž text plátenný,
 damaškový obrúsok, servietka; **servitok** [-ok,
 -ek] m, **servetka** ž dem

sesel m bot lazerníkovec horský *Siler montanum*

sesia ž adm **1.** výmera feudálnej poľnohos-
 podárskej pôdy vrátane intravilánu, poddanská
 usadlosť, z ktorej sa vyrubovali všetky poddan-
 ské urbárske dávky i povinnosti; jej veľkosť
 sa pohybovala od 12 do 40 jutár oráčín (podľa
 obdobia a oblasti) **2.** zhromaždenie, zasadnutie;
sesionálsky prid k 1

sextilión m mat aritmetické číslo 10³⁶

sfundovať dk čo vytvoriť, vybudovať niečo

scholastik m stúpenec stredovekej kresťan-
 skej filozofie

sigilovať dk chem čo pevne, hermeticky uza-
 vriet niečo

signatúra ž písomný záznam, zápis, zaznače-
 nie niečoho

signifikácia ž význam, zmysel

signovaný prid majúci značku, označený

silencium s mlčanie, ticho

singuláris m gram jednotné číslo

skalcinovať dk chem zbaviť vody pražením,
 žihať

skalpír m zried škapuliar

skarifikácia ž med chirurgický zákrok založe-
 ný na vytváraní drobných povrchových rezov

skofium s text látka pretkávaná zlatom al.
 striebrom; **skofiový** prid

skomendovať sa dk do čoho oddať sa, odo-
 vzdať sa do niečoho

skomparovať sa dk práv porovnať sa, dohod-
 núť sa

skomponovať dk čo zostaviť, vytvoriť niečo

skomputovať dk čo spočítať, vypočítať niečo

skonfiškovať dk čo zhabať majetok v pro-
 spech niekoho

skonfundovať dk koho vyviest' z rovnováhy,
 rozrušiť niekoho

skontentovať dk koho, čo uspokojiť niekoho,
 niečo

skontrabandovať [-to-] dk **1.** čo skonfiško-
 vať, zhabať niečo **2.** koho zadržať niekoho

skonvikovať dk koho na čo odsúdiť niekoho na
 zaplatenie

skriba m kto niečo píše, pisár

skribent m kto niečo píše, spisovateľ
skriptor m pisár
skriptum s písmo, zápis, záznam
skriptuš m pisár, zapisovateľ
skulptor m kto vytvára niečo kresaním, sochár
skulptovať ndk čo vytvárať niečo sekaním, kresaním, kresiť niečo
socer m svokor
societas ž spoločenstvo
sok m tekutina vyľisovaná z ovocných plodov al. iných rastlinných častí
solicitácia ž práv naliehavá žiadosť, vymáhanie
sólo **I.** s hud časť skladby určená na prednes jedinému hudobníkovi **II.** prísl sám, bez iných
solúcia ž **1.** práv splnenie záväzku, zaplatenie dlhu **2.** chem roztok používaný ako reakčné činidlo
solútor m náb kto (za)platí dlh (za viny)
solvovanie [-i] s chem vnikanie rozpúšťadla do štruktúry nej. zlúčeniny, čím sa celkom al. sčasti narušia pôvodné väzby istej látky, napučívanie
solvovať ndk **1.** čo med odháňať, odstraňovať, likvidovať niečo **2.** chem vniknutím rozpúšťadla do štruktúry nej. zlúčeniny narušať pôvodné väzby istej látky, napučívať; **solvovať sa** chem premieňať sa, prechádzať z jedného skupenstva do iného
sopiťovať dk práv čo priviesť ku koncu spor (priateľským pokonaním)
spacia ž, **spacium** s (voľný) priestor, miesto
spasmus m med stiahnutie svalstva, kŕč
species ž **1.** farm druh, súčasť lieku **2.** mat jeden spôsob počítania, druh, vzor
spernovať ndk/dk čo odvrhovať, odvrhnúť niečo, pohádať, pohrdnúť niečím
spiritus m lieh a jeho zložky
spódiu s farm uhlie z odtučených kostí, zo sloních klov; živočíšne uhlie
statua [st-; št-] ž socha
statuálsky príd ktorý vyplýva zo štatútov
statuovaný príd práv predvedený, prizvaný
statuovať, zried **statuovať** dk/ndk práv **1.** koho kam postaviť, predviesť niekoho pred niekoho **2.** čo pred kým predstavovať, predniesť niečo **3.** o čom nariaďovať, určovať niečo; **statuovať sa** **1.** práv ustanoviť sa, dostaviť sa (na predvolanie) **2.** adm uviesť sa do funkcie
status, statut m, **statutum** s **1.** polozenie, stav **2.** práv právne predpisy a nariadenia, štatút
stylus m spôsob vyjadrovania, štýl
subalternus m kto je spoločensky al. služobne nižšie postavený, podriadený
subeovať dk podstúpiť, podrobiť sa
subingrediovat' ndk platiť, byť v platnosti

subjekcia ž poníženosť, podriadenosť, podrobenosť
subjekt m prvok
sublimácia ž chem chemický dej, pri ktorom látka prechádza z tuhého skupenstva priamo do plynného skupenstva
sublimovať m chem produkt sublimácie
sublimovanie s chem chemický proces, pri ktorom látka (zahrievaním) prechádza z tuhého skupenstva priamo do plynného skupenstva
sublimovaný príd chem rafinovaný sublimáciou
sublimovať ndk/dk chem prechádzať i prejsť z tuhého skupenstva do plynného al. naopak;
sublimovať sa prechádzať, prejsť sublimáciou
subministrovať ndk čo dodávať, podávať, posluhovať, prisluhovať
submitovaný príd predkladaný, predložený
submitovať ndk/dk predkladať, predložiť
subordinovať ndk/dk podriaďovať, podriaďiť, podrobovať, podrobiť
subputovať ndk odpočítať
subrektor m zástupca rektora, zástupca riaditeľa stredných i vyšších škôl
subrovať ndk odväzať; vyväzať
subskripcia ž podpis
substancia ž **1.** práv hmotný základ, majetok **2.** materiálny základ ako nositeľ rozličných vlastností predmetu, hmota, látka, podstata **3.** forma, obsah; **substanciálny** príd k **1**
substantívum s gram podstatné meno
substitus, substitút, substitutus m práv zástupca (v služobnej al. úradnej veci), náhradník;
substitutusov príd prívl
subsumovať ndk/dk vzťahovať, vzťahovať, vziať na niečo; zahrňovať, zahrnúť, zaradiť
subtilný príd **1.** veľmi tenký, jemný, jemne vypracovaný **2.** drobný, malý, slabý, útlý **3.** jemný, nežný, ušľachtilý, citlivý, jemnocitný **4.** dôkladný, podrobný **5.** dômyselný, dôvtipný, vtipný, bystrý, prefikovaný, prešibaný; **subtilne** prísl **1.** k **1** **2.** k **3** **3.** k **5** **4.** stručne; **subtilnosť** ž **1.** jemnosť, nežnosť, ušľachtilosť, taktnosť **2.** dômyselnosť, dôvtip, vtipnosť, bystrosť, prefikanosť, prešibanosť, chytráctvo **3.** drobnosť, útlosť **4.** dôkladnosť, presnosť, určitosť, podrobnosť **5.** jednoduchosť, prostota, jasnosť
subtrahendus m mat číslo, ktorým sa odčítuje, odčítateľ
subtrahovanie s mat odpočítanie; odčítanie
subtrahovať ndk/dk **1.** mat odčítavať, odčítat **2.** strániť sa, vyhýbať sa, vzdal'ovať sa
subtrakcia ž mat odčítanie, odpočítanie

sufragovať ndk hlasovať, odporučiť, pomôcť
sukcedovať ndk/dk **1.** práv postupovať, postúpiť, nastupovať, nastúpiť do práva predchodcu
2. práv dediť, zdediť **3.** chem reagovať

sukces m (dobrý) priebeh, priaznivý výsledok, úspech

sukcesia ž práv dedičská postupnosť, následnosť do práva predchodcu, sukcesívnosť

sukcesionálsky príd práv dedičský

sukcesor m práv **1.** (právny) nástupca, nasledovník, následník v práve predchodcu **2.** dedič;
sukcesorkyňa ž k 2

sukkurovať dk/ndk **1.** brať, vziať na seba (záväzok), pomáhať **2.** (s)plniť požiadavky, potreby, vyhovieť

sukumbovať [-ti] dk/ndk upadať, upadnúť, poddať sa, poddávať sa, podliehať, podľahnúť

sulfur m chem síra, prvok značky S

suma ž **1.** celkové vyjadrenie množstva, obych. peňazí **2.** súhrn, obsah; v (**jednej**) **sume** prisl **1.** skrátka, krátko, jednoducho **2.** celkovo, vcelku, úhrnne, dovedna; **sumička** dem k 1

sumný príd postihujúci jadro, súhrn najpodstatnejších javov nejakého celku, súhrnný, celkový, stručný

sumovanie [-i] s zhrnutie, súhrn

sumovať ndk/dk (u)robiť súhrn, zhŕňať, zhrnúť, sumarizovať

supeditovať ndk zaobstarávať, zadovažovať, zaopatrováť

supercedovať dk odstúpiť

superintendent, superitendent, superintendent, superintendens, superattendent, superattendens m cirk vyšší protestantský cirkevný hodnostár stojaci na čele dištriktu, superintendencie, biskup

superior m cirk predstavený kláštora al. nejakej väčšej rehoľnej organizácie

superlatívus m gram tvar prídavného mena al. príslovky vyjadrujúci najvyššiu pomernú al. absolútnu mieru vlastnosti

superovať ndk/dk **1.** zvyšovať, zvýšiť niečo **2.** čo odstrániť usadeninu (kvasníc) z vína po vykvasení; **3.** vyberať, vyžiadať

supleovať ndk **1.** nahrádzať **2.** dopĺňať

suplika z pokorná prosba, písomná žiadosť

suplikácia ž **1.** pokorná žiadosť, prosebný list **2.** vyberanie peňažných príspevkov pre školy a fary, ktorú vykonávali študenti cez prázdniny

suplikant m prosebník, ponížený žiadateľ

suplikovanie [-i] s prosebná žiadosť, prosba

suplikovať ndk (koho) žiadať, prosiť

suponovať ndk predpokladať, domnievať sa

supportovať ndk znášať rôznu (finančnú) záťaž, povinnosti súčasne s užívaním výhod a práv
supurácia ž med jatrenie, rozjatrovanie, hnisanie orgánu

supurovať sa ndk med hnisať, jatriť sa

surogátus m náhradník, nástupca

surogovať dk zvoliť, dať voliť, nahradiť

suscitovať dk práv (o súdnom spore) začať, otvoriť

suspekcia ž podozrenie

suspendovať dk **1.** koho zbaviť úradu al. hodnosti, zosadiť niekoho **2.** čo zrušiť niečo, odvolať platnosť niečoho

suspícia ž podozrenie, dôvod na podozrenie

sustentovať ndk podporovať, vyživovať, vydržiavať, živiť

sylogizmus m logický úsudok

syndik, syndikus m adm úradník starajúci sa o agendu mestského úradu v stredoveku, neskôr aj inej inštitúcie, korporácie, napr. cirkevnej

šafraň [ša-, še-, šo-], **šafranina** [ša-, še-], **šafraninie** [ša-, še-, -ie, -i] s **1.** bot fialovo kvitnúca kosatcovitá bylina z rodu šafraň *Crocus*
2. cibuľka tejto rastliny **3.** sušené blizny tejto rastliny používané ako korenie, farbivo, ap.; šafraňová vôňa, farba; **šafraňny, šafraňový** [ša-, še-] príd k 1, 3; **šafraňek** dem

šakarila ž farm prášok z kôry chinínovníka lekárskeho bot chinínovník lekársky *Cinchona officinalis*

škarifikácia ž vyrezanie, zrezanie

škatuľa ž **1.** pevný obal na uschovanie rôznych vecí, krabica, skrinka, truhlica **2.** polica, zásuvka; **škatuľka, škatulečka** dem k 1

škribent m pisár

škripturalík m malý nožík na zaostrovanie písacieho pierka

škrupul m **1.** obava, rozpaky, pochybnosť **2.** metr najmenšia jednotka rímskej váhy, 1/24 unce, t. j. 1,14 gramu

škutelka ž nádoba, hrnček

škutínium s pokušenie

špád m, **špada** ž široký dvojsečný meč

špalda [-da, -ta] ž bot pšenica špaldová *Triticum spelta*; **špaldový** príd

špeciálny príd mimoriadny, osobitný

špecifikácia ž (roz)triedenie niečoho podľa istých kritérií; určenie, súpis

špecifikovaný príd bližšie určený, spomínaný, menovaný

špecifikovať ndk/dk bližšie určovať, určiť, vyznačiť podľa určitých kritérií

špekulácia ž premýšľanie, uvažovanie

špikanard, špikinard m bot **1.** levandula úz-
kolistá *Lavandula angustifolia* **2.** kopytník eu-
rópsky *Asarum europaeum* **3.** droga z koreňa
cudzokrajnej rastliny nardu pravého *Nardosta-
chys jatamans*, masť z tejto drogy; **špikinardo-
vý** príd k 2

špión m vyzvedáč, špeh

špiritus m lieh

štadiodrom m športovec

štatút m, **štatútum** s práv organizačný poria-
dok, stanovy

štipendium s finančná podpora na štúdium

štúdium s učenie, študovanie

štyl m spôsob vyjadrovania, písania

tabela ž prehľadná tabuľka; **tabelársky** príd
tabuľkový

taberna ž hospodárska budova, kôľňa, šopa

tabernákulum s neskl cirk skrinka na oltári
v katolíckych kostoloch na uchovávanie mon-
štrancie

tabla ž **1.** veľká rovná plocha zeme **2.** pred-
met v tvare dosky **3.** sklo na obloku **4.** školská
tabuľa (na písanie) **5.** doska na kuchynskom al.
remeselníckom stole, stôl **6.** obyč. pl adm tabuľky,
výkazy, účty **7.** namaľovaný obraz **8.** práv vyš-
šia súdna inštančia; **tablička** dem **1.** k 2 **2.** k 3 **3.**
plochá vložená časť niečoho, vložka **4.** k 6 **5.** k 7
6. predmet v tvare doštičky používaný v cechu
ako znamenie pri oznámeniach

tabuľa ž **1.** predmet v tvare dosky, platňa **2.**
doska určená na písanie v škole **3.** stolová do-
ska, stôl **4.** pomalovaná doska, obraz **5.** adm
prehľad, výkaz, tabuľka **6.** predmet v podobe
dosky používaný ako pozývacie znamenie **7.**
práv súd, súdna inštančia; **tabuľný** príd k 3; **ta-
buľka** dem k 1

talent m metr antická miera hmotnosti; **talen-
tový** príd

tamarišk, tamarišek m, **tamariška** ž bot
ozdobný ker al. strom z rodu tamariška *Tamarix*;
tamariškový príd

tarand, tarandus m zool sob polárny *Rangifer*
tarandus

tartar m, **tartarum** s farm kryštalická kyselina
vínná, vínný kameň

taverník m adm uhorský kráľovský úradník

taxa ž adm **1.** určený poplatok, daň, dávka **2.**
súpis, výkaz predpísaného poplatku

taxalista m adm kto platí taxu, poplatník

taxionál m adm súpis, výkaz taxy

taxovať ndk adm koho vyberať taxu, poplatok,
dávky ap. od niekoho

teatrum s vyvýšené miesto, lešenie, javisko

téka ž polica, skrinka (na knihy)

telegraf m zariadenie na diaľkové prenášanie
správ pomocou pohyblivých ramien

temerária ž práv nerozumnosť, opovážlivosť

temián m voňavá živica používaná ako ka-
didlo; **temiánový** príd

temperament m povaha, letora

temperovaný príd upravovaný; **temperovano**
prisl

temperovať ndk/dk **1.** čo upravovať niečo **2.**
od čoho odstúpiť od niečoho, zanechať niečo;
temperovať sa v čom zdržať sa, zdržiavať sa
niečoho

templarista m cirk člen rehole templárov, tem-
plár

tenazmus m med bolestivé nutkanie na moč,
stolicu

tenor m zmysel, obsah

teológ, teológus, theologista m cirk kto sa zao-
berá náukou o Bohu, bohoslovec

teoretik m kto sa venuje teórii

teória ž zovšeobecnený súbor poznatkov; **te-
oretický** príd

tercenál, tercelán [ter-, tar-], **terceonál, ter-
cenel** m text bavlnená al. ľanová tkanina z troch
nití, čínovať; **tercenálový** príd

tercia ž jednotka času, šesťdesiatina sekundy

terciár m cirk člen františkánskej rehole, fran-
tiškán

terénom s územie, teritórium

termín m **1.** práv vymedzený, určený čas, ča-
sová hranica, lehota **2.** medza, zakončenie, hra-
nica **3.** slovo, výraz; **termínový** príd k 1

terminácia ž gram zakončenie

terminovať ndk stanovovať, určovať; **termí-
novať sa** ndk zakončovať sa, končiť sa

termometerum s teplomer

terno s uhádnutie troch čísel v lotérii

test m hut plochá hlinená nádoba na prepaľo-
vanie kovu

testament m práv **1.** prehlásenie vôle a rozhod-
nutie o dispozícii majetkom pre prípad smrti zo-
stavovateľa; úradný zápis o tomto rozhodnutí **2.**
bibl zákon; **testamentálny, testamentársky, tes-
tamentný, testamentový** príd; **testamentne** prisl

**testamentár, testamentárius, testamentá-
riuš** m práv **1.** svedok pri vyhlasovaní al. pri pí-
saní testamentu; vykonávateľ testamentu **2.** kto
odkazuje majetok a robí testament, porúčiteľ;
testamentárka ž k 2

testamentárník, testamentník m práv svedok
pri vyhlasovaní al. písaní testamentu, testamen-
tár

testátor m práv kto odkazuje majetok a robí testament, poručník

testimoniál m, **testimónium** s práv svedecká výpoveď, svedectvo

testovať ndk práv testamentom porúčať, odkazovať

tetrahovať ndk práv súdnym rozhodnutím niečo dosiahnuť

tetrarcha m vládca na štvrtine rozdeleného územia

teutonický príd nemecký

text m jazykový prejav písaný al. tlačený;

textovný príd

tezana ž odvar z krúp, ptisana

tiger, tigris m zool veľká mačkovitá šelma tiger džungľový Panthera tigris

tinktúra ž farm liehový výluh z rastlinných, živočíšnych al. iných látok, droga

tinta ž čieridlo, atrament

tintierka ž maličkosť, drobnosť, taľafatka

titul m **1.** spoločenská hodnosť; jej vonkajšie vyjadrenie **2.** pomenovanie, meno **3.** názov, nápis, nadpis; **titulový** príd **1.** iba podľa pomenovania tak nazývaný, nie skutočný **2.** obsahujúci nadpis, titul; **titulík** dem

titulár m zväzok papiera určený na zápisy, zápisník

titulovať ndk označovať titulom; nazývať;

titulovať sa ndk sám seba označovať titulom, nazývať sa

tóga ž text dlhý vrchný odev starorímskych občanov

tolerancia ž rešpektovanie cudzieho presvedčenia, názorov, konania, znášanlivosť; **tolerantský, toleranciálny** príd

tolerovať ndk **1.** koho znášať, trpieť niekoho **2.** koho, čo vydržiavať, zaopatrovať niekoho, niečo

topás [-s, -z], **topázín, topázius, topázion** m min karátový drahokam žltej farby

tormentila ž bot nátržník vzpriamený Potentilla tormentilla; **tormentilový** príd

tortúra ž spôsob, ktorým sa v stredoveku vynucovalo priznanie, mučenie, týranie

tradícia ž cirk (v katolicizme a pravosláví) prameň kresťanského učenia, ktorý nie je obšiahnutý v Písme svätom a má charakter Božieho vnuknutia, ústne podanie považované za rovnocenné s Písmom svätým

trahovať ndk práv čo rozhodnutím súdu získať niečo

trakt, traktus m časť budovy, chotára ap.

trakta, traktácia ž hostina, pohostenie, hody

traktament m hostina, hody

traktát m stredoveký vedecký spis, rozprava, obyč. o nemociach, výrobe al. veciach náboženských; **traktárik** dem k 1

traktér m majiteľ al. nájomca hostinca, hostinský

traktovanie [-í] s hostenie, častovanie

traktovať ndk **1.** koho (čím) hostiť niekoho (niečím) **2.** koho pejor častovať niekoho (niečím), vyslovovať sa o niekom, označovať niekoho nepreky

traktus m miesto, ktorým sa prechádza, príchod

transakcia ž práv záväzná (písomná) dohoda niekoľkých strán o nej. (obyč. majetkovej) veci; **transakcionálny** príd

transaktor m práv kto sa zúčastňuje na uzatvorení zmluvy, transakcie, zmluvná strana

transena, transínia ž adm povinnosť vykonávať (pre armádu) povoznícke služby vyplývajúce z poddanskej povinnosti, odvážka, prevážanie; **transiniálsky** príd

transferovanie s práv výkon, ktorým sa prenášajú práva, majetok ap. na niekoho iného, prevod

transferovaný príd **1.** prenesený z miesta na miesto, premiestnený **2.** práv prevedený (majetok ap.) na niekoho iného

transferovať ndk/dk čo **1.** prenášať, preniesť niečo z miesta na miesto, meniť polohu niečoho **2.** práv na koho, komu robiť, urobiť prevod práv, majetku ap., prevádzať, previesť niečo na niekoho iného; **transferovať sa** sťahovať sa, presťahovať sa, meniť, zmeniť bydlisko, miesto pobytu

translokovať dk/ndk koho, čo premiestniť, premiestňovať z miesta na miesto, (pre)sťahovať niekoho, niečo

transmisia ž práv právny doklad o prevode práva na nej. majetok ap. na niekoho

transmitovať ndk/dk práv čo prevádzať, previesť právo, majetok ap. na niekoho

transmutácia ž chem premena prvkov, látok, prechod určitého prvku na iný

transmutovať ndk/dk čo na čo, v čo **1.** chem premieňať, premeniť určitý prvok na iný, (v alchýmii) všeobecné kovy na zlato **2.** previesť do iného jazyka, preložiť niečo

transport m preprava, prepravovanie materiálu al. ľudí dopravované povozom (obyč. pre vojsko)

transsubstanciácia, transsubstancia ž náb pretvorenie podstaty, premena (chleba a vína pri večeri Pána na telo a krv Kristovu)

tranzit m miesto, ktorým sa prechádza, prie-
chod; **tranzituálny** príd týkajúci sa prevozu

triák m **1.** neživ driák, teriak **2.** živ i **triáčnik**
driáčnik

tribulácia ž adm trápenie, obťažovanie, obyč.
prosbami

tribulovať ndk koho trápiť, obťažovať, sužo-
vať niekoho, obyč. prosbami

tribún, tribunus m člen volenej mestskej
obce

tribunál m adm práv volené predstavenstvo
obce, súčasť samosprávy mesta

tribút príd práv **1.** poplatok, dávky vyberané
od porazených al. podmanených národov **2.** po-
platok, daň, dávka; **tribútny** príd

tricenálny príd tridsaťročný

trícezimálny príd tridsiatkový, vzťahujúci sa
na tridsiatok

trilión čísl milión biliónov (číslo s 18 nulami)

trinitár, trinitáriu m cirk člen mužskej rim-
skokatolíckej rehole Najsvätejšej Trojice, ktorá
mala úlohu vykupovať zajatých kresťanov zo
saracénskeho zajatia, trojnícár

Tripartitum s, **Tripartit** m právna kniha, ktorú
z poverenia kráľa Vladislava II. spracoval Š.
Verböczy, od r. 1514 jej bola priznaná všeobec-
ná právna záväznosť

triplika ž práv v súdnom konaní žalobca od-
poveď na dupliku žalovaného

triplikovať ndk čo trikrát niečo opakovať

triplo prisl trojnásobne, trikrát toľko

triplovaný príd trojnásobný, trojitý; **triplova-
no** prisl

triumf m **1.** veľký úspech, víťazstvo **2.** ví-
ťazná radosť, oslava víťazstva **3.** víťazný vstup;
triumfový, triumfný; triumfálny príd k 1

triumfátor m oslavovaný, slávny víťaz

triumfovať ndk dosahovať veľký úspech, (z)
víťaziť

triumvir m člen triumvirátu, zboru troch
úradníkov v starovekom Ríme, ktorí spravova-
li štát

triviálny príd obyčajný, všeobecný

trpický príd astron ležiaci medzi obratníkmi,
medziobratníkový

tropikus m astron rovnobežka vzdialená 23
stupňov 27 minút južne al. severne od rovníka,
obratník

tucia ž farm oxid zinočnatý Zincum oxidatum
venale

tulipán m **1.** bot okrasná záhradná rastlina
z rodu Tulipa **2.** (ozdobný) predmet majúci tvar
tulipánu; **tulipánový** príd; **tulipánek** dem

tumult, tumultus m zhon, ruch, hluk

tunika ž cirk kňazský spodný odev

turbácia ž práv prekážka, protiveň (pri uplat-
ňovaní právneho nároku na niečo al. proti nie-
čomu)

turbák, turbátor m kto vyvoláva zmatok, ne-
pokoj, burič

turbovanie [-i] s (o vzťahu medzi ľuďmi)
vytváranie napätia, znepokojovanie; utláčanie,
obmedzovanie

turbovať ndk **1.** koho (čím, skrz čo, v čom) ne-
priaznivo zasahovať do niečoho, znepokojovať,
rušiť, vyrušovať niekoho v nej. činnosti **2.** práv
koho v čom napádať niekoho (v právnom nároku
na niečo); (o majetku) robiť si nárok na niečo;
turbovať sa (s čím) sužovať sa, trápiť sa

turibulum s cirk nádoba na kadidlo používaná
pri náboženských obradoch, kadidelnica

turpet, turpit m **1.** bot povojník turpetový
Ipomoea turpetum **2.** farm zásaditý síran ortutna-
tý Hydrargyrum sulfuricum oxydatum neutrale
(obyč. používaný pri žalúdočných problémoch);
turpetový príd k 1

tutelárny príd práv ktorý vykonáva poručníc-
tvo

tútor, tútorník m práv osoba poverená vyko-
návaním ochrannej moci nad sirotou, neplno-
letou osobou al. vdovou a správou jej majetku,
poručník; **tútorov** príd prív; **tútorkyňa, tútorka**
ž opatrovníčka neplnoletých detí (obyč. vlastná
matka); **tútorský** príd; **tútorstvo** [-i] s

tútoriť ndk práv opatrovať, starať sa, mať v po-
ručníctve

tymian m voňavá živica používaná ako ka-
didlo; **tymianový** príd

tympanites m med choroba spôsobená nadbyt-
kom vody v tele, vodnatieľka

tympanum m anat ušný bubienok

typ m obraz, príklad

typograf, typografus m kníhtlačiar

typografia ž kníhtlačiarstva dielňa, kníhtla-
čiarstvo; **typografický** príd

tyran m despota, utláčateľ, ukrutník; **tyranka**
ž; **tyranský** príd; **tyransky** prisl; **po tyransky**
prisl výraz ako tyran; **tyranstvo** [-o, -i] s surovosť,
ukrutnosť

ukontentovanie [-i] s uspokojenie

umbrakul m, **umbrakulum** s prostriedok
zabraňujúci priamemu vyžarovaniu lúčov, tie-
nidlo

unca, uncia ž metr váhová jednotka, asi 30
gramov; **uncový** príd

unguentum s farm masť

uniforma ž jednotné oblečenie príslušníkov určitej organizácie, rovnošata

unikorn m farm roh jednorozca (nosorožca)

unitár m cirk zástanca náboženského smeru popierajúceho božskú Trojicu

univerzálny prid všeobecný, všestranne použiteľný

univerzitas ž vysoká škola poskytujúca vzdelanie vo väčšine vedných odborov

urgovať ndk čo (opätovne) žiadať vybavenie niečoho sľúbeného

urina ž, **urín**, **urinál** m med moč; **urinový** prid

urna ž schránka s popolom mŕtveho

vagant m kto sa potuluje, túla, tulák

vakácie ž pomn (školské) prázdniny

vale, **valet** s neskl dovidenia, zbohom

vektigal m adm poplatok, mýto, clo

vendikovať ndk koho, čo robiť si niečo, uplatňovať si nárok na niečo, privlastňovať si, vindikovať

venditor m predavač; **venditorkyňa** ž

venditrix, **venditrica** ž predavačka

venerácia ž úcta

venerovať ndk prejavovať úctu, uctievať

ventilovať ndk práv čo objasňovať, osvetľovať, preberať, zvädzať niečo (spor)

Venuša ž mytol bohyňa krásy a lásky u starých Rimanov; symbol ženskej krásy; **venušový** prid týkajúci sa druhej planéty slnečnej sústavy Venuše

vertikál m astron hlavná kružnica prechádzajúca zenitom a nadirom, ktorá je kolmá na rovinu obzoru

veterán m voj vyslužený vojak

veterinársky prid o v. *kumšt* veterinárstvo

vexácia ž trápenie, súženie

vexovať ndk trápiť, sužovať

viatikum s potrava al. peniaze na cestu, cestovné

vicearchidiakon m cirk zástupca predstaveného archidiakonátu, hodnostár katolíckej cirkvi

vicecomes m člen cisárovej družiny, miestodržiteľ titulu vysokého dvorného úradníka

vededirektor m zástupca riaditeľa

vicefiškalis m práv zástupca advokáta, právny zástupca

vicegenerál m voj zástupca najvyššieho vojenského dôstojníka, zástupca generála

vicekancelárius m adm zástupca kancelára

vicekastelánus m zástupca správcu hradu al. zámku a k nemu patriaceho panstva

vicekomorník m adm vysoký kráľovský úradník, člen komory, ktorý zastával funkciu vyšetrovateľa, sudcu

vicenotárius m adm zástupca notára, podnotár

viceperceptor m adm zástupca hospodárskeho úradníka, účtovníka, šafára

viceregens m práv zástupca správcu šľachtických majetkov al. inštitúcie

viceregent [vicem-] m zástupca neprítomného panovníka, regenta

vicesekretárius m adm zástupca sekretára

vigilátor m práv osoba poverená starostlivosťou o niekoho al. niečo, opatrovník, správca

vigília ž cirk deň (večer) pred sviatkom

vigor m životná sila, živosť, sviežosť, jarosť, čulosť, sila, zdravie, ohnivosť, oheň, zápal

vikár, **vikárius** m cirk zástupca vysokého cirkevného hodnostára

vikariátsky prid týkajúci sa vikariátu

viktória ž **1.** víťazstvo **2.** hud oslavná víťazná pieseň

viktuál m, **viktuália** ž, **viktuáliá** hromad potraviny, živiny, strava, jedlo

vindikovať (si) [ven-, vin-] ndk/dk práv čo uplatňovať (si), uplatniť nárok na neprávom zadržianú vec, vykonať, vykonávať vindikáciu; **vindikovať sa**

vinkulum, **vinkulium** s práv pokuta, záväzok

violencia ž násilnosť, prudkosť, divkosť, vzpurnosť, násilie, delikt proti majetku

violovať ndk **1.** čo dopúšťať sa násíliu, násilne zaobchádzať s niečím **2.** čo rušiť, porušovať niečo **3.** urážať, hanobiť

virtút m vynikajúci, udatný muž, hrdina

vitrik m pomocník v kostole

vitriol, **vitrol** m, **vitriolum**, **vitrolium** s chem kyselina sírová, príp. iná žieravina; **vitriolový** prid

vitrum s chem sklovitá hmota, sklo, krištál

vivat cit vyjadruje radosť, vzrušenie al. volanie na slávu, hurá, nech žije!

víza ž práv poplatok za dovážaný a vyvážaný tovar, mýto

vizitácia ž **1.** cirk pravidelná prehliadka duchovnej správy konaná biskupom al. vikárom **2.** návšteva **3.** kontrola, revízia, inšpekcia, vizita

vizitament m otázka, súbor otázok zameralých na zistenie skutočnosti

vizitovanie [-i] s **1.** kontrola, revízia, inšpekcia, vizitácia **2.** cirk pravidelná prehliadka duchovnej správy konaná biskupom al. vikárom

vizitovať ndk **1.** koho čo kontrolovať, prezeráť, prehliadať niekoho, niečo **2.** cirk vykonávať pravidelnú prehliadku duchovnej správy konanú biskupom al. vikárom **3.** koho, čo uskutočňovať vizitáciu, kontrolovať

vokabulár m slovník

vokabulista m žiak z nižšej triedy lýcea
vokácia ž povolanie do úradu
vokál m gram samohláska
vokátor m povolávací dekrét do úradu
vomitívum s med prostriedok na dávanie
voťacia ž hlasovanie
votant m kto má právo hlasovať
vótum s prejav mienky hlasovaním, návrh
vulgo prisl (doma) zvaný
vyalegovať dk práv zdôvodniť, dokázať
vyárendovať ndk čo vziať do prenájmu, prenajať si niečo
vylaborovať dk čo vyrobiť niečo
vypretendovať dk čo žiadaním získať niečo
vypublikovať dk čo verejne oznámiť, vyhlásiť niečo
vypurgovať dk čo med (o tele) preháňaním vyčistiť; **vypurgovať sa** dk vyčistiť sa, prečistiť sa
vyritovať dk/ndk koho rozčuľovať, iritovať niekoho
zakonkambiovať dk čo práv urobiť výmenu, zameniť, vymeniť niečo
zakontentovať dk koho práv uspokojiť niekoho, zaplatiť niekomu pohľadávku
zamaklovaný príd nečistý, počmáraný
zdefalkovať dk adm odrátať, odpočítať, znížiť (peňažnú čiastku, sumu)
zinventovať dk adm urobiť súpis, zinventarizovať
zlimitovať dk čo určiť, vymedziť niečo
zmakulovať dk zničiť, znehodnotiť
znihlovať dk čo zlikvidovať, zničiť niečo
zodiak, zodiacus m astron zvieratník
zosolovať sa [ze-] dk uvoľniť sa
zosumovať [ze-] dk spočítať, určiť výslednú sumu
zredukovať dk chem získať kov tavením trosky al. amalgámu
zreformovať dk čo pretvoriť, opraviť niečo
zrektafikovaný príd chem (o oleji) vyčistený, očistený
žemľa ž druh pečiva, polguľovitého al. oválneho tvaru; **žemľový** príd; **žemlička** dem; **žemličkový** príd
žemlík m dem druh pečiva, obyč. guľatého al. oválneho tvaru

GERMANIZMY

abbát m náb predstavený mužského kláštora, opát
abgang m ban strata

abrátung m adm vyúčtovanie, zúčtovanie
abris m zried náčrt, nákres
***absentirovať sa** dk/ndk adm **1.** nedostaviť sa, byť neprítomný **2.** len dk od čoho; odkiaľ vzdialiť sa
adjutant m voj pomocník, pobočník vyššieho dôstojníka; **adjutantka** ž manželka adjutanta
admirál m nám veliteľ loďstva
achát, achátes, achátok [-ek] m min farebný polodrahokam chalcedón
acht m zried kľatba
achtel [ach-, ak-, (j)äch-; -t(e)] m metr **1.** pôvodne jedna osmina akejkolvek miery; dutá miera s obsahom 1,77 dl **2.** merná nádoba s týmto obsahom **3.** plošná miera okolo 1,4 ha a poľnohospodárska pôda s takouto rozlohou;
achtelný príd k **3**
ajerklar m kuch zried bielok
ajnlézung m ban miestnosť na odovzdávanie drahých kovov;
ajnšlóg [-ög, -ág] m prostriedok na šírenie sudov; **ajnšlógový** príd
ajzn m ban železný klin s drevenou rukoväťou, želiezko
***akceptirovať** dk/ndk adm koho, čo (k čomu) **1.** prijať, prijímať, dostať, dostávať **2.** uznať, uznávať, schváliť, schvaľovať
akcíz m adm trhový poplatok; **akcízny** príd
***akomodirovať** ndk/dk adm **1.** čo určovať, určiť, usposobovať, usposobiť **2.** čo pripevňovať, pripevniť **3.** koho prichyľovať, prichýliť; zaopatrovať, zaopatrit'; **akomodirovať sa** **1.** (ku) komu, čomu, s čím (v čom) prispôsobovať sa, pripodobňovať sa **2.** (vedľa) čoho pridržať sa; podriaďovať sa
akštajn [ak-, ok-, -a(j)n-, -ian-, -ejn-, -ýn, ak-sýn] m min jantár; **akštajnový** príd
almužna, almužná [(h)al-] ž **1.** malý dar chudobnému, väzňovi a i., milodar **2.** milodar na cirkevné ciele **3.** (peňažná) odmena, honorár; **almužný** príd k **1**; **almužnový** príd k **2**; **almužnička** dem k **1**
altán m archit vyčnievajúci prístrešok na streche
amt m adm zried úrad
anhaltský [an(t)-] príd chem voda a-á, a-á voda druh aromatickej vody používanej na urýchlenie pôrodu
anker m, **ankra** [-kra, -gra], obyč. pl **ankry** ž archit železná tyč al. drevené brvná používané na spevňovanie múrov, krovu a pod.; **ankerový** príd
anmelder m voj zried vojak, ktorý sa hlási na nej. útvere
anšlóg m **1.** preskúmanie akosti, kvality **2.** značka úradného overenia váhy, ciacha

***apelírovať** (sa) dk/ndk práv (ku) komu, čomu na koho, čo (kam, odkiaľ) odvolať sa, odvolávať sa (na vyššiu inštanciu)

apich m bot zeler voňavý *Apium graveolens*;
apichový príd

***aplicírovať** dk/ndk 1. práv čo k čomu pripojiť, pripájať 2. čo komu, k čomu, na koho/čo pripísať, pripisovať, vzťahovať 3. med čo komu dať, dávať, užiť, užívať (o liekoch)

aprikožňa ž marhuľa

***aprobírovať** dk/ndk adm čo schvaľovať, schváliť

arciherceg [-og] m arcivojvoda; **arcihercegský** príd

arcikacír m cirk veľký kacír

arcikaplán m cirk archidiakon

arcikomandant [-men-] m voj náčelník, veliteľ

arcipankhart m vulg hrubá nadávka nemanželskému dieťaťu

arcišelma ž pejor veľký ničomník, naničhodník

arcitruksás m hlavný cisársky stolník (dozerajúci na stolovanie)

***arendírovať** dk/ndk adm čo dať, dávať do prenájmu al. mať v prenájme, brať do prenájmu

árešt [-št, -st, (h)erešt] m práv 1. zadržanie ľudí al. zastavenie majetku, väznenie 2. väznenie, väznica 3. záloh 4. zákaz; **áreštný** príd k 1

áreštant [-št-, -st-] m práv väzeň; **áreštantka** ž; **áreštantský** príd

***argumentírovať** ndk čo dokazovať, dôvodiť

arch m 1. hárok al. list (papierera); tabuľa (plechu) 2. písomná správa, pismo

archa [-cha, -ka] ž 1. bibl loď, koráb 2. bibl o a. úmluvy, Pána, božia, svedectva posvätná skriňa s doskami Desatora 3. cirk zatvárací kridlový oltár

armpantel [-tl] s zried náramok

artikel m výrobok

artilista m voj delostrelec

***asentírovať** dk voj koho odvieť na vojenskú službu

***asumírovať** dk/ndk adm čo 1. zisťovať, zistiť skutkový stav hospodárenia 2. na koho, kam preberať, prevziať zodpovednosť za niečo

ašpruch m zried nárok, požiadavka

***atestírovať** dk/ndk práv čo komu (písomne) potvrdiť, potvrdzovať, dosvedčiť, svedčiť

aufírer m voj vedúci, náčelník

aufleg, aufleggeld m adm poplatok majstrov al. tovaríšov na výdavky (obyč. spojené so schôdkou cechu)

aufpasungskaprál m voj dozorný desiatnik

aufnúr m zried vzbura, odboj

aufslégl m obruba, lem

aufslóg m adm porub, vyrubenie (poplatku)

aufstand m zried vzbura, povstanie

aufzéher m adm dozerač, dozorca

auság m zried svedectvo

auscígel [-cígel, -tikel, -tigl] m adm záznam, register

auscúg m adm záznam, register

ausgáb m adm výdavok

auspejt m ban zisk, výnos, osov

auspruch m víno z vyberaného prezretého hrozna

ausšus [-sš-, -š-] m adm výbor, rada starších zástupcov mesta spomedzi volenej obce

ausšusník m adm člen výboru, rady starších zástupcov mesta

auštálung m ban delenie, rozdeľovanie (vydoloovanej rudy)

ausvarter m cudzinec

avanžírovať ndk proti komu, v čom postupovať

bagázia [bag-, bak-, pag-, pak-], **bagáž** ž 1. batožina 2. voj družina, vojenský sprievod (pôvodne vojenský zásobovací oddiel s batožinou)

bajla ž sekera

bajzicer [-er, -ír], **bajzicír** m adm prisediaci člen výboru nej. organizácie; **bajzicerstvo** s funkcia bajzicera

bajzom [ba-, pa-] prísl dovedna, naraz

bál m tanečná zábava, ples

banda ž pejor skupina ľudí páchajúcich trestné činy; záporne hodnotená spoločenská skupina

bandl m stuha, pentľa

banka ž 1. stôl, pri ktorom sa vymieňali peniaze; miesto výmeny peňazí 2. bankovka; **bankálsky** príd o b-a cedula papierový peniaz, bankovka

barbera ž zool ryba mrena riečna *Barbus fluviatilis*

barbier [bar-, bal-, -bier, -bér, -bír, -vier, -vír] m holič a ráhhojič; kúpeľník; **barbierov** príd prívl;

barbierka ž; **barbiersky** príd; **barbierstvo** [-o, -í] s zamestnanie barbiera, mastičkárstvo

barchan [bar-, bor-, -chan, -han] m text barchet; **barchanový** príd

baroholc m zried odkôrované kláty

barva [-va, -ba] ž 1. farebný odtieň niečoho, zafarbenie 2. farbiaca látka, farbivo 3. výhovorka, zámienka

bastržaj ž stružka, kanál

bašovať ndk ban premývať zlatú rudu

bašovisko s, **bašovňa** [-uo-] ž ban miesto, kde sa premýva zlatá ruda, ryzovisko

batalión m voj väčší vojenský útvar, prapor vojska

baumajster [-mistr] m archit staviteľ, architekt;
baumajsterstvo [-misterství] s staviteľstvo

bavlna [-v(e)l-, -val-, -vol-, -b(e)l-] ž **1.** bot bavlník Gossypium **2.** chlpy semien bavlníka; vata, priadza al. tkanina z nich **3.** pleshové vlákna na ovocí; **bavlnený** [-vln-, -belben-], **bavlnový** prid k 1, 2; **bavlnka** dem k 1, 2; **bavlnkový** prid k 1

bažant m zool bažant obyčajný Phasianus colchicus; **bažantový** prid

befáruug m ban obhliadka v bani

benediktenurcel m farm koreň kuklíka mestského

bérdrek [bér-, bern-] m farm vodný výťažok z koreňa sladkovky hladkoplodej Glycyrrhiza glabra

bergajzen m ban špicatý klin s rukoväťou

bergfelzňa [p-] ž ban banská ťažobná jama

bergfervalter [pergfrbaltr] m ban banksý správca

bergléder [berg-, per(g)led(e)r] m ban banícka ritná zástera, náritok

bergmajster [berg-, perg-, -ma(j)ster, -mistr] m ban člen mestskej rady, ktorý mal na starosti banksé podniky; **bergmajstrovský** prid; **bergmajsterová** ž manželka bergmajstra

bergman [berg-, perg-, perk-, -man, -mon] m ban banksý podnikateľ; **bergmanský** prid; **po bergmany** prisl výraz

bergordnung [berg-, perg-, -ng, -nk] m ban banksý poriadok

bergricht [berg(ge)-, perg(ge)-] m ban **1.** banksý súd **2.** budova, kde zasadal banksý súd

bergrichter [berg-, perg-, perk-, -ter, -tár] m ban banksý sudca, ktorý stál na čele banksého súdu

bergvalter m ban správca baní

bericht [pe-] m správa, informácia

berla [ber-, br-] ž **1.** ozdobná palica ako symbol kráľovskej moci, žezlo **2.** vysoká pastierska palica

berňštajn m min jantár

bertram, bertraum m bot rebriček bertrámový Achillea ptarmica; **bertramový, perltramový** prid

bešlog m kovanie

beštand m zried používanie

bildovať ndk zried zobrazovať, znázorňovať

bindmeser m debnáarský nôž

biskup m cirk vyšší cirkevný hodnosťár, správca diecézy; **biskupkyňa** ž manželka evanje-

lického biskupa; **biskupský** prid; **biskupstvo** [-í] s **1.** biskupská hodnosť **2.** diecéza, správne územie biskupa

blajcha ž prostriedok na bielenie, bielidlo

blajvajs, blajvas m farm biely prášok z olova používaný ako liek na rany (popáleniny ap.), bieloba

bočpor, bo(r)špor m kuch kyslá polievka z vnútorností al. pl'úcka s omáčkou

bochlou m týždenný plat, týždenná mzda; **bochlouový** prid

borg [borg/k, bôrg, burk] m adm dlžoba, úver

boršed [-ed, -od] m text barchet; **boršedový** prid

brachovať ndk zried deliť, triediť, vyberať

brajna ž med infekčné ochorenie horných dýchacích ciest, záškrt

brak m vytriedená, vybratá vec; menej hodnotná, podradná vec, čo ostáva po výbere; **brakový** prid

braldiám [braj-] m ženích

bralta [brauta] ž mladucha, nevesta; **braltovský** prid

brand [b-, p-, -d, -t] m **1.** med zápal; sneť **2.** ban pálenie, praženie rudy

brauchovať [br-, pr-] ndk upotrebovať, používať

brautigán m ženích

brigadir [-dier] m voj veliteľ brigády

brigant m zbojník

brija [-eja] ž kuch odvar, riedka kasa z ovocia

brika ž zool mihuľa riečna Lampetra fluviatilis

brok m malý projektil v podobe drobnej guľôčky (i hromad)

brokát [b-, p-] m text vzácna hodvábná látka pretkávaná zlatými al. striebornými nitkami; jej napodobenina; **brokátový** prid

broter m kuch zried pomocný kuchár

brotvan [brôt-], **brotfond** [pr-] m kuch pekáč

bruderrating [pru-] m cechový účet za pohostenie

brumľa ž hud drumľa

brunátny prid červený al. hnedý rozličných odtieňov, zväčša tmavých; **brunátne** prisl; **brunátnosť** ž

brunátový prid brunátny

brusľek m text brusliak

bruslík m kuch brzlík, týmus

brustvorec m bot puškvorec obyčajný Acorus calamus a jeho pakoreň

budár m záchod

budung m archit stavisko, dom

buchhalter [buch-; puch-; -ter, -der] m adm účtovník

buchhaltéria [puch-] ž adm učtáreň

buchhalterstvo [-i] s adm účtovníctvo

bukl m hut guľatá nádoba potrebná na výrobu kovov

buksa ž schránka, skrinka na uschovávanie cennejších predmetov; pokladnička

bulo, bulej m zool býk; **bulko, bulík** dem

bunt m sprisahanie, vzbura

buntovanie [pu-; -i] s združovanie, spolčovanie

buntovať sa [bu-, pu-] ndk zoskupovať sa, spolčovať sa

burda ž, obyč. pl **burdy** somárske sedlo

burgár [bur-, bar-], **burger** [pu-] m práv člen mestskej al. obecnej rady, prisaháň, boženík; **burgársky** príd

burgmajster [burg-, purg-; -mistr] m práv volený predstavený mestskej rady, richtar; **burgmajsterový, burgmajsterský** príd; **burgmajsterstvo** [-i] s úrad, hodnosť burgmajstra

burgrecht [pu-] m práv mestské právo; **burgrechtň** príd

burmel m farm cicvár; cicvárové semienko

bušpán, buxpan m bot ozdobná rastlina so stále zelenými listami, krušpán vždyzelený Buxus sempervirens; **buxpanový** príd

cach m, **cajcha** [cej-] ž latka al. palička, na ktorú sa robili zárezy, vruby (na zaznamenanie dlhu ap.), rováš

cajg [-g, -k, -ch; cejch, cejk] m text pevná bavlnená látka; **cajgový** príd

cajch [cajch, cejch] m **1.** znak, značka **2.** náš stigma **3.** materiálny znak plniaci funkciu oznámenia al. povolenia

cajcha [caj-, ce(j)-] ž **1.** metr druh dutej miery s obsahom okolo 1/8 korca **2.** metr nádoba na meranie s týmto obsahom **3.** naturálny poplatok za mletie

cajkhauz [cajg-] m voj sklad zbraní, zbrojnica; **cajkházový** [cik-] príd

cajkvart [-kvart, -bart] m správca hradnej zbrojnice; **cajkvartka** ž jeho žena

cajnár m výrobca kovových prútov, klincového železa; **cajnárka** ž jeho žena

cajnk m hut kúsok liateho kovu

cálovať ndk platiť

calta ž kuch druh pečiva, koláč

cán m hut tyč, prút kovu, ktorý sa odlieva v žliabku

canga ž hut veľký kus železa naraz vypustený z huty, ingot

cangár m hut robotník pracujúci v hute, tavič **cárach** [-a(j)ch] m nízky hustý porast, krovie, chrastie

cecha¹ ž **1.** stavovská organizácia majstrov a tovarišov istého remesla **2.** zhromaždenie, schôdzka cechovej organizácie **3.** členský podiel (členské) pri vstupe do cechu **4.** spoločnosť; spoločenstvo

cecha² [ce-, ca-] ž ban väčší vydolovaný ban-
ský priestor

cechfáter m predstavený tovarišov a učov

cechmajster [-majster, -mist(e)r] m **1.** volený predstavený remeselníckeho cechu **2.** predstavený v obec; **cechmajstrová** [-mistr-] ž žena cechmajstra; **cechmajstrovský** príd k 1; **cechmajstrovstvo** [-strov-, -ster-] s úrad cechmajstra

***celebrírovať** ndk **1.** cirk slúžiť slávnostnú omšu **2.** adm konať nej. úradný al. právny úkon; akt **3.** odbavovať pravidelné zhromaždenie

celištajn m farm kamenec mednatý

celt m stan

celta, celtla ž **1.** kuch placka, druh pečiva (z nekysnutého cesta) **2.** farm tabletka, pilulka

celtár m kôň kráčajúci súčasne oboma nohami jednej strany, inochod

cementbuch [ci-; -puch] m ban kniha obsahujúca záznamy o zvyšovaní rýdzosti zlata

cementbuksa [-chsa] ž ban ohňovzdorná nádoba tvaru zrezaného kužela na tavenie a žihanie kovov, tégeľ

cementceduľa [ci-] ž ban potvrdenka o zvyšovaní rýdzosti zlata

***centér, centnár** [-ár, -ier] m metr **1.** jednotka hmotnosti, asi 56 – 60 kg **2.** závažie s touto hmotnosťou; **centový** príd k 1

cibéba, cibébňa ž kuch vysušená bobuľa hrozna **cibet** m farm vonný výlučok žliaz civety africkéj

cicvár [cic-, cič-, čiš-], **cicvor, citvor** [-or, -er] m farm pakoreň cudzokrajnej rastliny kurkuma zedoárová Curcuma zedoaria; **cicvarový, cicvorový** príd; **cicvárok** [-ek] dem

cícha [cí-, ca-] ž text obliečka na perinu al. podušku; **cíchový** príd zhotovený z látky používanej na obliečky; **cíška** dem

cimer m archit izba

címer m kuch chrbát zveri

cimerholc [-m(e)r-] m ban drevo na výstuž banských štôlní

cimerman [-m(e)r-], **crmoman** m **1.** tesár; stolár **2.** staviteľ; **cimermanka** ž žena cimermana; **cimermanský, crmomanský** príd

cimet m kuch škoricca; **cimetný** príd
cimtring m kuch škoricca; **cimetringový** príd
cimra ž ban drevená výstuž bankských priestorov, výdrevca
cín [-n, -ň] m, **cína** ž **1.** striebrosivý kov odolný proti korózii **2.** cínová nádoba; **cínený, cínový** príd zhotovený z cínu
cinkraut [-kraut, -grôt] m bot kocúrník obyčajný Nepeta cataria
cinóber [-b(e)r], **cinabar** m **1.** chem sírník ortuťnatý, cinabarit **2.** jasnočervená farba, mīnium; **cinóbrový** príd k 1
cinrut m ban prút natretý pušným prachom
citlika, citlinka ž železný nástroj na jemné opracovanie dreva
ciťloch m otvor na zapálenie pušného prachu v strelnej zbrani
cíp m text vrchná časť odevu zakrývajúca hlavu a plecica
cirvo s text ozdoba, ozdobná niť
citadela ž archit samostatná pevnosť ovládajúca a chrániaca mesto
civil m obyvateľ mesta, mešťan
clo s adm **1.** poplatok za prevážanie tovaru cez hranice istého obvodu, mýtno **2.** pravidelne odvádzaný poplatok; **colný** [cel-] príd k 1; subst **colník** m
cmar [cmar, cmer, čmar] m, **cmara** ž kuch tekutina, ktorá zostane po zmútení smotany na maslo
cól [cól, cól] m metr jednotka dĺžkovej miery, viedenský palec (26,34 mm); **cólový** príd
colmajster [-master] m vedúci, predstavený vyberáčov cla
cop m vrkoč; **copok** dem
cúfať (sa) [cú-, co-] ndk cúvať, ustupovať;
cúfnuť dk
cúg¹ m záprah, poťah; **cúgový, cúgovný** príd
cúg² m text st'ahovacia šnúrka
cúgel¹, obyč. pl **cúgle** m opraty, liace
cugemis m kuch zried prípravok zo zeleniny
cuchta ž kovanie na vozovej váhe
cuchtmajster [-mistr] m vychovávateľ
cuk m ban lazúrová rudná žila
cukor [-or, -(e)r] m kuch prirodzené sladidlo;
cukorný príd
cukorbacher [-ker-], **cukorpoch, cukorpocher** [-kr-] m cukrár
cukorkand, cukorkandel [-k(e)r-; -d(e)l] m,
cukorkandia [-ker-] ž, **cukorkandie** [-kr-; -ie] s kuch kandizovaný cukor
cukormel [-kr-] m kuch práškový cukor
cukorpikšľa [-ker-] ž kuch cukornička
culfá ž expr nemravná žena

culóg m prídavok, príplatok
cumploch m expr neupravená, neporiadna žena
cupus m peňažný prídavok, príplatok
curichter m pomocný robotník
cuzehar m dozorca
cvek m **1.** účel, zmysel **2.** vonkajší znak, znamenie
cvelftel m dvanásťina
cverg m bot malý okrasný stromček, zákrpok
cvergel¹ m trpaslík, piadimužik
cverna [-(e)r-] ž text usúkané vlákno, niť;
cvernový, cverenný príd vyrobený z nití; **cvernička, cverenka** dem
cvibach [-pach], **cvibak** m kuch dvakrát pečený pšeničný chlieb, suchár
cvik m **1.** kratší klinec so širšou guľatou hlavičkou **2.** kovový klin, klinok **3.** pozemok v tvare klína; **cviček** [c-, č-] dem k 1
cvikír m dvojpošľavný tvor, hermafrodit; **cvikírský** príd
cvikovať¹ ndk archit spevňovať (napríklad murovo) klinovitými podložkami, klinovať
cvilich [cvi-, cve-] m text druh hustej bavlnenej tkaniny, sypkovina; **cvilichový** príd
cvok [cvek] m kratší klinec so širšou guľatou hlavičkou; **cvoček** [cve-, cvé-] dem
čalún m text koberec slúžiaci ako prikrývka na stôl, ozdobný záves na stenu ap.
čalunár m kto vyrába čalúny al. čalúnený nábytok, čalúnnik
čalunárstvo [-i] s remeslo čalúnnika, čalúnnictvo
čamlatový príd text vyrobený z ľavej al. kozej srsti
činž m/ž adm **1.** peňažná al. naturálna daň z majetku odvádzaná zemepánovi al. inej vrchnosti **2.** árenda, poplatok za prenájom pôdy, domu ap.; **činžový** príd
dach [da-, do-] m, zried **dacha** ž archit strecha;
dachový príd; **dášok, dašte** [-st-, -šč-] dem
dáma ž žena z vyššej spoločenskej vrstvy
***datírovať**¹ ndk adm **1.** čo uvádzať údaj času a miesta (v písomnosti) **2.** časovo zaraďovať, určovať termín
datľa ž kuch plod datľovníka
dedicírovať¹ ndk venovať (ako prejav úcty)
definírovať¹ ndk presne vyložiť, vysvetliť, definovať
degen [-g(e)n, tegn] ž voj bodná zbraň, dýka, kord
deka ž pokrývka, rohož
dekel m pokrývka, príchlup, veko
***dekretírovať**¹ ndk adm nariadiť, ustanoviť

***destilírovať** [di-] ndk chem čo uskutočňovať destiláciu niečoho

dezertér [-zer-, -zen-; -ter-, -tír] m voj zbeh, najmä vojenský

***dezertírovať** [-zer-, -zen-] dk/ndk voj utiecť, utekať, zbehnúť, zbíchať (najmä od vojska)

***difamírovať** ndk koho rozchyrovať, roznášať zlú povest' o niekom; ohovárať; klebetiť

dígovatý príd ban (o rude) čistý, čistený

***diktírovať** ndk **1.** predčítavať text, kt. má niekto písať **2.** prikazovať, nariaďovať

dinkovať [-nk-, -nch-] ndk čo nanášať vrstvu bieloby, bieliť

dinovatý, dinovitý príd ban čistý, čistený (o rude)

distajlovať ndk súhlasiť s niečím, prísť na niečo

dišel' m oje na voze

***diškúrirovať** [-sk-] ndk **1.** zhovárať sa, rozprávať sa, besedovať o niečom **2.** podávať výklad (v knihe)

***dišpenzírovať** ndk **1.** priznávať výnimku, oslobodzovať od nej. povinnosti, povoľovať výnimku **2.** disponovať niečím

doplatfat m text dvojité taftová tkanina

dráb m adm ozbrojený panský al. mestský služobník; **drábka** ž drábova žena; **drábsky, drábovský** príd; subst **drába** ž miestnosť pre drábov; **drábe** s adm poplatok na vydržovanie drábov; **drábstvo** [-o-, -i] s **1.** drábska služba **2.** hromad strážny oddiel

drába ž med choroba oviec

drabant m ozbrojený člen osobnej stráže šľachticov; **drabantský** príd; **drabantstvo** [-o-, -i] s hromad drabanti

dragan m farm stuhnutá šťava z cudzokrajnej rastliny kozinec krétsky Astragalus creticus

drajfus [draj-, drej-, traj-, trej-, tri-] m, **drajfuza** [drej-] ž trojnožka

drajlink m metr sud s obsahom 20 vedier

drancier [-ier-, -ír] m kto drancuje, zbojník, lupič; **drancierstvo** [-ír-; -o-, -i] s zbojníctvo

dril m koleso (v hodinách)

drítl m **1.** metr plošná miera; tretina banského dielu **2.** klin s troma hrotmi, trojitá skoba

drosĺár m voj vojenský sluha

druk m **1.** reprodukčná technika, ktorou sa text prenáša na papier pomocou sadzby, kníhtlač **2.** tlačené dielo, kniha

drumbľa [drum-, krum-] ž hud malý ústny hudobný nástroj pozostávajúci zo železka so spružinkou

d'umbier [d'u-, d'o-; -(i)er-, -ír] m bot podzemky d'umbiera lekárskeho Zingiber officinale

durchšĺág [-ĺág, -ĺóg], **dršĺiak** [-iak, -ák], **dušĺág** m **1.** cedidlo **2.** ban prerazený otvor, komin (v bani)

dýlovať [dé-] ndk čo pokrývať drevenou dlážkou

ebenzol m ban hranica medzi banskými dielami **edelšťajnový** príd min k edelšťajn (drahý kameň, drahokam)

***efektírovať** ndk/dk konať, vykonať, uskutočňovať, uskutočniť

elbing m bot druh viniča

elektrizírovať ndk zasahovať elektrinou

elent m zried zool los mokrad'ový Alces alces

elicírovať dk adm zistiť, vyšetriť

empfang m adm príjem

encián m bot rastlina z rodu horec Gentiana

erb [e-, he-] m práv **1.** dedič, potomok **2.** dedičstvo **3.** šľachtický al. iný znak, címer; **erbovný, erbový** príd k 1, 2

erbrecht m ban dedičné právo pri banskom podnikaní

erbšaft m práv zdedený majetok, dedičstvo

erbštolđ m ban dedičná šťolňa

erbštolvant m ban priečna šťolňa spájajúca šťolňu s dedičnou šťolňou

erbšťolňa ž ban dedičná šťolňa odvádžajúca vodu z bane

erbtál m práv podiel z dedičstva

erc m ban ruda, kov

erdepl'a ž kuch zemiak

erchaviar m ban baník dolujúci rudu (jarec)

ertl m ban banický znak, odznak, symbol

***excipírovať** ndk/dk **1.** práv vznášať, vzniesť námietku, protest **2.** pohostinne prijať, pohostiť

***exekvírovať** práv **1.** vykonávať právny úkon **2.** vymáhať exekúciou **3.** trestať **4.** popravovať

exercírovať ndk voj cvičiť, trénovať; **exercírovať sa** ndk cvičiť sa, vzdelávať sa, učiť sa

exercírplac m voj cvičisko

***expedírovať** dk/ndk adm koho, čo posielat'

fabrika ž **1.** manufaktúra; aj budova **2.** pracovná úloha, povinnosť; **fabrický, fabrikový** príd k 1

fáč m obväz; **fáčik** dem

fafák m pomocný robotník, šrotár

fajdort m ban zadná časť v šťolni

fajfa ž text tkáčska cievkva

fajfarka ž hud trúbka

fajka ž náčinie na fajčenie tabaku

fajl m pilník

fajlindyš [faj(n)l-, fal-, -lin-, -len-, -lon-] m text drahé jemné anglické súkno; **fajlindyšový** príd;

fajlindyšok dem

fajn príd pekný; **fajn** prísľ

fajngold m tenká fólia z rýdzeho zlata, pozlátko
fajnovat' ndk ban čo (o drahých kovoch) robiť
 rýdzim, čistiť

fajný príd jemný, pekný

fajzel m ban kladivo, ktoré sa používalo pri
 ručnom vŕtaní v bani

falc m **1.** žliabok **2.** nástroj na robenie žliab-
 kov; **falcov(n)ý** príd k 1

fald m **1.** text záhyb, náber (najmä na látke)
2. vráska

falend m ban klesnutie rudy

faloš [- (o)š, -eš] m/ž **1.** neúprimnosť, pretvá-
 rka **2.** klamstvo, podvod **3.** nepravosť, nepravda,
 omyl

falšiar [-ár, -är, -ír] m klamár, podvodník

fanda ž zástava

fangovat' dk/ndk ban označiť, označovať rudné
 miesto na kutanie

fant m adm záloh

fanta m nechápaný, hlúpy človek

fantazírovať' ndk blúzniť

fara ž cirk **1.** farský úrad **2.** jeho budova **3.**
 farský obvod, farnosť; **farný** príd k 1, 3; **farský**
 príd k 1; subst **farský, farný** m farník

farár m cirk **1.** živ kňaz poverený správou far-
 nosti **2.** neživ kovový hák na prednej časti voza;
farárov príd prív k 1; **farársky** príd **1.** k farár 1 **2.**
 farský, farný; **farárstvo** [-i] s úrad farára; **fa-
 rárko** hypok expr

farat' ndk ban zostupovať do bane

farba [-ba, -va] ž **1.** farebný odtieň niečoho,
 zafarbenie **2.** farbiaca látka, farbivo

farhamy m pomn druh konského postroja

farmatring m časť konského postroja, pod-
 chvostník

fárovat' ndk ban pracovať, kopať v bani

fárta ž ban rebrík

fáruing m ban zostup do bane, fárание, sfárание

faska ž väčšia plechová nádoba; **fastička** dem
 expr

fasovat' dk zasadiť, zapasovať

fasung, obyč. pomn **fasungy** m **1.** rebriny al.
 debnenie na nákladný voz **2.** nákladný voz s ta-
 kými rebrinami al. debnením; **fasungový** príd

fašiang [- (i)ang, -ank, -äng] m, obyč. pomn **fa-
 šiangu**, **faršongy** [faršo-, forša-] obdobie od
 Troch kráľov do pôstu, najmä posledné dni tohto
 obdobia; **fašiangov(n)ý** príd

fašinie [-ia] s hromad prútie, zväzkami ktorého
 sa upevňovali cesty, hate

fašník m obváz

fater m zried otec

***fatírovať'** ndk práv vypovedať, svedčiť

fazán [-an, -ian] m zool vták bažant obyčajný
 Phasianus colchicus; **fazánový** príd

fazuľa [fazu-, fazo-, fizu-, fizo-], **fizolňa** ž,
fazol [-zol, -zeol; fizul] ž/m bot fazuľa záhradná
 Phaseolus vulgaris; **fizoľový** príd

fedrovat' [f(i)ed-, fid-] ndk koho (v čom, čím), čo
1. podporovať **2.** opatrovať, ochraňovať **3.** vy-
 bavovať, riešiť **4.** ban dopravovať; **fedrovat'** sa
 zaopatrovat' sa

fedrúnok [-ek], **fedrung** [f(i)e-, fi-, -ung,
 -unk] m hmotná al. morálna podpora, pomoc

fechtier [-ír] m šermiar

fechtmajster m učiteľ šermu

fechtovať' [-cht, -kt] ndk šermovať

felčiar [- (i)ar, - (i)er, -ír] m ráhhojič, holič; **fel-
 čiarsky** príd; **farárstvo** s zamestnanie felčiara

feldapatéka [-po-] ž med poľná zdravotnícka
 taška

feldmaršal, **feldmaršálek** m voj najvyšší veli-
 teľ vojska v čase vojny, poľný maršal

feldort m, **feldorta** [-dtor-] ž ban čelo, priečelie
 chodby, predná časť, v ktorej sa pracuje

feldšrajber m voj poľný pisár

feldvébel [-vébel, -vab(e)l, -bab(e)l] m voj
 poddôstojník

félorn m kuch zried druh múčneho jedla, múč-
 nika

fendrich [-dr-, -der-] m voj kto nosí zástavu,
 zástavník

fenig m metr jednotka váhy striebra

ferdekt m úkryt

ferflegsmagazín [-cín] m voj zásobovací sklad
ferflegsofcier [-ír] m voj zásobovací dôstoj-
 ník, zásobovač

ferhér m výsluch

ferlág m náklady, výdavky

ferlóg m odklad

fermež ž vysychavý ľanový olej na natieranie
feršovat' ndk s'ahovať húžvami, obručami;
 nabíjať obruče na sud

fertálmajster [-tl-] m adm mestský úradník,
 ktorý dozeral nad časťou mesta

fertig prisl **o zbroja na fertig brat'** pripravenú na
 použitie

fertucha ž, **fertuch** [fer-, fi(e)r-, for-, far-;
 -tuch(a), -toch] m text zástera; **fertuška**, **fertu-
 šek** dem; **fertuštička** ž dem expr

fervalter [f(e)r-, ver-, -ter, -dter; felborter, fel-
 bolter] m ban správca

festung [-nk] m archit opevnenie; pevnosť

fiala [fia-, fija-, fio-] ž bot rastlina z rodu fialka
 Viola; **fialný**, **fialový** príd **1.** k fiala **2.** farbou
 podobný fialke

fialka [fi(j)al-, felaj-] ž bot rastlina z rodu fialka Viola; **fialkový** príd **1.** k fialka **2.** sfarbený do fialova, fialový **3.** kosatcový; **fialôčka** [-eč-], **fial(č)ička** [fialička, fajalčička] dem expr

ficko s kuch narýchlo vykvasené pivo

fidla ž mučiaci nástroj podobný husliam

fídlík m nevyučení remeselník

figa [-ga, -ka] ž **1.** bot figovník obyčajný Ficus carica **2.** bot plod figovníka **3.** bot rastlina z rodu ribezľa Ribes **4.** med výrastok, polyp, nádor; **figový** príd k 2, 4; **fíček** dem k 1

fígel' m úskok, podvod

***fígírovať** ndk stanoviť, určiť

filarovanie [-í] s záväzný spôsob rozmiestenia stĺpov v stĺporadi podľa ich proporcií

fílec, expr **filajz** m noša, batoh; puzdro; **filcový** príd; **fíľček** dem

fíľfas [-fas, -pas] m oválny košík, opálka

fír m voj vojak s poddôstojníckou hodnosťou, čatár

fírár [fi(e)-] m pomocník perega, viničný hájnik

fírer [fí-, fú-] m sprievodca, vedúci

fírhánok [-ek], **fírhang** [-ang, -ank, -ong, -ung] m, obyč. pl text záclona, záves; opona; **fírhangový** príd

fírís m zool ryba z čeľade mihul'ovité Petromyzontidae

fírmajster [fír-, for-, fur-, -mistr] m cechový funkcionár, jeden zo štvorice štvormajstrov

fírnajz [fi-, fe-] m fermež

fíršť m ban výstupná stena al. strop, klenba v bani

fíšmajster m porybný; **fíšmajsterstvo** [-í] s zamestnanie fíšmajstra

fíšpán [-pán, -pajn, -bán, -bajn] m **1.** veľrybia kosť **2.** výstuž, pôvodne robená z veľrybej kosti, kostica

fixliar [-ár] m expr klamár, podvodník

fláder [flá-, flaj-, -er, -or] m **1.** drevo s výraznou žilkovanou kresbou vhodné na intarzovanie **2.** farebná napodobenina žilkovania dreva; **fládrový** príd k 1

flagnárka [fle-] ž predavačka na trhu; prikupníčka

flajs m usilovnosť, snaživosť

fajsovite prisl zried usilovne, snaživo

fajster [faj(j)-, flej-, pla-, -st(e)r] m farm liečivý obklad; náplast; tampón; **fajstrový** príd; **fajstriek** dem; **fajstriček** [-ek] dem expr

fľak [-ak, -ek, -ík] m **1.** škvrna **2.** záplata, prístipok **3.** kúsok zeme; **fľáčok** [f(i)a-, fle-, flí-, -ok, -ek] dem k 1

fľakel m kus pôdy

fľaksa [fla-, flä-] ž **1.** med šľacha **2.** pejor nádvarka neporiadnej žene

flamírovaný príd ozdobený vypaľovanou kresbou

flander m text jemné a drahé flanderské, flámske súkno

fľandra [fľa-, flä-] ž pejor nemravná žena, pobehlica; **fľandrovský** príd

flanel [-el, -er] m text teplá bavlnená látka; **flanelový** príd

flanerovaný príd text kamizolového strihu

flangírovať ndk expr ponevierať sa, túlať sa

fľaša, **fľaška** [fľa-, fľä-] ž sklená al. plechová nádoba s dlhším úzkym hrdlom; **fľašečka**, **fľaštička** [-ti-, -či-] dem

fľašnár [-ér] m výrobca plechových fliaš; plechár

flátirovať ndk zaliečať sa

flautavest m hud hudobný dychový nástroj

fígel' m okenná tabuľa; kridlo

fílink m zaucho

fílinta ž voj puška; **fílintový** príd; **fílintička**, **fílintočka** (-ečka) dem

fíloch m ban spád, mierny sklon vrchu

fílochavý príd škul'avý

fílochgang m ban povrchová rudná žila, povrchové ložisko rudy

fílok m text výčesok z vlny

fílor [-ór, -ár] m text **1.** tenká priesvitná látka, závojovina **2.** závoj; **fílorový** príd k 1

fíloret m text druh hrubšej hodvábovej tkaniny

fílorirovať ndk prekviatať, kvitnúť

fíloťa ž voj skupina lodí, flotila

fíľudra, **fíľudla** ž žľab z dreva na spúšťanie klád

fíľus¹ m **1.** med výtok chorobných výlučkov z tela; hlien, chrchel **2.** chem destilácia

fíľus² m i ž chem fluorid draselný

fíľuspapier [-ier, -ér] m živicový papier

fíľusrauch m med okiadzaci prášok

fíľuterňa ž vodný náhon, žľab

fíľogl [fó-, fô-] m **1.** voľný priechod, priebeh **2.** odklad (dĺžnikovi), úľava

fíľoch m pretváрка

fíľoerberg [fa-] m adm mestský požiarny inšpektor

fíľoerfaňa ž kuch panvica

fíľoerverk [fe-] m ohňostroj

fíľojt m práv predstavený mestskej al. obecnej rady, richtár, šoltýs; **fíľojtov** príd prív; subst **fíľojtová** ž fíľojtova manželka; **fíľojtovský** príd; **fíľojtík** dem

fíľolga ž kôl, ktorým sa priťahuje reťaz na voze

fíľolvark, **fíľorberg** [-k] m hospodársky dvor mimo osady, samota; majer

forel m zool zried pstruh
forerung m sprepitné; odmena
forverkauf m adm predávanie pred oficiálnym začatím jarmoku, predpredaj
forminder [for-, fer-], **formind** [-ind-, -und] m práv volený predstaviteľ širšej mestskej rady štyriadvadsiatnikov, orátor, rečník; **forminderský** príd; **forminderstvo** s funkcia formindera
***formírovať** ndk dávať niečomu podobu, tvar, formu
fornír [-er] m dyha
forot m, **forota** ž **1.** zásoba **2.** ban banské náradie, nástroje
forpost m voj predná vojenská hliadka, stráž
forrider [-id-, -éd-] m práv volený predstaviteľ širšej mestskej rady štyriadvadsiatnikov, orátor, rečník
forstmajster [-mistr] m lesný správca, lesmajster
foršlág [for-, fer-, -lág-, -log] m **1.** nástroj na prebíjanie otvorov, priebojník **2.** drevené obloženie **3.** debna
foršpont [for-, fir-, -on(t), -an(t), -ank] m adm vrchnosťou nariadený odvoz nákladu povozom (obyč. pre vojsko); plnenie tohto nariadenia; **foršpontový**, **foršpontovný**, **foršpontský** príd
foršta, **foršňa** [forš-, foš-] ž hrubá drevená doska
forštant m voj predstavený
forštát [for-, far-, f(e)r-, fier-, -tat, -tot] m text drhá cudzozemská vlnená tkanina; **forštátový** príd
fortiel' [-t(i)el-, -tíl-, -tl] m **1.** podvod, klamstvo; úskok, lest' **2.** dôvtip, šikovnosť; **fortiel'sky** prísł nečestne, pokútne; **fortiel'stvo** [-o-, -i] s **1.** falošnosť, klamstvo, podvod, lest' **2.** šikovnosť, dôvtip, zručnosť
fortňa ž bránka; dvierka; **fortný** príd; **fortníčka** dem
fraj m zálety
frajer [fra-, fre-, -er-, -ír] m milý, milenec, milovník; **frajerský** príd; **po frajery** prísł výraz; **frajerček**, **frajerík** dem; **frajerisko** s pejor frajer; **frajerka** ž milá, milenka, milovníčka; **frajerečka** dem
frajkaprál m voj nižšia vojenská hodnosť, desiatnik
frajľa ž (urodená) slečna
frajman [frej-] m kat
frajmaurer [fraj-, frej-] m slobodný murár
frajmok [fraj-, frej-, fri-; -o(r)k, -a(r)k, -e(r)k], **frimarek** m práv výmenný obchod; **frajmočný** [-oč-, -a(r)č-] príd; subst **frajmočné** s doplatok v hotovosti pri výmennom obchode; **frajmočne** prísł

frajovať' [fra-, fre-] ndk **1.** chodiť na zálety **2.** koho mať intímny pomer s ženou; **frajovať' sa** milovať sa, mať intímny pomer
frajrajter [frej-], **rajter** m voj najnižšia vojenská hodnosť, slobodník
frajung [fra-, fre-] m adm **1.** záruka slobodného priebehu jarmoku al. trhu **2.** znamenie, znak časovo vymedzujúci konanie jarmoku, trhu
fralka ž expr priekupníčka
francľa ž stravec
fras m, **frasa** ž med padúcnica, epilepsia
frasovať' [fra-, fre-] ndk sužovať, trápiť, zožierať; **frasovať' sa** o koho (čo) sužovať sa, trápiť sa, zožierať sa
frasúnok [fra-, fre-, -ok, -ek] m trápenie, starosť
fracimer [frau(n)-, fra-, fraj-, fru-] m **1.** personál komorníčov, chybných **2.** izba pre komorničky; **fracimerský** príd k **1**
fracimerka [frau-, fraj-] ž komornička
fraumutra ž pani matka
fríd [-d, -d'] m **1.** pokoj, mier **2.** dohoda, dohovor, zmluva
fristung m ban obnovenie ťažby
frišký príd **1.** svieži; čerstvý **2.** rezký, vrtký; **friško** prísł k **2**; **friškosť'** ž
frišling m zool mladý brav
frišmajster [-mestr] m ban majster vo frišovni, kde sa skujňovalo surové železo oxidovaním
frišný príd **1.** svieži, čerstvý **2.** rezký; rýchly; **frišno** prísł k **1**; **frišnosť'** ž k **2**
frišovaný príd chem vyčistený; čistý, rýdzy (o drahých kovoch)
frišovať' ndk chem čistiť, robiť rýdzym zlato al. striebro
frišovať' príd čerstvý; nový
frišovať' dk ban čo dočasne zastaviť ťažbu v bani, poskytnúť čas, oddych bani
frišting m ban (o bani) dočasné zastavenie ťažby, poskytnutie oddychu bani; **frištingový** príd
friž m zool zried žrebec
frižér, **frižirer** m kaderník
frižirovanie [-i] s umelé kaderenie, kučeračenie vlasov
frižirovaný príd nakaderený, nakučeračený
frižle ž pomn med osýpky; **frižlový** príd
front m rad, špalier
fruštík [-ik, -uk], **frištuk** [-uk, -ik] m i pomn
fruštíky, **frištíky** raňajky
fucovať' ndk od čoho platiť, odplácať
fundgrúbňa ž ban hlavná štôľňa
***fundírovať'** ndk **1.** práv zakladať, finančne podporovať **2.** brojiť **3.** ban hľadať rudu, dolovať

funegred ž bot senovka grécka *Trigonella foenum graecum*

funť m metr **1.** jednotka hmotnosti (asi 1/2 kg) **2.** závažie tejto hmotnosti **3.** zariadenie na meranie hmotnosti, váhy **4.** objemová jednotka, asi 0,5 l **5.** peňažná jednotka (pôvodne stanovená váha striebra); **funťový, funťovný** príd **1.** k 1 **2.** k 3 **3.** (o reči) majúci závažnosť, výstižný; **funťovne** prisl k 3; **funťík** dem, **funťiček** dem expr k 3

fúra ž, **fúr** [-ú-, -ô-, -ó-] m **1.** mert objemová miera na rozličné tovary; množstvo, ktoré sa zmestí na vysoký voz (asi 1 priestorová siah) al. na nízky voz (asi 1/4 priestorovej siah) **2.** voz určený na prevážanie ťažších nákladov **3.** prevoz, preprava materiálu, furmanka; **fúrový, fúrovňý** príd; **fúrka** dem k 1

furhart m časť voza

fúria ž záchvat hnevu, zúrivosti

furiéršic [fu-, fo-] m voj pomocník ubytovateľ a vojska

furman [fúr-, for-] m povozník, voziar; **furmanský** príd; **furmanstvo** [-o, -í] m **1.** povoznícke zamestnanie, povozníctvo **2.** furmanka

furtovať ndk porušovať, rušiť

fušer, fošar m nevyučení remeselník (neprijatý do cechu); **fušerstvo** [-o, -í] s neodborne vykonávaná práca

futa ž zástera

futrál [-t(e)r-] m **1.** ochranný obal, schránka, puzdro, kazeta **2.** ochranná strieška; **futrálík** dem k 1

futrmajster m voj vojak, ktorý obstaráva krmivo pre vojenské kone

futro¹ s, **futráz** m krmivo pre dobytok

futro² s text **1.** podšívka **2.** kožušina

futro³ s zárubňa na okne, na dverách

gábik m dávka

gaist m chem lieh

gála ž text slávnostný odev

galga ž šibenica (v nadávke)

gamanderla [ga-, ka-, -d(e)r-] ž, **gamanderle** [ga-, ka-] s bot hrdobarka obyčajná *Teucrium chamaedrys*; **gamanderlový** príd

gang [ga-, ge-] m **1.** gánok 1 **2.** gánok 2 **3.** ban rudná žila v bani

gangový príd ban obsahujúci rudu, rudnú žilu

gánok [-ek] m archit **1.** krytá chodba pri dome, podsténie **2.** kryté stĺporadie, peristyl; malá stavba pri dome **3.** vyvýšené miesto v kostole al. v amfiteátri na spôsob galérie; **gánkový** príd k 1; **gánček** dem k 2

gápel [-p(e)] m jednoduchý mechanizmus na

pohon strojov a zariadení pomocou ťažnej sily zvierat; vrátok na šachte; **gáplik** dem

garb m kuch chrbát; **garbík** dem

garbiar [ga-, ge-, -iar, -ár, -er] m remeselník spracúvajúci surovú kožu, kožiari; **garbiarov** príd prív; **garbiarsky** príd; **garbiarstvo** s garbiarske remeslo

garnírovaný [ga-, ka-, -ír-, -er-] príd text ozdobný volánom al. lemom

garový príd chem **o garová med'** čistá, rafinovaná

gátor [gá-, gia-] m mreža

gatúnok, gatung m druh

gavaliar [ga-, ka-, -ér, -ír] m **1.** rytier, šľachtic; dôstojník **2.** veľkorysý, veľkodušný, štedrý človek; **gavaliarsky** príd k 2; **gavaliarstvo** [-í] s veľkorysosť

gbel [gb-, k/a/b-, keb-, -el, -ol; gbal] m metr **1.** dutá miera (od 13 do 156 litrov) **2.** i **gbelec** drevená merná nádoba; **gbelik, gbeliček** dem k 2

gding [(g)d-] m ban **1.** úkol, úkolová práca **2.** pracovná skupina robíaca na úkol

gdingovník [(g)d-] m ban úkolový robotník

gdingovný príd ban **o gdingovná štuľa** znak jednotlivých úkolov

gefel m adm dôchodok, príjem

genc m, **genca** ž sud, bočka; **gencík** dem

gene ž pomn ban menej kvalitná ruda

generálkvartírmajster m voj veliteľ majúci na starosti ubytovanie vojakov, hlavný intendant **generállajtnant** [-leitman] m voj generálporučík

gerichtsdiener m adm súdny zriadenec

gerlica ž text veľmi jemné holandské súkno

geršľa ž kuch krúpy

geršňa ž kuch krúpy

gispukel m chem druh vypuklej nádoby, banka

glajch [-aj-, -ej-] m **1.** rovnosť, vyrovnanie **2.** archit vytiahnutie múrov do výšky krovu

glajt [glajt, klejt] m chem kysličník olova al. iných kovov (zlata, striebra) v podobe kryštalických lupienkov

glajzovať ndk ban oddeľovať rudu od nečistôt a jaloviny, čistiť

glanc m lesk

glancovaný príd leštený

glazár m výrobca skla, sklár; **glazársky** príd

glejt [gl-, kl-] m práv listina zaručujúca bezpečnosť, osobnú slobodu

glejta ž glieda, glazúra

glejtovať ndk **1.** práv vydávať glejt **2.** čo sprevádzať, poskytovať ochranný sprievod

glíd m, **glída** ž **1.** úd, orgán **2.** voj rad, šik

gleda [glie-, glej-, klej-] ž **1.** glazúra **2.** glajt;
gledový [glí-] príd k 2

gledený [gl(i)e-, glej-], **gledny** [gli(e)-],
gledovaný, **glediaci** [klie-] príd glazúrovaný

glób [glo-, klô-] m, **glóba** ž kladka; **glóbový**
príd; **glóbič**, **glóbk**a dem

glogsal m hut pri tavení skla na povrchu zbiera-
júca sa penivá hmota

glozhaus [gl-, kl-] m skleník

gman [gman, gmin] m adm **1.** širšie volené
predstavenstvo mesta al. dediny, obec; **2.** i **gma-
nec** m člen gmanu; **gmanský** príd k 1; **gmanstvo**
[-o, -i] s hromad členovia gmanu, obyvateľstvo

goldštan m ban kúsok zlatej rudy, ruda obsa-
hujúca zlato

graca [gra-, gre-, kra-] ž veľká, široká moty-
ka, klčovníca; **gracaka** dem

grajciar [graj-, grej-, kraj-, krej-; -iar, -ár,
-ír] m **1.** drobná strieborná, neskôr medená
minca, v priemere 1/60 rýnskeho zlatého **2.**
drobný peniaz vôbec; **grajciarový** príd v cene
1 rajciara

granatier [gra-, gre-, kra-; -tier, -tír] m kuch
granátik; **granatiersky** príd

grant m vodná nádrž, žľab

grasírovať ndk (o chorobe) zúriť, besnieť

grasovať ndk zúriť, vyčínať

grát m metr hmotnostná jednotka na zlato, ka-
rát

graty [kr-] m text pomn šaty

greft m viničný riadok

greftovať ndk upravovať, kopať vinicu do
riadkov, riadkovať

grejz(lovat) ndk kučeraviť, kaderiť (vlasy)

grešľa ž, **grešlík** m drobný peniaz, 1/4 groša

griefa [grie-, grí-] ž obyč. pl **griefy** rebriny na
voz

grif m **1.** zručný hmat, zručnosť **2.** spôsob,
ťah, postup

grobian m neúctivý, hrubý človek, surovec;
grobianský príd; **po grobiansky** prísl výraz; **gro-
biansky** prísl; **grobianstvo** [-o, -i] s neúctivosť

gróf m príslušník vyššej šľachty; **grófov**
príd prív; **grófk**a ž; **grófk**in príd prív; **grófský**,
grófovský príd; **grófstvo** [-í] s majetok patriaci
grófovi, územie spravované grófom

grolsal m pena vznikajúca pri výrobe skla

gruľa ž bot zemiak

grumbír m bot zemiak

grundel m zool ryba slíž obyčajný *Nemachilus*
barbatulus

grundfest m **1.** obyč. pl archit základy domu **2.**
základ, podstata

grunt [gr-, kr-] m **1.** zem, pôda **2.** gazdov-
ský majetok, hospodárska usadlosť **3.** stavebný
pozemok **4.** archit základy domu **5.** dno, spo-
dok, spodná časť **6.** základ, podstata **7.** príčina,
dôvod; **gruntový** príd k 2; subst **gruntové** [-ô] s;
gruntík, **gruntíček** dem k 2

grunthóbl m hoblík na jemné opracovanie
latiek

gruntovník m užívateľ celého gruntu

gruntštuk m gazdovský majetok, hospodár-
ska usadlosť

grus m pozdrav

guldiner m veľká strieborná minca razená od r.
1559, používaná najmä na juhozápade Nemecka

gundrlík m bot hrdobarka obyčajná *Teucrium*
chamaedrys

gurka ž bot **o** *hórna gurka* durman obyčajný *Da-
tura stramonium*

gurta ž text druh súkenného kabáta

gvalt [gv-, kv-] m **1.** práv násilie **2.** nápor, nával,
tlak; **gvaltom** [-om, -em] prísl násilne, násilím

gvardajn m ban skúšač

gvelb [kv-] m pivnica

gveligovať ndk ban prerobiť, opraviť stržiny,
zváľaniská v bani

gverk [g(e)ver(e)k, gv(i)a-, kv-] m ban ťažiar;

gverský príd; **gverstvo** s ťažiariska spoločnosť

gverkšaft [g(e)ver(k)šaft] m ban ťažiariska
spoločnosť

gvintovaný príd vybavený závitmi

gzimzovať [ksims-] ndk urobiť vyčnievajúci
vodorovný okraj (pás, gzimz) na kachliach al.
na stene

habart m dráb, pandúr

hacuga ž text plášť

hadrovanie s kovová ozdoba na konskom po-
stroji

hadrovať sa ndk hádať sa, dohadovať sa

hadrúnok, **ha(n)drung** [-ng, -nk], m dohado-
vanie, prieťahy

haftľa ž sponka

hachľa ž nástroj na česanie ľanu a konopí

hajloch m archit viničná búda, chyžka

haj(p)tman, **hau(p)tman**, **he(j)tman** m **1.**
kapitán, veliteľ (mesta, zámku ap.); **2.** veliteľ
ozbrojenej jednotky, kapitán; veliteľ lode; **haj-
tmanka** ž náčelníčka, vodkyňa; **hajtmankin**
[-čin] príd prív; **hajtman**ský príd; **hajtmanstvo**,
hajtmanstvo [-o, -i] s **1.** úrad, funkcia hajtma-
na **2.** velenie

hajzel m záchod

hák m **1.** nástroj, náradie so zahnutým kon-
com **2.** zahnutý klin na zavesenie šiat ap. **3.**

druh strelnej zbrane, hákovnica; **hákový, hákovný** príd k 1; **háčik, háček** dem k 1

haklík [-kl-, -gl-] m háčik; spínadlo; **haklíček** dem

halapartňa, halaparta [-ta, -da] ž voj bodná a sečná zbraň, kopija so sekerou a hákom

halda, halňa ž ban hromada z hlušiny, odval

halier [-lier, -lér, -lír] m drobná minca starej rakúskej meny

halma ž váha na studni

halsgaller m zried golier; okružie

halstuch [ha-, ho-] m text šatka na krk; nákrčník; **halstušik** dem

halt m zried stav, obsah

halter [-ter, -týr] m nádrž na chovanie rýb, sádka

hamar m, **hamarka** ž škriepka, hádka, spor

hambálok m bidlo, žrdka na povale pod krovom

hámor [-or, -(e)r] m 1. kladivo 2. dielňa na spracúvanie železa kutím; **háporný, hámorský** príd k 2; **hámrík** dem k 1

hávormajster [-ermistr] m majster v hámri

hámoršlág [-er-] m hromad železné piliny

hamovať ndk 1. spomaľovať pohyb, brzdiť 2. hatiť, prekážať v činnosti 3. krotiť, zdržiavať **handcúgel** m opraty

handel' [ha-, há-] m 1. zvada, spor, nedorozumenie 2. práv úradné, súdne konanie, rokovanie 3. obchodovanie, obchod, kupčenie 4. ban baňa, banský závod, podnik; **handel'ský, handel'dlovský, handel'dlovný** príd k 3, 4; **handlíček** dem expr k 4

handfajzel m ban ručne kladívko

handgrif m 1. siahnutie rukou, hmat ruky 2. návod

handliar [-lár, -lér, -lír] m kupec, priekupník; kramár; **handliarstvo** [-o, -í] s

handlung m obchod, obchodovanie

handrovať ndk hrešiť, karhať

handštajn [-ajn, -án] m ban hornina obsahujúca rudu, ruda

handšumacher m rukavičkár; **handšumacherský** príd

hangeluf, hankluch m med opuchlina, zápal, vred nad venčekom konského kopyta

hangot [ha-, he-], **hanget, hangend** m ban hornina, ležiaca nad ložiskom úžitkového nerastu, nadložie; **hangotský** príd

hánka ž anat kĺb na prste

hantab m, **hantaba** ž držadlo, rukoväť (napr. na dverách)

hantuch m ručník, uterák; **hantúšok** [-šek] dem

harfa ž 1. hud veľký hudobný strunový brnkací nástroj v podobe trojuholníka 2. obilný kôš v mlyne, vec podobná harfe; **harfička** dem k 1

haring [ha-, he-, -ng, -n(e)k] m zool sled' obyčajný Clupela harengus; **haringový** príd; **haringček** dem

haringáč m zool sled'

hárpuder m prášok na vlasy

hartblaj m chem tvrdé, antimónové olovo

hartovať ndk hut kalíť, tvrdiť (železo)

haspra ž závora na dverách, ktorá sa zasúva za babku; **hasprička** dem

hašpľa [haš-, hanš-] ž, **hašpel'** m 1. vrátok, kladka 2. kramľa, skoba

haštrový príd jedľový

haubica [-c] ž voj húfnica

haubňa ž text čiapka

haupštald m ban hlavná stôlna

hauptgang m ban hlavná žila, rudné hniezdo

haupthandel m ban hlavný bankský podnik, hlavná baňa

hauptstráž ž hlavná stráž

hauptšacht m ban hlavná šachta

hauptšurf m ban hlavná kutacia jama

hauptvach(t) m miestnosť pre stráž, strážnica

hausknecht m sluha

hausmajster m správca domu, domácnosti;

hausmajsterka ž správkyňa domácnosti, gazdiná

hausponk m zried remeselnícky pracovný stôl (lavica)

haviar [ha-, há-, -iar, -ar, -ár, -ír] m ban baník;

haviarov príd prív; **haviarsky** príd; subst **haviarska** ž organizácia baníkov; **haviarik** dem

hečka ž vetvička, prút viniča

heft [he-, ha-] m 1. šev, zošitie 2. prostriedok na upevnenie okennej tabule

heftka [ha-] ž háčik, sponka

heftovanie [he-, ha-] s text šev, zošitie

heftovať [he-, ha-] ndk spájať, spevňovať

helm m 1. kovová al. kožená prilba, šišak, prilbica, helma 2. chochol na prilbe 3. vrchnák, poklop; **helmík** dem k 3

heng m ozdobný privesok (na korde, dýke)

herd m hut ohnisko v hutnickej peci

herhubka ž bot kuriatko jedlé Cantarellus cibarius

hermelín m zool hranostaj Mustela erminea

herold m hlásateľ správ, rozhodnutí ap., posol

herský príd statný, driečny, pekný

hever [hev-, heb-, -ír], **haviar** [-iar, -ár, -ír] m 1. nástroj na zdvíhanie ťažkých predmetov, so-

chor **2.** násoska na vyťahovanie tekutiny (napr. vína zo suda)

hiart m hut **1.** ohnisko pri hutnickej peci **2.** zariadenie na premývanie zlata

hic m **1.** vysoká teplota, žiar **2.** hut množstvo kovu, ktoré sa vytaví naraz, tavba

hiciar m ban kurič, tavič

hinclík [-(n)c-] m šarha, šinter; **hinclíkov** príd privl

hindrovať ndk koho robiť niekomu prekážky, brániť v činnosti, prekážať; **hindrovať sa** s kým vadiť sa

hindrung, hidrung m dohadovanie, priet'ahy

hingst m zool žrebec, sedlový kôň

hobzak m batoh

hodváb [hod-, had-, hed-, -váb, -báb, -báv] m nit' al. tkanina z vlákna zámotkov priadky morušovej; **hodvábný** príd

hofier [-fier, -fer, -fir] m príslušník chudobnejšej vrstvy poľnohospodárskeho obyvateľ'stva, želiar; **hofierov** príd privl; **hofierka, hofierkyňa** ž; **hofiersky** príd; **hofierstvo** s stav, postavenie hofiera; výmera pôdy patriaca k tomuto stavu

hofiergeld [-ír-] m služné hofiera

hofmajster [-majs-, -mis-], **hofmešter** [hof-, hoch-, hok-], **hofmagister** m **1.** správca kniežacieho al. kráľovského domu, dvora **2.** vojak, ktorý sa staral o ubytovanie a stravovanie dôstojníkov; **hofmešterov** príd privl k 1; **hofmajserka, hofmešterka** ž **1.** žena hofmajstra **2.** vychovávateľka detí v šľachtických rodinách; **hofmešterský** príd k 1, 2

hofrický príd patriaci kráľovskému dvoru, dvorský

holba [hol-, hal-, halva] ž metr **1.** miera s obsahom 0,7081 **2.** nádoba s objemom okolo 0,71; **holbový, holebný, halbený** príd majúci obsah jednej holby; **holbička** dem

holgeld m adm poplatok odvádzaný namiesto deputátneho dreva

holmajster [-mist-] m lesný úradník, ktorý má na starosti ťažbu dreva

hold m **1.** daň, poplatok; mýto **2.** plat, žold

holer m bot baza čierna *Sambucus nigra*; **holerový** príd

holchandel m drevársky podnik

holsbindlik m text nákrčník, kravata

holsgaler m text nákrčník, golier

holsštráf m text šál

honcburšt m šašo, pajác

horpúder m púder na vlasy; **horpúdrový** príd

hošták, hušták m **1.** predmestie **2.** hospodárstvo patriace želiarovi (obyč. 1/8 usadlos-

ti), želiarstvo **3.** želiarske obydlie, želiarsky dom **4.** želiar, hofier; **hoštácky, huštácky** príd k 1; **hoštačný** príd; subst **hoštačný** želiar, hofier; **hoštáček** dem k 2

houmajster m hofmajster, vrchný veliteľ

hudliar [-iar, -ár] m nevyučení majster, neodborník, fušer; **hudliarsky** príd; **hudliarstvo** [-í] s fušerstvo

humpliar [hu-, ho-, hi-, -iar, -ár, -(i)er, -ír] m nevyučení remeselník, ktorý nie je členom cechu, fušer, neodborník; **humpliarisky** príd; **humpliarstvo** s neodborná práca, fušerstvo

huncút [-út, -vut, -fut] m pejor ničomník, podliak, naničhodník; **huncútka** ž

hundláger m kto chytá psov, šarha

hundšlöger m **1.** šarha, šinter **2.** pejor (v nádávke) ničomník, podliak

hunt m ban banický vozík; fúrik

hüntšosiar [-iar, -er] m ban baník, ktorý vyváža huntom rudu z bane

hurentrajber m vulg smilník, kurváč

huta [-ta, -ť(a)] ž **1.** hut závod na spracúvanie rudy, kovov **2.** závod na sklárske a i. nekovové výrobky; **hutný** príd k 1

hutčínž m hut daň za prenájom huty

hutenberajter m hut vyšší úradník na správe hüt

hutenrajter m hut účtovník v hute

hutman m ban banký dozorca, inšpektor;

hutmanka ž žena hutmana; **hutmanský** príd

hýľ m ban vozík na vozenie rudy v baniach

hytňa ž archit pivnica vo vinici, chyžka, hajloch

cholera ž med ťažká nákazlivá choroba

chór [chór, chúr, kór, kúr], **chórus** [chó-, kó-] m **1.** vyvýšené miesto v kostole na spôsob galérie, určené pre organ a spevákov **2.** zbor spevákov; **chórusný** príd k 1

iberholc m ban nosná časť banskej výstuže, stropnica

iberrajtiar [ü-] m ban prehladač, kontrolór

iberšár [ü-] ž ban prebytočné, voľné územie medzi dvoma baňami

iberšus m zried prebytok, zvyšok

imaginírovať si ndk predstavovať si

imhang m záves, prikrývka

***impedírovať** ndk/dk práv koho, čo vznášať, vzniesť protest, protestovať proti niekomu, niečomu

inčir m inžinier, zememerač

ingber m bot pakoreň cudzokrajnej rastliny z rodu *dumbier* *Zingiber* používaný ako korenie a droga

ingricht [in-, en-] m zatváracie, zamykacie zariadenie, záмка

***inhibírovať** ndk/dk práv **1.** zbavovať, zbaviť oprávnenosti na právny úkon **2.** zakazovať, zakázať

***inkasírovať** ndk/dk **1.** adm čo vybrať, vybrať (daň, poplatok ap.) **2.** práv súdiť, odsúdiť

inkvartierovaný [-tír-] príd ubytovaný

***insinuírovať sa** ndk/dk u koho ohlasovať sa, ohlásiť sa

***intercedírovať** dk práv zaručiť sa, prevziať zodpovednosť

intrenkovať dk chem vsypať, vmiešať, včleniť nej. látku do inej; **intrenkovať sa** včleniť sa

***inventírovať** ndk/dk adm spisovať, spísať nej. majetok, (u)robiť inventár

***investírovať** ndk/dk práv vkladať, vložiť peniaze do majetku

inžinier [(j)i(n)ž-, -(d)ži-, -že-; -(i)er, -ír] m **1.** zememerač **2.** staviteľ, architekt; **inžiniersky** príd k 1

ircha [(j)i-, je-] ž text druh jemne vypracovanej kože

jäger m hájnik; horár; **jágrov** príd prívl; **jägerka** ž hájnikova, horárova žena; **jágerský** príd

jágerťaška ž hájnická, poľovnícka taška

jáhelniar m kto otlka proso na jáhly

jankel [-k(er)] m text krátky kabát siahajúci do pása

jarc m ban ruda

jarmok [-mok, -mak, -me(r)k, -mar(o)k; -ek; jermark, järmok] m **1.** výročný trh **2.** trh ktorý sa koná raz za týždeň; **jarmokový** príd k 1; **jarmočný** [ja-, ju-] príd k 1

jašprišt [jaš-, jáš-], **eršprišt** m cirk v katolíckej cirkvi správca archidiakonátu, archidiakon; v protestantskej cirkvi správca seniorátu, senior; **jašprištov** príd prívl

jenesterový príd zool k jenester (prútnatec metlovitý *Sarothamnus scoparius*)

joch m ban druh drevenej výstuže na spevnenie šachty

jochomtálsky príd jáchymovský, razený v Jáchymove v Čechách

judicírovať ndk/dk adm posúdiť, rozhodnúť

jung m mladý pomocník

junker [-ng-] m paholok, posluhovač, ktorý sa stará o prisun materiálu a zásob pre vojsko, vozataj

just časť práve, hneď

kabela [ka-, ko-] ž zatváracia taška, kapsa

kacír m cirk odpadlík od cirkvi, bludár, hereetik; **kacírka**, **kacírkyňa** ž; **kacírsky** príd; **kacírstvo** [-o, -í] s odpadlivosť, hereza

kadet m voj mladší dôstojník, absolvent vojenskej školy

kafésider m kto varí a predáva kávu, kaviar-nik

kach m med vredová choroba koní, kýchavka

kachel m i ž, **kachľa** ž doštička z pálenej hliny s polevou, používaná najmä na stavbu pecí; **kachelný** príd; **kachlička** dem

***kalapírovať** ndk ísť cvalom, cválať, galopovať (na koni)

kalfas m väčšia drevená nádoba na maltu, maltovník

kalich [ka-, ke-] m ozdobný pohár na tenkej nôžke, používaný najmä pri bohoslužbách; **kaličový** príd; **kalištek** dem

kalkus m farm odvar al. roztok získaný vylúhovaním liečivej rastliny

kaltán m bot galgan, pakoreň rastliny z rodu galgan Alpinia

kamanderla ž, **kamanderle** ž i s bot hrdobarka obyčajná *Teucrium chamaedrys*; **kamanderlový** príd

kamarátšaft m priateľská skupina, partia

kamel m zool zried ťava jednohrbá *Camelus dromedarius*

kamelhor [-hor, -har] m text vlnená tkanina (pôvodne z ťavej srsti), haras; **kamelhorový** príd

kamerálsky príd týkajúci sa (banskej al. vojenskej) komory, komorský

kamergróf [ka-, ko-, -m(e)r-; -óf, -áf] m adm vysoký kráľovský úradník stojaci na čele banskej komory; komorský gróf; **kamergrófov** príd prívl; subst **kamergrófová** ž žena komorského grófa; **kamergrófsky** príd

kam(e)rlik m malá miestnosť, komôrka, väzenie

kamizol m, **kamizola** ž text krátky vrchný kabátik bez rukávov; **kamizolný** príd; **kamizolka** dem

kamlík m text druh vlnenej tkaniny, súkna; **kamlíkový** príd

kamzík [ka-, ga-, ge-] m zool kamzík vrchovský *Rupicapra rupicapra*; **kamzíkový** príd

kanafas [-fas, -vas, -vac] m text hustá ľanová al. bavlnená tkanina; **kanafasový** príd

kanália ž pejor ľahká žena

kancel ž cirk kazateľnica

kancejpapier [-ír] m adm kancelársky papier

kanclier [-c(e)ler, -ír] m adm **1.** vysoký úradník, vedúci kráľovskej kancelárie **2.** hlavný pisár

***kandidírovať** ndk **1.** navrhovať, navrhnúť niekoho za kandidáta na niečo **2.** uchádzať sa o kandidatúru na niečo

kandírovať [kan-, kon-] ndk kuch **1.** (o ovočí) konzervovať varením v cukrovom roztoku, kandizovať **2.** (o cukre) pražiť na karamel, karamelizovať

kandľa ž kuch kanva, kanvica; **kandlička** dem **kanna** ž kuch kanva

kant m hrana, roh, uhol

kantnár [ka-, ga-, ko-, kom-; -(n)ár, -nér] m, obyč. pl **kantnáry, kantnáre** [kant-, komt-] **1.** podstavec pod nestabilné nádoby **2.** podstavec, ložisko na umiestnenie dela, lafeta **3.** špeciálna podložka na plti pre chúlостivý tovar; **kantárny** príd k 1; **kantnárík** dem k 1

kanva [kan(d)va], **kanev** ž kuch väčšia kovová nádoba s držadlom

kapelmajster m hud kapelník

kapitál m základná suma peňazí, istina; **kapi-tálny, kapitálsky** príd; **kapitálček** dem

kapitán [-n, -ň] m voj veliteľ vojenskej al. civilnej ozbrojenej jednotky; **kapitánka** ž žena kapitána; **kapitánsky** príd; **kapitánstvo** [-o, -í] s veliteľská funkcia

kapitánlajtnant [-lajdinant] m voj vojenský hodnosťár nadriadený kapitánovi

kaprál [-ál, -ár] m voj nižšia vojenská hodnosť, desiatnik; **kaprálka** ž žena kaprála; **kaprálsky** príd; **kapráľstvo** [-í] s hodnosť kaprála

kaprina ž spor, zvada

kapre, kapry ž pomn bot kapara trnitá Capparis spinosa; jej zakonzervované púčiky, použivateľné ako korenie; **kaprlový** príd

kapuc m **1.** text kapučňa **2.** živ odroň, hlupák

kapucan m text ozdobný plášť na jazdeckého koňa

kapún [-ún, -ôn, -lon, -lun, -tún], **kopún** [-n, -ň] m zool vykastovaný kŕmny kohút; **kapúni, kapúnový** príd; **kapúnik** dem

kapusta ž **1.** bot kapusta obyčajná hlávková Brassica oleracea cv. capitata; jej surové al. konzervované listy používané ako zelenina **2.** jedlo z kapusty; **kapustný, kapustový** príd k 1; **kapustička, kapustečka** dem k 1

kaputrok m text dlhý vrchný kabát, kaput

kar m pohrebná hostina

kára, pomn káry ž (ručný) dvojkolesový vozík; **kárny** príd

karabín m, **karabína** ž voj kratšia a ľahšia puška; **karabínček** dem

karát m metr **1.** váhová jednotka drahých kovov a drahokamov (0,2 g) **2.** jednotka rýdzosti zlata

karbanát m kuch mäso pečené na uhli

karbovať ndk víriť vodu

karfiol, karlifiol, kartifiol [-ti-, -di-], **karda-fiol, kaulfiol, kaulifiol** m bot kapusta obyčajná karfiolová Brassica oleracea cv. botrytis; **karfiolový, kartifiolový** príd

karhóf [-uof] m ban banská komora; **karhófsky** príd

karlík m zakrpatený človečik; trpaslík

karmína ž kuch hostina po zabíjačke

karneol [-ni-], **karnol** m min červený drahokam, chalcedón; **karneolový** [-ni-] príd

karpeľ m bot repa obyčajná kŕmna Beta vulgaris cv. crassa

kartónpapier [kortnpapír] m tvrdý papier, lepenka

kartún, kardon m text ľahká pretlačená bavlnená tkanina; **kartúnový** príd

kasa ž **1.** pokladnica **2.** peniaze vložené do hry pri hazardných hrách, bank

kasáreň ž, obyč. pl voj **kasárne** budova na stále ubytovanie vojska

kasír m pokladník; **kasírov** príd prívl; **kasírsky** príd; **kasírstvo** s úrad pokladníka; **kasírik** dem expr

***kasírovať** [-ír-, -er-] ndk práv **1.** čo rušiť platnosť niečoho, robiť neplatným **2.** komu platiť, vyplácať niekomu

kašňa, kašňa, kaseň ž **1.** veľká, obyč. otvorená truhlica, debna **2.** truhlica na šaty, skriňa **3.** drevená al. murovaná nádrž na vodu **4.** ban debna al. ohrada na ukladanie vyťaženej rudy, kasta **5.** ban povalová výdrevá v bani; **kasnička** dem k 1

kasnár, kastner m adm hospodársky správca na panskom majetku; **kasnárstvo** [-í] s úrad kasnára

kasta ž **1.** truhlica **2.** ban merná truhla al. ohrada na vyťaženu rudu

kastról m kuch kuchynská nádoba nižšia ako hrniec, rajnica

katrenka ž potupná klietka na vystavovanie odsúdených (najmä žien), pranier

kaufpasungskaprál m voj zried vojenský záso-bovač

kauftrif m zried práv kúpnopredajná zmluva

kaukliar [-ár, -ér, -ír], **kajkliar** [kaj-, kej-, -iar, -ér, -ír] m **1.** komediant, eskamotér, potulný herec **2.** expr podvodník, klamár, šarlatán; **kaj-**

kliarov príd prívl k 1; **kajkliarka** ž **1.** kaukliarova žena **2.** eskamotérka, tanečnica; **kaukliarsky** príd k 2; **kaukliarsky** prísl k 2; **kaukliarstvo** [-o, -í] s **1.** umenie, zručnosť kaukliara **2.** zábava **3.** podvod, klamstvo

kauli s neskl bot karfiol Brassica cretica

***kauzírovať** ndk spôsobovať, zapríčiniť

kaval m kus; **kavalek** dem
kavaléria ž voj vojsko na koňoch, jazdectvo
kavéhaus m kaviareň
kavenéľ'a ž výčap v hostinci
kavírovať ndk práv ručiť finančne za niekoho
kegľa ž pevná časť pánta
kel [-l, -l'], m **1.** bot kapusta obyčajná kelová Brassica oleracea cv. sabauda **2.** jedlo z kelu;
kelový príd k 1
kelner m čašník
kerblík [k(e)rb-] m bot trebuľka voňavá Anthriscus cerefolium
kermeš [k(i)e-, ka-, -eš, -aš] m hody spojené s ľudovou zábavou
kernovať dk ban očistiť rudu od prímiesí, hrudkovať
kernový príd text zhotovený z najkvalitnejšej kože, kernu
kerovať ndk obracať (koňa, vozidlo)
kiar [kiar, kir] m, **kiara** [kie-, ki-] ž **1.** zákruta na ceste **2.** zried ban hornina obsahujúca rudu
kisňa ž debna
kiteršpur, kitišpor m bot stračonôžka vysoká Delphinium elatum; **kiteršpurový** príd
kitľ'a [-t-, -d-] ž text sukňa
kitlík m text krátky kabátik; **kitlíček** dem expr
klagrot m vyšetrovacia väzba
klamer [-(e)r] m, **klam(b)ra** [kla-, klo-, kle-] ž (železná) spojka, skoba, kramľa; **klamrik** m, **klamrička** ž dem
klampiar [kla-, kle-, -iar, -ár, -ier, -ér, -ír] m remeselník zhotovujúci predmety z plechu;
klampiarka ž klampiarova žena; **klampiarsky** príd
klampner m klampiar
klamrica ž kramľa, kramlica
klar m kuch zried vaječný bielok
klarinetľ'a ž hud jazýčkový dychový hudobný nástroj, klarinet
klárum s kuch vaječný bielok
klasa ž **1.** spoločenská skupina; spoločenská trieda **2.** bonitná skupina, trieda pôdy **3.** školská trieda
kláštor [-or, -er] m archit sídlo al. budova rehole; **kláštorný, kláštorový** príd; **kláštorček** dem
klavír m hud strunový hudobný nástroj s klaviatúrou
klenot [-e(j)n-, -aj-, -i(e)n-] m, **klenota** [-i(e)n] ž obyč. pl **klenoty** ozdobný predmet z drahých kovov a drahokamov, šperk, skvost
klinga ž čepeľ noža, šable ap.
klobhever m ban robotník v železnom hámri, klieštiar

klufta, kl'uchta ž **1.** poleno, siahové drevo **2.** ban rudná žila, trhlina v hornine
kment m text jemné ľanové plátno; **kmentný, kmentový** príd
knap m **1.** tkáč **2.** tkáčsky tovariš **3.** ban robotník v bani, haviar; **knapský, knapovský** príd k 2
knebl'a ž brzdiaci hranol, o ktorý sa trie koleso pri brzdení
knecht m voj nájomný vojak, žoldnier
knitel m kolík na viazanie snopov obilia
knobel m ban kôl, tyč
knocha ž kuch bravčová paprčka, nôžka
knôt [-ôt, -ot] m **1.** pruh tkaniny horiaci v jednoduchých osvetľovacích telesách **2.** zvitok kúdele namáčanej v smole, ktorý slúžil na zapalovanie strelnej náplne dela **3.** zvitok nití obyč. namáčaných v liečivom prostriedku, ktorý sa prikladal na rany **4.** expr malý kúsok, odrezok niečoho; **knôtový** príd k 1; **knôtik, knotek** [-no-, -nú-] dem k 1, 3
kobalt [-alt, -ald, -olt] m chem kovový prvok dnes značky Co; **kobaltový** príd
kobka [-o-, -ô-] ž archit komôrka
kocprd, kotzberd m krátky meč, dýka; **kocprdový** príd; **kocprdik** dem
koflík m kuch menšia nádoba, pohár; **koflíček** dem
koch¹ m archit otvorený komín
koch² m kuch druh jedla, nákup
kokrhel' m text vysoký čepiec, klobúk (ženský)
kolba ž/m chem sklená banka; **kolbička** ž, **kolbíček** m dem
kolm m chem nádoba na destilovanie
kolník, kolínek m bot kapusta repková kvaková Brassica napus cv. napobrassica; **kolínkový** príd
***komandírovať** [-men-] ndk voj koho veliť, vydávať rozkazy niekomu
komogróf [komor-, komr-, -óf, -áf, -úf] m adm najvyšší úradník kráľovskej al. banskej komory; **komogrófica** ž manželka komogrófa; **komogrófsky** príd
komorhaus m archit sídlo kráľovskej al. banskej komory
komorhóf [ko-, ka-, -hóf, -huof, -húf] m archit sídlo kráľovskej al. banskej komory; **komorhófsky, komorfský** príd
kompánia ž **1.** družina, skupina, spoločnosť **2.** voj jednotka, stotina vojska; **kompaniský** príd
***komparírovať** ndk/dk adm **1.** zúčastňovať sa, zúčastniť sa na niečom **2.** čo rozdeľovať, rozdeliť niečo

***kondemnovať** ndk práv súdiť
kondier [-ier, -ír, -e(i)r] m kuch kanva, krčah, džbán; **kondierový** príd; **kondierik** dem
 ***konfiščírovať** ndk práv čo zhabať v prospech štátu al. vrchnosti
konfrakt m kuch sladkosť, konfekt
 ***konsekrívať** ndk náb posväcovať
 ***konsentívať** dk adm dať súhlas na niečo, súhlasiť
kontár m nedoučený remeselník (bez výučného listu), ktorý nemohol byť členom cechu, fušer; **kontársky** príd
 ***kontentívať** dk/ndk adm **1.** koho uspokojiť, uspokojovať pohľadávku niekoho; **2.** súhlasiť s niečím; **kontentívať sa** uspokojiť, uspokojovať sa
 ***kontinuúvať** ndk čo pokračovať v niečom
kontrallergang m archit kontrolná, dozorcovská hliadková chodba (miestnosť s vojenským dozorom)
kontrfál m chem mosadz; **kontrfálový** príd
konvertívať dk cirk prijať iné vierovyznanie
konvier [-ír] m kuch kanva, kanvica; **konvierik** dem
koprvas [-p(e)r-], **kuprvas**, **kupfervasser** m chem síran meďnatý, modrá skalica; **koprvasový** príd chem
kór časť tým viac, skôr, najmä
korbel' m kuch džbán na pitie piva
korkový príd bot **o** *korkové drevo* dub korkový *Quercus suber*
korn m text zrebná niť na vyšívanie
kornet [ko-, ka-] m voj nižší jazdecký dôstojník; **kornetov** príd privl
korporál m voj kaprál
korzet m text šnurovačka; **korzetok** [ka-], **korzetlík** [ka-] dem
kost m trovy, výdavky (obyč. na stravu); **kostne** prisl
kostgeld m poplatok na stravovanie, útraty, trovy
košeľ'a ž text **1.** spodná bielizeň **2.** spodné kňazské liturgické rúcho; **košeľ'ný** príd; **košeľ'ka** [-i)elka, -ilka], **košuľ'ka**, **košieľ'čka** [-eč-], **košielienka**, **košulička** [-luč-] **1.** dem k **1** **2.** med zvyšky plodovej blany
košť m **1.** ochutnanie **2.** chuť
koštier [-ír] m násoska na ťahanie vína zo sudov
košťovať¹ ndk **1.** ochutnávať **2.** skusovať;
košťovať² fřekv k **1**
košťovať² ndk mať cenu, stáť (peniaze)
kotrgázny príd opatrený mrežou, mrežovaný

krágel' [-gl], **krádel'** [-tl] m text **1.** široká čipka na golier (na okružie) **2.** golier (obyč. zo širokej čipky); **kráglík**, **krádlík** [-(d)]-, [-tl-], **krádlíček** dem k **2**
krajžňa ž ban rudná žila
krajža ž hraničná čiara
krám m **1.** šiator na trhu al. jarmoku; obchod **2.** ban banícka, haviarska chatrč **3.** (kupovaný al. predávaný) tovar; **krámsky** príd k **1**; **krámik**, **krámiček**, **krámok** [-ek], **krámček** dem k **1**
kramel' [-el, -ol] m, **kramľa** [-(b)ľa, -pľa] ž klin kovaný do pravých uhlov al. do tvaru U; **kramlík** m, **kramlička** ž dem
krampel' m, **krampľa**¹ ž **1.** nástroj na kopanie, vinohradnícka motyka **2.** i pomn nástroj na čuchranie, česanie vlny
krampľa² ž kuch pampúch, šiška, krapňa
krámrichter [kra-, kro-] m ban volený predstavený baníckeho bratstva; zástupca baníkov pred vrchnosťou; **kromrichtrovský** príd
kranc m obruč
krancel' m text čipka
krankhaus m nemocnica, špitál
krauzľovať ndk (o vlasoch) nakrúcať, vlniť, kučeraviť
credenc m **1.** skrinka, polica na nádoby pri stolovaní **2.** sprievodný, odporúčajúci list; **credencný**, **credencňý** príd k **1**
creditor m text druh hodvábnej látky; **creditorový** príd
krecht m archit jama na uskladňovanie zeleniny na zimu, hrobľa
krepin m text naberaná al. skladaná ozdoba na okraji ženských šlat, bielizne, volán; **krepinový** príd; **krepinok** dem
kreptúch m vrece, z ktorého žerú zapriahnuté kone, obročnica
krchov [k(e)r-] m, **krchovište** s cintorín
krígskomisár m voj vojenský komisár
krígsrecht m voj vojenské právo, vojenský súd
krikál m ban nástroj na vyčistenie diery pred založením strelného prachu
krmeš m slávnosť na výročie vysvätenia kostola, hostina, hody
krochmel' [-mel, -mal] m škrob
kromholz [krom-, kr(um)-, kroj-; -(h)ol(e)c] m vystupujúca hrada al. hák slúžiaci na zavesenie ťažších predmetov
kromráš [krom(o)-, kron(d)-, koron-] m text druh jemného súkna; **kromrášový** príd
kronaugel m bot komonica lekárska *Melilotus officinalis*
kronovať ndk korunovať

krop m med hrvoľ spôsobený ochorením štítnej žľazy, zdurené hrdlo

krúchat' ndk voj páliť, strieľať

krumpier [-ier-, -ír-, -ár] m remeselník, ktorý vyšival (obyč. zlatou niťou), vyšívač; **krumpiersky** príd; **krumpierstvo** [-í] s text vyšívaná ozdoba

krunier [krunír, grunier] m **1.** pancier **2.** kovová výstuž pod ženský odev

krušpán¹ [kru-, gru-], **krušpánok¹** [-ek] m bot buxus vždyzelený Buxus sempervirens; **krušpánový**, **krušpánkový** príd

krušpán² [kru-, gru-], **krušpánok²** [-ek], **krumšpat** [krum-, krun-, krin-], **krišpond** m chem zásaditý uhličitan meďný, medenka; **krušpánový** príd

ksicht m tvár

kufár m kupec, priekupník; **kufárka** ž

kuferštic m medirytina

kufla ž kuch pohár, sklenica

kufliar [-ár] m priekupník

kufor [-er] m cestovná truhlica

kuglcer m archit zariadenie, v ktorom sa získaval olej z olejnatých semien a vosk z voštin, záboj

kuglíher m voj nástroj na nabíjanie pušky spredu, ramár

kúch m zvyšky z vylisovaných olejnatých semien

kucheň [-ň, -n] m **1.** kuch druh koláča **2.** vec podobná koláču; **kuchnik** dem k 1

kuchmajster [-mistr] m kuch hlavný kuchár;

kuchmajstrov príd privl

kujon m pejor lapaj, naničhodník

kuka ž text kus, bal tkaniny

kukať ndk pozerieť, hľadieť; **kuknúť** dk

kukret [kuk-, kuch-] m kuch jedlo z mletého mäsa

kukrlík m archit malé vetracie okienko, priezor

kuks m ban podielová jednotka (čiasťka) banského ťažiara

kumšt [-mšt, -nšt] m **1.** schopnosť niečo urobiť; zručnosť, majstrovstvo, umenie **2.** majstrovský výtvor, čin **3.** ban čerpace zariadenie (v bani)

kumštábel m voj učiteľ strelby

kund m zákazník

kundšaft [-aft, -oft] m potvrdenie o vyučení, výučný list

kuntrfál m min jantár

kupla ž archit polguľovitá klenba, kupola

kurfirst m knieža, zemepán v nemeckých krajinách; **kurfirstský** príd

***kurírovať** ndk med (o ľudoch) čo (o chorobe) liečiť

kušnier [-ier-, -iar, -ír] m kto vyrába kožušiny a šije z nich (al. podšíva nimi) časti odevu, kožušník; **kušnierka** ž; **kušnierský** príd

kutľa, obyč. pl **kutle** ž kuch vybratý a očistený hovädzí al. baraní žalúdok

kutňa, **kytňa** ž bot **1.** dula podlhovastá Cydonia oblonga **2.** jej plod; **kutňový** príd; **kutnička** dem **kutnerovať** ndk text čo (o súkne) česať, kramplovať

kvandle m pomn drobné kúsky dreveného uhlia **kvár** m nešťastie, skaza

kvarc [kvarc, kvorc], **kvart** m min kremeň

kvartiel' [-(i)eľ', -il, -(i)er, -ír] m **1.** ubytovanie, bývanie, podnájom **2.** príbytok, byt; **kvartiel'ny**, **kvartiel'sky** príd k 1; subst **kvartiel'ny** m ubytovaná osoba, podnájomník; **kvartiel'ne** s poplatok želiarov za dom, bývanie

kvartiel'majster [-ieľ', -éľ'] **kvartírmagister** [-ír-, -il-, -ieľ', -iel'] **kvartírmaster**, **kvartiel'mešter** m voj vojenský ubytovateľ; **kvartírmagistrová** ž ubytovateľova žena; **kvartiel'majsterský** príd

kvartíring m ubytovanie

kverslušta ž ban priečna, priečne uložená hornina

kvetozelie [-í] s bot karfiol Brassica oleracea botrytis

kvikstovaný príd zried (o obuvi) navoskovaný

kvinírovať ndk prenasledovať, trápiť

***kvitírovať** ndk/dk adm **1.** koho z čoho prestávať, prestať uplatňovať voči niekomu pohľadku **2.** koho na čo potvrdzovať, potvrdiť príjem niečoho

kvitung [kvi(e)-; -g, -k] m adm potvrdenka, kvitancia

kýbel' [ký-, gý-] m vedro; **kýblik** dem

kýmer m nástroj na vyrezávanie žliabkov, zliabkovač

kymlár m kto má na končatinách kýpte, kypťiak

kymlavý príd majúci na končatinách kýpte, kypťavý

kyndrus m farba zo sadzí na natieranie dreva

kyrys m **1.** voj brnenie, pancier na hrudník **2.** živ voj jazdec s kyrysom, kyrysník **3.** prenosná piecka, panvica na nosenie ohňa

kyšper m rybárska sieť na prechovávanie rýb

kýz m **1.** drobný štrk, hrubý piesok **2.** ban (železná) ruda

laclek m text náprsná časť zástery

ládholc m ban drevené brvno určené na debnenie, podbíjanie

ládovať ndk čo nakladať

ládung, lóding [ló-, ló-, -k] m voj taška na guľ-ky do strelných zbraní

lágér m tábor

lahvica, lagvica [-h-, -ch-, -g-] ž nádoba s úzkym hrdlom z dreva, kože, hlíny al. zo skla; džbán, fľaša; **lahvička, lagvička** dem

lachtet m, **lacheta** ž menej hodnotný produkt vzniknutý pri výrobe piva

lachter, lachtor [-ch-, -k-] m metr dĺžková miera, siaha (1,96 m)

láj m laik

lajbkompania ž voj oddiel osobnej stráže vysokého vojenského činiteľa

lajbl, lajblík m text živôtik, krátka vesta; **lajbliček** dem

lajbštul m stolička na osobnú potrebu (s nočníkom)

lajfarbhodváb [-fo-, -hadbab] m text hodváb teľovej, bežovej farby

lajchár m kto sa považuje bez práce, tulák;

lajchárstvo [-i] s považnosť

lajchárít' ndk expr potulovať, považovať sa

lajchtiar m nádoba

lajchtuch, lajtuch [la-, le-] m text kus plátina na zakrytie truhly, pohrebná plachta; **lajtuchový** príd

lajkauf [-kaf] m zapíjanie dohodnutej kúpy, lítkup, oldomáš

lajšňa [-js(t)-] ž úzka lata, lišta

lajstrina [le-] ž kaďa, dieža

lajštrich m vo vode rozmiešaná hlinka s prísadou pliev, slamy používaná na vymazávanie podláh, povál ap.

lajta, lajtra ž/m sudovitá nádoba, kaďa na uskladnenie hrozna, rýb ap., kaďa, džber

lajter m chem čo je získané destilovaním, destilát

lajtnant, lajtinant [-ti-, -te-, -di-], **lajtman(t)** m voj dôstojník nižšej hodnosti, poručík; **lajtnantka** ž manželka lajtnanta; **lajtnantstvo** s úrad, hodnosť lajtnanta

lajtrovanie [laj-, lej-, -ia, -i] s chem destilácia

lak m farm roztok živíc a iných látok používaný na natieranie

lakírovaný [lag-] príd natretý lakom

***lamentirovať'** ndk horekovať, nariekať

lamfešt m architekt časť mlynskeho náhonu

lampa ž prenosné zariadenie vydávajúce svetlo spaľovaním oleja, loja ap.; **lampový** príd

lán' m **1.** pole, rozloha sedliackej usadlosti (s rozlohou podľa obdobia a oblasti 30 – 60 jutár, asi 25 ha) **2.** väčší kus poľa al. lúky; **lánček** [-ek-, -ok], **lánoček** dem expr k 1

lán' m kovová súčasť voza al. koča, lievč

lancúch m reťaz; **lancúšek** dem

landsknecht m voj najatý vojak, žoldnier

landzovanie [-i-] s putovanie za obchodom, podomové obchodovanie

lantoš m kto sa potuluje, tulák

lantuch m text veľká, dlhá šatka z brokátu (aj ako súčasť odevu, napr. zástera)

lárom-fárom, lári-fárum cit o nezmyselnom hovorení

larva ž **1.** maska; maškarný oblek **2.** mátoha, strašidlo

lata ž užšia drevená doska; **latný, latový** príd;

latka, latôčka [-ečka] dem

latver m med kašovitý, prírodný liek, lektvar

lauba ž archit arkáda

laufer m človek poverený odovzdať správu, posol

laxírlimonáda [-le-] ž med nápoj slúžiaci ako prehánadlo

laxírovať' ndk med spôsobovať hnačku, prehánäť

lazúr m **1.** min polodrahokam belasej farby, lazurit **2.** farba lazuritu, blankyt **3.** text súkno modrej farby; **lazúrový** príd k 1

leggeld m povinný poplatok pri prijímaní do cechu

lékorica [lé-, lí-] ž bot sladkovka hladkopláda Glycyrrhiza glabra (sladké drevko); **lékorico-vý** príd

lekvár, lektvar m **1.** kašovitý liek z rozličných plodov a bylín **2.** hustá kaša z rozvareného ovocia **3.** kašovitá hmota; **lekvárový** príd k 2; **lektvárek** dem

léno s majetok al. výsady dané panovníkom do užívania poddanému šľachticovi; **lénný** príd

lermajster, lermister [-t(e)r] m majster, ktorý zauča učňov v cechu; **lermajstrová** ž manželka lermajstra

letovať' ndk **1.** (čo k čomu) spájať kovové súčiastky roztopenou kovovou zliatinou **2.** čo hojiť, zaceľovať ranu

levestík m bot ligurček lekársky Levisticum officinale

lezúnok [-ek], **lezung** m práv povinný poplatok odvádzaný vrchnosti, daň; **lezungový** príd

liaca ž, **liace, liacky** [lia-, lé-, lí-] ž pomn oprata, opraty

liach [liach, léch] m ban poloprodukt, ktorý vzniká pri spracúvaní medených rúd, (medený) kamienok

liberaj, libéria ž text livrej; **liberajový, liberajský** príd

ligendť m ban podložie v bani
lichtpuc m nástroj na odstraňovanie nedohoreného knôtu, sviečky, nožničky na skracovanie knôtu v lampe

limonáda [li-, le-] ž kuch nápoj z citrónovej šťavy

lindiš m text druh drahého súkna pomenovaného podľa miesta vzniku (Londýn); **lindišový** príd

lindšachtník [li(e)n(d)-; -cht-, -ft-] m ban baník al. podnikateľ, ktorý prenajímal baňu za podiel na zisku; podielník v ťažiarском družstve; **lindšachtnícky, lindšachtný** príd

línia, linaj, linea, lineja ž **1.** priamka, čiara; riadok **2.** čo pripomína čiaru **3.** obrys, črta (v tvári) **4.** rad príbuzných, rodová príbuznosť, rodová vetva **5.** celkový ráz, smer niečoho; **linov(ný), lineový** príd k 1; **linajka** [-ej-, -ij-] dem k 1

líniovanie [-í] s rysovanie

lišta, lištva ž **1.** úzka doštička, latka **2.** polica s vešiakom **3.** záclona

lítkup m práv **1.** nápoj spoločne vypitý pri právoplatnom potvrdení majetkovej transakcie v prítomnosti oficiálnych svedkov, oldomáš **2.** peniaze určené na oldomáš

lódštok m voj nádoba na strelný prach, prachovnica

loch m **1.** jama, diera, dutina **2.** do zeme vyhĺbená pivnica; komora **3.** väzenie; **lochový** príd k 1

lochring m kovový nástroj na vyrážanie dier

lochsánový príd med pl'úcný

lojtra ž **1.** rebrík **2.** obyč. pomn rebriny na voze

lokaj m **1.** šľachtický osobný sluha **2.** sluha, ktorý nosil listy; posol; **lokajský** príd

lokňa, obyč. pl lokne ž kučery

lorbrový príd bot vavrínový, laurový

lós m/ž **1.** žreb **2.** osud; **lósny, lósový** príd k 1; **lósek** dem k 2

losovať ndk rozhodovať lósom, žrebom, žrebovať; **losovať sa** s kým deliť sa lósom s niekým **losverk** m ban bankský priechod

lót [lót, lôt] m **1.** metr jednotka hmotnosti (asi 15,3 – 17,5 g) **2.** metr závažie o hmotnosti jedného lótu **3.** malá, nepatrná čiastka niečoho, napr. minca nízkej hodnoty ap.; **lótový, lótny** príd k 1; **lotíček** dem k 1

lotor [-or, -er, lotr] m zločinec, zbojník; **lotrov** príd privl; **lotorkyňa** ž; **lotrovský, lotorský,** príd; **lotrovstvo, lotorstvo** [-o, -í] s násilný čin lotra, lúpež, súlož ap.; **lotríček, lotrik** dem expr

lotras m pejor lotor; **lotrások** [-ek] dem

lozung m/ž **1.** adm požadovaný poplatok zo zisku, pohľadávka **2.** heslo

ložirovať ndk bývať, nocovať

lôdať [lô-, ló-, lua-] ndk nakladať

lôdňa ž (cechová) truhlica; **lôdnička** dem

lôn [lôn, lón, lún] m plat, mzda; **lônový** príd

lônat ndk vyplácať

lônceduľa [lô-, ló-] ž výplatná listina, záznam o platoch

ľubček [ľub(e)ček], **ľubšťik** [ľibšťik], **ľubštek** [ľubšček, ľibšček] m bot **1.** ľigurček lekársky *Levisticum officinale* **2.** halucha vodná *Oenanthe aquatica*; **ľubštekový** príd k 1

ľuft m **1.** vzduch; ovzdušie **2.** priechod, otvor

ľufthaus m archit letohrádok

ľuftovať ndk čo umožňovať prístup vzduchu k niečomu

ľúh m chem roztok z drevného popola al. z iných látok s vysokým obsahom uhlíčitánu draselného; **ľúhový** príd

ľucht m text menej hodnotná surovina používaná pri výrobe súkna

ľuľok [ľu-, ľi-, -ek] m bot ľuľok čierny *Solanum nigrum*

ľunt m zápalná šnúra, knôt

ľustro s (sklené) svietidlo

ľušňa s drevená al. železná tyč upevnená na osi kolesa, slúžiaca ako opora rebriny na voze, lievč

mace s kuch židovské rituálne veľkonočné pečivo, maces

magazín m archit sklad, zásobáreň, obyč. obilia; **magazínsky** príd

majec, majc m ozdobný pás

majer [-er, -ír, -or] m **1.** zemepanské hospodárstvo, alóidium; hospodárske budovy na ňom **2.** živ správca majera, majerník, dvorský; **majerka** ž majernikova žena; **majerný, majerový, majerský** príd; subst **majerský** m správca na majeri, majerník; **majerček** dem k 1

majster [ma(j)st(e)r, mej-, mist(e)r] m **1.** vyučený remeselník samostatne vykonávajúci svoju živnosť **2.** popravca, kat **3.** predstavený nejakého spoločenstva; kto dozerá na nej. prácu **4.** odborník, znalec; umelec **5.** akademický hodnostár na stredovekej univerzite, magister **6.** učiteľ; **majstrov** príd privl k 1; **majstrová** ž k 1; **majsterka, majsterkyňa, majstrovná** ž k 3; **majsterský** príd k 4; **majsterček** dem k 1

majsterkumšť [masterkunšť] m odborná remeselnícka práca tovariša na získanie hodnosti majstra

majstermál m hostina usporiadaná na počesť majstrov

majsterštuk [ma(j)st(e)r-, mistr-, mejster-] m odborná remeselnícka práca tovariša na získanie hodnoty majstra

majstrát m magistrát

mál, múl [múl, môl] m pohostenie majstrov pri menovaní remeselníka za majstra

malcha ž kapsa, torba

malter m malta

man m kto je závislý na niekom, vazal; **man-ský** príd; **mansky** prísľ; **manstvo** [-i] s stav vazala, vazalstvo;

mandeľ [-d(e)l] m **1.** kopa poukladaných snopov obilia (obyč. 15) **2.** metr miera 15 kusov

mandľa, mandula [-ula, -ala, -ola] ž **1.** bot mandľa obyčajná *Amygdalus communis* **2.** plod mandle obyčajnej **3.** obyč. pl anat lymfatické tkanivo v tvare mandle v dutine ústnej al. nosnej; **mandľový, mandľový** príd k 1

mangel m mechanické zariadenie na uhládzenie, valcovanie tkanín; **mangľový** [-ndl-] príd

manholt m bot **1.** repa obyčajná pravá zeleninová *Beta vulgaris* ssp. *vulgaris* convar. *vulgaris* **2.** repa obyčajná pravá cviklová *Beta vulgaris* ssp. *vulgaris* provar. *conditiva*

mantel m **1.** text plášť vrchný kabát **2.** architekt plášť, rímsa nad krbom; **mantlík** [-tl-, -dl-] dem k 1

manuálkumšt m obratnosť, šikovnosť, zručnosť

***manutenírovať** ndk čo potvrdzovať niečo

marast m bahno, barina, močiar; **marastový** príd

marcipán m kuch výrobok z orechov, mandlí a cukru

marka ž, **mark** m metr jednotka hmotnosti, 1/2 – 2/3 funta

markarentový príd bot k markarent (granátové jablko)

markgróf [mar(k)gráf, mergráf] m kráľovský zástupca; **markgrófstvo** [margráfstvi] s pohraničné územie francskej, neskôr nemeckej ríše

markšajd [mar(k)š-, morkš-; -šajd, -šejd], **markštadt** [markš-, mor(k)š-, môrš-] m ban hraničný znak medzi dvoma šachtami v bani al. na povrchu medzi dolovacími územiami dvoch majiteľov

markšajder [marš-] m ban banský merač

marš m **1.** vojenský pochod; pochodovanie **2.** hud pochodová pieseň, skladba **3.** odchod, obyč. na ďalekú cestu; **maršovný** príd

maršal, maršalus, maršálek m vysoký dvorský úradník

maršuta ž nariadenie, príkaz, rozkaz

más [más, môs, mós, mús] m **1.** metr obsahová miera, pinta, holba **2.** ban miera, rozmer **3.** metr banká plošná miera 7x7 siah (asi 177 m²) **4.** ban kutacia jama, baňa

mašina ž stroj, mechanizmus

mašírovať [-šír-, -šier-], **marširovať** ndk voj (o vojakoch) pochodovať, kráčať

matrac [-tr-, -dr-] m text vypchatá vložka do postele; **matracový** príd

mažiar [ma-, mo-; -iar, -ár, -ír] m **1.** kuch masívna nádoba, v ktorej sa tľčíkom drví niečo na kusy **2.** voj strelná zbraň s krátkou hlavňou; **mažiarový** príd k 1; **mažiarik, mažiarček** dem k 1

meldovať sa ndk hlásiť sa

melírovaný, melírový príd pestrofarebný

merk m znak, znamenie

merkovat' ndk **1.** čo badať, všímať si, pozorovať, spoznávať niečo **2.** čo pamätať sa, pamätať si niečo **3.** na koho, na čo dávať pozor, strážiť, dozerať na niekoho, niečo; **merkúvať** frekv k 1

merkovite prísľ z vlastného pozorovania, skúsenosti

meserňa ž dielňa na výrobu nožov, nožiareň

mesing m chem mosadz

míder m text šnurovačka

mína ž **1.** tvár, výzor **2.** podzemný podkop **minca** [-n(i)ca] ž kovové platidlo, kovový peniaz; mena, razba; **mincový** príd

minciar [-ier, -ér, -ír] m remeselník raziaci mince; **minciarsky** príd

mirík m bot zeler obyčajný *Apium graveolens*; **miríkový** príd

místbet m teplá hriadka, skleník

molton m text mäkká vlnená látka, flanel

molestírovanie [-i] s obťažovanie, trápenie **mopseľ** [mupsľ] m zool malý domáci pes, mopslík

mord m vražda, zámerné zabitie; **mordový** príd

mospant m pás na meranie dĺžky

mošiarňa [-šár-] ž pec na pálenie vápna, vápenica

mošna [-na, -ňa] ž **1.** kapsa **2.** bot suchý pukavý plod, tobolka **3.** anat miešok, v ktorom sa nachádzajú mužské al. samčie pohlavné žľazy, semenníky; **mošnička, mošienka** [-enka] dem k 1

mošusový príd farm k mošus pižmo, pižmový

motrinok [-ek], **motring** [-ing, -eng] m kľbko, pradené, zvitok; **motrinček** dem

mufel m príklop, pokrievka; **mufík** dem

mulda ž hut žľab, ktorým sa privádza surovina do pece

muldrik m kuch syr zo sladkého mlieka

mundírovať ndk voj koho obliekať do uniformy niekoho

mundíruing [mun-, mon-; -g, -k], **mundirk** m voj ošatenie vojska

mundloch m ban ústie banskej chodby

mundmel m kuch krupičná múka

mundšenk m správca kráľovskej komory

mundúr [-úr, -ier, -ér, -ír] m voj uniforma s príslušenstvom, s výstrojom; **mundúrsky** príd

murmertír m zool svišť vrchovský Marmota marmota

mušerľa [mi-] ž mušľa, mušlička; **mušerľový** príd

muškát m bot **1.** voňavé korenie z usušeného mieška obalujúceho semeno muškátovníka **2.** druh voňavého hrozna, víno z neho; **muškátový**, **muškátny** [mu-, mo-] príd **1.** k 1 **2.** pochádzajúci z muškátovníka **3.** k 2 **4.** podobný muškátu, majúci príchut' muškátu

mušľa ž **1.** zool morský živočích z čeľade Lamellibranchlata **2.** ozdoby z perlete

mušť [-u-, -o-, -e-], **muštár** m kuch nevykvasená hroznová al. iná ovocná šťava; mladé víno; **mušťový** príd

mušter [mušt(e)r, must(e)r] m, **muštra** [muš-, mus-] ž **1.** vzor, vzorka, ukážka, príklad **2.** voj cvičenie, prehliadka ozbrojencov a zbraní; **3.** útok; **muštrovský** príd k 1

mušterplac [-štr-] m voj cvičisko

mušteršrajber [-šter-, -st(e)r-] m voj pisár vykonávajúci službu pri menovitej kontrole vojska **muštrovač** m voj kto robí menovitú kontrolu ozbrojencov

muštrúnok [-st-; -ek], **muštrung** [-st-, -st-; -g, -k] m **1.** voj prehliadka, menovitá kontrola sústredného vojska a zbraní; odvod **2.** výber, voľba, vzor, príklad

mutovať ndk ban čo žiadať o dolovacie povolenie, o prenajatie nej. miesta na ťažbu, prenajímať miesto na ťažbu

mutung m ban dolovacie povolenie; **mutungový** príd

nachtcajg m zried vecí potrebné na noc, na spanie

nachtkost m zried skrinka na odkladanie vecí na noc, nočná skrinka

nachtlicht m zried nočná lampa

náj m zvyšok nápoja al. jedla na dne nádoby, spodok, podčapky

najslik m metr jednotka hmotnosti, nezík (1/3 lóta)

napácovat' dk namočiť do moridla

napoštrichovat' dk čo (o zámke) zbaviť hrdze, obrúsiť

narachovat' dk narátať, napočítať

narajbaný dk ban (o rude) nadrvený

narajsovaný príd nakreslený

narajsovat' dk nakresliť

našajdat' dk čoho nasekať, narúbať

naštimovat' [-ti-, -te-] dk hud (o hud. nástroji) naladiť

nejnok m zool ryba z čeľade murénovitých Muraenidae

nevypulirovaný [-poler-, -palír-] príd nevyhladený; neumelý

níderlag [nidrleg] m skladovanie

niskorn m text ozdoba na odevu s tepanými kovovými plieškami v podobe zrna

nit m klin na spájanie kovových dielov

nitnágel [-no-] m kliniec na nitovanie, nit

nivelír m prístroj, zariadenie na nivelizáciu

norový príd (o farbe) bledý

obces [obsec] m opätok, podpätok (na obuvi)

obdánkovat' dk voj prepustiť (od vojska)

obdinkovaný príd natretý bielou farbou, obieleň

oberfojerverkmaister m voj správca výbušných látok, municie

oberforminder [-mi(n)der], **oberformund** m adm predstaviteľ volenej obce, rečník, orátor

oberjáger m hlavný správca lesov

oberlajtnant [ob(e)r-; -(e)nant, -dinant] m voj dôstojník vyššej hodnosti, nadporučík; **oberlajtnantka** [-línte-] ž manželka oberlajtnanta

oberman [obr-], **ubrman** m práv zmierovací sudca, arbiter

oberoficier [-ier, -ír] m voj vysoký dôstojník

oberrajter m adm hlavný účtovník

oberst [obršt], **oberšter** [ob(e)r-, -št-, -st-] m voj dôstojník vyššej hodnosti, plukovník; **oberšterov** príd privl

oberstlajtnant [obert-, ob(e)rst-, obršt-; -t(i)nant, -línte-, -man(t)] m voj dôstojník vyššej hodnosti, podplukovník; **oberstlajntantov** príd privl; **oberstlajntantka** ž manželka oberstlajntanta

oberstvachtmaister [ob(e)rst-; -vach(t)-, vocht-; -ma(j)-] m voj vyšší strážmajster, nadstrážmajster

oblesovat' dk voj vymeniť, vystriedať

obráting m adm účtovanie, vyúčtovanie

obrecht m text (o súkne, plátne) postav

obršter m voj plukovník v nemeckej (i bývalej rakúsko-uhorskej) armáde

obrštvačtmajster [-vacht-, -boch-] m voj vrchný strážmajster, nadstrážmajster

observírovať ndk pozorovať;

obšacovať dk čo obhliadnutím zistiť al. určiť hodnotu niečoho, ohodnotiť niečo

obšit m voj preukaz o prepustení z vojenskej služby

obštáqkvartiel' [-il] m dočasné, prechodné ubytovanie

obštelovať dk čo objednať, zabezpečiť

obzinkovať dk ban čo (o sachte) prehĺbiť dno

ocankovať dk (od čoho) zubadlom pritiahnuť, zazubadliť

odlôdanie [-lá-] s naloženie

odrachovať si dk mat čo spočítať si, zrátať si, odrátať si, odčítať si niečo

odrajzovať dk nakresliť, narysovať niečo

odtrajbovanie [-í] s chem oddelenie, odlúčenie kovu z rudy

odtrajbovať dk chem čo s čím oddeliť, odlúčiť ušľachtilý kov (s pomocou olova)

ofang, ohank m archit rámová konštrukcia, pozdĺžna konštrukcia, klenba

ofedrovať dk koho podporiť niekoho

oferung m peňažný dar dávaný na cirkevné účely, ofera 3

oficier [-ier, -ír, -er] m adm **1.** úradník, funkcionár, správny zamestnanec v meste al. na panstve **2.** dôstojník; **oficiersky** prid; **oficierstvo** s **1.** správni zamestnanci vo verejnej al. štátnej správe **2.** povolanie zamestnanca vo verejnej al. štátnej správe **3.** povolanie dôstojníka; **oficierrek** dem k 1

oflinok [-ek], **oflink** m zaucho, facka

ochtál m ôsma časť z úrody (napr. vinice), poplatok od viníc, hôrne

okuliar [-ár] m kto vyrába, predáva al. nosí okuliare

okuliare [-iar-, -ár-] m zariadenie na zlepšenie schopnosti zraku al. na jeho ochranu v podobe dvoch skiel (v ráme)

okulist, okulista m výrobca okuliarov

olandový prid bot k oland oman pravý Inula helenium, omanový

olvek m ban panvička na čaj

opát m cirk predstavený mužského kláštora;

opátka ž predstavená ženského kláštora; **opátstvo** [-í] s **1.** kláštorné spoločenstvo s opátom na čele **2.** územie s majetkom a poddanými patriace kláštornému spoločenstvu na čele s opátom

opich m bot **1.** zeler voňavý *Apium graveolens* **2.** smldník olšovnikovitý *Peucedanum oroselinum*; **opichový** prid k 1

opucovať dk koho očistiť niekoho

***ordinírovať** ndk/dk **1.** čo (komu k čomu) dávať, dať; stanovovať, stanoviť, určovať, určiť (niečo niekomu na niečo) **2.** čo nariaďovať, prikazovať niečo **3.** koho (komu) úradne prideliť, určiť, vyslať, poslať niekoho (niekomu, niekam) **4.** cirk koho vysväcovať al. ustanovovať, uvádzať niekoho do nej. funkcie, úradu

ordnung, ordung m **1.** poriadok, usporiadanie; poradie **2.** ustanovenie, nariadenie; organizačný poriadok, štatút, artikuly **3.** voj bojový zovretý šik vojakov al. lodí

orgelmacher [-g(e)l-] m organár

oringľa, obyč. pl oringle ž náušnice

ort' [(v)o-] m ban štvrtina dielu určeného na dobývanie, dolovanie rudy

ort' [(v)o-] m peňažná jednotka v hodnote štvrtiny zlatého, 25 denárov; **ortový, ortovný** prid

ortiel' [-iel', -eľ', -il'] m **1.** práv rozhodovanie o vine al. nevine obžalovaného, súdne konanie, súd **2.** práv právoplatné súdne rozhodnutie, rozsudok **3.** práv vykonanie rozsudku, trest **4.** práv právne zvyklosti, právny poriadok al. poučenie o právnom postupe **5.** práv súdny orgán, súd **6.** náb boží rozsudok, božia vôľa **7.** mienka, názor, úsudok; **ortiel'ný** prid k 1, 2; **ortiel'ne** prisl v zhode s rozhodnutím súdu

orumpart m náramok

ošacovať dk **1.** koho, čo (komu, na koľko) stanoviť, určiť hodnotu majetku niekoho al. cenu niečoho **2.** práv čo z koho komu rozhodnúť v prospech niekoho, prisúdiť niekomu niečo

ošadovať dk kuch čo (o črevách) zbaviť vnútornej sliznice

ošamovať dk čo zbaviť niečo peny

ošlajch [-ajch, -ejch] m bot cesnak pórový *Allium ampeloprasum*

ošliader [-lia-, -ládr] m ban kožená zástera ako súčasť banickej uniformy

ošliamovať [-ľa-, -le-] dk čo zbaviť niečo šliamu, hlienu, slizu

oštábla ž **1.** koryto **2.** doska s vysokým okrajom a pohár na hranie kociek; **oštáblíčka** dem k 1

ott m mlynský hriadel'

pác m kuch moridlo

pácovať ndk kuch čo namáčaním v rozličných roztokoch upravovať, lúhovať

padiment m archit (ozdobná) omietka

pagament m úlomok al. opotrebovaný výrobok drahého kovu

págel' m kuch drobné pečivo podobné pračliku
pagnet m voj bajonet

paja ž text hrubšia súkenná látka; **pajový** príd

pájt m zried korisť

pajtliar m výrobca mieškov, mešcov, mieš-
kár

pajzom prisl vcelku, dovedna, jedno s druhým

pakovať' ndk čo do čoho niečo do niečoho baliť

palchoveň, palchovňa ž drevená nádoba na
vyváranie bielizne v lúhu, zväradlo

palier [-ír] m architekt vedúci stavebných prác

palierovať' [-ír-] ndk architekt vykonávať vedenie
stavebných prác

palírovať' [-í-, -é-] ndk čo leštiť, čistiť, brúsiť

pampúch m kuch vyprázaný múčnik, šiška

pancier [-(i)er, -ír] m **1.** voj brnenie **2.** text
(kovová al. kostená) výstuž ženských šiat, šnu-
rovačka, korzet; **pancierový** príd k 1; **pancierik,**
pancierek, pancierček dem k 1

pankerovať' ndk žiť v záhaľke, hodovať

pankhart [-nk(h)-, -ng(h)-, -n(c)h-; ping-] m
1. nemanželské, nelegitímne dieťa **2.** (o che-
mickom prvku) nepravý **3.** pejor (v nadávke),
bastard, nemanželské dieťa; **pankhartský,**
pankhartový príd k 1; **pankhartík** dem k 3

pankhart'a s nemanželské, nelegitímne dieťa

panť m text úzky pás látka al. remeňa, stuha

pánt [pá-, bá-] m **1.** zavesená žrd', bidlo **2.**
obyč. pl **pánty** kovové zariadenie, na ktorom sú
zavesené dvere, okná ap.; **pántový, pántovný**
príd k 2; **pántik, pántiček** dem k 2

pantalier [-(i)er, -ír] m voj súčasť vojenskej
uniformy, remenný pás od pravého pleca po
ľavý bok, ktorý slúžila na privesenie zbrane,
bandaliér; **pantalierový** príd; **pantalierik** dem

***pantlika** ž stuha, stužka; **pantlikový** príd;
panťlíček dem

pantok m veľká drevorubačská sekera

panva [-n(d)va], **panež** ž **1.** kuch plytká ná-
doba na varenie, smaženie, pečenie jedál **2.** pi-
vovarnický plytký kotol na varenie piva al. na
praženie sladu **3.** farm nádoba na prípravu (na
miešanie, rozotieranie) liekov **4.** nádoba na
umývanie, umývadlo; **panežka** dem k 1

panvica [-n(d)v-, -vn-] ž **1.** kuch menšia plyt-
ká nádoba na prípravu jedál, obyč. na otvorenom
ohni, panva **2.** kuch pekáč **3.** kuch menší plytký
kotlík na varenie **4.** cirk posvätná nádoba určená
na prenášanie ohňa, súčasť biblického obetné-
ho náradia **5.** farm nádoba na prípravu liekov
6. miskovitá časť rozličných zariadení (čapov,
hriadeľov ap.), ložisko; **panvicový, panvičný**
príd; **panvička** dem k 1, 3, 6

pap m kvapalina získaná z organických látok
používaná na impregnáciu, decht

pápež m hlava rímskokatolíckej cirkvi; **pápe-
žov** príd prív; **pápežský** príd; **1.** patriaci pápežo-
vi, viazaný na hodnotu pápeža **2.** majúci vzťah
k pápežovmu úradu

papier [-ier, -ír] m **1.** výrobok z rastlinných
vláken v podobe tenkého listu, na písanie, tlač-
enie, balenie ap. **2.** adm listina, písomný doklad
3. list, hárok; **papierny, papierový** príd k 1; **pa-
pierik, papierenk, papierenček** dem k 1; **papierko-
vý** príd tenký, jemný

paráda ž **1.** ozdobná vonkajšia úprava, naj-
mä pekné šaty, ozdobné predmety **2.** iron spôsob
života, maniera **3.** veľkolepo, slávnostne uspo-
riadané podujatie, prehliadka; **parádny** príd k 1

paradajský príd k paradaj, raj, rajský
paradírovať' ndk voj robiť slávnostnú pre-
hliadku, defilovať

paradís m podľa Biblie miesto, kde žili prví
ľudia, raj

párfertálnik m metr nádoba s obsahom dvoch
fertáľov

parhet m text druh textilu, barchet

parírovať' ndk odrážať úder pri šerme

parkan' [-n, -ň] m architekt plot, ohrada, často so
šindľovou strieškou; **parkanný** príd; **parka-
nek, parkanček** dem

parkan' m text hrubšia bavlnená látka, barchan
parkanec m architekt doštený plot, ohrada, často
so šindľovou strieškou

parma ž zool **1.** sladkovodná ryba mrena rieč-
na *Barbus barbus* **2.** morská ryba mrena morská
Mullus barbatus

parochmacher m remeselník, výrobca pa-
rochní, parochniar

partikulizirovať' ndk členiť, rozčleňovať na
malé čiastky

partirovať' ndk deliť na čiastky, rozdeľovať

pas, pasus m adm úradné povolenie napr. na
predaj al. vývoz tovaru, na slobodný pohyb
osôb; **pasovný** príd

pasírovať' dk/ndk **1.** čo komu povoliť, povoľ-
ovať niekomu niečo **2.** (komu) odpustiť, odpúšťať
niekomu niečo **3.** adm čo komu z čoho stiahnuť, od-
rátať, sťahovať niekomu zo sumy

paštrnák [p-, b-; -š-, -s-; -t(e)r] m **1.** bot paštr-
nák siaty *Pastinaca sativa* **2.** zool morská ryba
Raja pastinaca; **paštrnákový** príd k 1

patrón m voj náboj do strelnej zbrane

patrónaš m voj puzdro na náboje

patuch m rubáš

paumajster [-mis-] m staviteľ

pauš m (kožená) časť jazdeckého sedla
pavéza ž voj ochranný obdĺžnikový al. okrúhly štít (spravidla veľký) používaný v boji; **pavézny** príd opatrený pavézou; **pavézka** dem

pavián m zool opica z rodu Papio

pavovať [pa-, ba-, -vov-, -uv-], **pávať** ndk **1.** stavať, budovať **2.** čo (o pôde) orať, obrábať **3.** ban dolovať, ťažiť nerasty

pavúz m **1.** hrubšia žrd', ktorou sa upevňuje náklad na voze (napr. seno, snopy obilia ap.) **2.** vahadlo na studni; **pavúžny, pavúžový** príd k 1

peganjzel m text kruh al. valec používaný pri zhotovovaní čipiek

pendelka ž text časť ženského odevu, spodná sukňa; **pendliečka** [ben-] dem

pendrek m bot sladkovka hladkoplodá Glycyrrhiza glabra

penka ž klát (slúžiaci na sekanie mäsa)

pentel m, **pentľa, pentlica** ž text ozdobná stužka; **pentlík** m dem

penzel [pen-, pem-, pin-] m štetec; **penzlik** [-nz-, -nc-, -mz-], **penzlíček** dem

penzirovaný príd voj (o vojakovi vyššej hodnosti) odmeňovaný pravidelne cisárskou al. kráľovskou penziou, penzionovaný

pereg m adm volený správca vinohradov; **perrecký** príd; **perectvo** [-í] s úrad perega

peregrecht m práv daň z vinohradov odvádzaná vrchnosti

perlík m veľké kováčske kladivo; **perlíček** dem
perncukor [-kr] m farm výťažok zo sladkovky hladkoplodej Glycyrrhiza glabra

perpendikul m kyvadlo na hodinách

pestek m kuch príbor

piarg, obyč. pl **piargy** [piarg, perg, berg] m ban jalová hornina, hlušina

pigľajzeň, pigľajzel m text železný nástroj na hladenie vypratej bielizne a šiat, žehlička

pikmeser m dlhý pevný nôž, tesák

piksenšnábel m kuch zried nádoba z výbežkom na liatie, krčah

piksl'a ž podlhovastá al. okrúhla škatuľa s vrchnákom

pimštain m pemza

pinata ž kuch plechová forma na pečenie, panvica; **pintový** príd

pinga ž ban hlbšia al. plyšia okrúhla jama, vzniknutá (vydolovaním) v bani

pintmeser m debnársky nôž

piškóta ž, **piškót** m kuch **1.** ľahký múčnik z vaječ, cukru a múky **2.** suchár

pítl m zried mestský zriadenec, šarha

pl'ac m **1.** zastavaný i nezastavaný poze-

mok **2.** námestie, trhovisko **3.** prázdny, voľný priestor; **pl'acový** príd k 2; **pl'acik, pliacok** [-ia-, -á-] dem k 1

placoberstlajtnant [-obrustlieutenant] m voj zried dôstojník zabezpečujúci ubytovanie pre vojakov, ubytovateľ

plajfus m chem uhličitan olovnatý používaný ako biela krycia farba, kremzská beloba

plajgel ž chem žltý prášok kysličníka olovnatého, používaný ako farbivo

plajvajs, plajbas [plaj-, ple(j)-; -ba(j)s, -va(j)s, -vejs] m chem bielidlo, biela farba na maľovanie; **plajvajsový** príd

plát, zried **plátl** m **1.** plochý kus niečoho tenšieho **2.** kuch podnos, táčňa; **plátok** [-ek] m, **plátka** ž **1.** dem k 1 **2.** záplata

platajz [-ta-, -te-] m, **platajzka** [-te-] ž zool ryba z rodu platessa Platessa al. solea Solea

plech [ple-, pl'a-, ble-, b'la-] m **1.** kovový materiál majúci tvar tenkej dosky **2.** výrobok z plechu (riad, závera, časť brnenia); **plechový** príd vyrobený z plechu; **pliešok** [plie-, blia-, ple-, plí-; -ek], **pliešik** [blia-], **plieštek** [plíšč-], **pliechíček** [ble-] dem k 1

plenkírovanie [-í] s voj ohrozovanie (strelnou) zbraňou

pličňa ž chem malá hrudka kovu

plík m chem **1.** tavenie **2.** vytavený kus drahého kovu v tvare bochníka al. plátku

plintrám m rám na obrazy

ploga ž ban zariadenie na zberanie, zachytávanie čiastočiek rudy pri premývaní

plotraf m železná obruč na sude

plúcar m bot melón žltý Cucumis melo

plumeranový príd (o farbe) svetloslivkový

plundrovať ndk pustošiť, plieniť, drancovať

plundry ž pomn text širšie pláténé nohavice
plyš [pluš] m text tkanina s mäkkým vlásím pripomínajúca kožušinu; **plyšový** príd

podmantel [-tl] m text spodný kabátik

podminírovanie [-í] s podkopanie, podmínovanie

pofundovať dk čo podporiť, podoprieť dôkazmi ap. niečo

pocheràj m kuch múčnik, zákusok

poj m sviatok kováčskeho cechu

pokál m veľký ozdobný pohár, kalich

pokrampl'ovať dk text čo (o vlne) počesať

pokštel [-el, -il] m podložka pod niečo

poldovať ndk koho zobrazovať, predstavovať niekoho

polparkan m text bavlnená látka, polovičný barchet

polušprnadel' m väčší klinec
ponk m pracovný stôl remeselníka
pontonier [-ír] m kto stavia pontóny; **ponto-nierský** príd
poparchat' dk čo podriapať, poškríabať niečo
porta ž text ozdobný pruh látky, lemovanie, lem; **portička** dem ozdobná šnúrka na zapínanie
portírovaný príd (o dvere) lemovaný, obrúbený
post m **1.** stanovište stráže **2.** živ strážnik
pošacovať dk čo odhadom určiť cenu, hodnotu niečoho, odhadnúť, oceniť niečo
pošanovať dk koho ušanovať, ochrániť niekoho
poštósat' [-tú-] dk na čo natrafiť, naraziť na niečo
poštráfanie [-štrá-, -štró-; -í] s pokarhanie, potrestanie, trest
poštráfaný [-štrá-, -štrú-] príd potrestaný
poštráfat' [-štrá-, -štró-] dk koho potrestať niekoho; **poštrafovať, poštrafávať** ndk/firekv
potáľovať dk čo komu, medzi kým podeliť, rozdeliť; **potáľovať sa** s čím, medzi kým rozdeliť sa s niečím, medzi niekým
potáš [pot-, pod-, bod-] m chem draslo, salajka, uhličitán draselný
pozamentír m výrobcu prámikov, šnúr, šujtášov, šnúrkar, obrúbkar, prámar; **pozamentírsky** príd
pozaun [po-, pa-] m hud plechový dychový hudobný nástroj, trúba, pozauna
pracka [pra-, pre-], **praska** ž text predmet slúžiaci na spínanie niečoho, spona
praclík [pra-, pre-], **praceľ, praceň** [pre-] m **1.** špirála, ozdobný predmet v tvare špirály, náramok **2.** kuch pečivo v tvare jednoduchých al. prekladaných prstencov; **praclíkový** príd k 1;
praclíček dem k 1
prajne s med choroba dobytku
praker m nástroj na oprašovanie (tkanín, kobercov ap.)
***praktírovať** ndk (čo) vykonávať, robiť niečo
prám [prám, priam, prém] m text tkaná šnúra používaná na lem al. ako ozdoba; obruba, lem;
prámček dem
pramota ž med výtok šestonedieliek, očistky
pranier [pr-, pl-; -ier-, -ér-, -ír], **prangier** [pr-, pl-; -ier-, -ér-, -iar-, -ár-, -ír] m **1.** obyč. klietka na námestí, kde v stredoveku vystavovali prevínilcov verejnej potupe a hanbe, stĺp, al. kôl, ku ktorému ich priväzovali **2.** okovy; **prangierový** príd k 1
pras m lis, preš

pražma ž zool ryba z čeľade kaprovitých Cyp-rinidae **a)** slíž obyčajný *Nemachilus barbatulus* **b)** pleskáč vysoký *Abramis brama* **c)** plotica obyčajná *Rutilus rutilus*
predínok m výdavok
prelajtrovať' dk **1.** koho očistiť, prečistiť niekoho **2.** chem čo predestilovať niečo
***premonírovať'** dk skrz koho, čo vopred upozor-niť niekoho. oznámiť niekomu prostredníctvom niekoho niečo
***preparírovaný** príd upravený
prepedírovať' ndk zabraňovať niekomu v nie-čom
prevekslovanie [-í] s vymenenie, vystriedanie
previják m **1.** neživ zariadenie, na ktorom sa vykonáva telesná potreba, záchod **2.** živ kto sa stará, kto udržiava záchody; **previjákový** príd k 1; **previjáček** dem k 1
prevít m zariadenie, na ktorom sa vykonáva telesná potreba, záchod
***prezentírovať'** ndk **1.** čo komu ukazovať, predkladať niečo niekomu **2.** čo komu dávať ako dar, darovať niečo niekomu **3.** koho predstavovať niekoho **4.** koho ustanovovať, dosadzovať do úradu niekoho **5.** koho dovádzať niekoho pred súd; **prezentovať sa** dk predstaviť sa
prígel [-gl] m (trstinový) rám na vyšívanie
priheftovať' dk pripevniť, prirobiť
prím m med **1.** zápal **2.** zápal horných dýcha-cích ciest, angína
privet m záchod
próba [-ó-, -ó-, -ú-] ž **1.** (o veciach) zisťo-vanie, overovanie akostí, vlastností, skúška **2.** (o ľudoch) zisťovanie vedomostí, znalostí, skú-šanie **3.** vyskúšaná akosť, kvalita **4.** dôkaz, sve-dectvo, overenie; **próbný** príd k 1
próbceduľa ž ban záznamová kniha o skúšaní rudy
probír, probírer m ban kto skúša akosť dra-hých kovov; **probírsky** príd; **probírstvo** [-o, -í] s skúšanie kvality
***procedírovať'** ndk **1.** práv postupovať, konať, riešiť **2.** chem vykonávať určitú laboratórnu čin-nosť
producírovaný príd predložený
***promovírovať'** ndk adm **1.** koho na čo, k čomu ur-čiť niekoho na nej. funkciu, úrad al. činnosť **2.** práv čo prejednávateľ, prerokúvať pred súdom **3.** čo používať niečo v konaní, uplatňovať
***pronunciovať'** ndk čo oznamovať, vyhlaso-vať niečo
proporcionírovanie [-í] s zhodnotenie miery, stupňa niečoho

prostitírovať ndk znevažovať, zneucťovať
***protestírovať** ndk prejavovať námietku, nesúhlas

protežírovať ndk koho poskytovať niekomu ochranu, podporu, chrániť, podporovať niekoho

***protrahírovať** ndk adm čo predlžovať čas trvania niečoho, preťahovať niečo

proviantmajster, proviantmagister m voj kto sa stará o potraviny, vojenský zásobovač

prusliak [-ák], **pruslek** [-slek, -clek, -stflek] m text časť ženského ľudového odevu, živôtik

puclík, puclich, puclicht m nožničky na skracovanie knôtu sviečky

pucovať ndk čistiť niečo

pudmajster m adm [-mistr] vedúci člen obecnej al. mestskej rady, starosta, predstavený obce;

pudmajsterský príd; **pudmajsterstvo** [-o, -í] s hodnosť predstaveného obce al. mestskej rady

pukla ž, **pukler** m vypuklá kruhová ozdoba z kovu (napr. na opaskoch, brneniach, kožených väzbách kníh)

puľírovať [pu-, po-, -lí-, -la-, -le-] ndk čo hlaďiť leštiť

puma [pu-, po-] ž voj bomba, delová strela

pumpa [pu-, po-] ž nástroj na čerpanie vody

pur m vozík na rudu

purgírovanie [-í] s med prečisťovanie čriev, preháňanie

purhamer m text druh tkaniny

puška ž **1.** menšia nádoba, škatuľka **2.** pokladnička **3.** kužeľovité kovové ložisko v hlave kolesa **4.** strelná zbraň **5.** expr ženský pohlavný orgán; **puškový** príd

puškvorec [pušk-, pušt-, prušk-, prušt-] m bot **1.** puškvorec obyčajný *Acorus calamus* **2.** mandragora lekárska *Mandragora officinarum*; **puškvorcový** príd k 1

pušpán m bot rastlina z rodu krušpán *Buxus*; **pušpánový** príd; **pušpánek** m dem

puter [-(e)r] m kuch neprevarené, nekonzervované maslo; **puterový** príd

putera, putyra ž kuch drevená nádoba na mlieko a syr používaná na salaši

putňa ž **1.** drevená nádoba slúžiaca aj na mernie **2.** metr obsahová miera asi 60l, merica; **putňový** príd k 2; **putienka** [-tén], **putnička** dem k 1

***putrificírovať** ndk chem prechádzať procesom rozkladu, hniť, zahniť

puzdro [puz-, pluz-] s pevná schránka, obal na uloženie a ochranu niečoho; **puzdierko** [-ér-] dem

puzdro [puz-, pluz-] s pevná schránka, obal na uloženie a ochranu niečoho; **puzdierko** [-ér-] dem

ráf, rif m metr pôvodne dĺžková miera predstavujúca dĺžku ruky od konca prstov po plece (75 cm)

rachéľ'a, rakéľ'a ž prskavá raketa, prskavka

rachovač m účtovník, počtár

rachovanie [-í] s mat počítanie, sčítavanie

rachovaný príd mat rátaný, počítaný

rachovať ndk mat čo rátať, počítať; **rachovať**

sa ndk vyrovať sa

rachovník m **1.** kto počíta, zratúva, počtár **2.** pisár

rachovný príd mat ktorý možno spočítať, zratať, spočítateľný, zrátateľný

rachunkár m mat počtár

rachúnkovanie [-í] s mat počítanie, vypočítavanie

rachúnok [-ek] m mat spočítanie, počet, účet, vyúčtovanie; **rachúnkový, rachúnkový** príd súvisiaci s počítaním, počítaný; **rachúnček** dem

rajbať, rajbovať ndk **1.** čo (s) čím drhnúť, trieť niečo **2.** čo (o zlate) ryžovať

rajbštajn m kameň slúžiaci na vyhládanie drapľavého povrchu

rajčuľa ž miesto na cvičenie koní, jazdiareň

rajdovať ndk behať, pobežovať

rajchblaj [-blaj, -blej] m chem bohaté rudné olovo

rajcheník m hrnčiar

rajchyňa ž kuch rajnica

rajna ž riadok, pásik pozemku

rajndlík m kuch kuchynská nádoba, kastról;

rajndlíček dem

rajnica, ranica [raj-, rej-] ž kuch kuchynská nádoba na varenie, panvica, kastról; **rajnička** dem

rajs m kuch ryža; **rajsový** príd

rajsblaj m tuha klencová

rajsovač m kto vyrýva do kameňa, kamenár

rajsovanie [-í] s značenie podľa čiary

rajsovaný, rasovaný príd vyrezávaný, vyrývaný

rajsovať ndk **1.** vyrývať; **2.** rysovať, kresliť

rajsovateľ m rytec

rajsovník príd týkajúci sa kreslenia, maľovania, maliarsky

rajster [-(t)e:r] m adm register, súpis, zoznam; **rajstriek, rajstriček** dem

rajtár [ra-, re-], **rajter** m voj jazdec vo vojsku, husár; **rajtársky, rajterský** príd

rajteľ m drúk

rajtoka ž kuch hlinený krčah, mliečnik

rajtovanie [ra-, re-, -í] s jazda, jazdenie na koni

rajtovať [ra-, re-] ndk jazdiť, cváľať na koni

rajtovný [ra-, re-] príd jazdecký
ramár m voj nástroj na nabíjanie spredu a na čistenie strelnej zbrane

ramfel m kuch podnos, podstavec, táčňa

ramodla ž železná lopatka

rámovať ndk čo brať, žať, zbierať (úrodu)

randkornkraut m bot vlkovec okrúhly Aristolochia rotunda

randlica ž kuch nízka nádoba na varenie, rajnica; **randlička** dem

randlík [ra-, re-] m kuch nízka nádoba na varenie, rajnica; **randlíkový** príd; **randlíček** dem

ranec m batoh, noša

rang m poriadok, hodnosť, stav

ranchor, rankor m **1.** pripomienka, námietka
2. zloba, nenávisť, hnev

rapant m časť na koči al. voze; **rapantík** dem

rapať ndk kvapkať

rapavý príd pokrytý rapinami, jazvami, drsný, jazvený

raportovať ndk voj komu podávať hlásenie, raport niekomu

rastrovaný príd vykladaný mriežkami

rašpel m nástroj podobný pilníku, používaný na brusovanie rôzneho materiálu

rašpľovanie [-i] s opracúvanie rašpľou, brúsenie

rašpľovaný príd opracovaný rašpľou, obrúsený

rata [ra-, re-] **I.** ž pomoc, ratovanie **II.** cit zvolanie o pomoc, pomoc!

rátanie [-ia, -i] s mat počítanie

rátať ndk **1.** mat čo zisťovať počet, množstvo, počítať **2.** koho čím, čo za čo považovať, pokladať, mať niekoho, niečo za niečo **3.** čo k čomu, do čoho zahŕňať, zaraďovať niečo niekam **4.** myslieť, predpokladať, usudzovať; **rátavať** frekv k 2; **rátat' sa** za koho považovať, pokladať sa za niekoho

ratificovaný príd práv schválený, potvrdený, ratifikovaný

ratovanie [ra-, re-; -i] s zachránenie, zachraňovanie, pomáhanie

ratovať [ra-, re-] ndk/dk koho (od čoho) chrániť, ochraňovať, zachraňovať, zachrániť niekoho, pomáhať, pomôcť niekomu; **ratovať sa** zachraňovať sa, zachrániť sa

ratung¹ [ra-, re-] m mat počet, výpočet, účet, vyúčtovanie

ratung² [ra-, re-] m, **ratúnok** [-ek] m pomoc, ratovanie, ochrana, záchrana

ratúz [-úz, -ús, -úš], **rathaus** [rat-, rad-, rot-, -haus, -húz, -hus] m archit sídlo mestskej rady,

radný dom, radnica; **ratúzny, rathausny, ratúzsky** príd

rauchfandel ž kuch panvica

rauchplik m hut vytavený kus kovu

rausgelb m vonkajšia žltá náterová farba

rauš m opitnosť

rebelírovať ndk proti komu robiť vzburu, protestovať, búriť sa proti niekomu

***reducírovanie** [-i] s **1.** mat krátenie, delenie zlomkami **2.** zníženie, zmenšenie počtu

reducírovaný príd zmenšený, znížený, obmedzený

reducírovať ndk **1.** zmenšovať, obmedzovať počet **2.** chem čo odkysličovať niečo, zbavovať kladného náboja **3.** mat zlomkom krátiť číslo, zmenšovať

reflink m révový, viničný výhonok

reformírovanie [-i] s reformovanie

reformírovaný príd reformovaný

***reformírovať** ndk **1.** čo opravovať, obnovovať niečo **2.** koho, čo meniť, obnovovať, pretvárať

regimentkvartírmajster m voj vojenský ubytovateľ

regimentmajster m voj veliteľ vojenského pluku

regirovať ndk adm čo viesť, spravovať niečo, panovať, kraľovať

***regulírovať** ndk adm čo riadiť, usmerňovať, upravovať, spravovať niekoho, niečo

rechnungsfirer m voj hlavný vojenský účtovník

rejecírovať ndk čo zamietat', odmietat' niečo

rekel [-kl], **reklík** m text kabátik do pása, súčasť ženského odevu

***rekomentírovať** ndk/dk **1.** koho odporúčať niekoho **2.** koho v čom, komu podporovať niekoho **3.** koho, čo komu zverovať, dávať do opatery niekoho, niečo niekomu

rekoncilírovať ndk/dk znovu zmieriť

***rektificírovaný** príd chem upravený destilovaním, destilovaný

relacionírovať ndk podávať oznámenie, správu

***relaxírovať** ndk koho, čo poskytovať úľavu, zmierenie, zbavovať, uvoľňovať od niečoho

remediovať ndk napravovať, odpomáhať

***renovírovať** ndk obnovovať

***reparírovať** ndk opravovať

repartírovať ndk pomerne rozvrhnúť, rozdeliť

***repetírovať** ndk **1.** čo opakovať **2.** koho vyžadovať, požadovať späť, naspäť niekoho (poddaného); **3.** odbíjať, zvoniť (o hodinách)

rét m bot rastlina používaná na farbenie, marena farbiarska Rubia tinctorum

reta ž pomoc
retákat' ndk nariekat'
reterírovaný [reti-] príd ktorý ustúpil, porazený
***reterírovať'** ndk ustupovať, cúvať
retovať' ndk koho zachraňovať, ochraňovať niekoho
retúnok, retung [-ek] m pomoc, záchrana
revír m oblasť vymedzená na určitú činnosť, obvod, oblasť
ribajzlik m kuch kuchynský nástroj, strúhadlo
rígel' [-g(e)l'] m **1.** závora **2.** strmý hrebeň vrchu; **ríglik** dem k 1, 2; **rígliček** m, **ríglička** ž
richt m text súkennický nástroj
richtár m adm hlavný predstaviteľ obce al. mesta, ktorý mal súdnu právomoc; zástupca vrchnosti v správe obce; **richtárov** príd prívl;
richtársky príd; **richtárstvo** [-o, -i] s richtársky úrad; **richtárka** ž richtárova žena
richtárit' ndk **1.** adm vykonávať úrad richtára
2. slúžiť
richtárovanie s **1.** adm vykonávanie richtárskeho úradu **2.** handrkovanie, súdenie
richtovanie [-i] s pripravovanie
richtovať' ndk čo pripravovať niečo; **richtovať' sa, rehtovať' sa** ndk spravovať sa, napravnovať sa
rína ž archít odkvapový žľab, odkvapová rúra
ring' m kruh, obruč
ringalka ž okrúhly pliešok visiaci na prsteňoch, odeve, ap.
rínok [-ek], **ring'** m námestie, obyč. s trhom, trhovisko; **rínkový, rínkový** príd; **rinoček** [-eček] m dem
rískaša [ris-, ríš-] ž kuch ryža
ristung m voj brnenie
ritmagister m voj vojenská hodnosť, rotmajster
ritmajster, richmajster [-majst-, -mist-; -ter, -tr] m voj vojenská hodnosť, rotmajster; **ritmajsterka** ž žena ritmajstra
rizňa ž žľab na spúšťanie dreva
ročka ž nádoba na vodu, vedro
rodársky [-dár-, -der-] príd súvisiaci s kameňarstvom
rochlink m neopracovaný, nedokončený výrobok
rošt [ro-, rô-, rú-] m, **rošta** ž **1.** železné mriežky v peci, na ktorých horí palivo **2.** kuch zariadenie, nástroj na pečenie **3.** hut pec na pálenie rudy **4.** mostiny; **roštový** príd k 2; **roštík, roštiček** dem k 2
roštok m odpočinok, voľno
rothaus m radnica

rotmajster [-mistr] m veliteľ roty
rozšraubovať' dk rozskrutkovať
rozšrotovať' dk nahrubo zomlieť
roztáľovať' dk čo medzi koho rozdeliť na tále, na diely niččo (obyč. majetok); **roztáľovať' si** rozdeliť medzi seba, rozdeliť si
***ruinírovať'** ndk čo ničiť, pustošiť niečo
rumpál, rumpang m ban vrátok, kladka
rumpel', rumplík m metr obsahová miera na kvapaliny s obsahom 0,2083 l; nádoba s týmto obsahom (1/2 žajdlíka); **rumpľový** príd
rund m voj vojenská stráž
rundel m archít okrúhla miestnosť, izba
rup m zool červíček, larva hmyzu
ruš m -ma' r; byť podnapitý
rys m 500 hárkov papiera
rystúnok m kovový ozdobný pliešok na konskom postroji
rytier [ryt-, ryc-, -ier, -ír] m šľachtic, ktorý pri pasovaní prevzal isté záväzky; **rytiersky** príd; **rytiersky** prísl statočne, hrdinsky (ako rytier); **rytierstvo** [-o, -i] s vojsko
sačí, sačnik m dozorca na trhoch, vyberač daní, mýt
saft [so-] m tekutá súčasť rastlinných al. živočíšnych orgánov, šťava
sagovanie [-i] s hut proces v hutníctve pri výrobe kovov z rúd
sak m **1.** sieťový vak na lovenie rýb **2.** vak, vrece; **sáčik, sáček** dem k 1; **sáčkový** príd k 2
sakár m kto pletie, vyrába saky
sakel' m vrecovitý obal na prenášanie vecí, vak
salvagvard(a) [-gv-, -kv-], **salvagvardník** [-gv-, -kv-] m voj príslušník vojenskej stráže
salvagvardia [-gv-, -kv-] ž voj vojenská stráž prizývaná na ohrozené miesta
sámatý príd majúci záhyby, zámiky
sanienšlag m chem železné piliny, určené na čistenie
secel ž predmet na sedenie, stolička
sehed m prepúšťací list
sechcental, sechcentel, sechcítal m šestnástina poddanskej usadlosti
semiš [ze-, za-] m text mäkká nehladená koža s matným lícom; **semišový** príd
senf m kuch pochutina vyrábaná zo semien horčice bielej a iných prísad, horčica
senfsleter m farm liečivo pripravené z horčičného semena
senfta ž nosidlá
sesla ž kus nábytku na sedenie, stolička; **seslička** dem

sfalcovaný príd (o tvári) zvráskavený
sfaldenie s text (o spôsobe úpravy látky, textilu) poskladanie do záhybov, skladov

sfaldit' dk text (o tkanine, látke) upraviť do záhybov, skladov, poskladať

sfalšovaný príd nepravý; nesprávny

sfárat' dk ban spustiť sa do bane, do banskej jamy

sfajstrovať, sfl'akovať [sfl'e-] dk expr čo (o literárnom diele) pozliepať, skompilovať niečo

schasnovat' dk čo spotrebovať, využiť niečo

simulírovaný príd simulovaný, pretvarovaný

sklávstvo [-í] s otroctvo

skorbut m med ochorenie vyvolané nedostatkom vitamínu C; **skorbutický** príd postihnutý skorbutom

skutnerovať' dk text čo (o súkne) sčesať, sčuchrať

slزاز, slzaj m archit mostný trám

soft, zoft m vylisovaná š'ava, výťažok z rastlín

solbank m archit spodná časť nosnej konštrukcie, nosník

solcmajster m adm správca soľnej komory

solvírovať' ndk **1.** čo odháňať, odstraňovať, likvidovať niečo **2.** chem vniknutím rozpúšťadla do štruktúry nej. zlúčeniny narúšať pôvodné väzby istej látky, napučiavať; **solvovať sa** chem premieňať sa, prechádzať z jedného skupenstva do iného

sorta ž druh, typ

sós m kuch š'ava, omáčka

spakovať' dk čo do čoho zbalit', zabalit' niečo do niečoho

spat m min minerál, zložitý kremičitan, ktorý je ako nerast najčastejšou zložkou hornín, živec

spatovanie [-í] s vyplňanie, dopĺňanie

spendírovať' ndk darovať

spieža [-ie-, -i-] ž hut medená zliatina na výrobu zvoncov a i. predmetov; **spiežový** príd

spilák m drevená (dvojuchá al. bezuchá) nádoba na zlievanie tekutých látok (výrobkov)

spoluvaldburger, spoluvaldpurgiar m ban jeden zo spoločníkov banského podniku

sprus m archit priečka

sprušel' m, **spruš'a** ž časť rebríka, priečka, štebel'

stachmajster m kto robí, zakladá hrádze

statuovať sa ndk postaviť sa, odovzdať sa

stirle m zool jeseter malý Acipenser ruthenus

sumach m bot drevina z rodu sumach Rhus, používaná pri farbení koží, škumpa; **sumachový** príd týkajúci sa sumachu

suppensál m kuch zried (hlinená al. porcelánová) nádoba na podávanie polievky

suppentegir m kuch zried (hlinená) nádoba na varenie polievky, polievkový hrniec

svider, sveder m nebožieč

šacník, sačník m **1.** daňový úradník **2.** trhový dozorca

šacný, sačný príd daňový

šacovač, šacovník m odhadca, posudzovateľ; vyberač poplatkov; **šacovačka, šacovnica** ž posudzovateľka, predavačka

šacovanie [-ie-, -í], **sačovanie** [-ču-] s **1.** (o majetku) oceňovanie, ohodnocovanie, odhadovanie **2.** práv vyberanie poplatkov, daní, pokút **3.** (o ľuďoch) ohodnotenie; hodnota, vážnosť

šacovaný príd ohodnocovaný, odhadovaný, oceňovaný

šacovať, sačovať' ndk **1.** (o majetku) oceňovať, odhadovať, určovať cenu **2.** posudzovať, hodnotiť; vážiť si, považovať si; pokladať za dôležité

šacunk [-unk-, -ung], **šacúnok** [ša-, šia-; -ok-, -ek] m **1.** cena, ocenenie, ohodnotenie, odhad **2.** daň, poplatok; **šacunkový** príd k 1

šader m ban kto čistí rudu

šadkorňa ž ban miesto, kde sa oddeľuje zlato od striebra

šadovanie [ša(j)-; -í] s ban čistenie rudy, oddeľovanie nečistoty od rudy, kovu

šadovať, šadat' [ša(j)-; -i] ndk ban oddeľovať, odlučovať nečistotu od rudy, kovu, ap., triediť

šadovňa [ša(u)-] ž ban miesto, kde sa ruda, kov, očisťuje od nečistoty

šadvaser [ša(j)-] m chem kyselina dusičná

šadverk m ban jalová ruda

šaf, šáf [šá-, šia-], **šafel'** [ša-, še-; -el-, -il], **šavol'** m **1.** okrúhla drevená nádoba s dvoma držadlami, menšia dieža **2.** metr obsah nádoby;

šafný, šafový príd; **šaflik, šafliček** dem k 1

šafár [ša-, še-; -ár-, -er] m adm **1.** hospodársky správca **2.** zásobovač, správca zásobovania, skladník **3.** správca peňazí, pokladník; **šafárka, šafárkyňa** ž k 1, 2, 3; **šafársky** príd k 1

šafarčík, šafárnik m adm správca, správca zásobovania

šafárit', šafárovať' ndk adm s čím hospodárit', gazdovať, nakladať s niečím, spravovať niečo

šafárňa [ša-, še-] ž archit komora, pivnica; **šafárny** príd; **šafárnička** ž dem

šafárnický, šafárny príd týkajúci sa správy skladovania obilia, potravín; skladnícky

šafárovanie [-í] s spravovanie, hospodárenie

šafárstvo [ša-, še-; -o-, -í] s adm **1.** úrad, funk-

cia šafára; správa nad niečím **2.** hospodárenie, gazdovanie

šafovať ndk **1.** spravovať, riadiť koho, čo, čím disponovať, zaopatrovat', hospodáriť **2.** s čím hospodáriť, gazdovať, nakladať s niečím, počínať si s niečím

šachta ž ban **1.** zvislá, hlboko pod zemský povrch vyhlbená jama **2.** hlbšia jama na odchyt zveri; **šachtový** príd k 1

šachtár m ban kopáč rudy, haviar, baník

šachtrecht m **1.** ban banská podzemná jama, chodba, šachta **2.** práv prenájom bane, šachty

šajba ž, **šajbík** m **1.** kruh, koleso, obruč **2.** kruh, kotúč, podložka pod tanier; **šajbička** dem k 1

šajdak m poleno

šajdman m ban triedič rudy

šajlop m text klobúk

šajta ž kus dreva, poleno

šál m, **šála**, **šálka** ž **1.** kuch miska, čiaška, menšia nádoba s uškom používaná na pitie nápoja, džbánik, pohár; ich obsah; väčšia miska (polievková, omáčková) **2.** med konská choroba, opuchlina na nohe; **šálek** m, **šálečka** ž dem k 1

šalát m, **šaláta** ž **1.** bot listová záhradná zelenina podávaná obyč. v surovom stave; š. záhradný *Lactuca sativa* **2.** surový, studený príkrm zo zeleniny, ovocia al. mäsa; **šalátový** príd k 1; **šalátek** m dem k 1

šalmaj, **šalamaj** ž **1.** drevená zakrivená (pastierska) pišťala, krivý roh, trúba **2.** anat hollenná kosť, pišťala

šalugárka ž expr (v nadávke) nepoctivá žena, klamárika

šamaný príd nepoctivý, neúctivý, nepravý

šamať ndk tápať, blúdiť, potáčať sa

šamlát [ša-, šo-] m text tkanina z ľavej srsti; **šamlátový** príd

šamotina [-ut-] ž kuch zrazená pena

šamovačka ž kuch dierkovaná naberačka

šamovať ndk kuch čo zbierať, odstraňovať penu z niečoho

šamšnoch m text prikrývka

šancknecht m voj zákopník

šancovanie [-í] s opevňovanie šancami

šancovať ndk robiť zákopy, ohradzovať, opevňovať násypom

šanoba ž **1.** šetnosť, šporovlivosť **2.** úctivosť, zbožnosť, prejav úcty, úcta **a)** mať v úcte, uznávať, uctiť si **b)** mať na starosti, starať sa o niekoho, o niečo; **šanobný** príd k 1; **šanobne** prisl k 1

šanovník, **šanovník** m šetrný, šporovlivý človek

šanovanie [-í] s pozornosť, úctivosť, ohľaduplnosť

šanovať, **šianat'** [šia-, šá-] ndk **1.** koho, čo dávať pozor na niekoho, niečo, chrániť, ochraňovať, šetriť niekoho, niečo **2.** koho ušetriť niekoho pred niečím, zmilovať sa nad niekým, odpúšťať niekomu **3.** koho ctiť, uctievať, vážiť si, šetriť niekoho **4.** koho ľutovať niekoho, niečo, banovať za niečím; **šanovať sa** ndk šetriť sa

šanovlivý, **šanoživý** [-no-, -ne-] príd **1.** chápaný, chápuce, ochraňujúci, milostivý **2.** šetrný, šporovlivý

šantovať ndk šantiť, vystrájať

šantročník m mármotratník, hýrivec; **šantročnica** ž

šaragľa ž, obyč. pl **šaragle** rebriny na seno, na voze, obyč. vzađu

šarc m práv záloha, peňažná záloha, nákupné

šarcovať ndk zajať sa za výkupné

šarfšulder m adm kniha súpisu dlhov, zoznam dlžôb

šargant m lotor, trhan

šarha [še-, ša-] m súdny zriadenec, žalárnik, katov pomocník (verejne) vyhlasoval rozsudky al. aj iné správy, vykonával spolu s katom tzv. nečisté práce v meste, čistil odpadové kanály, chytal a zabíjal túlavé psy, odstraňoval zdochliny zvierat; mestský sluha; **šarhov** príd privl patriaci šarhovi; **šarhársky** príd

šarhovať [ša-, še-] ndk **1.** vykonávať prácu, povinnosti šarhu **2.** vadiť sa, nadávať, kričať

šarhovka ž šarhova žena

šarhovňa, **šarhovň** [ša-, še-] ž **1.** obydlie šarhu i miestnosť, kde vykonával svoje povinnosti **2.** väzenie, väznica, temnica

šarlát, **škarlát**, **šarlach** m **1.** červené, šarlátové farbivo, purpurovo červená farba **2.** text jemná, drahocenná bavlnená tkanina, obyč. purpurovočervenej farby al. drahocenný odev, rúcho z takejto látky **3.** krík, rastlina, šarlátové drievko; **šarlátny**, **šarlátový**, **škarlátový** príd k 1, 2

šarma ž šermovanie, súboj

šarovat', **šiarovat'** ndk archit pribíjať, klásť krytinu na strechu

šart m **1.** bot farbiarska bylina kosienka farbiarska *Serratula tinctoria* **2.** malý peniaz, milodar

šarvanec m chlapec vo veku dospievania

šarvátka ž bitka, zápas

šaugroš m minca, peniaz malej hodnoty; **šaugrošík** dem

šeda ž práv potvrdenie o hodnote prepravovaného poškodeného tovaru al. polotovaru slúžiacie na odpočet hodnoty z cla pri spätnom prevoze

šelma ž/m **1.** dravé zviera **2.** zlý človek, darebák, ničomník, naničhodník **3.** nezbedný, samopašný človek, huncút, šibal, nezbedník

šelmerajský príd bujný, zhýralý

šelmírovanie [-i] s (o reči) obratné narábanie so slovami; bujarosť v reči

šenk [še-, ši-] m **1.** miesto, miestnosť, kde sa čapujú liehoviny, výčap, krčma, hostinec **2.** výčapnícky stôl, pult **3.** živ funkcia pohárnika na kráľovskom dvore, čašník **4.** peňažná odmena, prepitné **5.** podarúnek, dar; darovaný nápoj; **šenkový, šenkový** príd

šenkár [še-, ši-, -ár, -ér, -ýr] m **1.** krčmár, výčapník **2.** pohárnik; **šenkárka** ž k 1, 2; **šenkársky** príd k 1; **šenkárstvo** [-i] s vykonávanie šenkárskej práce

šenkárit' ndk komu i bezpredm byť šenkárom, robit' šenkára

šenkfas m nástroj na umývanie pohárov

šenkovanie [-i] s čapovanie, nalievanie liehovín

šenkovať' [še-, ši-] ndk **1.** čo, komu darovať niekomu niečo **2.** čapovať, nalievať liehoviny predávať víno, alkohol, obchodovať s vínom, alkoholom; **šenkovávať'** frekv k 2

šentýš [še-, ši-] m krčmársky, výčapnícky pult, stôl

šeptuch m text druh súkna; **šeptuchový** príd

šerblica ž chem širšia alchymistická miska

šerm m zápas sečnou al. bodnou zbraňou hrany podľa presných pravidiel

šermiar [-ér, -ír], **šermovník** m kto sa zaoberá šermom, kto šermuje s protivníkom, jeden z bojovníkov; **šermiarsky** príd; **šermiarstvo** s šermiarske umenie, šerm; subst **šermiarska** ž šermiarske umenie

šermmajster [-mis-] m učiteľ šermu

šermovač m šermiar, bojovník

šermovať', šermírovať' [ša-, še-], **šermicľovať'** ndk **1.** bit' sa, viesť súboj, zápasit' palicou, sečnou al. bodnou zbraňou **2.** expr čím oháňať sa, prudko pohybovať niečím; **šermovať' sa** ndk bit' sa, potýkať sa

šermovka ž šermiarsky zápas, bitka šermom, šermovanie; **šermovkový** príd

ševerom prísl krížom-krážom

šianat' [šia-, šá-] ndk koho, čo uctiť si, vážiť si niekoho

šianec [šia-, ša-, -(e)c] m, **šiance** m pomn násyp, val, hradba s priekopou, zákop, zákopy; **šianecový** príd; **šianeček** m dem

šiar [šiar, šár] m architekt rad šindľov (krytiny), škridiel na streche; trámy

šiara ž črieda koní

šicovanie [-i] s obíjanie latami, doskami

šicovať' ndk tmeliť, zatmeľovať', vyplňať škáry

šif m loď; **šifový** príd; **šifček** dem

šifár m lodník, námorník; **šifarský** príd; **šifarstvo** [-i] s lodné plavectvo, lodníctvo

šifer m azbest

šiferlem m azbestové uhlie

šiflik m medovník

šifmajster m lodník, prevozník na lodi

šifník m námorník, lodník

šifrovať', šiftovať' ndk opravovať (strechu)

šifstvo [-i] s loďstvo

šift m oprava; **šiftový** príd

šiftársky príd opravársky, úpravársky

šichník, šichtník m nádenník, robotník; **šichnícky** príd

šichta ž **1.** pracovná zmena, striedanie sa pri práci (v bani ap.), trvanie pracovnej zmeny **2.** vrstva **3.** štôs, klieťka dreva; **šichtový** príd k 3

šichtár, šichter m robotník pracujúci na smeňach

šichtmajster m dozorca, banský majster

šichtovanie s úprava

šichtovať' ndk naprávať', opravovať

šichtún, šichtung m štôs, hranica dreva

šikovanie [-i] s voj zoraďovanie, radenie do šíku

šikovať' ndk **1.** čo radit', usporadúvať' do šíku, obyč. vojsko **2.** čo kam posielat', dopravovať', viesť niečo niekam **3.** pripravovať', chystať' **4.** ísť, ponáhľať' sa **5.** dohadzovať', sprostredkovať', posielat'; **šikovať' sa** ndk **1.** pripravovať' sa, chystať' sa, ponáhľať' sa, poberať' sa **2.** hodiť' sa, byť primeraný, súci **3.** dostávať' sa, dostať'; **šikovať' si** ndk pripravovať' si niečo

šildboch, šildvacht m **1.** člen stráže, strážca, strážnik **2.** strážna služba, stráženie

šilderhaus m archit strážnica, strážny domček

šiling [ši-, še-] m drobný peniaz, minca, halier

šilkróta ž zool korytnačka z nadčel'ade Testudinoida

šilt [-t, -d] m, **šiltňa** ž **1.** (ochranný) štítok na čiapke, ochranný štít (v boji) **2.** ochranná strieška, štít na budove

šimel' m kôň s bielou srst'ou, biely kôň, belko

šimfovať', šimfirovať' ndk koho, komu nadávať' niekomu

šimovať' ndk čo kuch miešať' (jedlo), miešaním speniť

šín m, **šina** ž pás železa, pásovina; **šinový** príd

šinár [-iar, -ár] m klinec ukutý zo šína; **šinárový** príd

šinarňa ž nákova slúžiaca na výrobu šinárov
šindel' [-nd-, -ng-, -eľ, -oľ] m, **šengľ'a** ž architektka drevená doštička na pokrývanie striech, krytina na strechy z takého materiálu; **šindel'ový, šindlený, šindľový, šindľovný** príd; **šindlík** dem

šindliar [šin-, šen-, -iar, -ár, -er] m remeselník, vyrábajúci šindľe, výrobca šindľov; pokrývač šindľami; **šindliarský** príd

šindľovec [-dl'o-, -g'lo-] m klinec na pribíjanie šindľov

šinkovanie [-i] s dávanie

šinkovať dk čo komu dať, darovať niečo niekomu

šinkvas m kuch nádoba, súdok

šintoš, šintrok m kuch miska na rozotieranie niečoho

šintovať ndk plytko okopávať (pole)

šinúť sa ndk posúvať sa, sunúť sa

širajzen m ochranný štít pred plameňom

šíry ž pomn konský postroj

škafiček m kuch súdok, miska

škalubina, škadlubina m medzera, štrbina, priehlbina, jama, výmol'; **škalubinka** dem

škapuliar [-ár, -ier, -ýr] m cirk **1.** amulet z dvoch zošitých súkenných obdĺžnikov, vo vnútri ktorého je modlitba, na povrchu sú vyšité značky mien svätých **2.** vrchná časť mníšskeho rúcha, široký pás látky s otvorom pre hlavu

škariant m vyzvedač

škarnic'a ž papierové vrecko, škatuľa z papiera

škop m drevená nádoba, kaďa; **škopok** [-ek], **škopík, škopček, škopiček** dem; **škopkový** príd

škrimpfle ž pomn kuch rezance

šlafbet [šlo-], **šlafpelo** [šlo-] m posteľ

šlacherovať ndk špekulovať

šlachtat m miesto na zabíjanie dobytky, bitúnok

šľajdrovať ndk blúdiť, túlať sa

šľajer m text závoj al. materiál naň; **šľajerový** príd

šľajfať ndk prijať, uvítať do remesla, pasovať

šľajfiar [-ír] m brusič nožov

šľajfovanie [-i] s prijímanie do cechu istým ceremoniálom, ceremoniál prijímania

šľajfovať ndk prijímať do cechu

šľajfus m brzda na voze

šľak [-ak, -iak] m **1.** stopa **2.** med mŕtvica, porážka

šľakovanie [-i] s stopovanie, vyhľadávanie

šľakovať [-i] ndk **1.** koho, čo sledovať, ísť po stope niekoho, niečoho, stopovať niekoho **2.** robiť, zanechávať stopy

šľakovný, šľakový príd med **1.** týkajúci sa porážky **2.** vhodný proti porážke

šľamiar m ban robotník, ktorý vyplavuje kov z rozdrvenej rudy; **šľamiarsky** príd; **šľamiarstvo** [-i] s povolanie, práca šľamiara

šľamovňa [šle-] ž ban čistiareň kovov z rudy plavením

šľár m text závoj al. tenká tylová látka naň; **šľárový** príd

šlep m text vlečka na šatách voľne visiaca

šľiam [-iam, -ám, -em], **šľajm, šľem** m **1.** med hlien **2.** farm hustejšia olejovitá látka **3.** usadená nečistota, špina; bahno, kal **4.** rozdrvená a rozpustená hlina a krieda na maľovanie stien; **šľiamový** príd urobený z masného papiera

šľiamovatý, šľiamovitý [-iam-, -ám-] príd **1.** med hlienový, ktorý tvorí hlien **2.** zahlienený, nečistý; **šľiamovatosť** ž **1.** med hlienovitost', zahlienenosť **2.** tvrdosť spôsobujúca hlien

šľichovať ndk ban (o rude) vymývať, prečisťovať

šľich(t) m ban drobné, roztlčené kúsky rudy pomiešané s vodou, rudný kal

šľichta ž **1.** kuch zátreпка **2.** glejovitý roztok, ktorým sa natiera osnova pri tkaní; škrob na stužovanie plátna

šľichtovanie s stužovanie tkáčskej osnovy, potieranie šľichtom

šľishák m uzáver s hákom na dverách

šľisovať ndk byť v zástupe, tvoriť zomknutý útvar

šľistrák m uzavieracie zariadenie, zámka, závera

šľóg m **1.** rúbaň, rúbanisko **2.** ban štóľňa, porub

šľoghaus [-og-, -ok-] m bitúnok

šľosgeld m práv prepitné (po transakcii) uzavretí obchodu

šľosiar [šlo-, šle-, -iar, -ar, -er] m zámočník;

šľosiarsky príd; **šľosiarov** príd privl

šľosiarmajster [-usa-] m zámočnícky majster

šľmak m **1.** chuť, prichuť **2.** jeden z piatich ľudských telesných zmyslov, pociťovanie a rozlišovanie chuti niečoho; **šľmaček** dem k 1

šľmakovať ndk **1.** chuť, byť dobrej chuti **2.** vyhovovať, byť príjemný, milý; **šľmakovne** prisl k 1

šľmanie s burina, raždie, náplavy, smeti ap.

šľmanina ž pomn menej užitočné raždie, haluzina

šľmelc m smalt

šľmelcgold m hut vytavené zlato, kúsok vytaveného zlata

šmelciar [šmel-, -ár, -ír] m hut tavič rudy, kovu, hutník; **šmelciarsky** príd

šmelckost m hut mzda, plat za šmelcovanie

šmelcovanie [-í] s hut tavenie, zušľacht'ovanie tavením

šmelcovat' [šme-, šma-] ndk hut taviť, roztápať

šmelcovný, šmelcovský príd hut upravovaný tavením, týkajúci sa tavenia, hutný

šmíranie [-í] s trenie, natieranie

šmitec m sláčik

šmitkost ž kovácke náklady; zárobok kováča

šmuk m vzácna ozdoba, obyč. zo zlata (so závesom al. spinkou), šperk

šmunta ž náter podobný omietke

šnajdflek m text krajčírka záplata

šnek m **1.** zool slimák obyčajný *Helix pomatia*
2. schodište v tvare slimačej ulity

šnicer m obojstranný rezbársky nôž

šnitľa ž odrezaný kus, pás

šnitling m bot pažitka, cesnak pažitkový *Allium schoenoprasum*

šnolc m pradeno

šňupa ž nádcha

šnyk m kuch kus bravčoviny

šoltýs m práv osadník, zakladateľ novej osady; dedičný dedinský richtár; **šoltýsky** príd; **šoltýstvo** s dedičné richtárstvo založené na zákupnom práve; majetok patriaci šoltýsovi

šop m, **šopa** ž **1.** stavisko na úschovu hospodárskeho náčinia, kôlna **2.** povala **3.** senník **4.** nástroj na rúcanie hradieb s ochrannou strieškou, baran; **šopík** m dem k 2, 3

špacírka ž prechádzka

špacírovať ndk prechádzať sa, chodiť

špád m min živec, kremičitan, častá zložka hornín

špagát [-át, -ét] m tenší povraz, motúz, šnúra

špalda ž ťažká sekera, pantok

špankrin m obväz

špara, špargľa ž, **špargel', špargan, šparag** m bot rastlina používaná na prípravu jedál, špargľa, asparágus lekársky *Asparagus officinalis*; **špargový, špargľový** príd

špárovať ndk upchávať škáry

špás m žartovanie, žart

špatela ž špachtľa

špek m kuch slanina

špekulírovanie [-í] s uvažovanie, premýšľanie, rozmýšľanie

špekulírovať ndk premýšľať, uvažovať

špenát, špinák m bot špenát siaty *Spinacia oleracea*; **špenátový** [-nát-, -not-] príd

špendírovanie [-í] s darovanie

špendírovať ndk do čoho darovať niekomu niečo

špendlík m **1.** spínadlo v podobe ihly s malou hlavičkou **2.** druh slivky; **špendlíkový** príd k 2;

špendlíkček dem k 1

šperhák m pakľúč

špernágel, šparnogel, špinágel, šprnágel', šprnádél' m veľký klinec

špic m, **špica** ž **1.** ostré zakončenie niečoho, zahrotenie, hrot **2.** žihadlo; **špiček** m, **špička** ž dem k 1

špik m kuch tukové tkanivo v dutých kostiach

špindel m os, hriadeľ, vreteno

špinétl ž hud hudobný nástroj podobný klavíru, spinet

špisglas [špi(s)g-; -as, -os] m chem antimón; **špisglasový** príd

špitál m útulok pre pocestných, starých, chorých ľudí, starobinec, chudobinec; nemocnica; **špitálny, špitálsky** príd

špitálnik m kto pracuje al. sa zdržuje v špitáli

špizierňa [-ier-, -ér-, -ír-] ž komora na uskladňovanie potravín

špiziernik [-žír-] m hospodár

šponga ž ozdoba, spona

šprajc m architekt podpera

šprickandľa [-kon-] ž polievacia krhla

špricňa ž dierkovaný násadec na krhlu slúžiaci na rovnomerný rozptyl vody pri polievaní, riečica

špuľa, špuľka ž cievka

špulier, špulštok m zariadenie na navíjanie cievok

špunt m **1.** zátka, uzáver **2.** diera, otvor;

špuntovný príd k 1; **špuntíček** m dem k 1

špuntovanie [-í] s **1.** uzatváranie zátkou **2.** sprisahanie, zbuntošenie

špuntovať ndk zátkovať, zatvárať niečo zátkou

špuntovník m nástroj na ručné vŕtanie do dreva, nebožiec; **špuntovníček** dem

šragle ž pomn **1.** malá rebrinka na voze **2.** lešenie

šrajbtiš m písací stôl; **šrajbtíšek** dem

šrám m **1.** jazva po rane, jazvou zahojená rana **2.** úder; **šrámek** dem k 1

šraub [-aub, -úb, -ôb, -ób, -auf] m, **šrauba** ž skrutka

šraubovať ndk skrutkovať

šraubštok [-aub-, -ab-, -ôb-] m zariadenie na upevnenie materiálu pri opracúvaní, zverák

šrot m nahrubo zomleté obilie

šrotár [šro-, šru-] m **1.** kto spúšťa sudy vína al. piva do pivnice, skladač sudov **2.** kovácky nástroj, sekáč; **šrotársky** príd k 1

šrotovať, **šrôtať** ndk **1.** premiestňovať niečo ťažké, napr. spúšťať pívne al. vinne sudy do pivnice **2.** nahrubo mlieč; drobiť

šrôt m náradie, zariadenie na premiestňovanie, manipuláciu so sudmi; **šrotný** príd

štáb m voj poradná skupina veliteľa

štabarc, **štarc** m lomoz, hluk, hrmot, buchot

štabsfelciar [-er] m voj lekár

štácia ž **1.** dopravná stanica **2.** prechodné, dočasné ubytovanie **3.** miesto, stredisko; stanovište, stánok a jeho miesto

štádol m, **štadla** ž stodola; kôľňa

šťať m tyč, prút; **šťaťový** príd

štál, **štálov** m stodola, humno; senník; **štálový** príd; **štálik** dem

štalmajster [-mistr] m správca šľachtickej koniarne

štampel' m, **štampľa** z klát, podpera

štanca ž vymedzený priestor, miesto, stanovište

štandrecht m stanné právo

štanga [šta-, šťa-], **štangľa** [-gľa, -kľa] ž, **štangel'** m železná tyč; **štangový** príd; **štanglička** dem

štatuá ž socha

štaubmantel m text ľahký letný plášť

štek m kolík, kôľ, tyčka používaná vo vinohradoch k viniču

štekel m opätok, podpätok

šteliar [-iar, -ár, -er, -ír] m majiteľ hámru, hámorník; **šteliansky** príd

štemľovať ndk nabíjať

štemovať ndk hud ladiť (hudobný nástroj)

štempovať ndk označovať pečatou, pečatiť; pečiatkovať

štift m kadetná škola

štígl'a ž, obyč. pl **štígle** čižma, čižmy

štich m **1.** steh, šev **2.** rýľ s dlhým a úzkym rydlom **3.** bodnutie, pichnutie

štichať ndk pichať, bodáť; **štichnúť** dk pichnúť, bodnúť

štok m **1.** drevený klát, peň, klada, brvo **2.** drevená truhlica s priečinkami na obilie, náradie ap. **3.** mäsiarsky a kuchársky klát, na ktorom sa seká mäso **4.** pult (v hostinci, ap.); **štoček** [-ek, -ok] dem k 1, 2; **štočkový** príd k 1

štokfiš m zool treska obyčajná *Gadus callarias*

štokgeld m adm peniaze, ktoré musel platiť väzeň, poplatok

štokhaus m voj väznica

štóla ž **1.** text dlhý úzky pruh látky, ktorý nosí kňaz pri niektorých obradoch; súčasť kňazského rúcha **2.** text vrchné ženské šaty **3.** cirk cirkevný poplatok

štolmajster [-mistr] m správca koniarní, štolba

štolvand m ban bočná štolňa

štolvandter m ban baník

štopať ndk křímiť (hydinu) vtláčaním potravy do hrdla

štosovať ndk zarovnávať okraje dosák hobľovaním

štospan m hobľovací stôl, hoblica

štolňa [štó-] ž ban vodorovná banská podzemná chodba; **štolny** príd

štôs [-ôs, -ós] m hĺba, hromada, kopa niečoho

štráf [-áf, -óf, -úf] m **1.** trestanie, karhanie **2.** peňažná pokuta, trest **3.** telesný trest **4.** šľah, úder a znak po ňom **5.** pruh, pás; **štráfek**, **štráfček** dem

štráfač m kto karhá, trestá

štráfadlo s škrabka, škrabáč

štráfanie [štrá-, štrú-, -í], **štráfovanie** [-í] s trest, trestanie; karhanie, pokarhanie

štráfung, **štrafúnok** [-ek] m pokarhanie, trest, pokuta

štraholc m kus dreva určený na nej. výrobo

štrajfl'ovitý, **štrajfovítý** príd pruhovaný, pásikový

štrajchovať ndk hladiť, vyhľadzovať, vyhládať; **štrajchovať sa** ndk obtierať sa, trieť sa

štrang, **štránok** [-ok, -ek] m hrubý povraz; **štránkový** príd; **štranček** m dem povrázok

štrapácia ž starosť, námaha, ťažkosť, mrzutosť

štrich [-if] m kus, kúsok zeme

štrichár m pobočník

štrichľa ž čiarka; **štrichlička** dem

štrikovaný príd text zhotovený štrikovaním, pletením

štrikrok m text pletená sukňa

štrimfl'a [štrim-, štrum-] ž text pančucha;

štrimflička dem

štripľa ž preťahovačka, slučka

štrochovatý, **štrochovalý** príd štrkovatý, štrkovitý

štros m ban stupeň, etáž

štrúdl'a ž **1.** kuch múčny koláč, závin **2.** niečo zvinuté do rúrky

štúbér, **štubrik** m bot saturejka záhradná *Satureja hortensis*

štúbrediar [-br(e)-; -iar, -ár, -ér] m ban baník, hutník

štuc m voj druh pušky, krátka ručnica; **štucový** príd

študent m žiak vyššieho stupňa školy; **študentský** príd

***študírovanie** [-i] s učenie; úsilie, usilovanie

***študírovať** ndk **1.** učiť sa, vzdelávať sa **2.** premýšľať, rozvažovať; **študírovať sa** ndk vzdelávať sa

študva ž kuch väčšia nádoba, kaďa

štufa ž ban vzorka rudy, kúsok rudy; **štufka** dem

štufovať ndk ban odrazením vziať vzorku rudy

štugel m (priateľské) štuchnutie, frčka

štuk m, štuka ž **1.** text bal, balík (tkaniny) **2.** text zväzok priadze, pradeno **3.** kus; dielo; **štuček** dem k 1, 2; **po štučku, po štučkoch** prisl po troške, po kúsku

štukátor m kto robí výzdobu štukami, štukatér

štukatúra, štukatóra ž plastická ozdoba z malty, sadry al. aj vyrezávaná z dreva; **štukatórsky** príd

štukmajster [-mistr] m **1.** živ vyučený majster, ktorý urobil majsterštuk **2.** neživ výrobok, ktorým sa v cechu získava hodnosť majstra, majsterštuk

štukovaný príd delený, rozdelený na kúsky

štukverker m robotník, ktorý robí ozdobné stavebné práce, štukatér

štukverkovanie [-i] s robenie ozdobných stavebných prác, ozdobovanie štukou

štupa ž, obyč pl **štule** drevené podpery, chodúle

štulgroš m poplatok platený pri vstupe do cechu

štuliar [-ár] m kto chodí na chodúľoch, štuliaroch

štulmagister, štulmajster [-str] m majster ktorý má oprávnenie viesť cech

štulrecht m práv oprávnenie vykonávať remeslo

šturc m **1.** priečna hrada, priečka **2.** pokrievka **3.** hrmot, buchot, krik

šturcovat' ndk kopit', hromadiť

šťurec [šču-] m zool potkan

šťúriť dk strčiť, drgnúť

šturm m, **šturma** ž útok, útočenie

šturmovač, šturmovník m útočník, bojovník, dobyvateľ

šturmovanie [-i] s **1.** dobýjanie útokom, obkľúčením, útočenie **2.** zvonenie na poplach

šturmovat' ndk čo, do čoho, k čomu dobýjať útokom niečo, útočiť na niečo

šuflík m priečnik, zásuvka

šúch m metr (merná jednotka) stopa, asi tridsaťpäť centimetrov

šuldbrif m práv [šuldb-, šuldp-] písomné priznanie dlžoby; potvrdenie

šuma ž **1.** pena **2.** troska, odpad pri topení olova

šuplád m priečnik, šuflík, zásuvka

šúplata ž **1.** kus trávniku s vrstvou zeme, mačina **2.** zásuvka, šuflík; **šúplatený, šúplatný** príd k 1

šuster m kto vyrába obuv, obuvník; **šusterka** ž; **šusterský** príd; **šusterstvo** s šustrovské remeslo

šváb¹ m zool hmyz žijúci v domácnostiach, živiaci sa prevažne odpadkami, šváb obyčajný *Blatta orientalis*

šváb² m chem síra

šváběl m chem síra

švagor m [šva-, švo-; -or, -(e)r] manželov al. manželkin brat, sestrin manžel; **švagorský** príd; **švagrik, švagriček** dem

švagríná, švageríná [šva-, šve-], **švagríca, švagrová** ž manželova al. manželkina sestra, bratova manželka; **švagrínka** dem

švajčiar [-ár] m obyvateľ Švajčiarska; **švajčiarsky** príd

švajna ž sviňa, prasnica

švancara ž sekerka podobná valaške; **švancarka** dem

švára ž čistota, poriadok

švenekfeldián m príslušník náboženskej sekty

švorc m text zástera

švorec m reťaz

tabovitý, taubovitý príd ban neobsahujúci rudu

tabulet, tabulajtél m nízka čalúnená stolička bez operadla, taburet

táca, táč'a ž podnos; **tácka** dem

tacle m/ž pomn text (nazberkané) rukávce

tafat m, **tafata, tafeta, tafota** ž text lesklá hodvábna tkanina, taft; **tafatový, tafatový** príd

táfel m, **táfl'a** ž stolová doska, stôl

táfelmajster [-mistr] m hlavný majster v dielni

táfelštuba [-fl-] ž jedáleň

táfl'ovať ndk archit čo obkľadať, vykladať drevom, dláždiť niečo

tál' m/ž, **tála** ž **1.** diel, časť **2.** práv dedičský podiel z majetku; **tálik** m, **tálička** ž dem k 1

talk m min nerast mastenec

tálung [-g, -k] m práv delenie, rozdeľovanie

tancedl m text osnova

tancmajster m kto má právo prvý tancovať, vedúci spoločenstva mestských (remeselníckych) mládencov; **tancmajstrovstvo** s vykonávanie funkcie tancmajstra

tanec m **1.** opakované rytmické pohyby podľa hudby **2.** časový úsek tancovania **3.** tanečná zábava; **tanček** [-eček] dem expr k 1

tápat' ndk neisto sa pohybovať
tarant m kuch ružové víno, šiler
taras m **1.** násyp z hlíny, hrádza, val **2.** ťažké väzenie, žalár
tarasier [-ír] m kto sa stará o spevňovanie a udržiavanie cesty, cestár, cestmajster
taraska ž voj strelná zbraň, delo, mažiar; **ta-rasový** príd
tarč m, **tarča** ž voj predmet určený ako cieľ pri streľbe, terč; **tarčový** príd
tarmačiť' ndk obchodovať, kupčiť
tarmak m obchodovanie, obchod; **tarmačný** príd
taška ž **1.** kapsa, tanistra, mešec **2.** kapsa na obrok, obročnica **3.** puzdro **4.** bot kapsička pastierska Capsella bursa-pastoris **5.** obyč. pl kuch varené múčne niečím plnené jedlo, pirohy; **taš-kový** príd k 1; **taštička** [-ti-, -či-] dem k 1
tašniar m kto vyrába tašky, brašnár
tatman m **1.** pohanský boh, bôžik **2.** soška al. obraz bôžika, modla, talizman; **tatmánok** dem k 2
tégel' [té-, tí-] m hut žiaruvzdorná nádoba na tavenie rúd, kovov ap.; **tégl'ový** príd; **téglík,** **téglíček** dem
techer m mat zried desať kusov toho istého dru-hu
***temperírovaný** príd upravovaný
tepitch m pokrovec, koberec
***testírovať'** ndk práv testamentom porúčať, od-kazovať
težbír m druh piva (?)
tifest m ban najnižšie položené miesto v bani
tingovanie [-í] s chem menenie, zmena
tingovať' ndk chem v čo meniť svoju kvalitu, zloženie na niečo
tirl'a ž ban stĺp v banskej výdrevě
tišliar [-iar, -är] m stolár; **tišliarsky** príd
toliar, taliar [-iar, -ár, -ar, -ier, -ér, -er, -ír] m strieborná minca razená od 1516 v Jáchymove, v Uhorsku od r. 1553 v hodnote spravidla 150 al. 180 denárov
tompach m mäkká mosadz s nízkym obsa-hom zinku slúžiaca na výrobu ozdobných pred-metov, šperkov ap., tombak; **tompachový** [-ch-, -k-] príd
torf m geol rašelina
trafenie [tre-] s správne určenie čísel, výhra v lotérii al. inej hre
trafúnok [tre-; -ek] m stretnutie udalostí bez zjavnej vzájomnej súvislosti, nepredvídaná uda-lost', okolnosť, náhoda
tragač [-g-, -k-] m **1.** neživ vozík s jedným

kolesom a dvoma rúčkami, fúrik, táčky **2.** neživ voz na prevážanie ťažkých nákladov, furmanský voz **3.** živ kto niečo nesie, nosí, zamestnáva sa nosením, nosič

tragár, trangár m **1.** živ kto niečo nosí, za-mestnáva sa nosením, nosič **2.** neživ stojan, pod-ložka pod koryto **3.** neživ archit nosný trám, nosná hrada

trachtár [-ch-, -k-], **trachtýr,** **trichtár,** **trich-týr** m kuch kuželovitá nádoba s otvormi na kon-coch na nalievanie tekutiny, lievik; **trachtársky** [-e-] príd; **trachtárik,** **trachtárok,** **trichtárik** [-ek] dem

trajbhiart m hut ohnisko pri hutníckej peci slúžiace na odparovanie, oddeľovanie zliatin

trajbiar m hut kto v hute odparuje, oddeľuje zliatiny, trajbuj

trajbovanie [-í] s hut odparovanie, oddeľova-nie zliatiny

trajbovať' ndk hut čo odparovať, oddeľovať zliatiny v hutách

trajfus [trifus] m trojohý železný podstavec pod kotlík stojaci nad ohniskom, trojnožka

***traktírovať'** ndk **1.** koho (čím) hosťiť niekoho (niečím) **2.** koho pejor častovať niekoho (niečím), vyslovovať sa o niekom, označovať niekoho ne-pekne

trám [-ám, -om] m archit okresaný hranatý kmeň stromu, drevený hranol, obyč. v povalo-vej časti domu, nosník; **trámový** príd; **trámik,** **trámček,** **trámiček** dem

trámec m archit menší trám, brvno, trámik

trán m rybi tuk

trančírmažster m kto krája, rozkrajuje, por-ciuje mäso, mäsiar

trank [-n(e)k, -ňk] m **1.** nápoj pripravený obyč. z liečivých rastlín **2.** bot rastlina vhodná na prípravu liečivých nápojov **o anjelský t. a)** arnika horská Arnica montana **b)** žabník skorocelový Alisma plantago-aquatica; *pohanský t. a)* starček jarný Senecio vernalis **b)** zlatobyl' obyčajná Soli-dago virgaurea; *vysoký t. a)* konopáč obyčajný Eupatorium cannabinum **b)** kostihoj lekársky Symphytum officinale **c)** rebriček bertrámový Achillea ptarmica **d)** zlatobyl' obyčajná Solida-go virgaurea; **tranček** dem k 1

***transferírovaný** príd **1.** prenesený z miesta na miesto, premiestnený **2.** práv prevedený (ma-jetok ap.) na niekoho iného

***transmutírovať'** ndk/dk čo na čo, v čo **1.** chem premieňať, premeniť určitý prvok na iný, (v al- chýmii) všeobecné kovy na zlato **2.** previesť do iného jazyka, preložiť niečo

traxlár, traxler m tokár, sústružník
trečaf m kaďa, sud
trefný, trefovný príd ktorý vyhovuje, vhodný, náležitý, primeraný; **trejne** prisl
trelich, trilich m text bavlnená al. ľanová keprová tkanina z troch nití, čínovať; **trilichový** príd
tresa, tresňa ž text druh našivanej stužky, lemovka, ozdobný pásik na odeve
tréter m (potulný) remeselník, ktorý nie je členom cechu, fušer, neodoborník
***triumfirovať** ndk/dk dosahovať, dosiahnuť veľký úspech, (z)víťaziť
troling, trolinok m druh kovania na voze
trompeter m trubač (obyč. pri vojsku); **tromperov** príd prív
troštovať ndk koho utešovať, upokojovať niekoho; **troštovať sa** utešovať sa
truc I. m vzdor, vzdorovitosť **II.** predl s D vyj. pripúšťanie, napriek, navzdory
truhlica ž menšia truhla; skrinka; **truhlička** dem; **truhličkový** príd
truckerhalt m kuch zried kuchynská nádoba
truksas, trukset m dvorný hodnostár, ktorý mal na starosti obsluhu pri stole, stolník
trumler m voj vojenský trubač
trúnok [-ok, -ek], **trunk** [-k, -g] m **1.** nápoj (obyč. pálenka), pitie, pijatka **2.** dúšok, glg;
trunkový príd k 1; **trunček, trúnoček** [-ne-] dem k 2
trupa ž, **trup, trop** m voj oddiel
***túlka** ž voj zried **1.** puzdro na šípy **2.** nádoba na náboje al. pušný prach **3.** krátky kord
***tunka** ž **1.** metr obsahová miera rovnajúca sa 5/4 okovu (asi 68l) **2.** drevená nádoba (obyč. s uvedeným obsahom), kaďa, šafel
***turbírovanie** s (o vzťahu medzi ľuďmi) vytváranie napätia, znepokojovanie; utláčanie, obmedzovanie
turnoš m kto hliadkuje, strážca na veži
tyrkys [-ys, -yš], **tyrkes, turkys** [-ys, -yš], **turkus** [-us, -es, -ieš] m min polodrahokam modrozelené farby; **tyrkysový, turkysový, terkysový** [tör-] príd
ufigovať dk chem zreagovať
ugstein m min živica, jantár
uhamovať dk zdržať, zbrzdíť chod niečoho
ulm m ban bok v štôlni
umšlag m obklad
unfork m vyhlásenie, výzva
ungelt m forma feudálnej renty, poplatok; **ungeltský** príd
unírovať ndk čo spojiť, zlúčiť

unkost, unkest m **1.** výdavok, trova **2.** náklady na materiál, ktoré sa baníkovi sfňhali zo mzdy
unterlag m ban podklad, podložie
unteroficier [-ír] m voj poddôstojník
***urgirovať** ndk čo (opätovne) žiadať vybavenie niečoho sľúbeného
urlabovaný príd voj ktorý je pustený na dovolenku
urlaub m voj dovolenka
urlauboš m voj kto je na dovolenke
vaderla ž vejár
vafľa ž ohnutá doska ako časť steny suda, dúha
vachlarona ž vejár
vachmajster, vachtmajster [vach-, vach-, bach-, -ma(j)ster], **vachmagister, vachtmagister** m voj stupeň vojenskej hodnosti a strážnej služby
vachta ž stráž
vachtár [-ár, -ír] m **1.** vojenský strážnik **2.** nočný strážnik; **vachtársky** príd
vajdling m kuch vandel', okrúhla nádoba obyčajne z plechu, ktorá slúži na kuchynské účely; **vajdlingček** m dem
vajštajn [vaj-, vej-, -a(j)n, -ejn, -in], **vajštan** [vaj-, vej-, -in] m chem víny kameň, kyslý vínan draselný
vajsgerber m garbiar
vajt [vaj-, vej-, -in] m bot farbovník obyčajný Isatis tinctoria
valdburger [-er, -iar, -ar] m ban haviar, majiteľ bane, banského podielu, ťažiar; **valdburgský** príd bannický, ťažiarenský
valdforšter m lesný hájnik, horár
valdmajster m lesný majster
vantra, ž **vantrut** m archi hrada položená na múre, na ktorej je krov
varštat [var-, ver-] m/ž **1.** dielňa **2.** krosná; **varštatny** príd k 1
vaseršág m odtokový kanál na odvodnenie, bastržaj
vaseršmald m olejový náter na organy
vašovať ndk ban premývať zlatú rudu, bašovať
vašverk [-berk] m ban **1.** premývanie rudy **2.** zariadenie na premývanie rudy
vejt m bot farbovník obyčajný Isatis tinctoria
veksel [-(e)] m, **veksľa** ž, **veksa** ž **1.** menie, vymena **2.** práv písomný doklad o úvere, zmenka
veksírovať, veksl'ovať ndk meniť, zamieňať, vymieňať
verbegeld m vstupný poplatok, priskočné

verbúnok [-ok, -ek], **verbung** m voj verbovač-ka, verbovanie

vercajg m náradie, náčinie

verdúnok [-ek], **verdung**, **ferdunk** [fe-, fie-], **ferdung** [fe-, fie-] m metr **1.** váhová jednotka (štvrt' libry) **2.** obsahová, dutá miera, štvrt' hol-by

vertel' [v(e)-, vie-] m metr **1.** obsahová miera, štvrtňa, štvrtník **2.** plošná miera, štvrtina

vetá¹ prísl koniec, o niekom al. niečom stratenom, beznádejnom, s kým al. s čím je koniec, zle, al. o niečom stratenom, s čím je koniec, zle **vetá**² z odpata, odveta

vicecechmajster [-mister] m adm zástupca voleného predstaveného remeselnického cechu

vickamergraf m adm zástupca vysokého kráľovského úradníka stojaceho na čele banskej komory, zástupca komorského grófa

vickapitán m voj zástupca veliteľa vojenskej al. civilnej ozbrojenej jednotky; nižšia dôstojnícka hodnosť, podkapitán; **vickapitánka** ž žena vicekapitána

vickaprál m voj nižšia poddôstojnícka hodnosť, podkaprál

vicipurgmister [-str] m práv zástupca mestského richtára, podrichtár

vicerichtár m práv zástupca richtára, podrichtár

vidrhák [vidr-, vider-] m zahnutý klin slúžiaci na zavesenie, zachytávanie, pripevňovanie niečoho, hák

vincler, **vincelír** m pestovateľ viniča, kto sa zaoberá vinohradníctvom, vinohradník

vincúr, **vinclur** m odborný robotník pracujúci vo iniciách, pri spracúvaní vína, vinár; **vincúrsky** príď patriaci vincúrovi, vinársky, vinohradnícky; **vincúriček** dem

vincúrstvo [-o, -í] s úrad, zamestnanie vinčúra

vindpix m strelná zbraň, vzduchovka

vinkelhák m typografické sádzadlo

vinkelofen m rohová kachľová pec

vinklát [-dl-, -kl-] m vetracia šachta, vetrací komín

vinklmáš m metr uhlová miera

viňš m **1.** pranie, blahoželanie, gratulácia (obyč. vo veršoch) **2.** prosba, želanie, žiadosť

viňštýr m chem kryštalická usadenina hydrogenvínanu draselného v sudoch po vykvasení vína, kyslý vínan draselný, kyselina vínna, vínny kameň; **viňštýrový** príď

viňšung [-ung, -unk] m pranie, blahoželanie, viňš

vintlich, **vintlicht** m nádoba (nádržka) zo skla chrániaca voskovú sviecu, voskovicu pred sfúk- nutím plameňa

vintloch m vetrací komín

virbel m obrtlík, obrteľ; **virblík** dem

vircel m metr štvrtina nej. dĺžkovej al. plošnej miery

virdung m metr staršia obsahová miera, štvrt' funta, verdunok

vizitírka ž prehliadka, kontrola

***vizitírovanie** [-í] s **1.** kontrola, revízia, inšpekcia, vizitácia **2.** cirk pravidelná prehliadka duchovnej správy konaná biskupom al. vikárom

***vizitírovať** ndk **1.** koho čo kontrolovať, preze- rať, prehliadať niekoho, niečo **2.** cirk vykonávať pravidelnú prehliadku duchovnej správy konanú biskupom al. vikárom **3.** koho, čo uskutočňovať vizitáciu, kontrolovať

vizmut m chem lesklý, krehký kovový prvok používaný ako prísada do bronzu a pod., pri vý- robe ľahkotavitelných zliatin, bizmut, zn. Bi

vochlón, **vocherlón** [-cher-, -chr-] m týždenná mzda

vochr m dúchadlo

vojt m richtár, fojt

voltorňa ž hud lesný roh

voršof m lopata nakladača

vukle pomn m kučeravé vlasy, kučery

vurmel m farm citvar, pakoreň rastliny kurku- ma zedoárová Curcuma zedoaria

vyárešтованý príď práv uväznený

vycimrovať dk čo archit vydreviť, vystužiť dre- vom niečo

vyfedrovať dk ban dopraviť von

vyglajzňovať dk vyčistiť

vyglancovaný príď vyleštený

vygreftovaný príď upravený, okopany

vygvelikovať dk ban opraviť, prerobiť

vykontentovať dk adm uspokojiť pohľadávku niekoho; **vykontentúvať** ndk/frekv; **vykonten- tovať** sa dk

vykonterfektovať dk vymaľovať

vykrajzľovaný príď vyfintnený, ako namaľo- vaný

vylajšňovaný príď obitý lištami, lajšňami

vylajtrovaný [-le-] príď chem očistený od zvyš- kov nečistôt

vylajtrovať [-le-] dk čo očistiť od nečistôt

vylíniovany príď narysovaný

vynkohánka ž zried háčik na zaisťovanie okna proti vetru

vypraktírovaný príď uskutočnený pomocou nej. praktiky, podvodu

vypucovaný prid vyčistený
vypucovať dk čo vyčistiť niečo
vyrachovanie [-i] s adm vyúčtovanie
vyrachovať dk čo s čím adm vyúčtovať niečo s niečím; **vyrachovať sa** vyúčtovať sa
vyričovanie s nachykanie, pripravenie, urobenie
vyričovať dk čo nachykať, pripraviť, urobiť niečo
vyšádať, vyšadovať, vyšajdovať [-šaj-, -šej-] dk hut odlúčiť zlúčeniny, oddeliť nečistoty od rudy, vyčistiť
vyšmelcovaný prid hut upravený tavením
vyšraubovať dk vyskrutkovať
vyšrófovaný prid lisovaný
vyštafirovaný prid vystrojený, vybavený
vyštajchaný prid pejor vyštuchaný, neporiadny
vyštelovať dk napraviť, upraviť
vyštosovať dk vyrovnávať, zoradiť, zložiť na hromadu, kopu, poukladať (obyč. kusy dreva) po vyrovnaných kôpkach
vyštráfaný prid vyhrešený
vyštráfať dk koho pokarhať, vyhrešiť niekoho
vyštudirovať dk vynájsť, vymyslieť, zosnovať
vytablovaný, vytáľfovaný prid archit obložení, opatrený doskami
vytáľfovať ndk archit obložiť, vyložiť doskami
vytraktirovať dk čím pohostiť niečím
zaceľ [zac-, zač-, ze-] m predmet na sedenie, sedadlo
zať [zať, sať], **zoť** [zoť, soť] m **1.** šťava, výťažok z rastlín al. ovocia **2.** tekutá substancia iných predmetov
zajber m kuch džber
zajger m ban získavanie zinku z rudy (vylučovaním)
zajgvarter m ban kto dohliada na získavanie zinku z rudy (vylučovaním)
***zalutovaný** prid utesnený, uzavretý
zalutovať dk čo chem **1.** zaplniť, zapchať niečo
2. uzavrieť, vyplniť niečo
zamis m text irchovaním vypracovaná (mäkká) koža, semiš; **zamisový** [zami-, ziame-] prid
zamutovať ndk ban čo prijať, získať dolovacie povolenie, prenajať si miesto na ťažbu
zapácovať dk kuch čo naložiť, uložiť (obyč. mäso) do moridla
zapakovať dk čo zabaliť niečo
zašicovať dk zatmeliť, vyplniť tmelom
zaštrajchnúť dk odrieť
zašturcovať dk zarútiť, zavalíť
zašturmovať dk zazvoniť na poplach

zazinkovať dk ban čo vyhlbiť, vykopať niečo;
zazinkúvať ndk/frekv
zbuntovať ndk koho popudíť, vzbúriť, pobúriť; **zbuntovať sa** ndk proti komu dohovoriť sa, spriahnuť sa
zechscentál m šesťnásť diel, šesťnástina
zejmar m furman; **zejmarský** prid
zesla ž, **zesel** m stolička
zglajchanie [-i] s zrovnanie, usporiadanie
zgruntovaný prid založený
zgruntovať dk vybudovať, od základov založiť
zgvalťovať dk zničiť, zrucať
zhamovať dk koho, čo zdržať, zadržať, odvrátiť niekoho, niečo
zibrikovať ndk odložiť, usporiť
zicla z stolička
zíger m vežové hodiny, orloj
zigľovať ndk hrdlačiť
zichrung m archit spevňovacia ochrana pri stavaní
zink m ban vyhlbená banská jama, šachta
zinkovanie [-i] s ban hlbenie banskej jamy, šachty
znovušťosovať ndk opravovať, lícovať
zošmelcováť [ze-, -šme-, -šma-] dk chem čo roztopiť, roztaviť niečo; **zošmelcováť sa** dk roztopiť, roztaviť sa
zošpuntovať sa [ze-] dk s kým spojiť sa, spojiť sa s niekým
zošťagovať dk ban zhotoviť stúpanie, spád, sklon, zospáďovať
zoštráfať, zoštrófovať [ze-] dk koho potrestať, vytristať niekoho
zôľ [zôľ, zól] m ban spodok, dno štólne
zrachovať dk čo zrútať, porátať niečo; **zrachovať sa** zrútať, porátať sa
zrajbať dk čo rozdrviť, rozdrobiť niečo
zrajťovať dk čo zrútať, porátať niečo
zrichtovať dk zriadiť, usporiadať
zrumpl'ovať dk čo spustošiť, zničiť niečo
žajdel, žajdlík [žaj-, žej-] m metr **1.** dutá miera na tekutinu, obyč. 0, 34 l **2.** nádoba na meranie al. pitie, obyč. s obsahom 0, 34 l; **žajdlíkový, žajdlový, žajdlový** prid k 1; **žajdlíček** dem k 2
žetľa ž metr žajdel, žajdlík
židla [-gla] ž lavica
žingel' m archit zried šindel'
žoch m veľké vrece, mech
žochtár [žo-, že-], **žochter** m drevená nádoba s jedným držadlom používaná pri dojení mlieka, šechtár, hrotok
žold m voj plat najatého vojaka, žoldniera

žoldnier [-ér] m platený, najatý vojak; **žoldniersky** príd
žuf, žufan m kuch naberačka; **žufánek** dem
žufa, žufka, žufeň ž kuch vínna polievka; **žufčka** dem
žumpa ž vodná hĺbočina, priehľebň

BOHEMIZMY

***ačkoli(v), ačkolik** spoj podr uvádza vetu prípusťkovú, hoci, čo aj; v hlavnej vete bývajú spáj. výrazy *však (ničmenej), ničmenej (všakže), (preto) predsa*
an I. spoj **A.** podr uvádza vetu **1.** časovú, keď **2.** prípusťkovú, hoci **3.** príčinnú, pretože **B.** prír vyj. odporovací vzťah, ale **II.** časť zdôrazňuje platnosť výrazu, až

anebo [-b(o), aňeb], **anebože** [-b(o)ž(e)], **aneboližto** [-bo(li)ž(to), -boli] spoj prír alebo **1.** vyj. vylučovací vzťah al. eventualitu **2.** vyj. spresnenie predchádzajúceho údajá, a či **3.** uvádza iné (rovnoznačné) pomenovanie tejže osoby al. veci, či, čiže, ináč **4.** je súčasťou zloz. spoj. *anebo i, kt.* vyj. stupňovací vzťah

anobrž [-o-, -e-] spoj prír vyj. **1.** stupňovací vzťah, ba aj, dokonca **2.** odporovací vzťah, ba nie

anot' **I.** spoj podr uvádza vetu dôvodovú, keďže, pretože **II.** časť vyj. hodnotiaci postoj k vete, áno, naozaj, veď

arci časť ako súčasť zloz. spoj. *i arci* vyj. stupňovací vzťah, ba aj, dokonca

at' **I.** spoj podr uvádza vetu **1.** predmetovú, nech **2.** účelovú, nech **3.** prípusťkovú, nech aj **4.** prívlastkovú, nech **II.** časť uvádza (niekedy ako súčasť zloz. časť. *nech at'*) pobádaciu vetu, nech

at'by spoj podr uvádza vetu **1.** predmetovú, aby **2.** účelovú, aby **3.** prívlastkovú **4.** vyj. podmienkovo-prípusťkový vzťah, ak by aj

***bársjakýkoli** zám neurč hocijaký, akýkoľvek

baukanie [-í] s zried škvŕkanie v bruchu

bázeň ž **1.** strach, obava **2.** náb úcta, pokora, nábožnosť

bečvár m debnár

bezdečne, bezdek(y) prisl z donútenia, nasilu, nedobrovoľne
biric, birič m pomocník kata, šarha; dráb, hajdúch
bitva ž boj, bitka; **bitevný** príd
brabeneč [-b(l)e-] m zool mravec, hmyz z rodu mravce Formicoidea; **brabencový, brabenčí** príd
braň ž zbraň

brávnik m zool drozd trskotavý *Turdus viscivorus*

brejľavý príd zried škľavý

brúk m chrobák; **brúček** dem

burdýr m voj stará bodná zbraň, sudlica

byťby spoj podr uvádza vetu prípusťkovú, hoci, keď i, keby aj-predsa

cizrna, cizrľa, cizrňka ž, **cizrno** s bot druh strukoviny, cícer baraní *Cicer arietinum* a jeho plod; **cizrnový** príd

co(ž)koli(k), cokoliv zám vzťah zovšeobecňujúce

cvrčala [c-, č-] ž zool drozd červenkový *Turdus iliacus* al. drozd čvíkotavý, čvíkota *Turdus pilaris*

čáp m zool bocian biely *Ciconia alba*; **čapí** príd

***číkoliv** zám neurč patriaci hocikomu

číslo s číselne vyjadrený počet

***čísti** ndk potichu al. nahlas reprodukovat' niečo napísané

***číše** ž kuch nádoba na pitie, kalich

čmýra [čmý-, čmaj-] ž menštruácia

čtenár m 1. čitateľ **2.** predčítač; **čtenárstvo** [-í] s schopnosť čítať

***čtení** s schopnosť čítať, vyučovanie v schopnosti čítať, vyučovací predmet v škole

čtítroba ž iba v spojení *na č-ú* (na tščí útrobu) na lačný žalúdok, na lačno

dajvorec [daj-, dej-] m bot ježec lopúškový *Caulis lappula*

***dál(e)** [dá-, dé-] **I.** prisl 2. st k ďaleko vyj. väčšiu vzdialenosť v priestore al. čase **II.** časť potom, okrem toho

dálepsaný príd adm nasledovný

danek m zool daniel škvŕnitý *Doma doma*

darmomluvenie [-í] s táranie, ohováranie

***dech** m **1.** vdychovanie a vydychovanie vzduchu, dýchanie **2.** anat dýchacie ústrojenstvo

***dechnutí** s **1.** jedna fáza dychu (vdych al. výdych) **2.** vzdych, povzdychnutie

deloha ž anat maternica

devät'mecítmý [-vet-] čisl rad k číslu 29

dieti [dí-] ndk hovoriť

díka ž, obyč. pl **díky** vďaka

díkčenie [-í] s náb ďakovný chválospev, vďakyvzdávanie

divizna [-na, -ňa] ž bot rastlina z rodu divozel *Verbascum*; **diviznový** príd

divizny príd bot patriaci rastline divozel *Verbascum*

dlask m zool vták hýľ obyčajný *Pyrrhula pyrrhula*

dlieti [-e-] ndk zotrvať, prebvať niekde, v istom stave

dmýchati ndk dúchať

dnupsaný, dnukapsaný príd zapísaný, zaznamenaný

dojeti dk prísť, dôjsť (na nej. dopravnom prostriedku)

dokavadkoliv spoj podr uvádza prísl. vetu časovú, dokiaľkoľvek

dokud [-d', -d(ž)] **I.** zám prísl uvádza opyt. vetu (priamu i nepriamu otázku), dokiaľ, dokedy **II.** spoj podr uvádza prísl. vetu časovú, kým, dokiaľ, aj v dvojčl. spáj. výrazoch *dotud(y)ldotad – dokud(y)* (obyč. so zápor. slovesom)

***dokudkoli** spoj podr uvádza prísl. vetu časovú, dokiaľkoľvek, aj v dvojčl. spáj. výrazoch *dotud – dokudkoľvek*

dolunapsaný, dolenapsaný príd adm uvedený, zapísaný nižšie

***dolupodepsaný, dolepondepsaný** [-pod(e)-] príd adm na konci podpísaný al. menovite uvedený

dolupsaný, dolepsaný [do-, do-, dú-] príd adm uvedený, zapísaný nižšie

doluzepsaný [do-, do-] príd adm uvedený, zapísaný nižšie

donekud prísl **1.** sčasti, čiastočne **2.** za krátky čas, zakrátko

***doptati se** dk prezvedieť sa, dozvedieť sa pýtáním; **doptávati se** ndk prezvedať sa, dozvedať sa

dosud prísl do tejto chvíle, dosiaľ

doška, obyč. pl došky ž otepka slamy upravená na pokrývanie strechy; **doškový** príd

dotad, dotade, dotavadž prísl dovtedy, tak dlho, dotiaľ; často v dvojčl. spáj. výrazoch *dotad – doka(va)d(ž), dotad – dokud/pokud, dotavadž – dokavadž*

dotázati sa dk opýtať sa; **dotazovati sa** ndk vypytyvať sa

dotčený [dotč-, dočt-] príd spomenutý, uvedený

drahný príd **1.** (o počte a priestore) značný, značne veľký **2.** (o čase) dlhý, dlhotrvajúci; **drahne** prísl veľa, hodne

***draze**, komp drahšie **dráž(e), dražej(i)** prísl k drahy

drbati ndk škrabať

***dřiv** prísl prv, skôr

drobet¹ **m** 1. odrobinka, omrvinka **2.** zvyšok, zostatok, drobok

drobet² prísl trocha, trošku

držka [-ška] ž expr ústa

dudy ž pomn gajdy

dvamecítmy čísl rad zried k 22

dvé čísl skup vyj. počet dva (najmä pri pomn. subst.); **na dvě** prísl výraz

filek m horník v kartách

filús m zool chrobák zrnovec *Calandra graniar*

hbitý príd hybký, pružný, bystrý; **hbyt(n)ost** ž bystrosť, rýchlosť

herka ž kobyľa

***hermánek** m bot rumanček kamilkový *Matricaria recutita*; **hermánkový** príd

hledík m bot papuľka väčšia *Antirrhinum maius*

hlemýžď [-yžd', -ežd'] m i ž zool **1.** zool slimák **2.** morský slimák al. lastúrník; **hlemýžďový** príd k 2

hlídati ndk **1.** hľadiet', pozerat' **2.** strážiť', varovat'

hodvábie [hedbáv-, -i] s text hodváb

hokyňa ž predavačka na trhu, priekupníčka, trhovkyňa

***horce** prísl k horký; trpko, žalostne

horepsaný, horenapsaný príd adm predtým, vyššie uvedený

hrabe [-e, -ie] m gróf; **hrabinka** ž grófka; grófova žena

hrabstvo [-ie, -i] s grófstvo

hradba ž ohrada, plot

hrovadlný [hre-] príd hrčovitý

hubený príd **1.** chudý **2.** zried čím chudobný na niečo

húl [húl, hól], **hoľa** ž tenká palica; berla; **húlka, holečka** dem

hulvát m kto sa nevhodne správa; grobián, odroň

***húžev** ž skrútený prút al. pás remeňa prispôbený na viazanie; **húževka** dem

chebdí s hromad kríky bazy chabzdovej, chabzdy *Sambucus ebulus*

choť m manžel

choť, chote ž manželka

chova [chú-] ž pestúnka, dojka; **chovka, chovečka** [chú-] dem

chovánek m chovanec

chrpa ž bot nevädza poľná *Cyanus cyanus*; **chrprový** príd

chrstál m anat hrtan

chudý príd chudobný, nemajetný; subst **ch.** m chudobný, biedny človek; **chude** prísl; **chudičký** dem

churavý príd chorľavý, nezužívý, vychudnutý; **churavost** ž nezuživosť, vychudnutosť

indy [(j)i-], **indá** prísl inokedy

istec [ji-] m práv ochranca, zástanca

jáhla, obyč. pl **jáhly** ž **1.** bot **a)** pšeno rozložitě Milium effusum **b)** proso siate Panicum miliaceum **2.** prosné zrnko zbavené šupín; **jáhelný** príd

jakoška I. spoj podr vyj. prirovnávací vzťah, akoby, sťaby **II.** časť zdôrazňuje platnosť výrazu, takrečeno, bezmála

***jakýkoli(v), jakovýkoli, jakýkolik** zám neurč akýkoľvek, hocijaký, ľubovoľný

***jakýžkoli** zám neurč akýkoľvek, hocijaký, ľubovoľný

***jak(ž)koli(v), jakkolik I.** zám prísl neurč s význ. ľubovoľnosti, akýmkoľvek spôsobom, hocijako **II.** spoj podr **1.** uvádza príslovkovú vetu spôsobovú, akokoľvek, niekedy ako súčasť dvojčl. spoj. *akokoľvek – tak (aj, tiež)* **2.** uvádza vetu prípustkovú, čo aj, čo ako, niekedy ako súčasť dvojčl. spoj. *jakkoli – však (hoci – predsa)* **3.** uvádza vetu príčinnú, keďže **4.** predmetovú, čokoľvek

jaráb [je-] m zool žeriav populavý Grus grus; **jarábový** [je-] príd

jejich(ž)to zám prívl vzťah pl neskl zdôraznené časticou -(ž)to pripája vedľ. vetu vzťahnú

jejížto zám prívl vzťah zdôraznené časticou -to pripája vedľ. vetu vzťahnú, najmä prívlastkovú; v ktorej

jenž, jenžto I. zám **1.** vzťahné zhodné i nezhodné (absolútne), uvádza vzťahnú vetu, ktorý **2.** ukaz tento, uvádza samostatnú nepravú vzťah. vetu **II.** spoj podr uvádza príčinnú vetu, pretože, keďže

jeptiška ž mníška

jestli [je-, le-; s(t)li-], **jestliž(e)** [-s(t)li-] **I.** spoj **A.** podr uvádza vetu **1.** podmienkovú, ak, keby **2.** predmetovú, či **3.** prípustkovú, hoci **B.** prir vyj. vysvetľovací vzťah **II.** časť uvádza priamu otázku, či

jetel m bot rastlina z rodu ďatelina Trifolium

jeti ndk ísť na nej. dopravnom prostriedku al. zvierati, viezť sa

jež, ježto I. zám vzťah zhodné i nezhodné (absolútne) uvádza vzťahnú vetu ktorý, ktorá **II.** spoj podr uvádza príčinnú vetu, pretože, keďže

ježdík m zool **1.** ryba ostriež riečny Perca fluviatilis **2.** sėpia obyčajná Sepia officinalis

jho s **1.** jarmo **2.** veľká záťaž al. povinnosť, záväzok, bremeno; útlak, poroba, poddanstvo, otroctvo; **jhový** príd k l

jícen m anat pažerák, hltan

jíkavec m zool vták z rodu drozd Turdus

jílec m rukoväť

jinad prísl iba v spojení *odknekud j.* odinakiaľ

jiní s inovat

jinud prísl iba v spojení *odkud j.* odniekadiaľ; skadekoľvek

jinudy prísl inakadiaľ

jišel m kuch hustý odvar z liečivých bylín al. výživný kašovitý pokrm (pre chorého)

jitrocel [-el, -il] m bot rastlina z rodu skorocel Plantago; **jitrocelový** príd

***již I.** prísl vyj. **1.** ukončenie deja, stavu al. okolnosti **2.** začatie deja, ihneď **3.** naliehavosť niečo uskutočniť, konečne **II.** časť **1.** v spojení s prísl času má význam časťe ešte, ihneď **2.** používa sa na oživenie reči vo funkcii časťe teda, veru **III.** spoj dvojčl **již – již** vyj. vylučovací al. rozlučovaci vzťah, alebo

kácati [-ce-] ndk rúbať, stínať (stromy); **kácati se** padať

***kadekoliv** zám prísl neurč **1.** hociktorým smerom, hocikam, kamkoľvek **2.** na hocijakom mieste, hocikde

kachna [-e] ž zool kačica, vták z rodu kačice Anatinae

kamejka, kamlejška ž bot kameňka lekárska Lithospermum officinale

***kam(ž)koli(v)** zám prísl neurč na ktorékoľvek miesto, hocikam

kamna [ka-, ko-] s pomn pec; **kamienka** [-én-], **kamienca** dem

kapla [-la, -fa], **kapela** ž kaplnka

***karabáč** m **1.** z remienkov al. z prútov upletený bič **2.** úder korbáčom ako trest

karkuľa [-la, -le] ž špicatá čapica; čepiec

karlátka ž bot plod slivky guľatoplodej Prunus insititidis; **karlátkový** príd

kartáč m **1.** kefa **2.** voj druh delového náboja

kašna ž vodojem s vytekajúcou pitnou vodou; **kašnový** príd; **kašnička** dem

kátí se ndk čoho kajať sa z niečoho

kdákati ndk vydávať hlas ako sliepka, kotkodákať

***kdekoli(v), kdežkoli(v)** zám prísl neurč na hociktorom mieste, hocikde

kdy [k-, g-] **I.** zám prísl **1.** opyt v priamej al. nepriamej otázke, kedy **2.** vzťah uvádza vetu časovú, keď **3.** neurč kedykoľvek, hocikedy, niekedy **II.** spoj podr uvádza vedľ. vetu **1.** časovú, keď **2.** podmienkovú, ak **3.** príčinnú, keď, keďže **4.** predmetovú, keď

kdyby, kdyžby [kd-, kd'-, gd-] **I.** spoj podr uvádza podmienkovú vetu, keby, ak by

kdykoli, kdyžkoli zám prísl neurč kedykoľvek

když [když, kdiž] spoj podr uvádza vetu **1.** časovú, keď **2.** podmienkovú, ak

kdyže zám prísl kedyže

kdyžto spoj podr když zosilnená nesamostatnou časťou -to, keď

kepkovaťi ndk súložiť;

klacek m hrubý drúk

kľakanie [klekání] s zvonenie obyč. na rannú al. večernú modlitbu

klec, klece ž klietka

klíčnik, klíčný m kľučiar; **klíčnice** ž kľučiar-ka; **klíčnictvo** [-i] s zamestnanie kľučiar

klíh [-i-, -ie-] m glej; **klíhový** príd

klovati [-ba-] ndk d'obať zobákom, kľuť

klovatosť ž glejovatosť, lepkavosť

kluk m pejor naničhodník; **kluksky** prisl

knofel, knoffík m gombík

kocábka ž loďka

kočí m živ kočič

koľava ž zool lasica obyčajná *Mustela nivalis*;

koľaví, koľavový príd

koľej ž univerzita, univerzitná budova

koľik zám prisl **1.** opyt al. vzťaž koľko **2.** neurč v spoj. s čísl. mnoho, veľa

koľikerý, koľkerý zám neurč koľkoraký, koľký (v poradí); **koľkery** zám prisl koľkokrát

***koľikokrátkoli** zám prisl koľkokrát; hocikoľkokrát; aj v dvojčl. spoj. koľkokrátkoľvek – toľkrát

koľikrát(e) zám prisl opyt al. vzťaž koľkokrát, koľko raz

***koľikrátekali(v), koľikolivkráte** zám prisl neurč koľkokoľvek ráz, hocikoľko ráz, kedýkoľvek

koľiksi zám prisl neurč niekoľko, koľkosi

konev, konva [ko-, ka-, kon(d)va] ž kanva;

konevka, konvička dem

koniklec m bot rastlina z rodu *pniklec Pulsatilla*

konitruď m graciola lekárska *Gratiola officinalis*

kopí s kopija; **kopíčko** dem

kopist m/ž dlhá, dolu sploštená tyč, ktorou sa miesi chlebové cesto

koprniati ndk tuhnúť od úžasu

koralka [ko-, go-, -ra-, -re-] ž pálenka; **koralček** [ko-, go-] dem expr

kosinka ž husacie krídlo používané na vymetanie

koštište s metla

krabatiti ndk prehýbať

krabatý príd poprehýbaný

krajáč m hlinený hrniec, mliečnik

kráľová [-l-] ž kráľovná

***kratiče** prisl ku kratučky

***kreček** m zool poľný hlodavec s lalokmi na licach škrečok obyčajný *Cricetus cricetus*

krivatec m bot rastlina z rodu *krivec Gagea*

***krutílek** m zool vták krutohľav obyčajný *Jynx torquilla*

kšať m práv testament; **kšaťový, kšaťovní** príd

kšaťovaťi ndk práv testamentárne dediť

kšalt [kš-, kr-] m **1.** podoba, forma **2.** koho/čoho vzhľad, úprava; **kšaltovní** príd k **2**

kšaltovaťi [krt-, krk-] ndk zried čo robiť vzhľadnejším, upravovať niečo

kštica ž chumáč vlasov, dlhšie vlasy, štica

kterak, kteraj [k(t)e-] **I.** zám prisl uvádza príamu al. nepriamu otázku, ako **II.** spoj podr uvádza vetu **1.** predmetovú; že **2.** prívlastkovú, že, ako **3.** vložení vysvetľovaciu, ako **4.** príčinnú, pretože keďže

***kterýžkoli** zám neurč **1.** hociktorý, ktorýkoľvek **2.** ktokoľvek

***ktokoli(v)** [kdo-] zám neurč **1.** hocikto; každý, kto **2.** vyj. odtienok prípustky, nech ktokoľvek

***ktorýkoli(v)** zám neurč hociktorý

***ktožkoli(v)** [kto-; kdo-] zám neurč ktokoľvek zosilnené nesamostatnou časťou -ž-

ktvieti ndk kvitnúť

kudy zám prisl kadiaľ, kade; ako spáj. výraz uvádza vedľajšiu vzťažnú vetu **a)** predmetovú **b)** prívlastkovú

kudykoli zám prisl kadiaľkoľvek

kúr m chór; **kúrny** príd

kvapiti ndk **1.** konať unáhľene **2.** na koho prudko útočiť na niekoho **3.** po čom dožadovať sa rýchleho vybavenia niečoho; **kvapiti se** unáhľovať sa

kvapný príd **1.** rýchly, prudký **2.** konajúci unáhľene, nerozvážny; **kvapne, kvapno** prisl k **1, 2;** **kvapnosť** ž rýchlosť

***kvočiti** ndk (o kvočke) vydávať zvuky kvo-kvo

kýta ž zried stehno

kytka ž kvet

***laciný** príd **1.** majúci nízku cenu **2.** nemajúci hodnotu, bezcenný **3.** (o potrave) skromný, málo výživný; **lacino** prisl; **1.** k **1** **2.** bez ťažkostí, ľahko; subst **lacino** s lacnota; **lacinosť** ž lacnota

***ľadvička** [led-] s pl dem anat k ľadvie

lák m kuch soľný roztok používaný na nakladanie rýb, syra ap., rôsol

láka ž kožená nádoba, mech na víno

ledažkudy zám neurč prisl hocikade

***lednáček** m zool vták rybárik obyčajný *Alcedo atthis*

legrácia [le-, re-] ž rozveselenie, zábava

lechťanie [-i] s spôsobovanie dráždivých pocitov, šteklenie

lechtati [lech-, lek-] ndk čo spôsobovať dráždivé pocity niečomu, štekliť

lenosť ž lenivosť

***lépe** [lép(e), lepej(i)], **lépet'** prísl (zosilnená aj pomocou čast -ť) k lepši

levhart m zool leopard škvrnitý Panthera pardus; **levhartica** ž samica leoparda

líbač m kto (sa) bozkáva

líbačka ž, **líbanie** [-i] s bozkávanie

líbatí ndk bozkávať; **líbat' se** bozkávať sa

libe [-e, -o] prísl milo, lahodne, ľúbezne; **byť** (komu) **libo** vetná prísl byť vhod

licomerný príd pokrytečný; **licomernosť** ž pokrytectvo

liknovateľ m kto pred niečím váha

liknovateľný príd váhavý; **liknovateľne** prísl

liknovati ndk váhať pred niečím; **liknovati se** čoho vyhýbať sa niečomu

líňati ndk (o vlasoch, ochlpení) vypadávať, pĺznúť

***lipan** m zool druh ryby **1.** lipeň obyčajný Thymallus **2.** pstruh zlatý Salmo auratus; **lipanový** príd k 1

lísanie s zaliečanie

lísať se ndk podlizovať sa

lísavý príd líškavý, úlisný

líkanie [-i] s nárek, plač

lkati ndk nariekať, kvíliť; **lkávati** frekv; **lkati se** ndk kajať sa

lkavý príd ktorý narieka, kvíli; **lkane** prísl

lucerna ž lampa, lampáš

lupkameň [-n] m bot rastlina z rodu krtičník Scrophularia

lútko ž bábka, bábika

markrab [-grab(ie)] m markgróf; **markrabský**, **markrabový** príd; **markrabok** [-ek] dem; **markrabstvo** [-gr-; -i, -ie] s markgrófstvo

masopust m **1.** fašiangy (obdobie od Troch kráľov do Popolcovej stredy spojené so zábavami, zabíjajčkami ap.) **2.** bakchanálie, neviazaná slávnosť boha Bakcha; **masopustný** [-pu-, -po-] príd **1.** pôstny **2.** k 2

mejling m bot rastlina z rodu imelo Viscum

merunka ž **1.** bot marhuľa obyčajná Prunus armeniaca **2.** jej plod; **merunkový** príd k 2

meštka [mešt-, mešč-] ž meštianka

mezek m kríženec žrebca a somarice, mulica

mhúratí [mh(r)ú-], **mhurkati** ndk žmúriť, žmurkať

míč m lopta; **míčový** príd

míšenský, **míšňanský** príd k Míšeň, meissen-ský

míza ž miazga, šťava

mník m zool ryba mieň obyčajný Lota lota

mnohdy prísl neraz, často, veľa ráz

mnohdykrát(e) neskl čisl nás neurč veľa ráz, často, veľakrát

mnohem prísl oveľa, omnoho

myslenie [-i] s poľovníctvo

myslivec m poľovník; **myslivcov** príd prívl;

myslivecký, **myslivský** príd; **mysliveček** dem

mýtiť ndk riediť, prerievať

nabízač m kto ponúka, nabáda, navádza niekoho na niečo

nabízati [--(d)zať-, -eť] ndk k čomu ponúkať, nabádať, navádzať na niečo; **nabízati se** ponúkať sa

nacpaný príd plný, napchatý, preplnený

nacpati dk **1.** (čo) čím naplniť, napchať niečo niečím **2.** čo do čoho napchať, naplniť niečo do niečoho **3.** expr koho čím prejesť sa; **nacpávati** ndk k 1;

nacpati se dk expr; **1.** čím (o jedle) nadmieru sa najesť **2.** (o majetku) obohatiť sa na úkor niekoho; **nacpávati se** ndk k 1

nachež zám prísl uvádza nepravé vzťažné vety, nadväzujúce na obsah predchádzajúcej výpovede, a na to, a o tom

nadečtený [-de-, -do-] príd vyššie, predtým uvedený, napísaný

nadelati [-d(i)e-] dk **1.** čoho (z čoho, koho), koho (z koho) narobiť niečoho vo väčšom množstve **2.** čoho (z čoho) dorobiť, dopestovať niečo, vyrobiť, vyprodukovať niečo z niečoho

nadepsanie [-i] s adm prípis, list

nadepsaný príd adm vyššie, predtým písomne uvedený

nadluze prísl **1.** na dlhý čas, naddo **2.** pridldo

nadolepsaný príd adm nižšie uvedený

nahorepsaný [-ho-, -hò-] príd adm vyššie, hore, predtým uvedený

najity príd **1.** nájdený **2.** získaný, nadobudnutý vlastným úsilím

najmeň [nej-] čast vyj. obmedzenie činnosti, aspoň

nakrátce, **nakratičce** **I.** prísl **1.** krátko, nakrátko **2.** za krátky čas, narýchlo; v krátkom čase, onedlho, čoskoro **3.** stručne, v krátkosti, úsporne

II. čast uvádza vysvetlenie, zhnutie ap., jednoducho, skrátka, skrátka a dobre, jedným slovom

naleznúti, **nalézti** dk **1.** koho, čo nájsť niekoho, niečo **2.** koho zastihnúť, pristihnúť niekoho

3. (o niečom neželanom) doľahnúť na niekoho, postihnúť niekoho **4.** čo, koho dostať, dosiahnuť, získať, zabezpečiť si niečo, niekoho **5.** čo (na kom) spozorovať, postrehnúť, zistiť niečo **6.** čo vymyslieť niečo; vynájsť, objaviť niečo **7.** práv rozhodnúť; určiť, ustanoviť niečo; **nalézati** ndk

1. čo nachádzať, objavovať niečo 2. čo, koho získať, zabezpečovať si niečo, niekoho 3. koho ako (v istom stave) zastihovať niekoho 4. čo (na kom) zisťovať; poznávať niečo 5. čo (v čom, pod čím) vidieť podstatu, zmysel, prostriedok niečoho 6. práv rozhodovať, ustanovovať; **nalézavati** frekv k l; **naleznutí se, nalézti se** dk 1. nájsť sa, vyskytnúť sa, pritrafiť sa, naskytnúť sa 2. vynájsť sa, poradiť si v nepríjemnej situácii; **nalézati se, nalezovati se** ndk nachádzať sa, vyskytovať sa, existovať, byť

nalhávati ndk komu hovoriť nepravdu, klamať niekoho, cigániť

namásti se, namanúti se dk (komu) náhodou sa naskytnúť, pritrafiť sa; prísť do cesty

napechovaný [-pi-] prid čím nadmieru naplnený niečím

napechovati [-pi-] ndk čo čím nadmieru naplniť **napodruhé** prisl na inokedy

naprati dk expr čo napchať niečo; **naprati se** expr najesť sa, nažrať sa

napredpsaný prid adm vyššie, predtým spomínaný

naprudce prisl prudko, rýchlo

***napsaný** prid adm spomínaný, o kt. sa už hovorilo obyč. v spoj. s prisl dole, nižšie, nižšie, už, vnútri, vyššie zvrchu n.

***napsati** dk 1. čo písomne niečo zaznamenať 2. čo písaním niečo vytvoriť, zostaviť, písať, byť autorom nej. textu

narčenie [-i] s 1. obvinenie, osočenie 2. práv požiadavka na uplatnenie právneho nároku

narčený prid majúci zlú povesť

nárek m zlá povesť

narknúti dk obviniť

***násep** m umele utvorená vyvýšenina z nasypanej, nahromadenej hmoty (obyč. zeme), ochranný val al. val na dobytie mesta, hrádza

nasnadne prisl naporúdzi, poruke

nastíniti dk (v myslí) načrtnúť, vyobraziť

naťažený prid 1. napnutý 2. natiahnutý, rozťahnutý; **naťaženosť** [-ť, -t] z sklon, náchylnosť

nateklý prid napuchnutý, nabehnutý

***naterati** [-tí-] ndk pobádať, povzbudzovať, podnecovať

***natolik(o)** prisl do tej miery, tak veľmi

***navrchupsaný** prid adm predtým, hore zapísaný, hore zaznamenaný

nazevniť prisl zvonku, navonok

neb, nebo spoj A. prir vyj. 1. vylučovací vzťah, alebo 2. rektifikačný vzťah, alebo, a či 3. stotožňovací vzťah, či, čiže, alebo 4. zlučovací vzťah, a aj, ako aj, i 5. dôvodový vzťah,

ved', totiž, lebo B. podr uvádza príčinnú vetu, pretože, keďže

neboli, nebli, neboliž(to), nebožto spoj prir vyj. 1. vylučovací vzťah, alebo 2. stotožňovací vzťah alebo, čiže

neboť, nebť spoj A. prir vyj. dôvodový vzťah, ved' B. podr uvádza príčinnú vetu, pretože, keďže

***nebozez** [-ez, -íz] m nástroj na vrtanie, vrták **nebože, nebž(e)** spoj A. prir vyj. vylučovací vzťah, alebo B. podr uvádza príčinnú vetu, pretože, keďže

necky ž pomn koryto

nedoptáateľný [-tedl-] prid nevyspytateľný, nepochopiteľný

nejednom, nejenom [-non, -nem], **nejen** spoj prir vyj. stupňovací vzťah, je súčasťou dvojčl. spoj. *nejednom – ako i, nejen(om) – ale (i) tiež / než aj, nielen – ale aj*

***nekolik** zám neurč čísl označuje menší neurčitý počet

***nekolikrát** [n(i)e-] neskl čísl nás neurč viac ráz, viacrát

nekoliknaste, nekoliknástero zám neurč viac než desať

nekterak [-k(t)e-] zám prisl 1. nejako, nejakým spôsobom, akosi 2. trochu, máličko

nekteraký prid nejaký

***nelehe** prisl (dost) ťažko, obtiažne

***nelze** vetná prisl nemožno

nepečlivý prid nestarostlivý, nedbanlivý; **nepečlive** prisl; **nepečlivost** ž nedbanlivosť

***nepotřebí** vetná prisl nie je potrebné, netreba

***nepotržený** prid nepretrhnutý

***neprodajný** prid ktorý nemožno predat', ktorý nie je určený na predaj

***neprůchodný** prid ktorý nie je priechodný, kt. sa nedá prejsť; bez východu

***nepsaný** prid nezaznačený písmom

nesličný [-sl-, -zl-] prid nepekčný, škaredý, nepríjemný; **neslične** prisl

netuze prisl neveľmi, nepríliš

nevice ž pomn koryto

nežit [-t, -d] m vred; **nežitok** [-ek] dem

***ničméne** časť zdôrazňuje opačné stanovisko podávateľa, predsa, jednako len

nie-li [ne-] časť dotvrdzuje výpoveď, či nie

nikolí(v), nikolik I. zám prisl obyč. pred záporným slovesom, nijako, vôbec nie II. časť vyj. záporný odpoveď na kladnú otázku

nikterak [-k(t)e-] zám vymedz prisl popiera jestvovanie spôsobu, miery

nikterakž zám vymedz prisl nikterak zosilnené nesamostatnou časť. -ž

nikudy zám vymedz prisl popiera jestvovanie smeru, cesty, nijakou cestou, nijakým smerom, nikade

niženapsaný prid adm ďalej, nižšie spomenutý

***nižepodepsaný** prid adm kt. je ďalej, nižšie podpísaný (obyč. na konci listiny); subst **nižepodepsaný** m kto je ďalej, nižšie podpísaný

nižepopsaný prid adm ďalej, nižšie spomenutý

***nižepsaný** prid adm (v listoch, listinách) ďalej, nižšie spomenutý

notne prisl veľmi, hodne

nudla, obyč. pl **nudle** ž kuch šúlance, rezance

nýbrž spoj prir odporovacia, ale, no, lež

nýčko prisl zried teraz

nynejší [ny-, ni-] prid terajší; subst **nynejší** m súčasník

nyní, nyne(j) [ny-, ni-] prisl teraz

nyníčko [ni-], **neničko**, **neničky** prisl expr teraz, hneď

obejity prid krokom, chôdzou obidený

***obejmúti** dk **1.** koho, čo ovinúť ruky okolo nej. časti tela niekoho, oblapiť rukou, rukami niekoho, niečo, zovrieť do náručia (obyč. ako prejav lásky, priateľstva) **2.** čo čím, koho obkľúčiť, obklopiť (vodou ap.) **3.** čo (o človekovi) zmocniť sa niečoho, zaujať, získať niečo pre seba **4.** koho opanovať, zachvátiť, pochytiť niekoho

***obejmutie** [-i] s zovretie do náručia

obkľúdiť [-lí-] dk čo obriaďiť, upraviť niečo

oblázkový prid (o kameni) majúci oblý tvar, zaoblený

obvrženie [-i] s obhodenie

obvržený prid obhádzaný, obhodený

***oddech** m **1.** dych, dýchanie, dýchnutie **2.** nádych, vdych, nadýchnutie, vdýchnutie **3.** prejav (životu), duša

***oddechnúti** dk **1.** urobiť vdych a vydých, vydýchnuť **2.** (od čoho) odpočinuť si

***oddechnutie** [-i] s **1.** prerušenie, prestávka; pokoj **2.** náb večný odpočinok

***odepsati** dk komu, do čoho (o čo, na čo) písomne odpovedať, napísať niekomu

odjeti dk na čom, kam, odkiaľ vzdialiť sa z istého miesta dopravným prostriedkom; **odjížd'ati** ndk

odjinud, odjinudy zám prisl vymedz **1.** nie odtiaľ(to), odinakiaľ **2.** inak, iným spôsobom

odjiti dk **1.** odkiaľ kam (pre čo) vzdialiť sa z istého miesta chôdzou **2.** s čím vzdialiť sa z istého miesta dopravným prostriedkom (loďou ap.) **3.** od koho, koho, komu, od čoho, z čoho za akého opustiť niekoho al. niečo **4.** komu, od koho (o dieťati) predčasne sa narodiť **5.** práv (o majetku) od koho, koho oddele-

ním, odchodom uvoľniť sa z vlastníctva **6.** čo, komu i bezpredm stratiť sa, zmiznúť **7.** (o človekovi) zomrieť; **odchádzati** [-(d)ze-] ndk k 1, 2, 3, 7

odjítie [-i] s odchod, odídenie

odkudjinud zám prisl **1.** z ktoréhokoľvek iného miesta, odkiaľkoľvek **2.** z ktorého iného zdroja, odinakiaľ

odneked, zried odnekudjinad, odnekudinud zám prisl neurč z nej. neznámeho, neurčitého miesta, odniekiaľ

***odnikud** [-d, -kúď'] zried; **odnikudjinud** zám vymedz prisl vyj. popretie (miestneho) východiska, znikade

***odplivovati** ndk vyhadzovať sliny z úst

odsaváď prisl od tejto chvíle, od tohto okamihu, oďteraz

odsud prisl odtiaľto, odtiaľ

odtamdud prisl ukazuje al. odkazuje na východisko deja vzdialené od podávateľa, z tohto miesta, stadiaľto

odtázati sa dk koho opýtať sa niekoho

odtekanie [-i] s opúchanie, puchnutie

odteklý prid opuchnutý

odtrželec m kto sa zriekol nej. viery, náboženstva, odpadlík

odtrženie [-ie, -i] s **1.** odtrhnutie, oddelenie trhaním **2.** odlúčenie, odluka, rozbroj **3.** menšie náb. spoločenstvo odlúčené od materskej cirkvi

odtrženost ž odtrhnutie, odlúčenie, odboj

odtrženstvo [-o, -i] s **1.** odluka, odtrhnutie, odpadlivosť **2.** menšie náb. spoločenstvo, sekta

odtržný m kto sa zriekol niečoho, odpadlík

odtud, odtúď' prisl **1.** odkazuje na uvedené miesto ako na miestne východisko deja, odtiaľ, stadiaľ **2.** vyj. miesto, z ktorého niekto al. niečo pochádza, z toho miesta **3.** odkazuje na uvedené miesto ako východiskový bod určenej vzdialenosti, od toho(to) miesta, odtiaľto **4.** odkazuje na uvedenú vec ako na zdroj (pôvod) niečoho, odtiaľ, z toho **5.** odkazuje na uvedený dej ako na príčinné východisko iného deja, z toho (dôvodu), preto

odtudtiež [-těž] prisl odkazuje na uvedené miesto ako na miestne východisko nasledujúceho deja, odtiaľ ako predošlý, rovnako odtiaľ

odtudto, odtúďto prisl **1.** odkazuje na uvedené miesto ako východiskový bod určenej vzdialenosti, z toho(to) miesta, odtiaľto, stadiaľto **2.** vyj. miesto, z ktorého niekto pochádza, z toho miesta **3.** odkazuje na uvedenú vec ako na zdroj (pôvod) niečoho, odtiaľ, z toho

odtúď prisl zosilnená časticou -ž odkazuje na uvedený dej ako na príčinné východisko iného deja, z toho (dôvodu), preto

odvrženec m **1.** kto je odvrhnutý, zbavený spásy, vylúčený z účasti na milosti božej **2.** kto sa vyčlenil, oddelil od niečoho

***odvrženie** [-í] s **1.** odhodenie, zahodenie **2.** vyvrátenie, vyvrhnutie, vydávanie **3.** odmietnutie, zavrhnutie

***odvržený** príd **1.** odhodенý, hodený preč **2.** odmietnutý, zapudený **3.** práv vydedený, vylúčený z účasti na dedičstve

ochuravieti dk ochorieť, onemocnieť

okradený príd okradnutím pripravený o majetok, olúpený

okrehok, obyč. pl **okrehky** m bot rastlina z rodu žaburinka Lemna

okrinár m remeselník vyrábajúci okriny, drevené misy

okurka ž bot uhorka siata Cucumis melo

onde zám prísł tam, tamto

ondy zám prísł onehdy, nedávno, minule

***opsaný** príd predtým, vyššie uvedený, spomínaný

***optati** dk (od) koho spýtať sa na niekoho na niečo; **optati se** [(v)o-] ndk **1.** koho práv úradne sa obrátiť na niekoho s nejakou otázkou so zámerom zistiť niečo **2.** (koho čo) položiť (niekomu) otázku, spýtať sa (niekoho); **optávati se** ndk (z koho, koho čo) klásť otázku (niekomu), spytovať sa (niekoho)

osemmecímy [osm-] čísl rad k 28, dvadsiaty ôsmy

***osep** m naturálna dávka obilia odvádzaná zemepánovi

osmahlý príd **1.** opálený, ohorený **2.** tmavý, počerný, čiernasty; **osmahlost** ž opálenosť, ohorenosť

osmahnúti dk dostať tmavú farbu

ošidlenie [-í] s **1.** oklamanie, klamstvo, podvod **2.** pohrdnutie, zneváženie výsmechom

ošidený príd **1.** oklamáný, podvedený **2.** znevážený výsmechom

ošiditi dk koho oklamať, podviešť niekoho; **ošid'ovati** ndk; **ošiditi se** dk spôsobiť si škodu

ošklíbatí se ndk na koho vyškierať sa niekomu, úškríňať sa na niekoho

otázanie [-í] s opýtanie, otázka

otázaný príd ktorého sa spýtali

otázati se dk koho (čo) spýtať sa niekoho, dať otázku niekomu; **otazovati se** ndk

otázka ž **1.** vyslovený al. napísaný prejav, ktorým sa niekto chce niečo dozvedieť; opýtanie sa **2.** práv problematická vec, spor, hádka; **otázočka** [-ečka] dem k 1

otázny príd sporný, neistý

otazovanie [-í] s práv zisťovanie otázkami, vy-počúvanie

otečenie [-í] s opuchnutie

otekanie [-ek-, -ík-; -í] s **1.** obtekanie **2.** opuchanie

oteklina ž opuchlina

oteklý príd **1.** opuchnutý **2.** pyšný, namyslený; **oteklost** ž opuchnosť, opuchlina

otiecti [oté-] dk komu opuchnúť; **otekati** [oté-, oty-] ndk; **otekati se** ndk **1.** zdurovať sa **2.** pýšiť sa

otok m **1.** čoho na čo opuchlina, zdurenina **2.** menštruácia

otrly, otrnulý príd (o bolesti) tupý, neurčitý; **otrlost** ž neciteľnosť (na bolesť)

pak **I.** prísł vyj. časovú následnosť deja, potom **II.** spoj prír **1.** vyj. zlučovací vzťah, a ďalej, tiež **2.** vyj. odporovací vzťah, ale však **3.** vo vylučovacom súveťi je súčasťou dvojčlennej spoj či *pak, alebo pak* **III.** časť **1.** pripája aktuálny výraz **2.** zdôrazňuje platnosť výrazu obyč. v spojení *zejména pak, potom pak*

pakli, pakliž spoj **A.** prír vyj. (zisťovací) vylučovací vzťah, či-či, či alebo **B.** podr uvádza vetu **1.** podmienkovú, keď, ak by **2.** podmienkovo adverzatívnu, ak, avšak

palcát m stredoveká zbraň s kovovou hlavicou, budzogaň

pampeliška ž bot púpava lekárska Taraxacum officinalis

pantáta, pantatik m familiárne oslovenie otca, staršej osoby, majstra v cechu

paprskovati ndk skvieť sa, trblietať sa

papúšek [-šek, -ček] m zool papagáj, vták z radu Psittaciformes

paraple s dáždňik, slnečník

parez m **1.** kmeň, klát **2.** peň, zostatok kmeňa po spílení stromu

páter m cirk **1.** živ vysvätený katolícky kňaz, najmä rehoľník **2.** neživ cirk guličky navlečené na šnúre al. retiazke ako pomôcka pri modlení ruženca, ruženec; **páterový** príd k 2; **páterko** expr hypok k 1

***pážde** ž horná časť ruky od pleca k laktú

pecka ž tvrdý obal semena niektorých druhov ovocia, kôstka

peč, peča ž **1.** trápenie, starosť **2.** starostlivosť o úspešný rozvoj niečoho **3.** úsilie, snaha o niečo **4.** ostražitosť

pečlivý príd **1.** znepokojený starosťami, majúci starosti al. obavy **2.** starostlivý, svedomitý, preniknutý starostlivosťou o niekoho, niečo **3.** kt. sa nenáležite al. príliš stará o niečo **4.** ostra-

žitý, obozretný, opatrný; **pečlive** prísl k 1; **pečlivost** ž **1.** starosť **2.** starostlivosť **3.** ostražitosť, obozretnosť

pečovanie [-i] s **1.** robenie si starostí, trápenie, starosť **2.** (čoho) starostlivosť o niekoho/ niečo

peltram [pel-, per-] m bot **1.** rimbaba ružová *Pyrethrum carneum* **2.** rebříček bertramový *Achillea ptarmica*; **peltramový** príd k 1

***pelynek** m **1.** bot palina pravá *Artemisia absinthium* **2.** odvar z paliny; **pelinkový** príd k 1

penkava ž zool vták pinka obyčajná *Fringilla coclebs*

perník m kuch sladké pečivo z múky a medu s prísadou korenia; **perníkový** príd; **perníček** dem; **perníčkový** príd

petrklíčový príd bot k petrklíč

píca [-e] ž krmivo pre dobytok

pleticha ž klebeta, plebka

pobízati [-(d)z-], **pobizovati** ndk **1.** povzbudzovať, pobádať, podnecovať **2.** lákať, núkať; **pobiznutí** dk k 1

pobíznutie [-i] s podnet, popud, impulz

pobydliti dk zried začas bývať, pobudnúť niekde

***podepsaný** príd stvrdzujúci platnosť niečoho al. súhlas s niečím vlastnoručným podpisom

***podepsati** dk komu čo dať, venovať niekomu písomne

podléška ž bot pečeňovník trojlaločný *Hepatica nobilis*

podruh m želiar, hofier; **podružka** ž želiarka;

podružný príd

podžihač m kto podpaľuje, spôsobuje požiar, podpaľáč

podžíhati ndk čo zapalovať, podpaľovať;

podžíhati se ndk zapalovať sa

pohúnok [-ek] m mladší paholok, pohonič

pochlúbiti se dk pochváliť sa, popýšiť sa; **pochlubovati se** ndk/frekv chváliť sa

pochlubovanie [-i] s vychvaľovanie sa, chválenie sa

pochva ž kovová ozdoba na konskom postroji

pokáti se dk čoho (o hriechoch) ľútosťou sa zbaviť niečoho, pokajať sa

***pokavádzkoli** zám prísl neurč vyj. koncovú hranicu v čase, dokiaľkoľvek, kýmkoľvek

pokaždé zám prísl zakaždým, vždy

poklička ž pokrievka na nádobu

pokruta, **pokrutka** ž farm liečivá guľička, koláčik, pilulka

pokud [-ud, -ud'], **pokudy** I. zám prísl **1.** vyj. krajnú hranicu v čase, dokiaľ, kým, pokiaľ **2.**

vyj. koncovú hranicu v priestore, pokade **II.** spoj podr časová, pokým, kým

pokudkoľvek, **pokudkoli** zám prísl neurč vyj. krajnú hranicu v čase, pokiaľ, dotiaľ, pokým, kým

pokudž *pokud* zosilnené časticou -ž **I.** zám prísl vyj. koncovú hranicu v čase, pokiaľ, kým, pokým **II.** spoj podr uvádza vetu vyj. zreteľ na niečo

pokviest' dk pokvitnúť, zakvitnúť

polaškovati dk trochu sa veselo pobaviť, pozartovať, povystrájať huncústava

polechtaný príd pošteklený

polechtávanie [-i] s šteklenie

polibek m bozk

políbenie [-i], **políbanie** [-áni] s pobožkanie; bozk

políbiti, **políbati** dk koho pobožkať niekoho; **polibovati** ndk; **políbati se** dk pobožkať sa navzájom

políček [-ek, -ok] m úder dlaňou po tvári, po líci, zaucho, facka

políčky m pomn **1.** anat časť tváre, líca **2.** predná časť prilby zakrývajúca tvár

poliknovati ndk váhať, byť na rozpakoch

polknúti dk preglgnúť, prehltnúť

polštár [po(l)-] m vankúš; **polštárik**, **polštárek**, **polštáříček**, **polštáříček** dem

polykati ndk prehĺtať

pomačkaný príd **1.** pokrčený, pokrkvany **2.** rozmliaždený

pomačkati dk čo pomliaždiť, rozmliaždiť; **pomačkávati** ndk opakovane krkvať, krčiť

***pomalú** prísl **1.** nie rýchlo, mierne, nenáhľivo, lenivo **2.** postupne, po častiach, potroche **3.** trochu, málo, slabo **4.** čoskoro, takmer, skoro

pomiechanie [-ichani] s pomiešanie

pomieti dk zapomenúť, zabudnúť

pomíjajúci príd **1.** kt. má krátky, obmedzený čas trvania, dočasný **2.** (o časovom úseku) kt. sa končí, odchádza

pomíjanie [-i] s míňanie sa, ustupovanie

pomíjati ndk **1.** rýchlo sa míňať **2.** koho, čo ísť, prechádzať okolo niekoho, niečoho **3.** koho zabúdať na niekoho **4.** komu čo odpúšťať, prepačovať niekomu niečo

pomlska ž maškrta

pondelí, zried **ponedelí** m/s pondelok; **pondel-ný** príd

ponekud prísl trochu, trošku, sčasti

ponemnoze prísl trochu, málo

ponenáhlu, **poznenáhlu**, **poneznáhlu** prísl zvolna, pomaly

poneváž spoj podr pripája vedľajšiu vetu príčinnú (dôvodovú), pretože

poostaviti [poo-, povo-] dk čo zanechať ako pozostalosť

popluti, poplovati dk nejaký čas plávať

popsanec m prenasledovaný zločinec

***popsanie** [-í] s spisanie, súpis, popis

***popsaný** príd 1. opísaný, charakterizovaný opisom 2. uvedený v súpise

***popsati** dk 1. čo napísať veľa o niečom 2. koho čo (v čo, v čom, do čoho) spísať, uviesť v súpise 3. čo charakterizovať opisom, opísať

popúťka ž rozpútaná bitka, potýčka

poridiťi dk 1. čo vybaviť, zariadiť niečo 2. s čím urobiť, vykonať s niečím niečo; **poridiť se** (o majetkových záležitostiach) dohodnúť sa, dojednať sa, pokonať sa

poruvati, porvati dk 1. koho zbiť, zmlátiť niekoho 2. koho potrhnuť, mykať niekoho; **porvať se** pobíť sa

***poslechnúti** dk 1. koho, čo, čoho počuť niekoho, niečo 2. koho, čo podriaďiť sa rozkazom, prianiam niekoho

pospiechač [-pí-] m kto sa náhli, ponáhľa

pospiechanie [-pí-; -í] s ponáhľanie, náhlenie

***postihžený** [pos-, pods-] príd 1. ktorého dohonili, dostihnutý 2. prichytený pri nejakom, obyč. nedovolenom, čine pristihnutý 3. niečím (znenazdajky) zasiahnutý, zastihnutý

postonati dk trochu ochorieť, byť nej. čas chorý; **postonávati** ndk

pošetilý príd 1. duševne chorý, pomätený, bláznivý 2. nerozumný, pochabý; **pošetile** prísł k 1; **pošetilosť** ž; 1. duševná choroba, pomätenosť 2. nerozumné, pochabé konanie, nerozumný čin;

potrieti [-r(i)e-, -rí-] dk koho poraziť, premôcť, zdolať niekoho

potud zám prísł 1. po to miesto, až k tomu miestu, potiaľ 2. do istého času, dotiaľ, dovtedy **potud'to** zám prísł vyj. miestny význam, po toto miesto, k tomuto miestu, potiaľto

praviti ndk čo komu, na koho vravieť, hovoriť, oznamovať; **pravievati** [-ví-] frekv

***preblaze** vetná prísł k preblahý; (je) šťastne, blažene

***prečistiťi** dk kde čo dať na známosť obsah napísaného al. tlačeného textu, zreprodukovat' niečo čítaním; predčítať' niekomu niečo

***prečtenie** [-í] s čoho zoznámenie sa s nej. textom od začiatku do konca

***prečtený** príd čítaním zverejnený, vyhlásený **predčitiťi** dk koho čím predstihnúť niekoho v niečom

***preddeda** m otec starého otca al. starej matky, pradedo

***predepsaný** [-d(e)p-] príd 1. adm vyššie uvedený, menovaný 2. určený, stanovený, daný; subst **predepsané** čo bolo určené, stanovené

***predepsati** dk čo určiť, ustanoviť; nariadením, predpisom prikázať, nariadiť niečo

predjetie [-í] s predbehnutie nej. dopravným prostriedkom

predjéty príd predbehnutý nej. dopravným prostriedkom

predjížd'anie [-í] s predbiehanie, predháňanie

predjížd'ati ndk 1. koho (nej. dopravným prostriedkom) predbiehať, predháňať niekoho 2. koho predstihovať niekoho v niečom

predočtený [-do-, -de-] príd adm predtým, vyššie uvedený, spomenutý

predovšetkým [-d(e)vš-], **predevším** prísł v prvom rade, najskôr, hlavne

***predpolednem** prísł v dobe medzi ránom a poľudním, doobeda

predpovídanie [-í] s vyslovovanie predpovede, prorokovanie

***predpriditi** dk koho predbehnúť niekoho v niečom

prehrš'ľa ž množstvo, ktoré sa naberie do oboch hrstí zároveň, priehrštie

prej časť vraj

prejedený príd prejdený

prejeti [pre-, pro-] dk 1. čo vozom al. jazdou vykonať cestu, prejsť, precestovať niečo 2. (o koňovi) vyjsť s koňom, aby sa prebehol;

prejžd'ati ndk 1. chôdzou al. dopravným prostriedkom sa dostať cez niečo, prechádzať cez niečo 2. na čom (o koňovi) jazdiť na koni 3. ísť popri niečom, obchádzať, míňať niečo 4. prebiehať zrakom, rýchlo al. letmo čítať 5. prechádzať; **prejžd'ati se** ndk 1. prechádzať sa 2. jazdiť na koni

prejímati [pro-] ndk pôsobiť prečisťujúco

***prejiti** [pre-, pro-] dk 1. cez čo, po čom, kam vykonať cestu z miesta na miesto, niekadiaľ, po niečom, cez niečo, niekam 2. čo, cez čo, za čo dostať sa z miesta na miesto cez niečo, cez nej. prekážku, dostať sa na druhú stranu; preniknúť cez niečo 3. preniknúť cez niečo, vniknúť do niečoho; (o tekutine) presiaknuť 4. vedľa/podľa čoho, pri čom, popred čo pre čím, okolo čoho, čo pri chôdzi obísť, nezastaviť sa, minúť niečo

prejtie [pre-, pro-, -í] s 1. prechod cez niečo, prejdenie 2. vykonanie, uskutočnenie niečoho

prejity príd 1. prenesený, prevezený 2. preniknutý niečím

prejžd'anie [-i] s **1.** prechádzanie (obyč. vozom), prechod cez niečo **2.** prenášanie al. prevádzanie dopravným prostriedkom

preľstíťi [-l-] dk koho oklamať niekoho

***prepsati** dk **1.** čo znova napísať, odpísať niečo **2.** spísať, zapísať

preska ž prostriedok na spínanie, pračka

prestejný prid stály, trvalý

preťažný [pre-, pro-] prid majúci predĺžený tvar, pretiahnutý; **preťažene** [pro-] prisl (o zvu-ku) pretiahnuto

***pretežce** prisl k preťažký

predvávaťi ndk dávať za ženu, vydávať

***pričísti** dk (čo, koho k čomu, ku komu) prirátat', pripočítat' niečo, niekoho

prijeti dk prísť na koni al. na nej. dopravnom prostriedku; **prijížd'ati** ndk/frekv

prijetie [-i] s príchod na nej. dopravnom prostriedku

prijmie [-i] s prímeno, prezývka

prilechtávanie [-i] s šteklenie

prilhati dk nečestne s klamstvom doložiť, pridať niečo klamaním; **pilhávati** ndk

priprovedený prid privedený

priprovodiťi dk koho kam priviesť niekoho niekam

***pripsanie** [-i] s **1.** čo sa pripísalo, prípisok **2.** venovanie

***pripsati** dk **1.** čo k čomu, do čoho napísaním, zapísaním pridať, pripojiť niečo **2.** čo komu dať niečo do vlastníctva, do právomoci niekoho, prireknúť niekomu niečo **3.** čo čomu, komu označiť niekoho, niečo za príčinu, pôvodcu niečoho, pričítať, prisúdiť niečo niekomu **4.** čo komu venovať, dedikovať niekomu niečo

prispechati dk kam rýchlo prísť, pribehnúť niekam; **prispechovati, prispešovati (sa)** ndk

prispesenie [-i] s zrýchlenie

prišilhavý prid trochu škulavý

príšti [-št-, -šč-] prid budúci, nasledujúci

príštie [-i] s príchod

***privržený** prid pridaný, prihodený

prkno s doska

prnúš, obyč. pl **prnúšy** m (upravené) chlpy nad hornou perou muža, fúzy

***pro** predl s A vyj. **1.** príčinu, dôvod, kvôli niekomu, niečomu **2.** účel, cieľ al. prospech **3.** (hmotný) cieľ, kto, čo má byť získané

***proč** zám prisl **1.** vyj. otázku týkajúcu sa príčiny, dôvodu, z akej príčiny, z akého dôvodu **2.** uvádza vzťažnú vetu príčinnú, prívlastkovú, predmetovú

***pročež** zám prisl čo zosilnená časticou -že, -ž

vyj. **1.** dôraznejšiu otázku týkajúcu sa príčiny, dôvodu **2.** pripojenie dôsledku k predchádzajúcej vete uvádzajúc dôvod, z tej príčiny, (a) preto **3.** uvádza vzťažnú vetu príčinnú

prodlenie [-i] s počkanie, odloženie

prodléti [-lé-, -lí-] dk počkať; **prodlévati** ndk odkladať niečo na neskôr, otáľať, váhať; **prodlévati se** dk oddialiť sa, pretiahnuť sa o nej. čas

prodlévač m kto rád niečo odkladá, oddaluje

prodlévanie [-lé-, -lí-, -i] s odklad, prieťah

prodlévany prid kt. sa odkladá, odkladaný

prodlieti [-le-, -lí-] dk počkať; **prodliévati** [-lé-, -lí-] ndk odkladať niečo na neskôr, otáľať, váhať; **prodliévati se** dk oddialiť sa, pretiahnuť sa o nej. čas

prodľžne [-dlú-] prisl zdľhavo, rozvláčne

prohlédnost ž pohľad, pozretie

promluva ž prehovor

propújčiti dk **1.** čo komu dať do používania, požičať niečo niekomu **2.** čo komu poskytnúť niečo niekomu; **propújčovati** ndk k 1

protiríkati ndk komu odporovať, protirečiť niekomu

prúvod [-ô-, -ú-] m **1.** sprevádzanie, sprievod **2.** sprevádzajúci zástup ľudí

***první** čisl rad **1.** kt. je na začiatku poradia, radu osôb al. vecí v priestore i čase **2.** kt. bol najskôr v časovom slede, počiatočný **3.** predchádzajúci, bývalý, pôvodný **4.** stojaci na čele niečoho, popredný, významný **5.** najdôležitejší, prvoradý

***prvníkrát** čisl rad v prisl. platnosti k číslovke 1

prý část vraj, údajne

***prýč** prisl vyj. (po slovesách pohybu) vzdialenie, vzdľaťovanie sa z nej. miesta, na iné miesto; (po slovesách brania) vziatie, odobratie niečoho **prým** m lem, obruba

pryskyr m vriedok, prýšť, pľuzgier

pryskyrica ž na vzduchu tuhnúca rastlinná šľava vytekajúca z poranenej kôry stromov, živica; **pryskyričný** prid

pryskyrník m bot **1.** plamienok priamy *Clematis recta* **2.** rastliny z rodu iskerník *Ranunculus*

psanec m nečestný človek, vyvrhel'

***psaní** s **1.** písomné zaznamenávanie niečoho **2.** písomná správa niekomu neprítomnému, list **3.** úradný zápis, doklad o niečom, potvrdenie

***psaný** prid **1.** vzniknutý písaním, zachytený písomom, rukopisný **2.** zapísaný, uvedený **3.** ozdobený

***psáti** ndk **1.** graficky zaznamenávať zvuky reči, písomom zychytávať **2.** (listom) podávať

písomnú správu, písomne oznamovať; **psávať** frekv k 1; **psáti se** ndk nazývať sa

***ptaní** s žiadanie, požadovanie, vyžadovanie

***ptaný** príd žiadaný

***ptáti** ndk **1.** čo od koho žiadať, požadovať niečo od niekoho **2.** koho spytovať sa, informovať sa; **ptáti se** ndk (od) koho, po čom, (na) čo, o čom obracať sa na niekoho s priamou al. nepriamou otázkou, spytovať sa; **ptávať se** frekv práv k 1

púhon m voj trestná vojenská výprava

púhy príd jednoduchý, obyčajný, prostý, číry, holý, sám; **púhosť** ž čírosť, čistota

puchier [-chýr] m **1.** pľuzgier **2.** mechúr; **puchierek** [-chýr] dem k 1

puchra ž (opuchnutá) rana, jazva

***pújiť** [púj(i)-, pój-, poj(i)-] dk komu čo (od koho), koho poskytnúť niekomu niečo (na jeho žiadosť) na dočasné používanie; **pújčovati** ndk

purkrab [purg-, pur-], **purkrabí** m hospodársky a právny úradník, ktorý má pod svojou správou hradné panstvo; **purkrabov** príd prív; **purkrabský** príd; **purkrabstvo** [-í] s úrad, hodnosť purkraba

pútka ž potýčka, bitka

rampúch, rapúch m **1.** archit murovaný oblúk, výklenok v stene **2.** cencúl

rdesno s bot rastlina z rodu Polygonum, stavikrv

rek m udatný bojovník, hrdina; **rekovný** príd hrdinský; **rekovský** prisl

rerábok m zool vták jariabok, prepelička Tetraestes

rez m, **reza** ž hrdza

rezavý príd rozpalený, žeravý

rezník m mäsiar; **reznícky** príd; **rezníctvo** s mäsiarstvo

rmen m bot rumanček kamilkový Matricaria chamomilla; **rmenový** príd

rorej, rorejok m zool vták dažďovník obyčajný Apus apus

rozdmychnutí dk čo rozduchať, rozjatriť niečo; **rozdychovati** ndk

rozdrbati dk čo rozjatriť, rozrušiť niečo; **rozdrbávati** ndk

rozhmôždený príd rozdrvený

rozhmôžditi dk rozdrviti

rozľútený [-lí-] príd rozzúrený, divý

rozľútiť se [-lí-] dk na koho veľmi sa rozhnevať, rozzúriť sa na niekoho

***rozmazánek** m rozmazaný človek, maznák

rozťazený príd rozťahnutý, natiahnutý; **rozťazene** prisl

rozzlobenie [-í] s rozhnevatie

rozzlobiti se dk (na koho) rozhnevať sa (na niekoho)

***rtuť** ž chem tekutý kovový prvok striebornej farby, ortuť

rubík m kolík; **rubíček** dem

rudý príd červený

rukodielňa [-díl-] ž dielňa, v ktorej sa zhotovovali výrobky rukami, manufaktúra

rukypsanie [-í] s rukopis

rvačka ž ruvačka, bitka

rvanie [-í] s ruvačka, bitka

rvati ndk koho (za čo) biť, trhať niekoho (za vlasy); **rvati se** s kým zápasiť, biť sa, ruvať sa s niekým

rýma ž nádcha, prechladnutie

***sáh** m metr **1.** dĺžková miera asi 1,96 m **2.** obsahová miera tzv. priestorová, výška a dĺžka 1 siaha, šírka pol siahy **3.** hmotnostná (obsahová) jednotka asi 60 kg; **sáhový** príd k 1

samomluvenie [-í] s (o psychickej chorobe) zhováranie sa samého so sebou, samovrava

scepenelý príd expr zmeravený

scepenieti dk expr (o človeku, zvierati) zmeravieť, stuhnúť; zahynúť

sedlský príd **1.** patriaci sedliakovi al. používajúci sedliakom, sedliacky **2.** spoločensky nižšie hodnotený, hrubý, vulgárny

***sepsaní** [ze-] s zostavenie a písomné zaznamenanie

sepsaný príd spísaný do celku

***sepsaný** príd **1.** zostavený a písomne zaznamenaný **2.** menovite poznačený (kvôli evidencii al. hodnovernosti)

***sepsati** dk **1.** čo urobiť písomný záznam o niečom **2.** čo zostaviť a písomne zaznamenať nej. udalosť, napísať dielo (obyč. literárneho al. náučného charakteru) **3.** čo koho podať opis, opísať niečo al. niekoho, vyrozprávať niečo **4.** koho, čoho vyhotoviť menovitý súpis, inventarizáciu niekoho, niečoho **5.** čo prisvojiť si, privlastniť si niečo, pokladať za svoje nej. dielo

setník m voj **1.** vyšší stupeň vojenskej hodnosti v rímskom vojsku, stotník **2.** vojenská hodnosť kapitána; **setníkov** príd prív k 1

schádzati [-dza-, -za-, -ze-] ndk komu, (k čomu) čo chýbať

schovanec m chovanec; **schovanica** ž

***schúze** ž dohodnuté stretnutie

skácati se dk bezvládne padnúť, zvaliť sa

***sklidiť** dk uložiť

skrbľík m lakomec, skupáň

skrbný, skrbľý príd lakomý, skúpy; **skrbne** prisl; **skrbnosť** ž lakomosť, skúposť

sladučky [-du-, -d'u-], **sladičky** príd expr veľmi sladký

***sľib** m **1.** prejav vôle niečo urobiť, dať ap. **2.** zmluva; **sľibný** príd k 1

***sľibenec** m kto záväzne sľúbil niekomu manželstvo, snúbenec

***sľibení** s danie sľubu, prisľúbenie

***sľibený** príd sľubom zaviazaný, prisľúbený

***sľíbiti** dk čo komu dať, urobiť sľub, sľubom sa k niečomu zaviazat'; **sľibovati** ndk **1.** dávať sľub **2.** čo vzbudzovať nádej na niečo; **sľíbiti se** dk sľubom sa zaviazat' niekam prísť, prisľúbiť svoju účasť niekde

sľičný príd **1.** milý, pútavo pôvabný, krásny **2.** náležitý, vhodný, správny; **sľične** prisl k 1; **sľičnosť** [-t', -t] ž **1.** pôvabnosť, krása **2.** vhodnosť **sľuťi** ndk nazývať, pomenúvať, volať

***smrk** m bot ihličnatý strom smrek obyčajný Picea abies; **smrkový** príd; **smrček** dem; **smrčkový** príd

smyšlený príd vymyslený

snád' časť azda, hádam, možno

snedok [-ek] m **1.** žalúdočná choroba z prejedania **2.** bot rastlina z rodu bledavka Ornithogalum

snídaní s raňajky; **snídaníčko** s dem

snídati ndk raňajkovať

sníbiti si ndk čo prisvojovať si, privlastňovať si niečo

spešký, **spešný** príd rýchly, ponáhľajúci sa (v konaní); **spešne**, **spešno** prisl; **spešnosť** ž rýchlosť, rýchle tempo

***spíš(e)**, **spíšej** prisl včasnšie, prv, skôr

spíža [-ie-, -í-] ž zásoba potravín, strava; **spížny** príd

spižiarňa [spi-, špi-; -žier-, -žár-, -žer-, -žir-], zried **spižeň** ž miesto na skladovanie potravínových zásob, komora; **spižiarnička** [-žier-] ž

***spočtený** príd urobený záznam o počte, súčte niečoho, zaznamenaný

***spočetiti** dk koho započítať, začleniť, zahrnúť niekoho

***spoluzníci** príd **1.** kt. jednako znie, má rovnakú podobu **2.** majúci spoločný rytmus, súzvuk, spoločné znenie, symfonický; **spoluzníci** ž gram spoluhláska, konsonant

spozdilý príd **1.** kt. sa oneskoruje, pomalý; lenivý **2.** kt. zaostal vo vývine, zaostalý, zaostávajúci; **spozdile** prisl k 1; **spozdilost** ž; **1.** pomalosť, oneskorenosť, meškanie **2.** zaostalosť; nevládnosť

spozdný príd opatrný, rozvážny

spozďovati ndk brzdiť, pribrzďovať

spreneveriti se [spro-] dk (proti) komu, v čom zraďiť, odvrhnúť, opustiť niekoho, niečo, odstúpiť od niečoho, niekoho

srpen [-n, -ň] m mesiac august; **srpňový** príd **stejný** príd celkom, úplne rovnaký; **stejne** [staj-, stej-] prisl

stien m archít zubovité zakončenie starých stavieb, cimburie

stín m/ž **1.** priestor, ktorý nie je priamo osvetlený, tóna, tieň **2.** malé, nepatrné zvyšky niečoho alebo len náznak niečoho **3.** stručný opis, rozprávanie, vyličenie v hlavných črtách; náčrt **4.** nepríjemná, nedobrá, zlá stránka niečoho **5.** vonkajší prejav, stopa, znak, najčastejšie niečoho nepríjemného **6.** odtieň; **stínny**, **stínový** príd týkajúci sa tieňa, súvisiaci s tieňom, tmavý, tónistý; **stínek** m dem

stínidlo s tienidlo

stíniťi ndk **1.** vrhať tieň, tóniť, zatienovať, cloňiť **2.** chrániť, ochraňovať, brať do ochrany, štítiť **stínnosť** ž mrzutosť, nepríjemnosť

***stížnosť** ž **1.** ťažoba mysle, bôľ, ťažkosť **2.** prejav nesúhlasu, nespokojnosti s niečím ponosa, žaloba **3.** práv žaloba

strenek m ozdobná časť pokrývajúca z bokov držadlo nožov, mečov ap., čienka

strevík m druh obuvi, črievica

stropiti dk čo urobiť, vykonať niečo

***sudiť** m práv kto má právomoc viesť a rozhodovať súdne spory, sudca

sulc m rôsol

súmravný, **súmravý** príd nevládný, zachmúrený, chmúrný, zamračený; **súmravnosť** ž nevládnosť, zachmúrenosť, chmúrnosť, zamračenosť

svalenie [-í] s svalstvo

svizel m bot **1.** lipkavec obyčajný Galium aparine **2.** lipkavec voňavý (marinka voňavá) Galium odoratum (Asperula odorata)

***svoboda** ž **1.** možnosť voľne, bez cudzieho nátlaku sa prejavovať, rozhodovať **2.** voľnosť v pohybe, v mieste pobytu

***svoboditi** ndk/dk **1.** koho (z čoho), od čoho zbavovať, zbaviť nejakého záväzku, povinnosti niekoho **2.** čo komu prenechávať, prenechať vlastnícke právo na niečo niekomu **3.** koho z čoho práv prestávať, prestať uplatňovať voči niekomu pohľadávku

***svobodno** vetná prisl je dovolené, smie sa, možno

***svobodný** príd **1.** majúci voľnosť v konaní, rozhodovaní **2.** majúci politickú, hospodársku slobodu, zvrchovanosť, neporobený **3.** kt. nie je

v manželskom stave **4.** neobmedzený zvláštnymi podmienkami **5.** voľný v priestore, nezastavaný **6.** oslobodený od niečoho; **svobodnosť** ž možnosť voľne sa prejavovať, sloboda

***syrovatost** ž žalúdočné a črevné ťažkosti, ťažkosti pri trávení

***syrový** príd **1.** určený na ďalšie spracovanie, existujúci v nespracovanom stave, nespracovaný, hrubý **2.** jestvujúci v prírodnom stave, varením, pečením al. sušením neupravovaný; **syrovo** prísł bez predchádzajúceho spracovania, nespracovane

šaliati, šaliati se [-lie-, -li-] ndk blazniet', blazniet' sa, vystrájať, jašiť sa

***šalvej** ž bot liečivá lúčna rastlina šalvia lúčna *Salvia pratensis*, šalvia lekárska *Salvia officinalis*; **šalvejový** príd

šidenie [-i] s klamanie, oklamávanie

šidený príd trápený, sužovaný

šidierstvo [-ír-, -o, -i] s klamstvo, podvod, luhárstvo, podvodníctvo

šidír m klamár, luhár, komediant; **šidírsky** príd

šiditi ndk koho klamať niekoho, z pravej cesty klamstvom niekoho zvädzať; **šidievati** frekv

šilhavý príd škul'avý; **šilhavé** prísł; **šilhavost** ž škul'avosť

škarta ž popísaný list papiera, lístok

škop, škopec m **1.** zool vykastrovaný baran **2.** **Škopce** astron súhvezdie, hviezdne znamenie Barana **3.** baranidlo, búrací nástroj **4.** bot durman obyčajný *Datura stramonium* **5.** chlap, silák; **škopcový, škopový** príd k 1; **škopček** dem k 1

***šlepej** ž odtlačok chodidla, stopa po nohe, obyč. v zemi, stupaj

šprým m žart

šprýmovanie [-i] s žartovanie

šprýmovati ndk žartovať, vtipkovať

štenica ž zool cudzopasný bodavý hmyz ploštica *Cimex*

***štír** m zool bodavý článkonožec tmavohnedej farby z triedy pavúkovitých škorpion *Euscorpis*, *Buthus*

štkanie [-i] s nárek, vzlykanie, vzlyk

štkati ndk vzlykať, nariekať; **štkávati** frekv;

štkati se ndk čkať sa

štvorečný [čt-] príd štvorcový

švadlena [šva-, švaj-] ž krajčírka

švestka ž bot slivka *Prunus*

také, taky časť zdôrazňuje pripojený výraz, aj, tiež

takéž, takyž časť *také* zosilnená nesamostatnou časticou -ž

***tamodtud, tamodsad** zám prísł ukaz ukazuje

al. odkazuje na vzdialenejšie východisko deja, odtiaľ

táti se ndk topiť sa, roztápať sa

ťážený [ťa-, ta-] príd **1.** ťahaný, vlečený **2.** zhotovený ťahaním, natáhováním **3.** získaný ťahaním, vyťahovaním z niečoho **4.** (o tkanine) vyrobený osobitným postupom pri tkaní

ted' prísł v tomto čase, teraz

teprvpsaný [-prov-] príd (teraz) spomenutý, uvedený

teskliti, teskniti ndk smútiť, žiaľiť, žalostiť

***težce** prísł i vetná prísł **1.** namáhavo, s veľkým úsilím **2.** nepríjemne **3.** veľmi; **težičko** prísł expr k 3

tiaž [tíž], **tiaža** [tíze] ž **1.** ťarcha, váha, hmotnosť **2.** ťažoba

***tiše** prísł i vetná prísł nehlasne, nečujne, potichu

títerka ž drobnosť, maličkosť

tlumák m plecniak, ruksak, batoh

toliko **I.** časť zdôrazňuje platnosť výrazu vyjadrením jeho výlučnosti, obmedzením jeho platnosti, iba, len jedine **II.** spoj prir vyj. (často po zápore) obmedzenie tvrdenia v predchádzajúcej vete, iba, len **III.** zám prísł poukazuje obmedzujúcim spôsobom na mieru, do tej miery, aspoň tak mnoho (obyč. v spojení s len)

tolikost ž čo má rovnakú, zodpovedajúcu hodnotu

tremenný príd strmeňový

trenový príd iba v spojení *t. zub* čreňový, zadný zub, stolička

trepnatý príd ktorý má črep, črepnatý

tročiška, trochiška ž farm pilulka, pastilka, tabletká

tropiti ndk čo stvárať, vystrájať, vyvádzať, robiť niečo neprístojné, nevhodné

***trpce** prísł k trpký, trpko

trupel m beztvary, nesformovaný kus hliny, masa

tudiž [-iš-, -iž] časť práve tak, rovnako, takisto

tudy zám prísł **1.** poukazuje na istý spôsob priebehu deja, takýmto spôsobom, takto **2.** poukazuje na smer priebehu deja, týmto smerom, tadeto

tuhle zám ukaz prísł poukazuje na niečiu prítomnosť, bezprostrednú blízkosť, blízku osobu

tuodtud zám prísł **1.** odkazuje na východisko deja (na konkrétne miesto), odtiaľto **2.** odkazuje na príčinu al. účel, pre takúto príčinu, preto

***tuze, tuže** prísł **1.** odoláva mechanickým vplyvom, pevne **2.** časom sa nemení, pevne, trvalo, stále **3.** intenzívne, silne

tvrdz [-z] ž opevnený objekt zabezpečený proti útoku, pevnosť

***týdeň** m obdobie 7 dní (od pondelka do ne-dele)

týdnik m zried kto v danom týždni plní (pracovné, služobné) povinnosti, týždenník

tykev, **tykva**, **tykvica** [-ce] ž bot tekvica obyčajná Cucurbita pepo; plod tejto rastliny; **tyk-vový** príd

ucknúti dk (o hadovi) uštipnutím a vpustením jedu ohroziť na zdraví, na živote

ucpati dk uzavrieť priedochod niečim natlačénym, upchať; **ucpávati** ndk

učedník [-d(el)n-] m **1.** kto sa niečo učí, žiak, učeň ap. **2.** stúpenec nej. učenia, učeník; **učedl-nický** príd k 1; **učedlnica**, **učedlnička** ž k 1; **učedlniček** m dem mladý študent, žiak

uhodiť dk koho čo zasiahnuť ranou, úderom, udrieť

***uhodnúti** dk **1.** intuitívne zistiť, vytušiť; správne domyslieť, usúdiť **2.** logickým postupom rozlúštiť, rozriešiť (hádku ap.) **3.** práv rozhodnúť

úchvapne prísł náhle, rýchlo

upolíčkovaný príd zbitý políčkami, fackami, sfackovaný

upolíčkovati dk zbit' políčkami, fackami, sfackať

uposlechnúti dk koho, čo poslúchnuť, počúvnuť niekoho, niečo; **uposlúchati** ndk; **uposlechnúvati** fřekv

uposlechnutie [-í] s poslúchnutie, počúvnutie

uštknúti dk uštipnúť, poštipať

uštknutie [-í] s uštipnutie, poštipanie

uštknutý m uštipnutý, poštipaný človek

***uterý** s druhý deň v týždni, deň nasledujúci po pondelku; **uterečný** príd

válčenie [-í] s **1.** vojna **2.** zvady, rozpory

válčistý príd vojnový

válčiti ndk bojovať, biť sa

válečník m bojovník, účastník vojen, kto vedie vojny

válečný príd vojnový, bojovný

válka ž vojna

vdaná príd (o žene) vydatá, žijúca v manželstve

vdávati se ndk **1.** (o žene) vydávať sa, vstupovať do manželstva **2.** začínať si niečo s niekým

vejiti dk do čoho, kam vkročiť, vojsť, dostať sa

veľblúd [-l-] m zool ľava jednohrbá Camelus dromedarius al. ľava dvojhrbá Camelus bactrianus; **veľblúdový**, **veľblúdny** [-l-] príd; **veľblúdnica** [-l-] ž mladá ľava

venkovný príd **1.** vonkajší **2.** vidiecky

vesnica ž dedina

veškeren zám vymedz **1.** vyj. úplný súhrn osôb, vecí al. javov, všetok **2.** celý **3.** akýkoľvek

***veverka** ž zool veverka obyčajná Sciurus vulgaris

vezdajší [-da-, -de-] príd každodenný

vezde prísł stále, vždy, každodenne

vežník m zool domáci pes, vyžla Canis

***vikev** ž bot (poľná) bylina, ktorej niektoré druhy sa pestujú ako krmovina, ľadník, Vicia;

vikevný príd

viklati ndk pohybovať, kývať; **viklati se** ndk nebyť pevný, istý, kývať sa

viz cit hľa, hľaď, hľaďte, ajhľa; má i odkazujúci význam, porovnaj

vne prísł von, vonku

vnejší príd týkajúci sa vonkajšku niečoho, vonkajší

vole s i pomn rozšírená časť vtáčieho hltana, hrvoľ; **volatý**, **volavý** príd; **volčeky** dem pomn

vor m plť

vstríc prísł v ústrety, naproti

vstyd m hanba

vstydieti se ndk za koho hanbiť sa za niekoho

vstydľivý príd hanblivý, cudný; **vstydľivosť** ž hanblivosť, cudnosť

všedobr m bot horská bylina všeliek hojivý Imperatoria ostruthium

všeho-všudy prísł celkom

vydelávač m výrobca

výdelček m malý zárobok, zisk

výdelek m zisk, zárobok, plat

výjimka, **výjmenka** ž výnimka

vyjitie [-í] s **1.** východ, objavenie sa na oblohe **2.** odchod, smrť

vyjízďanie [-í] s **1.** výpad, prepad **2.** (v reči) odbočenie

vyjízďati ndk **1.** odchádzať **2.** vyvyšovať sa

vykletý príd vyklíčený

vykuchanie [-í] s vypitvanie

vykuchati dk vypitvať

vyliňati dk (o vlasoch, chlnoch) vypadáť

vymýtač m cirk kto niekoho, niečo odstraňuje, vyháňa, vyháňač, exorcista

vymýťanie s cirk odstraňovanie, vyháňanie, exorcizmus

vymýťati ndk koho, čo odstraňovať, vyháňať niekoho, niečo; **vymytovati** ndk

vyprostenie [-í] s uvoľnenie, vytiahnutie

vyprostiti dk koho dať, vrátiť slobodu niekomu, vyslobodiť niekoho; **vyprošťovati** ndk

***vypsanie** [-í] s **1.** odpis, záznam **2.** opis

***vypsati** dk **1.** napísať, zapísať **2.** odpísať z niečoho **3.** verejne ohlásiť, vyhlásiť; **vypsati se** dk zapísať sa

***vyptati** dk koho, čo pýtaním získať, požiadať niekoho o niečo; **vyptati se** dk opýtať sa, spýtať sa; **vyptávanie** se ndk

***vyptávanie** [-i] s opytovanie

vyptávaný príd ktorého sa pýtajú, vypytovaný

vyptávateľ [-l] m kto sa vypytuje

***vypújčiti** [-pujči-] dk čo požičať niečo

***vyvrčenie** [-i] s **1.** výrok, výpoveď **2.** rozkaz, príkaz, nariadenie

vyvrčenost ž nariadenie

***výšnapsaný** príd adm hore, vyššie spomínaný

***výšpsaný** príd adm hore, vyššie napísaný, spomínaný

***vytažený** príd **1.** vybratý, vytasený **2.** natiahnutý, napnutý

výtečný príd znamenitý, výborný, vynikajúci

vytržený príd vytrhnutý, trhnutím uvoľnený, oddelený; **vytrženost** ž vytrženie, vzrušenie, extáza

vyvrženie [-i] s **1.** vyhodenie **2.** vyhnanie, vypovedanie **3.** odmietnutie, neprijatie, odvrhnutie

vyvržený príd **1.** odmietnutý, neprijatý, odvrhnutý **2.** vytrhnutý **3.** vybratý, vyťahnutý **4.** vrhnutý, vypovedaný, vyhodený

vyždmúti dk čo žmýkaním zbaviť kvapaliny, šťavy, vody

vzdechnutí dk čo komu **1.** niečo do niekoho dostať, vdýchnuť **2.** vydať vzdych, zhlboka, ťažko vydýchnuť **3.** vzdychom si uľaviť, posťažovať sa; **vzdechati** ndk k 2

vzdechnutie [-i] s **1.** vdýchnutie **2.** hlboké vzdychnutie, vzdych, povzdych **3.** modlitba **4.** vnuknutie

vkázati dk **1.** poslať odkaz, odkázať **2.** čo, komu poručiť, rozkázať; **vkazovati** ndk odkazovať

vztekanie [-i] s besnenie, zúrenie

vztekatí se ndk jedovať sa, zlostiť sa

vzteklivý [s-] príd zúrivý, besný; **vzteklive** prís; **vzteklivost** ž besnosť

vzteklučký [s-] príd expr zúrivý, besný

vzteklý [vz-, s-] príd **1.** zúrivý, zlostný, besný **2.** majúci nákazlivú chorobu zvierat, besnotu; **vzteklost'** [-t', -t] ž **1.** zúrivost', zlost', besnosť **2.** besnota

***začísti** dk zahrnúť do čítania, do počítania, započítať, narátať

zad m, **záda** s pomn (o človekovi) chrbát; **zadoček** [-de-] m dem

záješť [-t] ž hnev, zloba, zlost', zášť

***zajíc** m zool zajac poľný *Lepus europaeus*;

zajícový, zaječí, zaječný príd; **zajíček** dem **zajížd'ati** ndk robiť obchádzku, obchádzať, zachádzať

zakrnělý príd zakrpatený

zalaškovati dk urobiť huncútstvo, zažartovať

***zamčený** príd zabezpečený zámkou, uzavretý

zámhúrený príd zažmúrený

zámhúriti dk prížmúrit' (oči)

***zamžený** príd kt. sa zahmlil, zahmlený

zaneřáděný príd zašpinený, znečistený

zaneřáditi dk zašpiniť, znečistiť; **zaneřád'ovati** ndk

zánet m zápal; **zánetný** príd

zanietenie [-nice-, -í] s oduševnenie, nadšenie

zapovrženie [-i] s opovrhnutie

***zapsání** s vyhotovenie, zápisu

***zapsaný** príd **1.** zaznačený, poznačený **2.** pripísaný niekomu

***zapsati** dk čo kam **1.** uviesť, zaznačiť niečo do nej. knihy, spisu **2.** čo písmom zaznačiť, napísať niečo **3.** čo na koho, komu urobiť úradný záznam niekomu o niečom, prenechať, poručiť, odkázať

zapujčiti dk niečo si požičať

zarputilý príd tvrdošijný, spurný; **zarputile** prís; **zarputilost'** ž tvrdošijnosť, spurnosť

zarvatí dk zarevať

zasedený príd zhnednutý, hnedý

zástava ž práv záloh

zastavenie [-i], **zastavovanie** [-i] s práv dávanie do zálohu

zastaviti (si) dk čo dať do zálohu, založiť niečo; **zastavovati** ndk

zástavnictvo [-o-, -i] s vedenie, vodcovstvo

zástavný príd práv týkajúci sa zálohu, založený; **zástavne** prís

zástin m tieň

zastíněný príd **1.** zakrytý, zaclonený **2.** pokrytý mrakmi, zamračený **3.** ukrytý **4.** zastretý, oslabený

zastíniti dk **1.** zakryť **2.** znejasniť; napodobniť **3.** prevýšiť, predstihnúť; **zastíniti se** dk zatieniť sa; **zastínovati** ndk **1.** k **1.** **2.** zmrákať sa, mračiť sa **3.** tieňovaním kresliť

zastinovanie [-i] s tieň, (o farbe) odtieň

zastižený príd zastihnutý, zaťažovaný, zaskočenný

zastydati ndk chladnúť, vychladzovať, mrznúť

zastydenie [-i] s hanba, potupa, zahanbenie

zastydieťti se [-die-, -dzi-] dk za koho, za čo zahabiť sa

zastyditi dk koho zahanbiť niekoho; **zastydovati** [-ďo-] ndk; **zastyditi se** dk hanbiť sa; **zastydovati se** [-ďo-] ndk

zastydlivý príd hanblivý

zastydlý, zastydnutý príd podchladený, vychladnutý, premrznutý; **zastydlost** ž stuhnutosť

zastydnúti dk stať sa chladným, ochladnúť

zastydnutie [-í] s ochladenie

***zatekati** ndk opúchať

***zatím** zám prisl **1.** do toho času, dovtedy, dotiaľ **2.** do istého času, nateraz **3.** za ten čas, medzitým

zatopenie [-í] s rozloženie ohňa, zakúrenie

zavrzenie [-í] s odmietnutie, zavrhnutie

zavržený príd **1.** odmietnutý, zavrhnutý **2.** odhodnený, vyhodnený, zahodený; **zavržene** prisl

zazdený príd zamurovaný

zazditi dk čo čím zamurovať niečo; **zazdievati** [-ív-] ndk

zda, zdaž spoj či

zdali, zdaliž spoj či

zde prisl na tomto mieste, tu

zdechajúci príd zdochýnajúci, skapínajúci

zdechati m **1.** skapíňať **2.** vzdychať

zdlunapsaný príd dolu, nižšie menovaný, spomínaný

zdviženie [-í] s zdvihnutie

zdvižený príd zdvihnutý, vztýčený

zečtený príd zrátaný

zed ž múr, hradba, opevnenie; **zed'ka** dem; **zedný** príd múrový

zedník m murársky robotník; murár; **zedníkov** príd privil; **zednícky** príd; **zedníctvo** [-í] s murárske remeslo

zejména prisl **1.** najmä, predovšetkým, zvlášť **2.** menom, podľa mena; v mene **3.** menovite, jednotlivo, podrobne

***zeli** s **1.** bot kapusta obyčajná Brassica oleracea **2.** bylina, rastlina; **zelný, zelený** príd k 1; **zeličko** dem k 1

zepsaný príd spisovaný

zepsati dk spísať

***zeptaný** príd práv vypočutý

***zeptati se** dk (od) koho položiť otázku niekomu, opýtať sa

zeptávaný príd spytovaný

zerz ž **1.** hnedočervený povlak, kt. sa časom a pod vplyvom prostredia tvorí na železných predmetoch, hrdza **2.** zelenkavý povlak na medi, medenka **3.** cudzopasná huba tvoriaca na predmetoch hnedé škvrny

zerzavina ž niečo zhrdzavené, hrdzavé, hrdza

***zespod** prisl zo spodnej strany, zospodu

zhmožditi dk poľtieť, rozlŕieť

***zhorupsaný** [zho-, zhó-, zhú-] príd adm predtým uvádzaný

zinud(y) [zji-] prisl odinakiaľ

***zítra** prisl deň, kt. bude nasledovať po dnešnom dni

zjazd [zje-] m stretnutie, zhromaždenie

zjutra [zju-, zji-] prisl zrána

zlibaný príd zbozkávaný, vybozkávaný

zlobilý, zloblivý, zlobivý príd jedovitý, hnevlivý, zlostný, zlý; **zlobive** prisl; **zlobilost, zlobivost** ž zlosť, hnev, hnevivosť, nenávisť

zlobiti se ndk hnevať sa

zmesica ž spojenie niekoľkých vecí, zmiešavnina

***zníci** príd kt. znie, zaznieva

znižepodepsaný príd adm dolu označený podpisom, signovaný

znižepsaný príd adm neskôr, nižšie uvádzaný

zomstiti se [ze-] dk za čo, nad kým odplatiť sa niekomu za niečo, pomstiť sa

zoptati se dk koho spýtať sa, opýtať sa niekoho

zovnútorň [zevnit(e)r-] príd vonkajší; **zovnutorne** prisl **1.** von, vonku **2.** zvonka, zvonku

3. na vonkajšej strane, na povrchu **4.** navonok; **zovnútornosť** ž vonkajšok

zovnútra [zevnitr] prisl zvonka, zvonku; navonok

zrasovati dk koho zmučiť, strýzniť niekoho

zrcadelník m kto vyrába zrkadlá

***zrcadlo** s **1.** sklenená tabuľka s lesklou kovovou vrstvou na spodnej strane utvárajúca obraz predmetov pred ňu postavených **2.** niečo, čo istými vlastnosťami pripomína zrkadlo **3.** verný obraz, svedectvo

zuhlídati dk zbadať, zhliaďnuť, uvidieť

zvednúti dk zdvihnúť

zviklati dk podkopať, podryť, podlomiť, oslabiť

zvrchunadepsaný príd adm skôr, vyššie spomínaný, menovaný

zvrchunapsaný príd adm skôr, vyššie spomínaný, menovaný

zvrchupodepsaný príd adm skôr, vyššie spomínaný, menovaný

zvrchupopsaný príd adm skôr, vyššie spomínaný, menovaný

zvrchupredepsaný príd adm skôr, vyššie spomínaný

zvrchupsaný príd adm skôr, vyššie spomínaný, menovaný

zvrchuzapsaný príd adm skôr, vyššie spomínaný, menovaný

zvrchuzepsaný príd adm skôr, vyššie spomínaný, menovaný

***zvyššdotčený** príd adm skôr, vyššie uvádzaný, spomínaný, menovaný

zvyššnapsaný príd adm skôr, vyššie spomínaný, menovaný

zvyššprečtený príd skôr, vyššie spomínaný, menovaný

***zvyššpsaný** príd skôr, vyššie spomínaný, menovaný

zzuťi se dk vyzuť sa, zobuť sa

zžehnúťi dk koho spáliť niekoho

***žebro** s anat oblúkovitá kosť, obopínajúca hrudnú dutinu stavovcov

žeň ž žatva

žežuľ'a, žežuľ'ka ž zool kukučka Cuculus

žhár m podpaľáč

žhúci príd planúci, žeravý, horúci

židký príd mäkký, riedky

žiň, žina ž konský vlas, sršť zo zvieracej hrivy al. chvosta; šnúra al. tkanina z konského vlasu

žízeň [žíz-, žiž-] ž, **žíznenie** [-i] s **1.** smäd **2.** túženie, dychtenie po niečom

žížala ž hmyz; **žížalka** dem

žížavý príd žeravý

žluva ž zool žltlo sfarbený vták s čiernymi krídlami, žlna; vlha Oriolus, žlna Picus

HUNGARIZMY

abošovaty [aboš-, habaš-], **habošisty** príd text vyrobený zo zvlínených vlákien; vyrobený z látky s vodovým leskom a oblakovitými vzormi, moaré

abový príd text vyrobený z hrubého valchovaneho vlneného súkna

ajandék m zried poplatok

antalok, antalak, altalek m metr súdok (s obsahom okolo 25 l); **antalaček** dem

apa, apka, apáka m hypok otec

árenda ž adm **1.** nájom, prenájom **2.** poplatok za árendu, za nájom, najomné; **árendový** príd k 1

argaláš [a-, ja-] m adm cestovné výdavky za úradnú cestu koňmo al. so záprahom

arpakaša ž, **arpakaš** m kuch jačmenné krúpy

astalnok [-ok, -ak] m adm dvorný hodnostár, ktorý mal dozor nad dvornou kuchyňou a jedálňou, stolník

aťamešter m adm **1.** funkcionár cechu volený spomedzi starších majstrov, ktorý dozeral na správanie a materiálne zabezpečenie tovarišov, tovarišský majster **2.** vedúci funkcionár cechu, cechmajster

babošisty, babošovaty príd (o zvieratách) majúci kučeravú sršť, huňatý, abošovaty

báči m fam strýc, ujec, oslovenie staršieho človeka

bačik m ujec, strýc

baganča [bog-, bok-, bak-] ž hrubšia obuv

bagária ž vyrobená hrubá koža, juchta; **bagáriový** príd

bagázia ž text druh farebného plátna

bajazičný príd opotrebovaný, zlý

bajúz m obyč. pl **bajúzy** fúzy

bak m sedadlo pre kočiča, kozlík (vpredu na koči) al. pre lokaja (vzadu)

balta ž sekera so širokou čepeľou (používaná aj ako zbraň); **baltka, baltička** dem

bañas, baniaš m baník; **baňaský** príd

bankov m stôl, pri ktorom sa vymieňali peniaze; miesto výmeny peňazí

bánosť ž žiaľ, zármutok

banovať ndk **1.** nad čím, o čom, pre/za čo žiaľiť, smútiť **2.** ľutovať

bantovať ndk **1.** rušiť, narušovať, znepokojovať **2.** (o chorobe) trápiť, sužovať

baracka [-cka, -ska] ž marhuľa; **barackový** príd

barát m náb mních, rehoľník; **barátka** ž; **barátsky** príd

bard m kuch ťažký nôž na sekanie mäsa, sekáč

barna, barňa ž hnedá krava al. kobyľa

baršon [-oň, -on, -an, -ún] m text zamat; **baršonový** príd

basovať ndk koho hrubo kliat', nadávať niekomu

bátog [bátok] m plech; **bátogový** príd

batoh¹ [-oh, -ôh] m **1.** náklad zaviazaný do plachty, noša **2.** miesto na uloženie nákladu v zadnej časti koča; **batožný** príd k 1; **batôžok**

[-ô-, -ô-], **batôžtek** [-o-] dem k 1; **batôžeček** dem expr k 1

baťok m, pl **baťokovia** rodič, rodičia

bator časť trebárs

beč m adm poplatok al. naturálie za prenájom nehnuteľností

bečeľovaný príd hodnotený

bečeľovať ndk **1.** vážiť si, mať v úcte **2.** čo oceňovať, určovať cenu niečoho

bejárómješter m majster zastupujúci záujmy tovarišov vo vedení cechu

bekeš m text dlhý plášť z kožušiny al. zo súkna

belčov [bel-, bíl-] m drevená kolíska

belian m bot blen čierny *Hyosecyamus niger*

belún m bot blen čierny *Hyosecyamus niger*; **belúnový** príd

berecín m **1.** práv väzenie, šarhovňa **2.** mestský šarha, správca väznice **3.** kat; **berecínka** ž šarhova žena; subst **berecínska** ž väznica

berecínc m práv väzenie, šarhovňa

berek [-ek, -ok] m háj, lesík

bešte m neskl vulg hrubá nadávka, beštia

beštelélek [-lél-, -líl-] m vulg hrubá nadávka, „beštiálna duša“; **beštelélekov** prid privl

beštia ž **1.** dravé zviera **2.** vulg hrubá nadávka; **beštiálsky** prid k 1; **beštiálsky** prisl hrubo, divo

beťah m zlá bytosť, pôsobiaci choroby; diabol, ďas; **beťažný** prid

bialoš [bia-, bá-, -os, -eš], **béleš** [bé-, bí-] kuch biely koláč pečený rozličným spôsobom; **bélešový** prid; **béleštek** [-ček] m dem

bičak [-iak] m kuch vreckový nožík

bievny prid voľný, veľký; **bievne**, **bievno** prisl veľa, hojne; **bievnosť** ž hojnosť

biľag m nástroj na vypaľovanie znakov

biľagovaný prid pečatený, potvrdený pečatou

bindas m sekera

bíreš, **bíroš** [bí-, bie-, bé-] m adm panský sluha (obyčajne s naturálnym bytom); **bíreška** ž bírešova žena; **bírešký** prid

birinec [biri-, bere-], **bilinec**, **bileneč** m práv **1.** väzenie, žalár **2.** pl okovy, putá; **birinček** [-ok] dem k 1

birka ž ovca s krátkou hustou vlnou; **birčí**, **birčeký** prid

biró m práv sudca

birovať ndk vládnúť

biršág m práv pokuta, peňažný al. iný trest za priestupok

bištatovať ndk koho presvedčať, ubezpečovať

biťang m **1.** živ pejor naničhodník, lotor **2.** neživ výdavky, trovy (pri rozličných príležitostiach)

bizovnosť ž uisťovanie

bižalma ž bot dula podlhovastá Cydonia oblonga; **bižalmový** prid

bočkoroš m kto nosí krpce, krpčiar

boglár, **buglár** [-g-, -k-] m text ligotavá ozdoba na čepcoch, pásoch ap. vo forme gombíka;

boglárový prid; **boglárik**, **buglároek** dem

bojtár m pastierov pomocník, honelník

borház m archit domec s prešovňou (vo vinici)

boritáš [bo-, bu-] text lemovanie na odevu al. obuvi, obyčajne spletené z farebných šnúrok

boritovať ndk lemovať farebnou ozdobou, najmä odev al. obuv

borožufa ž zried kuch nápoj z vareného vína, žltka, cukru a smotany

boršolotok, **boršolozák** m zried kuch nádoba, vrecko na korenie

bosorák, **bosorník** m čarodejník, strigôň

bosorka ž čarodejníca, striga

bosorkáňoš m bosorák, čarodejník, strigôň

bučolák [-čo-, -če-] m kuch hlinená nádoba v podobe fľaše, demižón; ampula

buďogy [-ky] ž pomn text teplé spodné nohavice

budzogáň [bu(d)zo-, bo(d)ze/zo-, bo(d)zi-, puzi-] m **1.** kyjak, palica **2.** kyjak na jednom konci okovaný slúžiaci ako zbraň; v ozdobnom spracovaní ako symbol moci veliteľa, panovníka, palcát

bugár m chrobák

bujtáš, **buntáš** m nezrezaný viničný prút na priame rozmnoženie dolovaním, prípadne potápaním

***bukréta**, **bukéta** [buk-, bug-, bo-, -kéta, -kieta] ž kytica; **-ka** dem

buľavas m text druh jemného bieleho plátna

bunda ž text dlhý kabát podšíty kožušinou, kožuch

bútor m výbava

cafrag [-g, -k; cavrag, -k] m **1.** ozdobná prikrývka na koňa, čabraka **2.** kovová ozdoba na konskom postroji **3.** puzdro na šípy, tulec

cafrang m druh čepca; ozdobná stuha

cajdák m text plátenná al. plstená kapsa, tanistra; **cajdákový** prid; **cajdáček** dem

***cajkház** [cajk-, cajch-, cej k-, cik-] m sklad zbraní, zbrojnica; **cajkházový** [cik-] prid

cechmešter m cechmajster

cifra ž **1.** ozdoba, okrasa, ornament **2.** číslo, číslica

ciger m klietka hanby, pranier

címer m práv **1.** šľachtický al. mestský a iný znak, erb **2.** odznak, symbol, znamenie

címerný prid týkajúci sa znaku, erbu, odznaku, symbolu al. znamenia

cirkovať ndk robiť kontrolu, kontrolovať

***citaráš** m hud kto hrá na citare

coky cit vyjadrujúci výzvu na mlčanie, ticho, čuš, kuš, mlč

čachol m rubáš; **čechlík** dem

čajchan m zablatený, špinavý človek

čakla ž **1.** hák, tyč, žrd' s hákom **2.** veslárska tyč na odrážanie lode

čaklovať ndk reťazou sťahovať dosky na voze, hákovať

čákov [-ov, -ó] m voj súčasť uniformy, tvrdá čiapka s chocholom, šišak

čapliar² [ča-, če-, -iar, -är, -er] m expr nadávka podvodníkovi, klamár

čara¹ ž práv vzájomnou dohodou právne podložená výmena majetku

časár m cisár; **časársky** príd
čata ž voj ozbrojený výpad, bojová výprava
čatár m voj bojovník, vojak
čatloš [-tl-, -kl-] m voj sluha pri koňoch, zbroj-
 noš
čatovať ndk **1.** (o ozbrojených vojenských
 jednotkách) bojovať **2.** (obyč. o hajdúchoch)
 trestať, pokutovať za priestupky
čavargovať ndk expr túlať sa
čel m klamstvo, podvod
čepeluša ž črievica; **čepeluška** dem
četerňa [če-, či-, -(e)r-, -tor-] ž studňa, do
 ktorých sa privádza voda rúrami, cisterna
čiga ž, **čig** m **1.** kladkostroj, kladka **2.** mučiaci
 nástroj, škripec **3.** predmet majúci tvar dvojité-
 ho kužeľa al. kolíka, používaný pri detskej hre
4. súčasť jazdeckého postroja **5.** len m zvitok,
 bal látky
čigáš m kto pracuje s kladkou, s kladkostro-
 jom
čik m zool **1.** č. obyčajný *Misgurnus fossilis*
2. úhor sťahovavý *Anguilla anguilla* **3.** mihuľa
 riečna *Lampetra fluviatilis*
čičierne ž pomn putá na ruky, okovy
čingír m kuch menej kvalitné víno z výpreškov
 zaliatych vodou, vodnár
čipka ž i pomn text pletený, háčkováný, paličko-
 vaný výrobok z nití al. vyšitý z plátna, hodvábu
 a podobne jemnými vzorkami; **čipkový** príd;
čipôčka [-eč-] ž dem expr
čiris m obuvnícky lep z múky
čirny príd (o vreci) utkaný z hrubého plátna
čižma ž, obyč. pl **čižmy** text vysoká kožená
 obuv; **čižmový** príd; **čižmička** dem
čuha ž text dlhý kabát z hrubého súkna al. ov-
 čej kožušiny, huňa
čutka ž nepotrebný zvyšok z niečoho (napr.
 obhorok z cigarety a podobne)
čutora ž náustok fajky
dákoš m prístrešok
d'alog m voj vojak, pešiak
darab m zried kus, kúsok, časť, čiastka
dardáš m voj vojak ozbrojený dardou
deák m žiak
deliatsky príd slávny, povestný; hrdinský,
 udatný
deličižma, obyč. pl **deličižmy** ž text honosné,
 parádne čižmy s krátkymi sárami
dengľavý, dengľivý [-gl-, -kl-] príd **1.** slabý,
 útlý, chúlостivý, cintľavý **2.** hanblivý **3.** opa-
 trný, starostlivý; **dengľavo, dengľave** prísl k 1;
dengľavosť ž **1.** slabosť, cintľavosť **2.** staros-
 tivosť

deputátoš m práv vyslaný splnomocnený zäs-
 tupca
dereš m lavica slúžiaca na výkon trestu bitím
derešatý, derešovatý, derešastý, derešistý
 príd (o koňoch) sivý, sivastý, popolavý
detalcovat' ndk vylučovať, vynímať
dežma ž, zried **dežmo** s adm **1.** desiatok **2.**
 vyberanie desiatku; **dežmový, dežmovný, de-**
žomný príd k 1; **dežmička** dem expr k 1
dežmálovanie [-ia, -i] s adm zried vyberanie
 dežmy
diablamafor m podobný hrubej čertovej koži
diák m študent, žiak
doboš m hud bubeník, tympanista
dohán [dohán/-ň, dúhan] m tabak
dohánžačkov m vrecko na tabak
dolčový príd text plátenný
dolomán [-lo-, -l(i)-; -mán, -man] m text dlhší
 kabát zdobený šnúrami; **dolománik, dolomá-**
nek, dolománček dem
drmošláda ž väčšia truhla
d'ug m choroba (obyčajne rožného) dobytká,
 mor
dulovník m zúrivý človek, zlostník
ebatázovať ndk pejor nadávať, kliat', zlorečiť
égetbor m zried destilát z vína, vínovica
élet m zried potraviny, požívatiný
engedovať dk odpustiť
épitoméšter [é-, i-] m zried stavebný, murársky
 majster
erdegovať, erdegat' [-g-, -k-] ndk kliat', zlo-
 rečiť, čertovať
eškut m adm zried prisažný, boženik
fajta ž druh, plemeno, rod
fako m kôň plavej farby
falat m kus; **falatok** dem
fáradšág m unúvanie, námaha
farastovaný príd opracovaný pilníkom
farkaláby ž pomn text lišchie nožičky používané
 ako kožušinová ozdoba
fátel' [tel', -'ol, -cel'] m text **1.** jemná priesvitná
 látka, závojnica **2.** závoj; **fátel'ový** príd; **fátel'-**
ček dem k 2
fédelem [fé-, fô-], **fejedelem** m knieža; **feje-**
delemov príd privl; **fejelemský** príd; **fejelemka**
 ž abatiša
fed'verderik [-d(e)rík, -derék], **fed'verík** m voj
 (strelná) zbraň; zbroj
fed'vereš m voj ozbrojenec
feferón m bot štipľavé, osobitne ostré druhy
 papriky *Capsicum*
félpinz m závdavok
felšeruha ž text vrchný odev, sukňa

ferlauboš m dočasne prepustený väzeň al. vojak

fertál' [fer-, fi(e)r-, fir-, for-, -ál, -el], **fertábl** m metr **1.** dutá miera s obsahom okolo 10l, štvrtina okovu, štvrtka **2.** merná nádoba s týmto obsahom **3.** štvrtina nej. dĺžkovej al. plošnej miery; **fertál'ny**, **fertál'ový**, **fertál'sky** príd k 1, 3; **fertál'ok** [-ek] dem k 3

fiamčo m expr chlapec, synak

fiember [fi-, fū-, fō-] m šľachtic; pán; **fiemberský** príd

figóčik m zried privesok

fijok m **1.** priehradka **2.** zásuvka; **fijočkový** príd k 2; **fijoček** dem k 1

filier [-ír] m halier; **-ček** dem expr

fisersam [fi(l)-, füt-, fō-, fe-; -am, -an], **fiser** [fō-] m kuch korenie, koreniny

fiťma ž (drobná) nezhoda

fizier [-ier, -ír] m **1.** veniec **2.** železné kovanie, rám, obruba **3.** šnúra navlečených perál, náhrdelník **4.** živ adm fiziernik

fodry ž pomn text skladaný ozdobný golier, okružie

fogaš m závesná polička, al. vešiak na stenu;

fogašek, **fogašik** dem

foglaľovat' ndk zaujímať, zaberat'

fologoš [fólo-, fele-], **foluš** m archit chodba

folť [-o-, -ô-], **folät** m kus; **folťok** dem

fonál m hrubá obuvnícka niť, dratva; **fonálový** príd

forgó m/s chochol (na vojenskom klobúku, prilbe, šišak a podobne)

forgókarika ž krúžok na ozdobný chochol na konskom postroji

foštan m text kabát bez rukávov

fögenerál m voj hlavný generál

föišpán [föi-, fös-] m hlavný župan

fökapitán [fö-] m hlavný kapitán

föstrážamešter [fű-] m voj nižšia vojenská hodnosť, nadstrážmajster

fracimerház m izba pre komorničky

***frumentáriuš** m panský šafár; **frumentáriušov** príd privl

fujťáš m voj zátka z kúdele na upchanie guľky v strelnej zbrani

***funduš** práv **1.** stavebný pozemok **2.** prostriedok, zdroj obživy, príjmy, majetok; **funduálsky** príd patriaci k istému stavebnému pozemku

furajtár [fur-, for-, fer-, ful-, fol-, fol-, fel-; forrajter, felejtar] m jazdec idúci pred panským vozom al. na sedlovom koni viaczáprahu, predjazdec; **furajtársky** príd

furuláš m hud hráč na píšťale, písač

fűštelé [fu-; -lő, -lű] s nádoba na vykiadzenie príbytku, kadidelnica

galiba [ga-, ka-] ž nepríjemnosť, mrzutosť

ganč m chyba, nedostatok

garazda ž výtržnosť

gazda m **1.** príslušník majetnejšej vrstvy poddanského obyvateľstva majúci v držbe celú poddanskú usadlosť al. najmenej 1/8 usadlosti, sedliak **2.** hlava roľníckej domácnosti, hospodár **3.** majiteľ, vlastník niečoho **4.** správca hospodárstva, majetku, hospodár; **gazdov** príd privl; **gazdovský** príd k 1; **gazdik**, **gazdičko** dem expr

gereg m obchodník gréckeho pôvodu

gerenda ž hrada

gól'a ž zool bocian biely *Ciconia alba*

golariš [go-, ga-] m **1.** farm pevná, vápenatá hmota kričkovitého tvaru, vylučovaná z tela morských živočíchov, koralov **2.** obyč. pl ženská ozdoba z drobných guľiek

gol'va ž hrvoľ, struma

gomb m, **gomba** ž [go-, ko-] **1.** veľký gombík, obyč. z kovu **2.** predmet majúci podobu gule (ozdoba, držadlo ap.); **gombový** príd

gomb(h)áz m slučka, do ktorej sa zapína gombík

gondáš [ko-] m pastier ošípaných

guba [gu-, ku-] ž text plášť z hrubého súkna, vyrobeného z dlhej ovčej vlny, halena

gubáš m text aksamiet, zamat

gul'aša [gu-, ku-] ž kuch kaša z múky, krupice a mlieka

gunár [gu-, ku-] m zool samec husi; **gunárový** príd; **gunárek** dem

guta ž ochrnutie, mŕtvica; **gutný** príd v nadávkach, zlorečeniach

haba ž vlna na vode, na mori

habarka ž kuch druh kuchynskej varechy, trepačka

háborušág m vojna, nepokoj

hadnad' [-dn-, -nn-] m voj veliteľ; poručík; **hadnad'stvo** [-í] s veliteľstvo

hajdúch, **hajduk** m **1.** ozbrojený strážnik, dráb **2.** žoldnier; **hajdúchov** príd privl; **hajdúšsky**, **hajdúcký** príd k 1; **hajdúctvo** s povolanie hajduka

hajnal m svadobný sprievod ráno po svadbe, ľudový zvyk vyberania darov pre novomanželov **hajnáš**, **háňáš** m hŕba kamenia slúžiaca ako chotárny znak

hajov m loď, koráb; čln; **hajovný**, **hajovský** príd lodný; námorný; **hajovček**, **hajovčik**, **hajovčok** dem

hajsinový príd (o farbe) vlasový
hajtáš m text našivaná ozdoba na súkennom odeve
hajtol m pohonič, hajčiar
hajtópinz m zried peňažná odmena pohoničovi
halža ž ozdoba na krk, náhrdelník
hamiš m falošný, nepoctivý človek (v nadávke)
hamišný príd falošný, neúprimný; **hamišne** prísł; **hamišstvo** [-í] s; **hamišnosť** ž
hamiššág m falošnosť, nepoctivosť
handžár [-(d)ž-] m voj bodná a sečná zbraň podobná zakrivenému meču
haramia ž trma-vrma, zvada, bitka
harc m boj, útok
harcovať ndk zápasiť, bojovať
harfáš m hud harfista
harmadovať ndk (tretí raz) okopávať
harušne ž pomn text hrubé pančuchy; plstená obuv, kapece
hašaketó m zried podbrušný pás upevňujúci jazdecké sedlo
hatmáz m zimnica s vysokými horúčkami, týfus
hatmazový príd týfusový
hazucha [-ka] ž text halena, širica
hedeš príd neskl končitý, hranatý
hedešter m kord; **hedešterikový** príd; **hedešterík** dem
hed'vam m adm dávka, poplatok z viníc, hôrne
hejus [he-, ha-] m zool rys ostrovid Lynx lynx; kozušina z neho; **hejusový** príd
helisko, helište s poddanská usadlosť, sesia
hel'pénz m adm poplatok za miesto na trhu, tržný, jarmočný poplatok
helvez m nej. kováčsky nástroj
herceg [(h)e-, i-, -eg, -og] m knieža; **hercegov** príd privl; **hercegský** príd; **hercegstvo** [-í] s kniežatstvo
hermécia [her-, har-] ž remeň na konskom sedle, na ktorom sú upevnené strmene
hetéš m týždeň; **hetešsky** príd
het'obír m zried týždenný plat, týždenná mzda
heveder m podbrušný remeň, podbrušník
heverný príd (o dobytku) nepoužívaný do záprahu, určený na chov
himpok m zried hrčka (choroba koní)
hintov m čalúnený krytý koč zavesený na perách; **hintový** príd; **hintoveček** dem
hintovať ndk hýbať, pohybovať; kolísať, hodať; **hintovať sa**
hitvaný príd (o ľudoch) dengľavý, chorľavý, (o veciach) opotrebovaný

homok m piesok
hordov m sud
hurka ž kuch jaternica
husár m **1.** voj jazdec v uhorskom vojsku al. v službách uhorských feudálov **2.** jazdný stoličný al. mestský dráb; **husársky** príd k 1; **husárstvo** s; **1.** služba u husárov **2.** husárske vojsko, husári; **husárik** dem expr k 1
chosen [cho-, cha-] m osoh, úžitok
chosovať [cha-] ndk používať, využívať
chýr m **1.** zvesť, správa šírená ústne **2.** povesť, meno **3.** oznámenie, upovedomenie o niečom, súhlas; **chýrček** dem
chytvaný príd chatrný, (o ľudoch a zvieratách) biedny; (o veciach) opotrebovaný, nekvalitný; **chytvane** prísł; **chytvanosť** ž chatrnosť
ibrik [-k, -ch] m kuch kanvica; **ibriček** dem
igrec, igric m hud (hradný) spevák, hráč, žartovník
ilatovať [illa-, ille-] ndk adm **1.** koho, na koho týkať sa niekoho, pripadať na niekoho **2.** komu náležať, patriť
ileš [(j)i-, e-, ilieš] m adm **1.** adm naturálna dávka poddaných feudálnej vrchnosti **2.** potraviny, strava, naturálie v obec; **ilešový, ilešný, ilešský** príd
inaš m panský sluha
inekeš m zried hud spevák
írek [(j)i-, (j)e-, o-, u-, úrok] m práv **1.** trvalé vlastníctvo, dedičný nehnuteľný majetok **2.** hospodárska usadlosť s príslušným majetkom; **íreček** [i-, ú-] dem k 2
išpán [(h)iš-, jiš-, eš-] m adm **1.** najvyšší kráľovský úradník stojaci na čele stolice, župan **2.** správca zemepanského al. mestského majetku; **išpánov** príd privl; **išpánka** ž k 1; **išpánstvo** [-o, -í] s **1.** hodnosť, úrad išpána **2.** stolica, župa
itekfogó [it-, et-] m panský dvorný úradník, dozerajúci na stolovanie
itelfogov m zried voj zásobovateľ vojska prviantom
jägermešter m vyšší hájnik, lesmajster
jalč, jalčí [ja-, já-], **alčí, alčný** m tesár; **jalčovský, alčovský** príd; **jalčík** dem
jaráš m adm administratívnoprávna územná jednotka, nižšia ako stolica, okres
jaršík, jaršek, eršek m cirk arcibiskup; **eršeky** príd
javor m zool los mokradľový Alces alces; **javorový** príd
jazar [-ar, -er, jezer] ž tisíc kusov niečoho, tisícika
jobbád' m poddaný; **jobbád'sky** príd

jóšág m bohatstvo, imanie; panský majetok, panstvo

juhás [ju-, jo-] m pastier oviec, ovčiar; **juhás-ky** príd; **juháska**, **juhásová** ž pastierova žena

juhásgazda m bača

***kalamáriš** m nádobka na atrament

kalanž m zool drop malý Otis tetrax

kalap m klobúk

kalauz [ka-, ko-], **kalavúz** m sprievodca

kaleráb [ka-, ko-, ke-, -le-, -la-] m, **kalerábi** [ka-, ke-, ko-, kali-], **kaulirabi** [-rabi, -rapi] s bot zelenina s guľovitou jedlou byľou, bot kapusta kalerábová Brassica oleracea v. gongyloides

kalpak [-k, -g] m text vysoká čapica lemovaná kožušinou; **kalpaček** [kol-] dem

kamaráš [-ma-, -me-] m vysoký kráľovský úradník, člen uhorskej komory

kamas m mládenec

kamuka ž text druh tkaniny; **kamukový** príd

***kanceláriuš** m **1.** vysoký úradník, vedúci kráľovskej kancelárie **2.** hlavný pisár; **kanceláriušov** príd privl k 1

kančug [-g, -h] m, **kančuga** ž bič z remencov, korbáč

kantár¹ m súčasť konského postroja zakladaná na hlavu, uzda

kapáčon m zried spona, zapínadlo

kapadoháň m drobný tabak

kapcafüze m pl zried text pančuchy

kapcát m kapec

kápča ž, **kápeč** m, obyč. pl **kápče** háčikové zapínanie, háčik a záchytká; **kápček** [-ok] dem

kapec m, obyč. pl **kapce** **1.** vysoká, najmä súkenná obuv **2.** súkenné sáry; **kapčky**, **kapčičky** dem

kapoš, **kapuš** m strážca brány, vrátnik; **kapušský** príd

kapráľšág m voj jednotka pod velením kaprála

kapušbaša m voj veliteľ stráže na sultánovom al. bašovom dvore

kaput m voj vojvodca

kaputanbaša [-pa-] m voj veliteľ tureckého vojenského loďstva

karabíľoš, **karabíneš** m voj vojak ozbrojený karabínou, karabínier

karbunkul [-k(u)], **karbunkuluš** m tmavočervený drahokam, najmä rubín a granát; **karbunkový**, **karbunkulový** príd; **karbunkulek** dem

karika ž **1.** obruč, koliesko, krúžok **2.** ozdobný krúžok na zapínanie; **karikový** príd k 1; **karička** dem k 1

karpit [-it, -et] m text obťahovací materiál, čalún; pokrývka na stenu; **karpitový** príd

karsék m kreslo

karvaš m voj železná, neskôr aj kožená rukavica do boja

katona, **katonák** m voj príslušník uhorského vojska; **katonácky** príd; **po katonácky** prísl výraz po vojensky

káva ž, **kávė** ž i s neskl bot **1.** semená kávovníka arabského **2.** nápoj z pražených kávových zŕn; **kávový** príd **1.** k 1 **2.** k 2 **3.** tmavohnedý; **kávsky** príd

keč m ozdoba, okrasa

kečeg m, **kečega** ž zool ryba jeseter malý Acipenser ruthenus

kefa ž drevený predmet so štetinami na čistenie, drhnutie a podobne; **kefka** [kev-] dem

kelčík [kel-, käl-, köl-, gel-; -ík, -ig, -eg] m výdavok; trovy, útraty, náklady; **kelčíkový** príd **keltovať** ndk troviť, utrácať, mňať peniaze

***kement** m text jemné ľanové plátno

kepeň m text súkenný dlhý vrchný plášť do dažďa al. nepohody; **kepeňkový** príd; **kepienok** [-énok, -ének], **kepienček** [-én-] dem

kerta ž záhrada

kertís [-is, -és], m panský záhradník; **kertístvo** s remeslo záhradníka; **kertíščík** dem mladý záhradnícky pomocník

kešeňa ž vrecko na šatách

ketefik [kete-, keto-, ketö-, ketu-] m **1.** ohlávka na kone **2.** retiazka

ketieš [ke-, kö-, -ieš, -iš, -éš, -uš] m **1.** krútená, spletaná ozdoba šnúra **2.** zväzok, viazani-ca; **ketiešok** [-ek] dem k 1

ketuvaš m voj časť bodnej zbrane

kinteš m text spodná plátenná sukňa

királ'siňový, **királ'sinský** príd kráľovskej farby, červený, purpurový

kiša ž, **kiš** m metr váha na voze, za ktorú ľahá kôň

kišasonka, **kišasoňa**, **kišason** ž slobodná dcéra šľachtica, neskôr aj mešťana, slečna; **kišansonin** príd privl; **kišasonský** príd

kišbiró, **kišbirov** m člen obecnej rady, prisážený

kiwet [ki-, ku-, kö-] m posol poverený odovzdať správu

kiwetovať sa ndk od koho varovať sa, strániť sa niekoho

kobrlnica ž lupička

kobrló [-l(o)r-] m lupič, lúpežník;

kobrlovať ndk lupiť

kockáš m kockár

koč m ľahký voz na dopravu osôb, kočiár; **kočný**, **kočový**, **kočovský** príd

kočevana ž kuch rôsolovitá ovocná dužina
kočí m, **kočie** [-ie, -í] s, **kočia** ž voz s búdkou, koč

kočíš m kto poháňa kone, pohonič, povozník;
kočíška ž žena kočiša; **kočíšský**, **kočíšový** príd;
kočíšstvo [-o, -í] s zamestnanie kočiša; **kočíš-čik** dem vsl mladý kočiš

kodoška ž bot kapsička pastierska Capsella bursa-pastoris; **kodošový**, **kolduškový**, **kodušový** príd

kolariž [ko-, ka-] m koráľ; **kolarižový**, **kalaričkový** príd

koldoštašky ž pl kuch varené múčne jedlo, pirohy

kolpačok m dem voj vysoká husárska čiapka lemovaná kožušinou, kolpak

koma m kmotor; familiárne oslovenie blízkeho človeka, priateľa; **komáček** dem expr

komeďiáš m falošný človek, pokrytec, komeďiant

***komisáriuš** m adm osoba poverená vykonávaním nej. úradnej úlohy obyčajne v administratíve al. vojsku, poverenec

komondor m druh ovčiarskeho psa

komoráš [-mo-, -ma-] m adm úradník kráľovskej al. banskej komory; **komoráška** ž manželka komoráša; **komorášstvo** [-í] s úrad komoráša

kompa ž pl'ovité zariadenie na prevážanie osôb a nákladov cez rieku

koňhakoč m voz usposobený na prevážanie jedál al. potravín; **koňhakočový** príd

koňhamešter m kuch správca kuchyne, hlavný kuchár; **koňhameštrov** príd prívl

kont m druh účesu dlhých vlasov, drdol; **kontík** dem

***konziliáriuš** m práv radca, poradca

kopanto [ko-, ka-] m hrkálka na koňa

kopiják, **kopijáš** m voj kto je ozbrojený kopijou, kopijník

kopijatok m voj puzdro na kopiju

kopov m rasa poľovníckeho psa; **kopovica** ž samica kopova

korčola ž zariadenie používané pri práci s vínovými a pivovými sudmi, lieha

kord m voj bodná zbraň; **kordový** príd; **kordík**, **kordíček**, **kordeček** dem

korhel' m opilec, pijan; **korhel'kyňa** ž; **korhel'ský** príd; **korhel'stvo** [-o, -í] s pijanstvo, opilstvo

korlát m ohrada, zábradlie

kormáň m kormidlo

kotiza m expr človek, ktorý sa vie zaliečať, líškať, pochlebník

koťuha ž expr pes

kučma ž text druh kožušinovej čiapky, baranice

kud m miesto s hlbokou vodou, hľbočina

kupa² ž kuch nádoba, kanva; **kupka**² dem

kurnas m kanec, kunier

kurtavý príd okyptený, krátky; **kurtave** prísl; **kurtavosť** ž

kuručág m obdobie kuruckých vojen

kuťavéť ž dražba, licitácia

kynožiť ndk nivočiť, márnif

kynteš m text spodná plátenná sukňa

labanec [-nc] m voj cisársky vojak v čase uhorských stavovských povstaní

labda ž voj delová guľa

laboš m kuch pohár so stopkou

labošpohár m kuch pohár so stopkou

láda ž, **ládél** m zatváracia truhlica na úschovu cennejších predmetov; **ladička** dem prenosná kostolná pokladnička

lakovať ndk bývať

lampáš m lampa obyčajne prenosná, ktorej plameň je chránený sklom al. inou priesvitnou hmotou pred vetrom; **lampášový** príd; **lampášek** dem

lanc m reťaz

lanckopija ž kopija s reťazou

landkočíš m pohonič koní pri župnom úrade

lankoš m tyč zastoknutá do zeme na podporu popínavých rastlín

lapka ž zool motýľ

lárma ž, **larmo** [la-, le-] s **1.** krik, hrmot, lo-moz **2.** poplach

látoméšter m majster vykonávajúci kontrolu tovaru

laznak m text kus hrubšej látky obyčajne vrecoviny používaný ako batoh

lenča ž kuch šošovica

lepír m, **lepka**¹ ž zool motýľ

leveškeňér [-kenér, -kinír] m kuch chlieb so šťavou, polievkou

lilek, **lile** [li-, lé-] m pejor súčasť hrubej nadávky; **lilecký** príd

lilekať ndk expr dušovať sa, zdôverovať sa; nadávať, kliat'

lilekovanie [lel-] s vulgárne nadávanie

lilekovať ndk expr nadávať, kliat'

lobogov s zástava, zástavka

lohaza [(h)l-] ž bot jačmenné krúpy

lopovček [-óček] m dem násoska na víno

lovás m **1.** sluha pri koňoch, koniar **2.** jazdec;

lovášsky príd k **1**; **lovášik** dem k **1**

lováshadnadi m voj jazdecký dôstojník

lovásmajster [-ás-, -áš-,] **lovásmešter** m kto má na starosti chov a opateru koní a kontroluje prácu lovásov; **lovásmešterov** prid privl

lušta ž/m expr špinavá lenivá žena (nadávka)

luštavý prid expr neporiadny, lenivý, ufuľaný

***magnáš** m veľmož

majoršág [-jo-, -je-] m **1.** zemepanský al. mestský majer, alódiom **2.** úroda, obilie patriace majeru; **majoršácky** prid k 1

májoš m kuch jaternica

makoš m, **makoška** [-ška, -čka] ž gombík pologulovitého tvaru

mamasonka ž hypok matka

maradik m zvyšok

mariaš m (strieborná) minca rozličnej hodnoty

med'sínový prid tmavočervený, višňovej farby

mehlatáš m prehliadka, obhliadka

mentovať ndk koho ospravedlňovať, oslobodzovať niekoho

merťuk [-uk, -ek] m metr **1.** dĺžková miera **2.** nástroj na meranie, meradlo **3.** obsahová miera **4.** hraničný znak; **merťučok** dem k 2

mešter m majster

mešterastal m pohostenie pri príležitosti povýšenia na cechového majstra

meštergerenda ž archit hlavná hrada podpierajúca ostatné hrady

mihel' [mi-, me-] m archit dielňa

mincier [mi(e)n-; -ier, -iar, -ír] m metr nerovnoramenná páková váha; **mincierik** dem

míneš [mín-, mén-] m žrebčinec

mínešpastor [mín-, mén-] m pastier koní; **mínešpastorov** prid privl

močkoš m grošovaný koň

močkošitý prid (o koňovi) majúci tmavšie okružle škvrny, grošovaný

montližák m batoh

muhár m bot rastlina z rodu stoklas Bromus

mušta ž, **muštár** m obuvnícke kladívko

nadaš m bot trstinový porast, tŕstie

nadrágy ž pomn text nohavice

nadršpán m najvyšší kráľovský úradník, palatín; **nadršpánsky** prid; **nadršpánstvo** s miestodržiteľský, palatínsky úrad

nakorolovať dk nazbýjať, nalúpiť

ňakravaló [-ó, -u] s, **ňakravalov** m **1.** náhrdelník **2.** ozdobná šatka na krk, nákrčník

námešný prid ktorý patrí do zemianskeho stavu, urodzený; zemiansky; subst **n.** m zeman

naranč m bot **1.** citrónovník pomarančový Citrus sinensis **2.** jeho plod, pomaranč; **narančový** prid **1.** k 1, 2 **2.** (o farbe) zlatočervený ako pomaranč, pomarančový

našfa ž náušnica

nemešný [ne-, na-] prid zemiansky; subst **nemešný** m zeman, šľachtic

nezík [ne-, ná-], **nehezík** m metr jednotka hmotnosti pri vážení drahých kovov (1/3 lóta)

oboritovaný prid obrúbený, olemovaný

ogombózoť dk čo (obyčajne o uhorských dolománoch) našiť ozdobné zapínanie na niečo

Olách m Valach, Rumun; **olásky** prid valašský, rumunský

oldomáš, aldomáš [-do-, -da-] m zapínanie uzavretej kúpy, predaja, dokončenia roboty ap.

orgazda m kto ukrýva, prekrýva zbojníkov; **orgazdovstvo** [-i] s prechovávanie, skrývanie niekoho

orság m adm politicky vymedzené územie, štát, krajina; **orsácky** prid

ortáš m pozemok kľčováním premenený na úžitkovú pôdu, kopanica

ozogár m (mestský) sluha, zriadenec; **ozogárstvo** [-i] s funkcia ozogára

padláš m archit povala

pagáč [pa-, po-, -g-, -k-] m kuch druh pečeného múčneho jedla menšieho okrúhleho a plochého tvaru; **pagáčový** prid; **pagáčik, pagáček** **1.** dem k pagáč **2.** farm forma, spôsob úpravy liečiva, pilula **3.** bot čerkáč peniaztekový Lysimachia nummularia; **pagáčkový** prid k 2

pajkoš m pejor samopašník, nezbedník

pajs m štít, pavez

pajta ž archit hospodárska stavba slúžiaca na uskladnenie obilia a iných poľnohospodárskych produktov, stodola, humno

pajtamešter m zried správca sýpky, stodoly, šafár

pajtáš m kamarát, priateľ; **pajtáška** ž

palank m drevené opevnenie, palisáda; **palankový** prid

paloš m sečná zbraň, šabl'a, meč; **palošík, palošek** dem

palotáš [palo-, paloj-] m **1.** správca kaštieľ'a, zámku, dvorník **2.** sluha v kaštieli

pamuk [-uk, -ok, -ut] m text bavlnená priadza; **pamukový** prid

pandúr [pa-, ba-] m **1.** pomenovanie chorvátskych nepravidelných pešiakov v Uhorsku **2.** ozbrojený úradný sluha, dráb

papuča ž obyč. pl **papuče** mäkká, pohodlná obuv obyčajne z plsti; **papučka** dem expr

parančolat m zried príkaz, rozkaz

***parciálitáš** m čiastkový výkaz účtu, inventúra a podobne

parnažák m väčší vak, obyčajne kožený al.

z hrubého súkna, slúžiaci na uskladnenie perín a podobne

parta ž ozdobná čelenka al. pokrývka hlavy mladého slobodného dievčaťa al. nevesty pri sobáši; **partový** príd

partáš m vyzvedač

partéka [pa-, po-, -tie(e)-] ž tovar; náklad

pasomán [-so-, -sa-] m ozdobná stuha al. šnúra; **pasománok** dem

patelát [-te-, -ťa-, -ti-, -ťo-] m text **1.** jemná plátenná tkanina používaná ako závojovina, tyl **2.** jemná pokrývka hlavy, závoj; **patelátový** príd k 1

patvarista ž právnický praktikant

pelda ž obraz, príklad

perec [-ec, -ac] m kuch druh pečiva, praclík

peres ž práv súdny spor, rozopra

piac m námestie

piga ž drevená podpera používaná pri murovaní stropov

pilda ž podoba, zobrazenie; príklad

pincetok m puzdro na prepravu nádob s vínom; **pincetoček** dem

pintál m kuch jedlo, ktoré sa dávalo robotníkom po práci

pintér m pivničiar, vincúr

pintériňa [-ér-, -ier-] ž pivnica na víno, sklep

pipa, pipka¹ [pi-, pí-] ž fajka

pipasár m rúrka na fajke

pistránek m zool zried pstruh potočný Salmo trutta fario

plebán, plebánus m správca farnosti, katolícky farár

počtamajster, počtamešter, počtmešter m poštmajster

podskriptuš m práv právny zástupca s právom podpisovania rozhodnutí

***pohárnok** m **1.** živ nalievač vína, čašník na panskom dvore **2.** živ vysoký hodnostár pri kráľovskom dvore starajúci sa o nápoje **3.** neživ skriňa al. stôl na poháre; **pohárnocký** príd k 1

pohársék [-ék, -ík] m ozdobný stôl al. polička na ukladanie pohárov; **pohársékový** príd; **pohársekček** dem

póka ž morka

polgár [polg-, pouk-] m **1.** člen mestskej al. obecnej rady, boženík, prísahzný **2.** ban kožená banicka zástera; **polgársky** príd k 1

poňva ž text plachta na prikrývanie al. sušenie niečoho

porház m sklad pušného prachu, pracháreň

porkoláb, polkoráb [pol-, pul-, polo-, -koráb, -kráb, -kuráb] m adm **1.** správca zámku,

kaštieľa, kastelán **2.** dozorca väzňov, žalárnik; **porkolábov** príd prív k 1; **polkorábka, polkorábková** ž správcova manželka; **porkolábsky** príd k 1; **polkrabstvo** [-i] s správcovska oblasť, panstvo

poroštokovať dk kde zotrvať niekde nejaký čas, pobudnúť niekde

portapénz m peniaze vyberané z party, daňové peniaze

portáš m **1.** vrátnik **2.** mestský služobník, hajdúch; **portášsky** príd k 2

***poštamešter** m vedúci pošty, vyšší poštový úradník; **poštamešterka** ž žena poštmajstra

***prefektuš** m adm správny úradník, správca nejakého územného obvodu (provincie, stolice, panstva ap.); **prefektušov** príd prív patriaci prefektovi; **prefektušová** ž prefektova žena

preroštokovať dk zdržať sa niekde, pobudnúť **profantház** m voj sklad potravín pre vojsko

***profantmešter, profuntmešter** m voj kto sa stará o potraviny, zásobovač

pugilár m peňaženka

puľka, pujska ž zool vták z rodu morka Meleagris

***puškáš** m voj **1.** kto sa stará o strelné zbrane, zbrojár **2.** kto strieľa zo strelných zbraní; de-lostrelec

puškátok m voj puzdro na strelnú zbraň

rabšág [-k] m zotročenie, otroctvo

Rác m Srb; **Rácka** ž Srbka; **rácky** príd

radáš m prídavok

ráj m, **rája** ž **1.** rad, zástup, šik **2.** služobník

rajta cit povzbudenie, hor sa, do toho

rakáš m kôpka desiatich snopov zložených na strnisku

rákoš m **1.** snem, zhromaždenie šľachty **2.** množstvo, hromada jednotlivcov

rákošný príd týkajúci sa poddanských poplatkov

rancovať ndk skladať do záhybov, naberať

randár m kto kupčí s handrami, starinár

randavý príd otrhaný, roztrhaný

ranec m obyč. pl **rance** záhyb, sklad na odeve **rekestíš, rekestíš, rekestíš** m ohradený krčmársky pult, šenk; **rekestíšek** dem

remek m **1.** majstrovský kúsok **2.** druh kvalitného súkna; **remekový** príd k 2

rendelovať ndk usporadúvať, zoraďovať

renta ž obyč. pl **renty** handry

rojta ž text strapcovitá ozdoba, strapec

rontovať ndk koho trápiť, ničiť niekoho

rováš m **1.** štvorhranná latka al. palica, na ktorú sa zárezom (vrubom) zaznačovali nevy-

platené účty, dlhy a podobne; táto evidenčná pomôcka sa obyčajne rozštiepila na dve časti, z ktorých jednu dostal veriteľ, druhú dlžník **2.** pl poddanské dane, poplatky **3.** stopy na tele po údere palicou a podobne **4.** prístroj pri vodnej al. parnej pile, ktorý posunuje kmeň proti píлке; **rovášny, rovášový** prid k 2; **rovášik, rovášek** dem k 1

rozbeťaziť sa [-bete-] dk ochoriť

rýteš, rejteš m kuch koláč, závin

sabadoš m slobodník

sajkavý, sejkavý prid (o farbe srsti) svetlý, svetlohnedý s bielymi škvrkami

sakáloš m voj strelná zbraň, falkonet

salaš m drevená ohrada pre ovce al. iný dobytok počas pobytu na horských pasienkoch, k nej patriaca koliba pre valachov a baču; **salašový, salašný** prid; **salášok** dem

sára ž horná časť čizmy al. kapca, holeň; **sá-rička** dem

sarasomb m nezdobený, jednoduchý gombík

sarkaláb m **1.** zapínanie al. ozdoby na odevu pripomínajúce hodvábnymi strapcami stračiu nohu **2.** bot ostrôžka poľná Consolida regalis

sekeráš m kto sa stará o vozy, záprahy;

senešház m vykurovaná stavba al. miestnosť určená na pranie, kúpanie, kúpeľ; **senešházový** prid

seriezka ž truhla

sersám, sersan m **1.** náradie, napr. poľnohospodárske, zbrojné a podobne **2.** kónský postroj; jeho časti **3.** prísady do jedla, koreniny

serzovať dk čo obstarat', poskytnúť, dať niečo

sinešház m miestnosť určená na divadelné predstavenia

skeltovať dk čo stroviť, minúť niečo

solgabiró [-ro, -rov, -roj] m adm stoličný úradník s výkonnou a čiastočne aj súdnou právomocou, slúžnodvorský

sotor m pletená nádoba, kôš, košík; **sotorček, sotoriček, sotrik** m dem

strážamešter m voj stupeň vojenskej a žandárskej hodnosti, strážmajster

strážamešterstvo s voj hodnosť strážameštera

sunek, suňog m pokrývka

suňoghaló m sieť proti hmyzu, komárom

šalgó s kruh

šaporla ž text ozdoba na košeli

šarag [ša-, še-] m voj vojenský šik, zástup vojakov

šaranec m chlapec, mládenec, šarvanec, nezbedník

šargavý prid svetlohnedý

šargo m svetlohnedý kôň

šargovistý prid (o koňovi) svetlohnedý

šarkan m rozprávková obluda majúca podobu okridleného jaštera, drak; **šarkanový** prid

šáška ž lúčna kobylka zool kobylka zelená *Locusta viridissima*

šelempost m text hodvábné súkno; **šelempostový** prid

šeleptavosť ž maznavosť (v reči)

šeregont, šeregontov m voj delo

šeregyp m zool škorec obyčajný *Sturnus vulgaris*

šerpeňa ž kuch panvica, rajnica

šeršelem [šer-, šor-, šur-] m text druh jemného súkna; **šeršelemový** prid

šeza [-za, -ža], **séza** ž čalúnený voz zavesený na perách, hintov, koč; **šezička** dem

šiator [šia-, šá-] m skladací príbytok, prístrešie, stánok, obyčajne z nepremokavej plachty; **šiatrový, šiatorský, šiatrový** prid; **šiatorček, šiatrik** dem

šing m metr jednotka dĺžkovej miery, ríf (62, 2 cm)

široň, širm m široký pás stuhy, široká stuha slúžiaca ako ozdobný lem, pásik na odevu

škofium [ško-, ška-] s text zlatá al. strieborná niť na vyšívanie; **škofiový, škofiumový** prid

šoldra [-ol-, -ou-], **šoldrovina** ž kuch šunka, najčastejšie údená; **šoldrička** dem

šujtáš m text ozdobný kožený remienok al. stužka používaný na lemovanie a obšívanie častí odevov; ozdobná šnúrka na šatách

šuperlát, šuporlát [šu-, šo-] m text tkanina, plátno, ktoré sa používalo ako záclona al. baldachýn; **šuperlátový** prid

tablymajster [-mistr], **tablamešter** m mladý majster pracujúci pri majstrovom stole

táčpohár m pohostenie pri vstupovaní medzi tovarišov po vyučení, prístupné; **táčpohársky** prid

talhaj m nadávka, oplán, naničhodník

taliga ž dvojkolesový vozík, kára; **taligový** prid

talpaš m voj príslušník pešieho vojska, pešiak **taltok** m schránka na vzácnejší (napr. cínový) riad, misník

tanier [-ier, -ér, -ír] m kuch **1.** nádoba na podávanie pokrmov **2.** predmet okrúhleho (tanierovitého) tvaru; **tanierik, tanierček** dem k 1; **tanierkový** prid

ťant'ušit' ndk expr koho dusiť, hrdúsiť niekoho

ťapša ž kuch plech na pečenie

taraj m krúžok na ostrohe
tarata ž **1.** v trojpoľnom systéme hospodárenia jedna z troch častí chotára ponechaná prielohom **2.** v trojpoľnom systéme hospodárenia jedna, ktorákoľvek z troch častí chotára
tarcova ž batožina
tarház m voj sklad zbraní a munície, zbrojnica; **tarházový** príd
ťarcha [ťa-, te-] ž **1.** ťažká váha, hmotnosť niečoho **2.** náklad, bremeno **3.** adm (poddanské) povinnosti **4.** starosti, ťažkosti **5.** (o ženách) ťarchavosť, (o zvieratách) brezivosť; **ťarchový** príd k 1
tarisňa ž kapsa, tanistra
tarkaboritáš m text strakatá, pestrofarebná šnúrka na lemovanie, lemovka
tarkan m bot rimbaba obyčajná Pyrethrum parthenium; **tarkanový** príd
tarkavý príd strakatý, škvrnitý; **na tarkavo** prísł výraz
tármešter m voziarsky majster, správca po-vozo
tárňa ž pokrývka, krytina (?)
tarnácik m archit predsieň, vestibul
tárnica ž pokrývka
tárny príd (o voze) krytý, pokrytý
taršašág m spoločnosť, cech
taršpohár m spoločenské pohostenie v cechu pri rozličných príležitostiach
taršul'a ž kapsa, taška, tanistra
tartomáň m džava, krajina
tatíkmešter m cechový majster, volený spo-medzi starších majstrov, aby dozeral na správa-nie a materiálne zabezpečenie tovarišov, tova-rišský majster
tátoš m rýchly, bujný kôň, paripa
ťava ž zool párnokopytník z rodu ťava Came-lus; **ťavový** [te-] príd
tegez m puzdro, tulec na šipy
temľov m mech, obyčajne z ovčej al. kozej kože
tengerica ž bot kukurica
tenkeľ m bot obilnina pšenica špaldová Triticum spelta; **tenkeľový** príd
teremtete [-m-, -n-] cit kliatba, tisíc striel!, hrom a peklo!
terkeľ m hroznové výlisky; **terkeľný** príd
timársky príd garbiarsky
tintuch m text riedka závojová tkanina, tyl;
tintuchový príd
tok¹ m zried **tuka** ž zool vyza veľká Huso huso
tok² m **toky** m pomn **1.** puzdro, schránka **2.** puzdro na zasúvanie kopije pripavené na to-

pánke (brnenia stredovekého rytiera) **3.** anat puzdro kľbu
tolčiar [-iar, -ar] m špeciálny lieviek na víno
toldáš m lem na sáre čižmy, ktorý spevňoval jej okraj (a mohol mať dekoratívnu funkciu)
tolhaj m lupič, zbojník, ničomník; **tolhajský** [tolvajský] príd; **po tolhajsky** prísł výraz
tolofánka, toľifánka ž kuch vyprážené pečivo, dolka, fánka; **tolofánkový** [-fo-] príd
toltoh m voj nádoba na strelný prach, prachov-nica
topánka ž obuv rozličných tvarov a z rozlič-ných materiálov kryjúca nohy obyčajne po(d) členky
törvenbírov, törvenbíró m práv sudca
tov m jazero, rybník
tötětš [tö-, tü-, -eš, -iš] m voj náplň do strelnej zbrane
tragle, tragale ž pomn **1.** popruhy, nosidlá **2.** jednokolesový vozík, tragač, fúrik **3.** podstavec pod nej. nádoby
trnác m archit pavlač, veranda, pergola; **trná-ček** dem
trombitáš [-om-, -um-] m voj trubač (obyč. pri vojsku)
tubinetový príd text k tubin(et), hodvábná tka-nina, druh taftu
turošétek m kuch pokrm pripravovaný z tvaro-hu a mlieka
túz, túzok m zool drop veľký Otis tarda
ubečelovať dk koho uctiť si niekoho
vágov m kus jatočného dobytku
valal, valan m dedina
valdprefektuš m predstavený lesného úradu
vankúš m podložka pod hlavu pri ležaní, spa-ní, obyčajne naplnená perím, poduška, podhla-vnica, hlavnica; **vankúšový** príd; **vankúšek** dem
vármed'a ž adm župa, stolica; **vármed'ský** príd
vároš m mesto; **várošský** príd; **varoštek** [-ček] m dem
vašárbiro m adm výberca trhových poplatkov
vašárheľ m trhové miesto, trhovisko
véka [vé-, vie-, ví-] ž metr obsahová miera na sypaniny s obsahom 25 – 30 litrov
vendég m hosť
verežďúrd', verešďurk m kuch nádoba, fľaša obtiahnutá kožou, veleždúr, verežďúr; **verež-ďordík** dem
vetrecín m kuch jedlo z duseného al. praženého mäsa
vezetik m vódzka, vodidlo, opraty
vichadnad' m voj podporučík, podstotník
vicešpán, vicišpán [vici-, vice-, vicej-;

-špán, -ištán, -eštán] m výkonný úradník zemianskej stolice, volený zhromaždením šľachticov, podžupan; **viceištánov** príd privl patriaci viceištánovi; **viceištánka**, **vicesštánka** ž manželka podžupana

vicenadršpán m zástupca najvyššieho kráľovského úradníka, zástupca palatína

viciporkoláb m adm zástupca správcu zámku, kaštieľa, zástupca kastelána

vieka ž metr miera na sypaniny s obsahom 25-85 l, korec, polmerica, štvrtáčka

***vikáriuš** [vi-, bi-] m cirk zástupca vysokého cirkevného hodnostára; **vikariátsky** príd týkajúci sa úradu a hodnosti vikára

violasínový príd fialový

virča ž zriedbá červenej, až bordovej farby

vitézketieš [vitis-, vitieš-, vítéz-, -ke-, -kō-, -ieš, -eš, -iš] m bojovnícky ozdobný lem

vitorľa ž figúrka na ukazovanie smeru vetra, veterník

vontaraň m text brokát, zlatohlav

vontató m ťažný záprah

vycafragovať dk ozdobiť

vykeltovať dk čo minúť, vyplatiť niečo

vyrastovanie s stráženie, verastovanie

zbizovať dk dôverovať, uveriť

zerdegovať dk expr vynadať do čertov

zhabarovať dk čo poriadne rozmiešať niečo

zomanc m (ozdobný) smalt, email

zomancovať ndk zdobiť, ozdobovať smaltom, emailom

zrontovať dk čo zničiť, spustošiť niečo

zvodlovať dk prezradiť

POLONIZMY

bagnet m voj bajonet

balvochvalca m náb kto uctieva pohanské modly

bandéra ž voj zástava

barkový príd anat ramenný

baršč m bot repa pravá cviklová Beta vulgaris ssp. ciela

barvena ž zool mrena riečna Barbus fluviatilis

barvienok [-a-, -e-, -i-, -ek] m bot rastliny z rodu lykovec Daphne

bľach m škvrna, fľak

blavatný príd modrý

blendiť ndk blúdiť, hovoriť z cesty, tárať

bohomodca m náb vyzývateľ boha

bradavník m **1.** bot rastlina Zacynta verucosa **2.** geol druh čierneho nerastu s výstupkami

bulava ž voj budzogáň, palcát

bydľa s hoviadko, kus dobytká

bylica ž bot rastlina z rodu palina Artemisia

cikler m mestský zriadenec vykonávajúci funkciu dozorcú väzňov; šarha; **ciklerský** príd

čapľa ž zool vták z rodu volavka Ardea

čemeričník m bot cudzokrajná rastlina Sesamoides magnum

češľa, **češľar** m tesár; **češľovský** príd

dengel [dze-] m bot angelika lesná Angelica silvestris

dudok [-ek], **dedek** m strieborný peniaz hodnoty 3 groše; **dudkový** subst

facalíček m dem text vreckovka, šatôčka

fľaky m pomn kuch držky, kutle

garážia [ga-, ka-] ž text druh hrubého súkna;

garážiový príd

gbur m sedliak; **gburský** príd

glúr m víno z hroznových výliskov, vodnár

gnojok m lenivý, pohodlný človek, lenivec

gont m kus poľa, lán

goralka [-al-, -el-] ž pálenka, destilát

gručal m anat struma, hrvoľ

gvaltiť ndk adm-práv porušovať

harnaš m, **harnaškomora** ž zbrojnica

horalka ž pálenka

hulán [-n, -ň] m voj jazdecký vojak

hultaj m expr ničomník

jasnotka ž bot rastlina z rodu hluchavka Lamium

jestnosť ž bytie, jestvovanie, existencia

jezička ž bot vysokohorská rastlina z rodu paplesnivček Gnaphalium

jurný príd bujný, zmyselný, chlipný; **jurná** subst ľahká žena; **jurnosť** ž zmyselnosť

kalamaj, **kalamaj** m text druh hrubšej tkaniny dovážanej z ukr. mesta Kolomyje; **kalamajový**,

kalamajkový príd

kapeluch, **kapeluš** m text klobúk

kápka ž text zdobený ženský čepiec

karb [ka-, kã-, kia-] m zárez

klasovka ž bot tráva z rodu medúnok Holcus

kráska ž zool krakľa belasá Coracias garrulus

kravec m krajčír; **kravecký** príd

krepulec m bot borovica horská, kosodrevina Pinus mugo ssp. mughus

kroček m mladý kapor majúci okolo 20 cm dĺžky

krokus [-os] m bot požit farbiarsky Carthamus tinctorius; **krokusový** príd

kvíček m zool morská koralová ryba z rodu Chromis

lešč m zool pleskáč vysoký Abramis brama

loskot m lomoz
lukrécia ž bot sladovka hladkoplodá Glycyrrhiza glabra; **lukréciový** príd
mečnik m mečiar
megdala ž bot plod mandle obyčajnej Amygdalus communis
memble m pomn zariadenie (nábytok)
mentúz m zool mieň obyčajný Lota lota
milosrdie [-serdze] s milosrdenstvo
mniemať [mné-] ndk domnievať sa
modrev m Jupiterov al. Minervin odznak v podobe kozej kože prehodenej cez prsia a plecía
modrevnica ž bot androméda sivolistá Andromeda polifolia
nagetok m bot nechťík lekársky Calendula officinalis
náloh m zvyk; zlozvyk
námet m šiator
námetnosť ž náruživosť
naprikrenie [-i] s dotieranie, omfzanie, obľákovanie
nasadnúť komu postarať sa, pomôcť
nasenie s bot rastlinné semeno
nasmarovať dk natrieť, namazať
názvisko s názov, meno
nebardzo prisl neveľmi
nedoložený príd fyzicky oslabený, slabý, ne-
 duživý
neduže prisl neveľmi, slabo
neostrožný príd neopatrný, neostražný
neprekonaný príd neznámy
neprizvojitosť ž čo sa nesluší, neslušnosť
nerozsúdený príd zried nerozumný
nešplík m bot mišpuľa nemecká Mespilus germanica
obitie s tepaný umelecký výtvar, erb
obrazky m pomn bot áron škvrnitý Arum maculatum
očiviste, očivistne prisl **1.** na vlastné oči, oči-
 vidne; **2.** očividne, zjavne
odhlas m odraz hlasu, ohlas, ozvena
odsedenie [-í] s kuch vznik, vytvorenie kôry
 (na chlebe), stvrdnutie chleba
odukalý príd majúci nadmerne oduté, nafúk-
 nuté ústa, oduťý
odverný m kto otvára dvere a víta prichádzajú-
 úcich, vrátnik
ohňovidok m ohňostroj
okrat m nám námorná loď
okrutový príd lodný
opekún m adm práv kto sa stará o niekoho, opatrovník, tútor; **opekúnka** ž; **opekúnstvo**
 [-í] s tútorstvo

otynkovaný príd pokrytý vápnom, omietnutý, obieleňý
otynkovať dk čo dať omietku na stenu, omietnuť
ovšecky čast pravda, však
panák m bot opopanax gumový Opopanax chironium; **panákový** príd
pardva ž zool **1.** sluka hôrna Scolopax rusticola **2.** močiarnica mekotavá Capella gallinago **3.** hvizdák veľký Numenius arquata **4.** kulík zlatý Charadrius apricarius **5.** snehuľa obyčajná Lagopus lagopus
peničník m bot zried vratička mesiačikovitá Botrychium lunaria
perisko s zväzok stebiel, snopček, chochol
peščota ž rozmaznávanie
pijanica m pijan
plaga, plaganica ž prút, palica; **plagový** príd vzťahujúci sa na prút, palicu
plagovať ndk biť, udierať
planétnosť ž planosť, zloba
platva ž archiit trám tvoriaci základ krovu
plchavec m **1.** plešivý človek, plešivec **2.** kto strihá vlasy, holič **3.** bot oleander obyčajný Nerium oleander
pobor m adm poplatok, mýto, clo
podostatok [-ek] m zvyšok, ostatok, pozostatok
podrož ž cesta
podrožník m bot čakanka obyčajná siata Cichorium intybus ssp. sativum
podskarbi [po(d)-] m vysoký úradník majúci v správe štátny al. kráľovský poklad a financie, komorský gróf
podvor m celé priestranstvo dvora, dvor
pojedínok m voj súboj; **pojedínkový** príd
pokojava ž komorníčka
pokrik m bot mandragora lekárska Mandragora officinarum
pokrútká ž anat oblička
pol m anat pohlavie
polecať ndk koho komu odovzdávať, porúčať niekoho pod ochranu niekoho
polvýsyp m geogr polostrov
popka ž bábka
pora ž pravý, vhodný čas na niečo
poriz m bot rastlina z rodu stavikvr Polygonum
portatyl m náb malý prenosný oltár v tvare kamennej tabule s relikviami
posag m veno
postanoviť (sebe, si) dk s inf zaumieniť si, rozhodnúť sa
postpast m kuch posledné jedlo pri stole, dezert
požitkovať ndk z čoho využívať niečo
prasáci príd určený na hľadanie

predproporník m voj vojenký cvičiteľ
prekonať sa dk čím presvedčiť sa niečím o niečom

prestrehovať ndk koho vystrihať, napomínať niekoho

prestrihať ndk koho dávať výstrahu niekomu, upozorňovať, vystrihať niekoho; **prestriehnuť** dk koho

prešnútie [-í] s poranenie spôsobené úderom, udretie

preškovaný prid označený nej. znakom, značkovaný, ciachovaný

prevíjač m kto predkladá al. podkladá niekomu nohu

prímet m čo človek má dané od prírody, danosť

primilovať sa ndk komu zaliečať sa, líškať sa niekomu

primovka ž zlomyseľná zmienka, narážka

prisiahly m prísahný

prislúženosť ž poslúženie, odslúženie

prisproviť dk čo komu získať niečo

prívar ž 1. kuch čo sa privarilo (na hrniec)

2. chyba

privenchávať ndk expr čo priňuchávať, pričuchávať, privoniavať niečo

prizvyčajiť sa dk k čomu privyknuť, navyknúť na niečo; **prizvyčajovať sa, prizvyčovať sa** ndk

prostempový prid bot k prostemp

psina ž mláďa psa, psíček, psíča

pudelec m dem škatuľka; **pudelček** dem

pukať ndk na čo klopať na niečo

reč ž vec

rodeneč [rodz-] m bot 1. zádušník brečtanovitý Glechoma hederacea 2. posed biely Bryonia alba

rodzaj m druh

rovenník m vrstovník

rozbitovať dk čo rozdeliť niečo

rozriadenie [-rídze-] s rozhodnutie

skarb m poklad, drahocenosť

skarbník m pokladnica

skarha ž adm-práv sťažnosť, ponosa

skobla ž, **skubel** m klin kovaný do pravých uhlov al. do tvaru U, kramľa

skoliet ndk skučať, kňučať

skôra ž koža, kožušina; **skôrka** ž dem

skúrat dk urobiť, vykonať

smačný prid chutný; **smačne** prisl

smarovanie s masenie, mazanie

smarovať ndk koho masiť, mazať

sosienkový [-s(e)n-] prid k dem sosienka, mliečnik obyčajný Tithymalus esula

spotkať sa dk s kým stretnúť sa s niekým (aj v bitke, boji ap.)

spotýkať sa dk s kým stretnúť sa s niekým

spozrenie s videnie, uvidenie

spozrieť dk na koho uprieť zrak, podívať sa, zadiť sa na niekoho

spravúnok m zlepšenie, polepšenie

sromotný prid hanebný, ohavný

stosovať sa ndk týkať sa, vzťahovať sa

strumeň m prameň

sukman m text časť sedliackeho odevu, sedliacky kabát

sumenie, sumnenie [-e, -a, -i] s vedomie al. pocit vlastnej zodpovednosti za svoje činy z hľadiska mravných zásad, svedomie

štamiť m text jemná tkanina z vlny al. hodvábu; **štamiťový** prid

šukať ndk čo hľadať niečo

tamečný prid týkajúci sa miesta, o ktorom už bola reč, tamojší

tomik m dem zväzok, diel knihy

topnieť ndk topiť sa, roztápať sa, rozpúšťať sa

tuní prid lacný, op. drahý; **tuňo** prisl

tymf m stará poľská minca v hodnote približne 1 uhorského zlatého

tynk, tynok [-nek] m nástenná maľba na čerstvú omietku, freska; **tynkovný** prid; **tyňček** dem

tynkár, tynkovač m kto zhotovuje fresky, freskár; **tynkársky** prid; **tynkárstvo** [-i] s freskárске remeslo

tynkovanie [-í] s zhotovovanie fresiek

tynkovaný prid zhotovený, ozdobený freskou, freskovaný

tynkovať ndk zhotovovať fresky

tynkovka ž freska

ukropný prid nepriaznivý, zlý

ukštalitiť sa dk vytvoriť sa

urodivosť ž zried vlastnosť niečoho pekného, krása

uskaržať sa ndk pred kým na koho sťažovať sa pred niekým na niekoho

uviklaný prid zachytený, uviaznutý

varga ž anat pera

varunkový prid podmienkový

vedluh, vedluk predl s G v súlade, v zhode s niečím, podľa

veľblúdorys m zool zried žirafa škvrnitá Giraffa camelopardalis

veľkook, veľikook m človek al. zviera s veľkými očami

vengerský prid uhorský; **po vengersky** prisl výraz

Vengrín m Uhor; **vengrínsky** prid

vengur m zool úhor s'ahovavý *Anguilla anguilla*

venchat' ndk ňuchať, čuchať, vetriť

venžovník m bot stavikrv hadí koreň *Polygonum bistorta*

vesňák m dedinčan, vidiečan; **vesňáčka** ž; **vesňácky** príd

vičie [-í] s húžva z prútov, remeň na pripevnenie jarma na ťažadlo

vidok m výhľad, rozhľad

vonroba [va-] ž anat pečeň

vorek m mech, vrecko

vreseň m september

výspa ž geogr ostrov

vytčeka ž voj výpad, prepad, prepadnutie

vytrich m pakľúč

začim prisl popritom, súčasne, zároveň

zakochať sa dk zamilovať sa, zaľúbiť sa

zaliečať [-ie-, -i-] ndk čo komu porúčať, ponúkať niečo niekomu

zapevne prisl zaiste

zapobehnúť dk predísť; **zapobehovať** ndk

zaprosenie [-í] s pozvanie

zaprošiť dk niekoho pozvať; **zaprosovať** ndk

zarembok m časť chotára, zárubok

zavše prisl vždy, neustále

zbytkovať ndk robiť niekomu prieky, vyvádzať, vyčínať

zbytkovník m márnotratiník

zhodiť sa [-dz-] dk dohodnúť sa

zlotý príd jednotka poľskej meny, takýto peniaz

zmŕtvenie s utrpenie, súženie

znachádzať ndk čo nachádzať, vynachádzať niečo; **znachádzať sa** ndk vyskytovať sa, byť

znájomosť ž vedomosť, známosť

znájsť dk nájsť, hľadaním objaviť, získať

znaliezt' [-lé-] dk koho, čo nájsť niekoho, niečo

zuchvalý príd bezočivý, opovážlivý, drzý

žahla ž nám plachta na námornej lodi

žarloch m žrút

žehlovať ndk nám plaviť sa

živokosť m bot **1.** kostihoj lekársky *Symphytum officinale* **2.** zlatobyľ obyčajná *Solidago virgaurea*

GRÉCIZMY

abbas m predstavený mužského kláštora, opát

alfa ž/s gram prvé písmeno gréckej abecedy

alchymia [-chý-, -ký-] ž stredoveká chémia, ktorej hlavným cieľom bolo premieňať menejcenné kovy na zlato a striebro; **alchymický** príd

alkión [-ci-] m mytol bájoslovný morský vták zvestujúci zimný slnovrat

ameos m bot parasca koptická *Ammi copticum*; **amiový** príd

ametyst m min priezračný fialový polodrahokam

anaboládium s cirk časť kňazského rúcha, humerál

anafora ž opakovanie tých istých slov na začiatku veršov

analógia ž gram obdoba, podobnosť

anarchia ž bezvládie

anatómia ž podrobný výklad, rozbor

anatimizovať ndk med čo rozpitvávajúť

angelika [-ge-, -de-], **angelička** [(v)ange-, ande-] ž bot archangelika lekárska *Archangelica officinalis* alebo angelika lesná *Angelica silvestris*; **angelikový** príd

antinom m odporca, protivník

antispazmatický, **antispazmatký** [-at-, -ot-] príd uvoľňujúci kŕče

antropofág m etnogr ľudojed, ľudožrút

apokalyptický príd náb hrozný, strašný, desivý, príšerný

apostema, obyč. pl **apostemata** s med hľuza, absces; nádor

apostrofovať ndk ku komu obracať sa na niekoho, oslovovať neprítomnú osobu alebo vec

archimandrita m cirk predstavený pravoslávneho kláštora

archipel m, **archipelagum** s i neskl geogr súostrovie

aritmetika ž mat náuka zaoberajúca sa vlastnosťami a vzťahmi čísel; početové úkony; **aritmetický** príd

aróma, obyč. pl **aromata** s koreniny, prísady

asper m najmenšia (strieborná) turecká minca

astronómia ž náuka o nebeských telesách, hvezdárstvo; **astronomický** príd

ateizmus m odvrhovanie viery v Boha

atmosféra ž plynný obal zemegule, ovzdušie

atóm m nepatrná čiastočka niečoho

azbest m min vláknitý, nehorľavý minerál; **azbestový** príd

azoth m chem dusík

bazalika¹, **bazalička** ž bot bazalka pravá *Ocimum basilicum*; **bazilikový** príd

bazilika² ž med žila prechádzajúca na vnútornej strane predlaktia k plecu do dvojhľavého svalu

bdelium s farm glejoživica z balzamovníka afrického *Balsamodendron africanum*

biblia ž cirk Písmo sväté; **biblický** príd

botanika ž náuka o rastlinách, rastlinopis
ciprian m med podagra
cirkev ž **1.** náboženská organizácia veriacich toho istého vierovyznania; **2.** oblastná, národnostná alebo miestna organizácia veriacich; **cirkevný** príd
cirograf [ci-, ce-], **chirograf** m adm **1.** dve vyhotovenia listiny s rovnakým obsahom, ktoré sa od seba oddeľovali zúbkovaným rezom alebo prestrihnutými písmenami ako dôkaz ich pravosti **2.** vlastný rukopis, podpis
delfín, delfínus m zool d. obyčajný Delphinus delphis
despota m neobmedzený panovník, tyran;
despotický príd
diabol [dia-, d'á-, -ol, -el] m čert; **diablov** príd privl; **diabolský** príd; **diabolstvo** [-o, -i] s posadnutosť diablom
diagrid m famm skamóniová živica Resina scammoniae
dialektika ž umenie logicky uvažovať a dišputovať
diaskordia ž druh voňavého ópia
diftong m gram dvojhĺska
drachma ž metr hmotnostná jednotka (4,366 g)
drakunkulus m med cudzopasný červ, mrl'a
dráma ž divadelná hra
dyzentéria [-sen-] ž med infekčná črevná chobyta, úplavica
eben [heban] m bot vzácné tvrdé čierne drevo tropického stromu Dyospyros; **ebenový** [(h) eben-, eban-] príd
elefant m zool slon
eleison neskl cirk *kyrie eleison* Pane, zmiluj sa!
epiteton s poet pomenovanie, prívlastok pri mene
eunuch m vykastrovaný človek
evanjelista, evanjelist [-je-, -ge-] m náb pisaťel' evanjelia
evanjelium s, **evanjelia** [-je-, -ge-] ž cirk **1.** Kristovo učenie a účinkovanie spísané niektorým z evanjelistov **2.** časť bohoslužieb, keď sa číta evanjelium; **evanjelský** príd
exarcha m cirk cirkevný hodnostár v pravoslávnej cirkvi
fantazma s zried predstava
fénix m mytol mytologický vták ohnivák
filistráda [fili-, file-] ž archit stĺpikové zábradlie, balustráda
flegmatika ž med hlien, zahlienenie
ftisocký príd med tuberkulózný
gdul'a ž bot dula podlhovastá Cydonia oblonga; **gdul'ový** príd

gigas m obor, gigant
gramatik, gramatista m **1.** kto sa zaoberá gramatikou, vzdelaný človek; **2.** žiak, kt. sa učí gramatiku
gramatika ž veda o jazyku i o literatúre; **gramatický** príd
grif [gr-, kr-] m mytol v starogréckej mytológii vták s levím telom a konskými ušami; **grifový** príd
gyps m sadra; **gypsový** príd
hektika ž med tuberkulóza, suchoty; **hektický** príd
heretik m kacír, bludár
heroický príd hrdinský, bohatiersky
héros m hrdina, bohatier
hierarchia ž odstupňovanie hodnosti
hieroglyfický príd k hieroglyfy
horizont m obzor
hyperbola ž zveličenie
hypocystový príd súvisiaci s hypocystou, pochádzajúci z hypocysty (mechúrovitého útvaru)
hypochondrist m kto trpí na hypochondriu, hypochonder
chalazius m zrno, perla
chalcedón [ka-] m min kremitý nerast, odroda kremeňa; **chalcedónový** príd
chaos s podľa starších predstáv niekdajší neusporiadaný stav sveta v celom kozmickom priestore
charakter m **1.** označenie, znak; obraz **2.** súhrn znakov vytvárajúcich osobnosť, povaha **3.** česť
chemický [chy-] príd k chémia
chemik [chy-] m kto sa zaoberá chémiou
chiméra ž **1.** mytol v gréckej mytológii obluda chrliaca oheň **2.** vidina, prelud, falošné zdanie; **chimérický** príd falošný, nepravý
chiragra ž med kĺbová choroba postihujúca ruky
chirograf p. **cirograf**
chirurg [-ulg] m med ránhojč, felčiar
chronista m kronikár
chronológia ž opis historických udalostí podľa časovej postupnosti
chryzolit [chr-, kr-] m min drahokam, odroda olivínu
chryzopras [kr-] m min polodrahokam, odroda chalcedónu
ischias m med chronická choroba kostí a kĺbov, pakostnica
jáhen m cirk duchovný majúci najnižšie svätenie, diakon; **jáhenský** príd; **jáhenstvo** [-i] s diakonát

jerava ž zool žeriav popolavý *Grus grus*
kardomom m, **kardamumky** ž pl farm semená kardamómu malabarského *Elettaria cardamomum* používané v lekárstve; **kardomomový** príd

kataplazma ž med obklad

katastrofický príd týkajúci sa katastrofy

kireol m kuch medovina

klíma s podnebie

klystír [ki-, kr-; -ír, -ér] m med prípravok na vstrekovanie do čriev na prečistenie; **klystírový** príd; **klystírik**, **klystírček** dem expr

kolokvintída ž, **kolocint** m bot cudzokrajná rastlina kolokvinta obyčajná *Colocynthis vulgaris* a jej sušené plody používané ako liečivo

kolon m neskl gram dvojbodka

kolos m obrovská antická socha (napr. boha slnka) umiestená obyč. na nádvorí chrámu

koma s neskl gram diakritické znamienko, čiarka

koráb m, **korába** ž nám veľká krytá loď; **korábový** príd

krizma [-ž-] s cirk posvätený olej, krizma; **krizmový** príd

kronika [kr-, chr-] ž kniha, do ktorej sa pravidelne zapisujú význačnejšie udalosti, letopis

krypta ž hrobka

kryštál [-s-, -š-] m tuhé teleso s pravidelnou štruktúrou; **kryštálny**, **kryštálový** príd; **kryštálik** dem

kyrie s, obyč. v spoj. **kyrie eleison** cirk neskl (Pane, zmiluj sa!) refrén vyzývania pri bohoslužbách

leopard [leo-, lev-] m zool leopard škvrnitý *Panthera pardus*; **leopardový** príd

macis m farm sušený obal semena muškátovníka voňavého *Myristica fragrans*

mág m staroiránsky alebo chaldejský kňaz zaoberajúci sa astrológiou, vykladaním snov a veštením, mudrc

magnet, **magnes** m min nerast alebo kov so schopnosťou priťahovať niekt. kovy; **magnetový** príd

magnézia ž chem magnézium, horčík

makrokozmos m svet, vesmír

mamon m, **mamona** [-o-, -u-] ž bohatstvo, peniaze; túžba po bohatstve, peniazoch

mandragora ž bot m. lekárska *Mandragora officinarum*

margarita ž perla

martýr m trpiteľ, mučeník

matematický príd vzťahujúci sa na matematiku

matematik, **matematikus** m kto sa zaoberá matematikou

mauzólem s archit monumentálna stavba určená za hrobku vynikajúcich osôb, predovšetkým panovníkov

meander m geogr zákruta vodného toku vznikajúca v miestach malého spádu

Medúza ž mytol v starogréckej mytológii ženská obluda s hadmi namiesto vlasov

mechanizmus m sústava orgánov s koordinovanou činnosťou

melanchólia ž ťažkomyselnosť, sklúčenosť, depresia; **melancholický**, **melancholický** príd

melancholik m človek melancholického temperamentu, záдумčivý

metafora ž poet obrazné, prenesené pomenovanie na základe vonkajšej podobnosti, účinku ap.

metódus m postup, spôsob práce, metóda

metropolis s hlavné mesto

metropolita m cirk arcibiskup

mitra ž cirk biskupská čiapka, infula

monarch, **monarcha** m predstaviteľ monarchie, samovládca; **monarchov** príd privl; **monarchyňa** ž

monarchia ž forma vlády alebo štát, na čele ktorého stojí samovládca, monarcha; **monarchický**, **monarchičný** príd

múza [-sa] ž mytol v gréckej mytológii bohyňa a ochrankyňa umenia

oker [oher], **ogr** m geol čiernohnedá alebo žltá zemina, ocher

omega ž gram posledné písmeno v gréckej abecede

orfita m filoz prívrženc mystického učenia (orfizmu) hlásajúceho nesmrteľnosť a prevteľovanie duše, orfik

organista [o-, a-; -ga-, -ka-, -go-] m kto hrá na organe; **organistov** príd privl

panacea ž farm zázračný všeliek

panter m zool jaguár americký *Panthera onca*

paplón [pa-, po-; -ón, -an, -un, -ôn] m text hrubšia prešívaná prikrývka

paragraf m osobitným znakom (§) vyčlenená samostatná časť textu

paraxizmus m občerstvenie

parazit m cudzopasník, príživník

pard, **pardus** m zool leopard škvrnitý *Panthera pardus*; **pardusový** príd

parentézis m gram grafická značka oddeľujúca vetnú alebo slovnú vložku, zátvorky

paripa ž pekný, urastený, obyč. mocný jazdecký kôň

patriarcha [-(-i)a-] m **1.** hlava rodu, bibl prateľec národa **2.** cirk arcibiskup, najvyšší predstaviteľ východných a iných cirkví; **patrírarchálny, patriarchický** príd patriaci patriarchovi; **patriarchiactvo** [-í] s územie spravované patriarchom

pivónia ž bot pivonka; **pivóniový** príd

podagra ž med láмка, dna; **podagrický** príd

pól m geogr bod na povrchu Zeme, ktorým prechádza zemská os

polemika ž ostrá, útočná výmena názorov

politik m **1.** kto sa zaoberá riadením vecí verejných; **2.** expr kto sa pretvaruje, politikár, intrigán

politika ž **1.** riadenie vecí verejných **2.** expr taktika, pretváarka; **politický, političný** príd **1.** svetský, verejný, všeobecný **2.** taktický, prefíkaný; **politicky, politične** prísł k 1; **političnosť** ž pretváarka, prefíkanosť

polygamia ž mnohoženstvo

pranostika ž predpoveď budúcnosti, najmä počasia

pranostikár m človek predpovedajúci budúcnosť, počasie

presbyter m cirk člen rady cirkevného zboru v protestantskej cirkvi

prognostika ž domnienka o budúcich udalostiach, predpoveď, pranostika

protokol m, **protokolium, protokolium, protokolium** s neskl adm protokol

prozelyta m náb príslušník iného náboženstva obrátený na židovskú vieru

psychagógia ž náb obveselenie duše

pyramída ž archit obrovská ihlanovitá stavba starovekých národov, napr. v Egypte

racha ž potupná, znevažujúca nadávka, hlupek

rachitický príd med spôsobený krivicou, telesne slabý z nedostatku vitamínu D

reuma ž, **reumatizmus** m med nádcha, prechladnutie; **reumatický** príd

rytmus m poet pravidelné striedanie prízvučných a neprízvučných, dlhých a krátkych slabík vo verši; **rytmový** príd

salamander m, **salamandra** ž zool salamandra škrvniť Salamandra salamandra

sandália, obyč. pl **sandálie** ž ľahká obuv upevnená na nohu remienkami

sandalín m bot santalové drevo, santal

santalový príd bot pochádzajúci zo santalového stromu, zo santalu

sardík, sardius m min červeno-bielo pásikovaná odroda chalcedónu, karnelónyx

sardonichel, sardonik, sardonix m min hnedo-bielo pásikovaná odroda chalcedónu, sardónyx

satan, satanáš [sa-, ša-] m náb zosobnenie zla, čert, diabol; **satanov** príd privl; **satanský** príd; **satansky** prísł

satyr m mytol v starogréckej a starorímskej mytológii démon bujnosti, zmyselnosti, majúci ľudskú postavu, ale obyč. zvieracie uši, chvost a kopytá

scéna ž výjav, príbeh, znázornený obyč. umelecky (v epickom diele, na obraze, gobelíne ap.)

selenit m geol sadra

sépia ž zool morský živočích s. lekárska Sepia officinalis

sférický príd guľový, guľovitý

schizma s cirk rozdelenie cirkvi podľa rituálnych rozdielov, cirkevný rozkol

schizmatik m cirk rozkolník v cirkvi

sofista m kto vyvodzuje klamný dôkazy alebo závery, dokazuje pravdivosť niečoho nepravdivého

sylaba ž gram slabika

symbolum s náb obrazné vyjadrenie vierovyznania; **symbolický** príd

symfónia ž hud orchestrálna skladba; **symfonický** príd

sympatetický príd založený na mágii

sympatia ž kladný, priaznivý pomer k niekomu alebo k niečomu

synagóga ž židovský chrám

synoda ž cirk cirkevné zhromaždenie, snem cirkevných hodnostárov evanjelickej cirkvi

syntaxista m žiak, ktorý sa učí syntax; žiak štvrtej triedy

systéma s spôsob základného usporiadania nejakého celku; učenia

škola ž **1.** vzdelávacie zariadenie, inštitúcia na vyučovanie, učenie sa niečomu, na výchovu a vzdelávanie **2.** učenie sa, vyučovanie **3.** jej budova a trieda **4.** filozofický, umelecký smer, jej stúpenci, predstavitelia **5.** záhradný alebo lesný pozemok určený na vypestovanie ovocných alebo lesných stromov zo semena alebo iných úžitkových rastlín; **škôlka** dem k 1

šlabikár, sylabikár m učebnica, základné čítanie pre začiatočníkov

špongia [-gia, -dia] ž pórovitá hmota z morského živočicha, huba; **špongiový** príd; **špongička** dem

tapeta ž text ozdobná vzorkovaná tkanina

teriak m farm liečivo z rozličných prípravkov používané najmä ako protijed; **teriakový, teriacky** príd

tiara ž pokrývka hlavy starovekých perzských vládcov; trojitá pápežská koruna

titan m mytol obor, symbol odporu, vzbury

topografia ž geogr mapovanie terénu, miestopis

tragent, **tragakant** m bot sliz tŕnistých kríkov niektorých druhov kozinca Astragalus; **tragan-tový** príd

tragédia ž **1.** dramatický útvar končiaci sa obyčajne smrťou hlavného hrdinu, trúchlohra **2.** pohroma, katastrofa, nešťastná udalosť; **tra-gétsky** príd k 1

trachelagra ž med choroba prejavujúca sa bo-lest'ami v šiji, lámka, dna

zázvor m farm korenie z koreňa d'umbiera le-kárskeho Zingiber officinale, d'umbier

zibet, **zybet** m zool mačkovité zviera žijúce v južnej Ázii a v severnej Afrike zibetová mač-ka Viverra Zibetha; **zibetový** príd

žalm m náboženský spev starohebrejského pôvodu; **žalmový** príd

GALICIZMY

adio cit zbohom

alambik [alam-, alem-] m chem destilačný prí- stroj; jeho vrchná časť, krivul'a

amant m milenec; **amantov** príd prívl

apanagirovaný príd práv ktorý dostáva dedič- nú apanáž

apropos časť vlastne, mimochodom

asambla ž schôdzka, zhromaždenie

atakovat' ndk čo napadať, útočiť' na niečo

avantgarda ž voj predný oddiel vojska

avantúra ž zried dobrodružná príhoda, dob- rodružstvo

bagatel'a ž zanedbateľná vec, maličkosť

banket [ban-, pan-; -k(i)et, -kvet] m slávnost- ná hostina so zábavou

bilión m mat milión miliónov

biskot m kuch druh suchého pečiva, biskvit

blančeta ž text klin, vložka do šnurovačky

bombarda ž bomba

bujón [-lion] m kuch čistá hovädzia polievka, vývar

butel'a ž baňatá fľaša; **butel'ka** dem

diamant [dia-, die-, dé-] m najvzácnejší a naj- tvrďší drahokam; **diamantový** príd; **diamantik**, **diamantek** dem

dragún [-ún, -ón/ň, -ôn] m voj vojak pri jaz- dectve, jazdec; **dragúnsky** príd

dupľovaný príd, **dublovaný** dvojnásobný, dvojity; **dupľonave**, **dupľovano** prisl

eskadrón m voj jazdecký oddiel, eskadróna

fábor [fáv-] m text stuha

finta ž klam, lešť;

fiola¹ (fiola, fiola²) ž sklená nádoba s dlhým úzkym hrdlom; **fiolka** dem

frak m text vzadu predĺžený a rozstrihnutý ka- bát

furiér [fu-, fo-; -ier, -ír, -íl; fulier] m voj uby- tovatel' vojska

galantéria ž galantnosť

garda ž voj vybraný vojenský oddiel; osobná stráž panovníka

garnizóna ž voj vojenská posádka; **garnizón- sky** príd

gilotína [gvile-] ž zariadenie na stínanie látv

grimas m mimický, znetvorujúci výraz tváre

gubernament m adm vláda, (administratívna) správa

gubernantka ž domáca učiteľka, vychováva- teľka

guráž [ku-, ko-] m/ž smelosť, odhodlanosť, odvaha

haras m text **1.** jemné súkno (podľa mesta Ar- rasu) **2.** vlnená niť na vyšívanie; **harasový** príd k 1

hoboj [hu-] m hud drevený hudobný dychový nástroj

hugenot m náb prívrženc Kalvínovho učenia vo Francúzsku v 16.- 18. storočí; **hugenotský** príd

hurt, **hurtot** m hrmot, lomoz

išpek m kuch rôsol, aspik

kabinet [k-, g-] m **1.** skriňa na spisy, doku- menty **2.** pracovňa

kafé s i neskl **1.** bot semená kávovníka arabského **2.** nápoj z pražených kávových zŕn; **kafový** príd k 1

kamarát [kama-, kome-; -t, -d] m priateľ, druh, spolupracovník; **kamarátka**, **kamarát- kyňa** ž

kanapa ž, **kanape** [-e, -é] s neskl pohovka, di- ván; **kanapový** príd

kanoniska ž členka ženskej mníšskej rehole

kantón m geogr správne územie vo Švajčiarsku

kapalin m voj prilbica na hlavu, šišak

kaput m text dlhý vrchný kabát, plášť; **kapu- tovný** príd

karas [-as, -es] m zahrávanie sa, zaliečanie, lichotenie

kašlot m zool morská ryba vorvaň tuponosý Physeter catodon

kašket m voj (vojenský) klobúk; **kašketný** príd

kaveta ž pisací stôl, pult

kmín m zlodej; **kmínka** ž zlodejka; **kmínsky** prísł; **kmínstvo** [-o, -i] s zlodejstvo

kolonel, kolonelus m voj vyššia vojenská hodnosť, plukovník; **kolonelov** príd prívl

komandant [-men-, -dant, -tat] m voj, **komen-dans** m veliteľ vojenskej jednotky, mesta, hradu a podobne; **komandantov** príd prívl; **koman-dantka** ž manželka komandanta

kordón m adm územný pás oddeľujúci jedno územie od druhého

krém m výživná látka

krieda [-krie-, krí-, grí-, krej-, kréta] ž biela odroda vápenca; tyčinka z nej používaná napísanie; **kriedový** príd; **kriedička** dem

kuriér [-iér, -ír] m kto dopravuje dôležité správy, rýchly posol; **kuriérov** príd prívl

lanceta ž med chirurgický nožík

lózament m oddelená miestnosť na spanie

madam ž oslovenie ženy z vyšších vrstiev

manžet m text vypracovaný pás látky na konci rukávov

marinár m nám námorník

medailón [medelion] m ozdobný závesok na hrdo

meter m zried učiteľ

metresa ž vydržiavaná milenka

minet m hud menšia tanečná hudobná skladba v trojštvrťovom takte, menuet

mirabolán m bot plod vrcholiaka chebule Myrobalanus chebulae, myrobalán

móda ž **1.** spôsob úpravy odevov, predmetov a podobne, príznačný pre určité obdobie al. miesto **2.** vzité životné spôsoby, zvyky v určitom období

model m, **modela** ž **1.** vzor, predloha **2.** zmenšené znázornenie nej. predmetu slúžiace ako návrh, plán al. ako jeho napodobenina

muchajér m text tkanina z ťavej srsti, mohér; **muchajérový** príd

muchajérka ž text šatka z mohéru

mušelin [-š(e)l-, -šil-, -šlen] m text jemná polopriehľadná bavlnená al. hodvábná tkanina; **mušelinový** príd

mušketa ž, **mušket** m voj ručná strelná zbraň väčšieho kalibru

mušketier [-ketír, -katier, -ír, -ér] m voj vojak ozbrojený mušketou; **mušketiersky** príd

operment m chem žltý kysličník arzenitý, arzenik

Otoman [ot-, od-] m Turek, Osman; **otomanský** príd

palesát [-le-, -li-] m, **palesátňa** [-li-] ž kôl dreveného opevnenia

palisády ž pomn kolové opevnenie
parlament m, **parlamentum** s najvyššia rada, zákonodarný zbor poslancov

pasport m cestovný doklad, pas

patrol m voj vojenská hliadka

páži m mladík šľachtického pôvodu konajúci drobné služby na kráľovskom al. šľachtickom dvore, u vyšších dôstojníkov a podobne; **pážik** m dem

pelerína [pala-] ž text ľahký, voľný plášť bez rukávov

petarda ž voj veľký mažiar

pika ž voj bodná zbraň s dlhou násadou, kopia

pikart, pikartita m náb príslušník stredovekej náboženskej sekty

piket m text biela ľahká bavlnená tkanina; **pi-keťový** príd

piket m voj menšia vojenská jednotka al. jazdecká stráž

piksa ž tajný spolok, dohovor o niečom (proti niekomu)

pinta ž, **pint** m metr **1.** objemová miera s obsahom 1,9-2,1 litra, dve holby **2.** nádoba majúca obsah jednej pinty; **pintový** príd k 1; **pintík, pin-tlík** m dem objemová miera s obsahom 0,4-0,5 litra, pol holby

pistoleta ž, **pistolet** m voj pištoľ

pištoľ, pištoľa ž voj malá ručná strelná zbraň

plezírovanie [-ru-, -i] s rozhodnutie

politese ž neskl zdvorilosť, taktnosť, slušnosť

polsuferín [púl-] m pôvodne anglická zlatá minca v hodnote 6 zlatých a 20 grajciarov, pol anglickej libry

pomáda ž farm vonná masť na vlasy; **pomá-dový** príd

portrét m maľba al. kresba zachycujúca podobu niekoho; **portrétový** príd

postilión m kočiš na poštových vozoch; **pos-tiliónsky** príd

profit, profekt m zisk, úžitok

profos, prófus m väzenský al. vojenský dozorca

púder m farm jemný škrobový prášok používa-ný v lekárstve, kozmetike a podobne

puzon m hud plechový dychový hudobný ná-stroj s predĺženou trúbkou, pozauna

rampár m miesto pri strážnych závorách

rampres m text tkáčsky lis (na stĺkanie a ubija-nie súkna, aby zhustlo, splstnateľo)

rapier [-ier, -ír] m voj bodná zbraň, kord, meč

ratinový príd text zhotovený z mäkkej vlnenej látky ratiné

regrút [rek-] m voj zverbovaný, nastupujúci vojak, zverbovanec

renár m zried zool líška obyčajná *Vulpes vulpes*
reneta ž zried bot odroda zimných jablák

reordovať ndk znovu počítať

reteráda ž súkromná pánova izba

revanš m odвета, odplata

revivifikovať ndk/dk chem čo opätovne aktivizovať niečo

rojál m text naškrobený naberaný stojatý golier, okružie

rondel [ru-] m archít kruhová stavba, obyčajne v parku, besiedka

roztrancírovať dk čo rozdeliť na časti, na kusy
sasafras m bot sasafras belavý *Sassafras albidum*; **sasafrasový** príd

servis m **1.** vybavenie potrebnými vecami **2.** obslužné, vreckové **3.** kuch súprava náčinia (tanierov, mís, pohárov)

sofé ž, **sofium** s pohovka, ležadlo

sonda ž med nástroj na skúmanie vnútorných orgánov človeka

steláda ž podstavec, stojan

sufрін, súferin, sufrindor, suverén m cudzia peňažná jednotka v hodnote obyčajne 12 zlatých a 40 grajciarov

šaketol m text veľká dámska šatka cez celú hornú polovicu tela

šampanský príd týkajúci sa jemného druhu vína pôvodne vyrábaného vo francúzskom kraji Champagne

šanca ž nádej na úspech, možnosť, príležitosť

šifrovanie [-ie, -i] s dávanie do poriadku, opravovanie

šifrovatý príd upravený spracovaním

štafeta ž rýchly posol

švadron m voj jazdecký oddiel zložený zo 100 mužov, eskadróna

tapír m zool tapír hnedý *Tapirus terrestris*

tarifa ž adm úradné rozhodnutie, výnos

trančírovanie s kuch (o mäse) porciovanie, krájanie, rozkrajovanie

tremblant m expr (nadávka) neokrôchanec, neogabanec

turnaj [-naj, -nej] rytiersky zápas, rytierske hry; **turnajský** príd

vicekolonelus m voj vyššia vojenská hodnosť, podplukovník

vizita ž **1.** návšteva **2.** inšpekcia, kontrola

volontér [-len-, -ír] m dobrovoľník

zerus m mat nula

žalúzia ž skladacia roleta

žoržetový príd text k žoržet, jemná hodvábná al. vlnená tkanina

župica ž text ženský vrchný odev

ITALIZMY

ambo s dve čísla (v lotérii); výhra dvoch čísel

ambrel m dáždnik; slnečník

área ž hud skladba pre sólový spev s inštrumentálnym sprievodom

arzenál m sklad zbraní, zbrojnica

bambitka ž ručná strelná zbraň podobná pištolí; **bambitkový** príd

bandita, zried **bandit** m zbojník, lúpežník, vyhnanec

bankrot m bankrotár

bárka ž **1.** menšia veslová al. plachtová loďka, čln **2.** drevená sádka na ryby

bas m hud spevák spievajúci hlboký mužský hlas, bas

basa ž zried, **basus** m hud veľký sláčikový hud. nástroj, kontrabas

basétla ž hud sláčikový hud. nástroj, violončelo

batália ž voj bitka

bráč m hud hudobný nástroj viola

citronát m farm kôra citróna zavarená v cukre
dukát m zlatá uhorská minca nerovnej vyššej hodnoty; **dukátový** príd; **dukátik** dem

fagot m hud drevený dychový hudobný nástroj

fajfár [-ár, -er] m, **fajfarista** m trubač, písač

fasáda [-čá-] ž ozdoba na prednej strane budovy

flauta ž, **flautovers** m hud dychový hudobný nástroj

florentínsky príd červený lak pochádzajúci z Florencie a používaný ako droga

foluka ž nám malá loďka, bárka

galeja [-eja, -ija] ž nám loď s tromi radmi vesiel, trojveslica

galoty [-l(h)-] pomn ž text nohavice

guardia ž voj garda

gardián [g(v)a-, kv-] m náb predstavený fran-tiškánskeho al. kapucínskeho kláštora; **gardiánka** ž; **gardiánstvo** [-i] s hodnosť gardiána

hospitál m útulok pre starých, chorých, chudobných ľudí; špitál

chartabianka ž adm písomné potvrdenie

kaletka ž zool kukla, zámotok priadky morušovej

kalety ž pomn text pôvodná obuv s vysokými sárkami z teplej látky, neskôr nohavice

kamelot [-e-, -i-], **kalnalot** m text drahá tkanina z vlny angorskej kozy al. z ťavej srsti; **ka-melotový** príd

kapela ž chem ohňovzdorná nádoba na tavenie kovov

kapticál, kapticol m, **kapicola** ž text druh tkaničky; **kapticálový** príd

kapucia ž, **kapucium** s **1.** text kapučňa **2.** pretváarka

kareta, kareťa ž ľahký (jednozáprahový) vozík so strieškou

klarín m hud druh dychového hudobného nástroja

koberec m text hrubšia tkaná, viazaná al. pletená pokrývka na podlahu, na nábytok, na koňa al. na stenu, pokrovec; **kobercový** príd; **koberček** [-e]ček]; **koberčík** dem

koltra ž text ozdobná prikrývka

komín [-n, -ň] m **1.** ohnisko (v dome), kozub **2.** zariadenie na odvod dymu (obyč. nad otvoreným ohniskom) **3.** vetracia šachta; **komínový** príd k 2; **komínok** [-ek] dem k 2

komnata ž bohato zariadená izba

koncert m hud predvádzanie hudobnej skladby celým orchestrom

kontesa ž slobodná grófska dcéra

konto s adm výkaz príjmov a výdavkov; obchodný účet

kontraband m, **kontrabanda** ž práv **1.** konfiškácia **2.** pokútny obchod; **kontrabandský** príd k 1; **kontrabandstvo** [-i] s pokútny obchod

korba [ko-, go-] ž **1.** košinový al. doštený vrch voza al. saní **2.** ľahký voz al. sane s korbou; **korbička** dem k 1

kordován [-ov, -uv-, -ván, -ban] m jemne vyrobená kozia al. ovčia koža; **kordováňny, kordováňový, kordováňsky** príd

kordováňnik m výrobca kordováňu; **kordováňnický** príd; **kordováňnictvo** m remeslo kordováňníka

kornet m hud plechový dychový hudobný nástroj

kornetista m hud hráč na kornete

kortukál m text ženský odev so širokou vystuženou sukňou, krinolína

credenciár [-iár, -ír] m kuch ochutnávač jedál, kuchársky majster

kupon m závesný remeň na meč

lazaret m, **lazárňa** ž nemocnica

láža ž adm finančná odmena z časti sumy, úrok ako odmena

limon [li-, le-] m, **limonia** ž bot citrón, plod citrónovníka pravého Citrus limon; **limonový** príd

limonka ž bot limonka gmelinová Limonium gmelinii

lotéria ž hra založená na náhode, pri ktorej vyhráva majiteľ lôsu s vyžrebovaným číslom; **lotérijský** príd

lutna ž hud druh strunového hudobného nástroja

machiavelský príd vyznačujúci sa bezohľadným násilím a ľstivosťou, úskočnosťou, násilným a zradným (ako Machiavelli)

majolka ž druh jemnej maľovanej keramiky, majolika

makarón m kuch druh sladkého pečiva

malvázia ž kuch sladké víno dovážané z Grécka; **malváz(i)ový** príd

markytán, markotán m voj predavač potravín a nápojov pri vojsku; **markytánka** ž

maskvera ž maškara, maska

maškara ž **1.** prostriedok na zakrytie podoby tváre, maska **2.** človek prestrojený v maske; **maškarový** príd k 1

melón [-ón, -ún] m bot plod rastlín z rodu Cucurbita; **melónový** príd

mezulán [mezu-, mazu-, mazo-, maza-, mize-] m text tvrdé a silné plátno z ľanu a konopí; **mezulánový** príd

nešpuľa [ne-, ni-, -šp(u)ľa] ž bot **1.** mišpuľa obyčajná Mespilus germanica **2.** plod tohto stromu; **nešpuľový** príd k 1; **nešpuľka** dem

netto s čistá váha

oleander m bot oleander obyčajný Nerium oleander; **oleandrový** príd

opera ž hud scénické predstavenie dramatického hudobného diela

paleta ž adm zoznam, na ktorom sa zaznačovalo odovzdávanie daní, dávok

pantoffľa ž, **pantofel** m text obyč. pl; **pantofle** ľahká pohodlná obuv, sandále; **pantoffľový** príd; **pantofflička** dem

pargamutka ž bot druh hrušiek, bergamontka

parmezán [-ma-] m kuch druh tvrdého lisovaného syra spracovaného pri vysokej teplote (podľa talianskeho mesta Parmy známeho jeho výrobou); **parmezánový, parmezáňsky** príd

parocha [-ocha, -oka, -uka], **parochňa** ž **1.** umelé vlasy, imitácia účesu **2.** čo pripomína parochňu

patál m voj vojenská jednotka, batalión

perla ž **1.** guľkovité teliesko vznikajúce v mušli lastúrnikov a používané ako drahocenná ozdoba al. pri výrobe liečiv **2.** expr čo je nám drahé, vzácne, často v oslovení; **perlový** príd **1.** zhotovený z perál al. perlami ozdobený **2.** (o farbe) biely, sivobiely s leskom; **perlička** dem **1.** k 1 **2.** k 2 **3.** čo sa podobá malej perle

polenta ž kuch kukuričná kaša

pompa ž honosná nádhera, prehnaná okázalosť

porcelán m keramický výrobok vzniknutý vypálením zmesi kaolínu, kremeňa a živca; **porcelánový** [-ce-, -cu-], **porcelánsky** príd **1.** vzťahujúci sa ku keramickej hmote na výrobu porcelánových predmetov **2.** zhotovený z porcelánu

porciunkula ž cirk slávnosť pri príležitosti výročia vysvätenia kostlíka pri Assisi (2. augusta), františkánsky sviatok

pruniol m zried kuch alkoholický nápoj vyrobený zo sliviek, slivovica

purpurátsky príd zried kardinálsky

rivola ž kuch druh vína

rozola ž, **rozoliš** m, **rosiolium** s kuch alkoholický nápoj, jemný líker

rufián m hýrivec, zvodca, smilník; **rufiánsky** príd; **rufiánstvo** [-i] s hýrivosť, smilstvo

saláma ž kuch údenina z mletého mäsa naplneného do širokého čreva

sardela ž zool **1.** sardela obyčajná *Engraulis encrasicolus* **2.** sardinka obyčajná Sardinia pilchardus

skarteta ž adm úradná listina

soldín m drobný taliansky peniaz, minca malej hodnoty

šajet m text vlnená tkanina; **šajetový**, **šajový** príd

štachetka ž ostro zakončený kôl

tamburina ž cirk druh večerného pôstu rehoľníkov

tara ž váha obalu

tenor m hud vysoký mužský hlas

torta ž kuch jemné pečivo pečené vcelku v okrúhlej forme, obyč. plnené krémom a zdobené; **tortový** [tor-, dor-] príd; **tortička** dem

trebuľa, **trebuľka** ž, **treblík** m bot **1.** trebuľka voňavá *Anthriscus cerefolium* **2.** česák hrebenitý *Scandix pecten-veneris*; **trebuľový**, **trebuľkový** príd

trombón m hud dychový nástroj tenorovo-basového rozsahu, pozauna

tuf m geol **1.** sopečná hornina používaná ako stavebný kameň **2.** pórovitý vápenec používaný (pri al. po kúpeli) na ošúchanie stvrdnutej pokožky, pemza

viola ž hud sláčikový hudobný nástroj väčší ako husle (s tmavším zafarbením tónu)

violína ž hud husle

TURCIZMY

aga m voj hodnosť tureckého dôstojníka

bjaram m náb jeden z hlavných mohamedánskych sviatkov

baklažánek m bot ľuľok baklažánový *Solanum melogena*

bakšiš [-čiš] s neskl peňažná odmena za nejakú prácu al. službu

baša m vysoký osmanský voj. al. civilný hodnosťár, paša; **bašov** príd privl; **bašovský** príd

bedelia ž zool arabský kôň, kobyla

beg [-g, -k], **bik** m turecký voj. al. civilný hodnosťár

beglerbeg m voj najvyšší voj. al. civilný predstaviteľ tureckej správnej oblasti, miestodržiteľ;

beglerbegov príd privl

beglerbegát m územie spravované beglerbegom

borsuk m zool **1.** jazvec obyčajný *Beles melex* **2.** zried chrček roľný *Mus cricetus*

brekať ndk expr kričať bre, bre

čajka ž loďka, člnok

čakan [ča-, če-] m voj **1.** železný nástroj s drevným poriskom na jednom konci zahrotený, na druhom rozšírený, krompáč **2.** bojová sekera; budzogáň

čakanok [ča-, če-, -ek] m voj dem malá bojová sekera; budzogáň, kyjak

d'aur [jaur] m hanlivé pomenovanie kresťanov u moslimov

diván m v Turecku za sultanátu najvyššia štátna rada

divánčan m v Turecku za sultanátu člen štátnej rady, divánu

donalma s veselosť, zábava

dôľš m text tenké biele bavlnené plátno

faš m manžel ženinej sestry, švagrinej

feredže s text turban

findža, **findžia** ž kuch šálka na kávu

gaur m hanlivé pomenovanie kresťanov u moslimov, džaur

hadžír m ozbrojenec, hajdúch

handákať ndk zried volať, kričať „handa, handa; (hajde)

harambaša m vodca zbojníkov v oblastiach osmanskej ríše

hodža m mohamedánsky kňaz

chán [-n, -m] m tatársky al. mongolský knieža

charač m daň z hlavy platená Turkom

janičiar [ja-, já-, -ár, -er], **jančár** m člen elitnej pechoty osmanskej armády; **jančiarsky** príd

jatagán [ha-] m voj orientálna sečná a bodná zbraň

kabaňa [ka-, ga-], **kabanica** ž text vrchný zimný kabát, plášť hrubého domáceho súkna, huňa, guba; **kabanka**, **kabanička** dem

kabát m text vrchný dlhý al. krátky odev,

plášť; **kabátový** príd; **kabátek**, **kabátik** dem; **kabáteček** dem exp

kaduk m med padúcnica, epilepsia

kaftan [-ftan, -ptan] m text dlhý plášť, súčasť orientálneho ľudového al. ceremoniálneho odevu; **kaftánok** [-ek] dem

kajmakán [-ám] m námestník, zástupca pašu

kantuš m text ženský dlhý kabát

kap m voj peší vojak tureckého vojska

kapiaga m voj veliteľ jednotky tureckého pešieho vojska

kapikul, **kapikuler** m voj vojak stáleho tureckého vojska

karafína, **karafíndľa** ž brúsená fľaša so širokým dnom a úzkym hrdlom, karafa

kila ž metr **1.** obsahová miera najmä na obilniny s obsahom okolo 50l, merica **2.** nádoba s obsahom jednej kily

klobúk m **1.** tuhá pokrývka hlavy so širším okrajom **2.** vrchný uzáver na nádobe **3.** homofľa, hruda **4.** plstená podložka na konské kopyto pod podkovu; **klobúkový**, **klobúčny** príd k 1; **klobúček**, **klobúčik** dem k 1

kofium [-ium, -iom] m pravé zlaté a strieborné nite používané na turecké výšivky

korbáč [ko-, ka-] m **1.** z remienkov al. z prútov upletený bič **2.** úder korbáčom ako trest; **korbáčik** dem k 1

pačmag m obyč. pl **pačmagy** text ľahká kožená šnurovacia obuv podobná sandálom

paf m voj príslušník tureckej jazdy

rakija ž kuch silná liehovina, pálenka

reisefendi m adm pobočník veľkovezíra pri vedení sultánskej kancelárie

sandžak m adm správca vojensko-administratívnej jednotky v Osmanskej ríši

sandžakát m adm administratívna územná jednotka, stolica, sandžak

satián [-tá-] m text druh jemnej kože vyrábanej v Turecku; **satiánový** [-t(i)á-] príd

síromák m chudák, úboziak

surma ž hud starý hudobný dychový nástroj, trúba, poľnica, surmita

šabl'a, **šablica** [ša-, še-, šab-, šav-] ž voj **1.** sečná a bodná zbraň s ostrím na jednej strane **2.** ihlica; **šabl'ový** príd k 1; **šabiel'ka** [-él-], **šablenka**, **šablička** dem k 1

topdzami ž náb neskl mohamedánska modlitebňa, mešita, džami, džamija

turlak m náb príslušník moslimského mníšskeho rádu

vezír m adm vysoký úradník približne v hodnosti ministra v mohamedánskych krajinách

zobon m text vrchná časť odevu, kabátec, kabát; **zobonček** [-čok] dem

HEBREIZMY

adar m názov mesiaca v židovskom kalendári **aleluja** [(h)a-; -a(h)] cit cirk vyjadrujúce chválu Bohu; subst **a.** s neskl cirk chválospev

amen cit náb záverečné slovo modlitieb, žalmov, duchovných spevov, staň sa, tak je; subst **a.** s neskl expr koniec

belzebub m čert, lucifer

benjamín m najmladší člen rodiny al. skupiny **bizam** m zool ondatra pižmová Ondatra zibethica

búl m hebrejský názov ôsmeho mesiaca v kalendári

Eden m rajska záhrada, raj

effi neskl bibl staroveká obsahová miera

efod m bibl súčasť kňazského odevu, nárameník židovských kňazov

elul m september podľa židovského kalendára

étánim m starokaánske meno 7. mesiaca tišri, v európskom kalendári koniec septembra a začiatok októbra

faza ž zried bibl pascha, sviatok nekvasených chlebov starých Hebrejcov

hosana, **hosiana** cit bibl sláva, zvolanie na slávu

hyn m bibl metr starožidovská objemová miera, asi 6 litrov

cherub, **cherubín** m náb anjelská bytosť vyššieho stupňa

Jehova m bibl starozákonný boh, Jahve

kab m metr malá merná hebrejská jednotka

kabala ž stredoveké židovské učenie zaoberajúce sa náboženskými, morálnymi a filozofickými otázkami z hľadiska okultistického výkladu biblie

Kaifáš m bibl meno židovského veľkňaza, kt. súdil Krista

kázleu m bibl deviaty mesiac v roku, september

korban m dar

košerovaný príd upravený židovským rituálnym spôsobom

Leviatan m v hebrejskom bájosloví morská obluda

levíta, **levit** m náb u Židov potomok z rodu Levi; dedičný pomocník kňaza, strážca chrámu; **levitský**, **levitický** príd

manna ž **1.** bibl pokrm padajúci z neba na

púšť **2.** cukornatá šľava z listov niektorých stromov, medovica, listový med; **mannový** príd k 2

Mesiáš m v náboženstve židov očakávaný vykupiteľ; u kresťanov o Kristovi

mincha ž náb druh obete v starožidovskom náboženstve

myrha [-ha, -ra] ž **1.** bot myrhovník pravý Commiphore myrha **2.** farm živica myrhovníka; **myrhový** príd k 1

pižmo s, **pižma** ž vonná látka vylučovaná žľazami niektorých cicavcov; **pižmový** príd **1.** obsahujúci pižmo **2.** jantárový

pur² [fur] m žreb, lós

purim [pur-, fur-] m náb židovský sviatok na oslavu odvrátenia záhuby Židov v asýrsko-perskej diaspóre (pomocou Ester), konajúci sa vždy štrnásteho dňa mesiaca adar (február – marec), deň lósov

rabbi m židovský duchovný, učiteľ

rabin m, **rabinus** m židovský duchovný, učiteľ židovského náboženstva

sabat m jedenásty mesiac v hebrejskom kalendári, dnes február

samaritán m podľa biblického mesta Samaria **1.** člen starožidovskej sekty **2.** kto poskytuje pomoc chorému, úbožiakovi a podobne, milosrdný človek; **samaritánov** príd prívl k 1; **samaritánka** ž; **samaritánsky** príd k 1

serafín m náb jeden z najvyšších anjelov; **serafínsky** príd

šabes m sobota, sviatočný deň židov

šachter [-er, -ír] m mäsiar, ktorý podľa židovského rituálu zabíjal zvieratá al. dozorca nad takýmto zabíjaním

talmud m náb zbierka židovských náboženských a mravných zákonov; **talmudový** príd

zebach m zabitie, obet

ziv m v hebrejskom kalendári štvrtý mesiac v roku, apríl

ARABIZMY

alkali s neskl lúh, tekutý výťažok z dreveného popola

alkorán [alk-, alch-] m starší názov koránu; **alkoránsky** príd

atlas [(n)a-] m text druh hladkej lesklej hodvábnej tkaniny; **atlasový** príd

azembaba m zried náb 2predstavený mohamedánskeho kláštora

bektaš m náb člen mohamedánskeho mníšskeho rádu

emir m turecký náčelník

grosvezír [-ier] m najvyšší hodnostár tureckého sultána, veľvezír

hakim [he-] m mudrc, filozof vykonávajúci aj funkciu ráhojiča

hárem [harim] m časť muslimského domu vyhradená pre ženy

imam m náb mohamedánsky kňaz

kádi m náb mohamedánsky duchovný, vykonávajúci aj sudcovskú funkciu

kafea, **kafa** ž **1.** bot semená kávovníka arabského **2.** kuch nápoj z pražených kávových zŕn;

kafový príd k 1

kalif m svetský a duchovný najvyšší predstavený mohamedánov

karmazín [ka-, ko-; -zín, -žín] m text **1.** drahá tkanina obyč. červenej farby **2.** jemne vypracovaná kozia koza, kordován; **karmazínový**, **karmazínsky** príd **1.** karmínovočervený **2.** kordovánový

kermeš¹ m farm zaschnuté samičky červca dubového, z ktorých sa vyrába textilné červené farbivo karmazín

korán m náb náb. kniha moslimov obsahujúca učenie islamu

kubéba ž bot plod exotickéj rastliny Cubeba officinalis používaný ako korenie; **kubébový** príd

mameluk [-mal-], **mamluch** m člen telesnej stráže egyptských sultánov; **mamluchstvo** [-i] s príslušnosť k mamelukom

markazit m, **markazita**, **markazitňa** ž min odroda pyritu, sírnik železitý

mohamedán [maho, mu-] m vyznávač Mohamedovho učenia, prívrženc islamu, moslim; **mohamedánka** ž; **mohamedánsky** príd; **mohamedánstvo** [-i] s náboženstvo mohamedánov, islam

moša, **mošea** ž archit mešita

mošita ž archit mohamedánsky chrám, mešita

mufti [mu-, mo-] m adm vysoký nábožensko-správny úradník v muslimských krajinách; **muftictvo** [-i] s úrad muftiho

mugil m zool mugil hlavatý Mugil cephalus

mulla [mo-] m náb moslimský, mohamedánsky kňaz

múmia ž balzamovaním zakonzervované mŕtve telo (ľudské al. zvieracie)

musulman [-sul-, -sel-] m vyznávač islamu, moslim; **musulmanička** ž; **musulmanický** príd

nadir m astron najnižšie miesto na oblohe pod nohami pozorovateľa, podnožník

salam-alejkom m pozdrav moslimov, mohamedánov

santon m náb moslimský mních
Saracén m príslušník arabského kmeňa; **saracénsky** príd
sejah m náb príslušník moslimskej rehole
sezamum s bot tropická olejnatá rastlina z rodu *Sesamum*; **sezamový, sezamínový** príd
sultán [su-, so-] m adm titul vládcu, panovníka v niektorých islamských krajinách, najmä v niekdajšom Turecku; **sultánov** príd privl
súra, súrata ž náb veta, kapitola v koráne
tabin, tabit m text taftu podobná dovážaná hodvábná tkanina; **tabinový, tabitový** príd
tamarind m bot dužinatý plod tropického stromu tamarinda indického *Tamarindus indica* používaný pri liečení; **tamarindový** príd farm
tambora ž hud brnkací strunový hudobný nástroj, tambura
zafa ž pohovka s operadlami po bokoch i vza-du, sofa
zenit m astron najvyššie miesto na oblohe priamo nad hlavou pozorovateľa, nadhlavník (op podnožník, nadir)

SKUPINY SLOV, KTORÉ PRENIKLI DO PREDSPISOVNEJ SLOVENČINY

A) Z RUMUNČINY

bryndza [-(d)za] ž kuch výrobok zo zrelého ovčieho syra; **bryndzový** príd
buoň [-ň, -n] m býk; **buoňček, buronik, buronek** dem
burý príd tmavosivý
demikát [de-, do-] m kuch bryndzová, syrová, cesnaková al. zapražená rascová polievka s chlebom
geleta [ge-, ga-, -le-, -la-], **galatňa** ž kuch drevená nádoba na mlieko, bryndzu a i.; **geletka, geletička** dem
grapa ž pole na strmej stráni
grúň [gr-, hr-] m skalnatá stráň, horské úbočie; **grúnik** [grú-, gró-] dem
jafura [ja-, ra-, ha-, -fu-, -fi-] ž bot brusnica čučoriedková *Vaccinium myrtillus* a jej plody
koliba ž jednoduchý drevený domček pastierov v horách; **kolibka** dem
kuľastra ž prvé mlieko po otelení, mledzivo
magura ž vrch, kopec
orda ž kuch sladká žinčica, urda
preredikat' sa dk presťahovať sa so salašom na iné miesto
prt', pirt' ž úzky horský chodník vyšliapaný dobytkom al. zverinou

redikat' ndk koho tiahnuť, premiestňovať dobytok na inú pastvinu

urda ž kuch vrchná, najkvalitnejšia časť žinčice

B) ZO ŠPANIELČINY

armáda ž voj ozbrojené sily štátu, vojsko; **armádsky** príd; **armádka** dem
artičoka [arti-, arci-] ž, **artičok** m bot artičoka bodliaková *Cynara cardunculus*; **artičokový** príd
dantus m stará hracia známka, žeton
don m španielsky šľachtický a čestný titul
doniochela ž vychovávateľka
dublón m zlatá minca
galant m milenec
indich, indik m modré farbivo, indigo; **indichový** príd týkajúci sa modrého farbiva indiga, indigový
karavela ž plachetnica bez vesiel
kolibra ž zool drobný pestrofarebný americký vták, kolibrík
kondor m zool americký dravý vták k. veľký *Vultur gryphus*
leguán m zool jašterica z čeľade leguánovitých *Iguanidae* žijúci v pralesoch tropickej Ameriky
sarsaparilový príd bot vzťahujúci sa na rastlinu *Smilax* užitočný *Smilax utilis*

C) Z PERZŠTINY

baldach m príbytok kalifa
derviš, dervišár m náb moslimský žobravý mních al. pustovník
dulbend [du-, tu-] m text turban
galibediván m adm najvyšší súd v Oriente
karavanzár m orientálny zájazdny hostinec, kde cestujúci môžu prenocovať, karavanserail
mogul [-ol] m adm titul moslimských panovníkov v Indii od 16. do 19. stor.
pistácia, obyč. pl **pistácie** ž bot semená pistácie pravej *Pistacia vera*, zelené mandle
serail m 1. sultánov prepychový palác, samostatná budova v palácovom komplexe, vyhradená na výkon vládnej moci 2. turecký vojenský tábor
šach m, **šachy** m pomm hra medzi dvoma súpermi, ktorí podľa pravidiel premiestňujú figúrky po šachovnici; **šachovný** príd
turban m text orientálna pokrývka hlavy zo zvinutého kusa látky

D) Z UKRAJINČINY

bandura [-ur-, -or-] ž strunový husľový nástroj podobný lýre

carina ž obsiate pole

ceper prísl teraz

čujtár m dlhý kaftan

čuprina ž chumáč vlasov

jajo s vajce

kalika ž jedinec s väčšou telesnou chybou, mrzák

kobza [-bzda] ž strunový hud. nástroj

lokša ž kuch druh jedla zo zemiakového cesta; usmažený osúch; **lokšička** dem

E) Z RUŠTINY

beluga ž zool jeseterovitá ryba, vyza obyčajná Huso huso

cár m absolutistický panovník u východných a južných Slovanov; **cárov** [-uv] príd privl

oleň m zool sob polárny Rangifer tarandus

vorotenka ž vráta, brána

F) Z ANGLIČTINY

holstra [-st-, -št-] ž, **holstro** s, **holster** m puzdro na zbraň

lord m dedičný titul príslušníka anglickej šľachty

šterling [-k] m jednotka anglickej meny, minca príslušnej hodnoty

G) Z MALAJČINY

orangutang m zool ľudoop orangutan sundský Simia satyrus

H) Z ORIENTÁLNYCH JAZYKOV

kolimaha ž ľahký voz, koč

Staršia slovenská lexika v medzijazykových vzťahoch

AUTORKY

Mgr. Martina KOPECKÁ

Mgr. Tatiana LALIKOVÁ

Mgr. Renáta ONDREJKOVÁ

doc. PhDr. Jana SKLADANÁ, CSc.

Mgr. Iveta VALENTOVÁ, PhD.

Väzbu podľa výtvarného návrhu Jozefa Szaba navrhla Eva Kovačevičová-Fudala

Zodpovedná redaktorka Mgr. Ľubica Suballyová, PhD.

Korektúry urobil autorský kolektív

Prvé vydanie. Z tlačových podkladov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV vydala a vytlačila VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, v Bratislave roku 2011, ako svoju 3901. publikáciu. 204 strán.

ISBN 978-80-224-1217-9